

Digitized by the Internet Archive
in 2011 with funding from
University of Toronto

COLLECTIO

SELECTA

SS. ECCLESIAE PATRUM.

XXXI.

PATRES QUARTI ECCLESIAE SAECULI.

S. ATHANASIUS.

II.

PROSTAT INSUPER VENALE

LUGDUNI,

APUD **RUSAND**, BIBLIOPOLAM;

MONTIS PESSULANI,

APUD **VIRENQUE**, BIBLIOPOLAM;

PARISIIS,

APUD **GAUME FRATRES**, BIBLIOPOLAS;

ROMÆ,

APUD **MERLE**, BIBLIOPOLAM;

PERPINIANO,

APUD **ALZINC**, BIBLIOPOLAM.

TREGIS, E TYPIS CARDON,
VIA VULGO DICTA MOYENNE, N° 2.

COLLECTIO

SS. ECCLESIAE PATRUM,

EXQUISITISSIMA OPERA

TUM DOGMATICA ET MORALIA, TUM APOLOGETICA ET ORATORIA

ACCURANTIBUS

D. A. B. CAILLAU,

MISSIONUM GALLICARUM PRAEYTERO,

NONNULLISQUE CLERI GALLICANI PRESBYTERIS,

UNA CUM

D. M. N. S. GUILLON,

IN FACULTATE THEOLOGIAE PARIENSI ELOQUENTIAE SACRAE PROFESSORE,
PRÆDICATORE REGIO, AUCTORE LIBRI CUI TITULUS GALLICE :

BIBLIOTHÈQUE CHOISIE DES PÈRES GRECS ET LATINS

OPUS REGI DICATUM.

TOMUS TRIGESIMUS PRIMUS.

PARISIIS,

APUD MÉQUIGNON-HAVARD, EDITOREM,

VIA VULGO DICTA DES SAINTS-PÈRES;

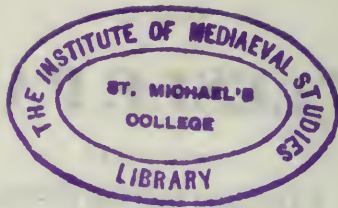
BRUXELLIS, APUD EUMDEM;

PARISIIS, ANT. POILLEUX, BIBLIOPOLAM,

VIA VULGO DICTA CIMETIÈRE-S.-ANDRÉ-DES-ARCS.

M, DCCC. XXX.

JUN 4 1937.

9822

SANCTI PATRIS NOSTRI

ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRIÆ.

AD CONSTANTIUM IMPERATOREM APOLOGIA.

APOLOGIA DE FUGA SUA.

EPISTOLA AD SERAPIONEM DE MORTE ARII.

EPISTOLA AD MONACHOS, ET HISTORIA ARIANORUM.

ORATIONES IV CONTRA ARIANOS.

SANCTI PATRIS NOSTRI

ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRIÆ,

AD CONSTANTIUM IMPERATOREM.

APOLOGIA.

I. CUM probe norim te a multis jam annis Christianum, et ab ab avis usque tuis religiosum esse, meam alaeri animo jam propugno causam¹. Atque ideo beati Pauli verbis orsus sum, ut eo apud te utar intercessore². Scio quippe, religiosissime Auguste, illum veritatis esse præconem, te illius prædicantis studiosum auditorem. Quod spectat autem cum res ecclesiasticas, tum in me conflantam conspiracyonem, sat per se sunt tot tantorumque Episcoporum scripta, ad ea tuæ pietati declaranda: ipsa quoque Ursacii et Valentis pœnitentia sufficit, ut notum sit omnibus, nullam veram esse eorum in nos criminationem. Quod enim aliorum testimonium horum rescripto conferri queat? « Mentiti sumus, aiunt, con- » finximus, et omnia, quæ sunt contra Athanasium » delata, meræ sunt calumniæ (1). » At ecce novam his licet evidentissimis argumentis accessionem (si modo

¹ Vid. D. Guillon, tom. v, pag. 206, 209.

² Act. xxvi. 2,

BQ
1103
.68
v. 2

illud etiam ediscere digneris) præsentibus scilicet nobis, nihil probasset accusatores adversus Macarium presbyterum; absentibus, arbitrio suo rem gessisse. Cujusmodi acta minime valere, primo divinis, deinde nostris legibus decernitur. Hinc sane futurum est, ut pietas tua, Dei juxta ac veritatis amantissima, nos omni suspicione liberos deprehendat : adversarios nostros sycophantas esse pronuntiet.

II. Calumnia autem ab inimicis meis ad tuam pietatem delata, propter piissimum Augustum ac beatæ æternæque memoriæ virum Constantem fratrem tuum, licet ab illis ubique pervulgata ac scripto tradita sit, vana tamen futilisque, vel priorum criminationum falsitate demonstratur. Equidem si ab aliis deferrer, res in jus vocari posset, multaque probatione opus esset, atque coram convincendus essem; sin a priorum calumniarum auctoribus hæc quoque prodiit, qui, quæso, hinc palam non erit, hoc merum eorum esse commentum? Quapropter clam me hæc obloquuntur, rati se tuam posse decipere pietatem. At res secus illis cessit: nequaquam enim pro eorum libidine aurem præbuiisti, sed pro tua animi tolerantia depellendæ criminationis copiam fecisti. Quod enim non statim commotus es, nec poenas expetiisti, nihil aliud est quam quod, ut æquum decet Imperatorem, viri injuste delati defensionem expectasti: quam si audire dignatus fueris, confido fore ut eorum temeritatem damnes, qui Deum non metuunt, prohibentem, ut ne mendacium apud Regem ore proferant.

III. Haud sine pudore eas depellere calumnias aggredior, quas ne ipsum arbitror accusatorem, coram nobis proferre ultra ausurum. Næ ille probe novit et se mentiri, et me non usque adeo insanum ac mente captum

fuisse, ut talia vel cogitasse in suspicionem venire possim. Quamobrem aliis seiscitantibus nequaquam respondissem; ut ne vel ipso defensionis meae tempore auditores animi penderent. Verum apud tuam pietatem clara et magna voce meam propugno causam: extensaque manu, ut ab Apostolo didici, « Deum testem advoco in » animam meam¹: » et, ut in Historiis Regum scriptum habetur: « testis est Dominus, testis est et Christus » ejus² » (quod et mihi, quæso, dicere concedas) me nunquam de tua pietate in malam partem verba fecisse apud fratrem tuum beatæ memoriæ Constantem, piissimum Augustum: neque illum, ut calumniantur isti, in te concitasse. Immo si quando nobis ipsum adeuntibus, de tua humanitate mentionem ipse faceret; tunc autem fecit cum Thalassus Pitybionem se contulit: quo tempore nos Aquileiæ versabamur. Testis est mihi Dominus eorum quæ tunc de tua humanitate protuli: ac utinam ea Deus animæ tuæ revelare velit; ut hinc explorata tibi sit meorum obtreptatorum calumnia. Ignosce, quæso, mihi talia dicenti, humanissime Auguste, plurimamque mihi veniam concedito. Non enim ita facilis erat vir ille Christi amantissimus, neque tanti eram ego, ut de rebus hujusmodi colloquia invicem misceremus, utque fratrem apud fratrem suum calumniari auderem: nihilque vererem de Imperatore apud Imperatorem in malam partem loqui. Nequaquam insanio, Imperator, nec fui divinæ vocis ignarus dicentis: « et in conscientia » tua Regem ne execreris, et in recessibus cubiculi tui » ne maledixeris diviti; quia volueris cœli vocem tuam » portabit, et ales annuntiabit sermonem tuum³. » Quod si ne illa quidem quæ adversum vos Imperatores clam proferuntur, celari queunt; annon incre-

¹ 2 Cor. 1, 23. — ² 1 Reg. 11, 5. — ³ Eccles. 1, 20.

dibile erit præsentem Imperatorem, tantoque astantem cœtum, me adversum te verba fecisse? Nunquam enim fratrem tuum solum vidi, nec me ille unquam solum est allocutus; sed semper comite Episcopo urbis in qua tunc degebam, aliisque qui tum forte aderant, ipsum adii: iis inquam comitibus accessi, iis comitibus recessi. Hujus rei testis est Fortunatianus Aquileiæ Episcopus: hoc ipsum potest Patris Hosii testimonio confirmari. Testis item Crispinus Patavii, Lucillus Veronæ, Dionysius Leïdis, et Vincentius in Campania Episcopus. Et quia defuncti sunt Maximinus Trevirensis, et Protasius Mediolanensis; potest id ipsum testificari Eugenius tunc Magister: qui quoniam pro lumine tum temporis stabat, cum postulata nostra, tum quæ nobis ille dignatus est dare responsa, audire potuit. Hæc tametsi satis sunt ad rei demonstrationem, concedito tamen peregrinationis meæ rationem ordine tibi recenseam; ut hinc futiles obtrectatorum meorum criminationes deprehendas atque condemnes.

IV. Alexandria profectus sum, non ut ad exercitum fratris tui vel ad alios quosdam me conferrem, sed ut Romam peterem: atque ibi cum ea quæ mea interessant Ecclesiæ commendassem (quod unum mihi curæ erat), ecclesiasticis conventibus vacabam. Fratri autem tuo nequaquam scripsi, nisi postquam Eusebiani missis adversum me litteris, necessitatem mihi attulere cum adhuc Alexandria degerem, eorum calumnias propulsandi: iterumque, cum jubente illo, ut divinarum Scripturarum tabellas adornarem, confectas eas ad ipsum transmisi: par quippe est me qui meam propugno causam, tuæ pietati vera dicere. Triennio exacto, quarto anno missis litteris me accivit, quo tempore ille Mediolani versabatur. Ego vero sciscitabar quid causæ

esset quod accerserer, non noram enim, testis mihi Dominus est: didicique quosdam Episcopos, qui eo concesserant, rogasse illum, ut tuæ pietati pro Synodo cogenda scriberet. Crede mihi, Imperator, sic gesta res est neque mentior. Mediolanum igitur cum accessissem, magnam ejus expertus sum humanitatem: me quippe dignatus est ad conspectum admittere suum: indicavitque mihi se scripsisse, et ad te misisse, rogasseque ut Synodus convocaretur. Me autem postea in prædicta urbe degentem iterum misit in Gallias, eo enim pater quoque Hosius concesserat, ut una inde Sardicam peteremus. Post peractam vero Synodum litteras mihi tum Naisso degenti misit: atque hinc profectus, Aquileiæ postea commoratus sum, ubi redditæ mihi sunt tuæ Pietatis litteræ. Accitus inde rursus a beatæ memoriæ viro, in Gallias iter institui: hincque demum tuam adii Pietatem.

V. Quo igitur loco, aut quo tempore, me accusator ejusmodi protulisse verba criminatur? aut quo præsentem, eo sanæ progressus sum, ut ea loquerer quæ me ille in dixisse mentitur? Quisnam illi talia dicenti astipulatur? quis cum illo adversum me testis adest? Nam quæ oculi ejus viderunt hæc dicere debet, ut divina præcipit Scriptura¹. Sane rerum nunquam gestarum ne unum quidem ille testem reperiet. Me autem nequaquam mentiri, testis una cum veritate, ipsa quoque Pietas tua. Cum enim te memoriæ tenacissimæ norim, recordare, quæso, verborum quæ tum tecum habui, cum me vultum subire tuum dignatus es: primo Viminacii; secundo, Cæsareæ Cappadociæ; tertio, Antiochiæ; an vel de Eusebianis, quanquam me acerbè vexassent, in malam partem apud te verba fecerim: vel si quospiam qui

¹ Prov. xxv, 8.

me injuste læsissent, accusarim. Quod si ne illos quidem criminatus sum, quos criminandi causa aderat, quam insania ductus Imperatorem apud Imperatorem accusassem, fratremque concitassem in fratrem suum? Obsecro vel me coram convinci jubeas, aut calumnias agnoscas atque condemnes, Davidemque imiteris qui ait : « detrahentem secreto proximo suo, hunc persequeretur bar¹. » Siquidem quoad obtrectatoribus licuit, eadem illi perpetrarunt : « nam os quod mentitur occidit animam². » At tua vicit patientia, dum mihi fiduciam præbuit ad criminis remotionem; ut hinc adversarii mei ut contentiosi ac sycophantæ damnari possint. Hæc de piissimo fratre tuo, beatæ memoriæ viro dicta sint : nam pro sapientia a Deo tibi data, ex paucis istis plurima præoccupare poteris, confictamque accusationem deprehendere.

VI. Quod vero attinet ad secundam calumniam, an scilicet litteras Tyranno miserim (nomen quippe ejus ne proferre quidem velim), tute, quæso, ut volueris et per quos æquum censueris, rem inquiras ac dijudices : calumniæ enim atrocitas in stuporem me ingentem, in magnamque caliginem conjicit. Crede mihi, religiosissime Imperator, id sæpe mecum perpendens, vix mihi persuadere valebam, quempiam eo insaniam devenisse, ut rem ejusmodi cominisceretur. At quia id effutiebant Ariani, ac se exemplar Epistolæ tradidisse jactabant, vehementi sum horrore perfusus : insomnesque noctes ducens, cum obtrectatoribus concertabam, quasi tum illi coram fuissent : ac de repente ingentem edidi clamorem, statimque cum lacrymis ac gemitibus Dominum rogavi, ut propitiæ mihi forent aures tuæ. Quod cum sim divina gratia consecutus, rursum hæsito quodnam

¹ Psal. c, 5. — ² Sap. 1, 11.

apologiæ initium faciam : nam quotiescumque loqui aggredior, obstat in me delati facinoris horror. Enimvero quod fratrem tuum spectat, aderat sycophantis aliquis saltem haud vero dissimilis obtentus; quod nempe dignatus ille sit nos ad conspectum admittere suum : quod pro nobis ad fraternum tuum affectum litteras miserit : quod præsentibus sæpe nos honorarit, absentes acciverit. Diabolum autem Magentium, testis mihi est Dominus, testis et Christus ejus, me prorsus ignorare, ac nullatenus nosse. Quænam igitur consuetudo ignoti cum sibi ignoto? aut quanam ductus occasione viro hujusmodi litteras misissem? Ecquod fecissem epistolæ ad talem virum mittendæ exordium? num illud? Probe fecisti eum occidendo qui me cum honore excipere solebat, et cujus beneficiorum nunquam obliviscar : teque laudo quod viros nobis familiares, eosque Christianos, ac fidelissimos sustuleris. Te acceptissimum habeo, quod eos Romæ obtruncaris a quibus perhumaniter exceptus fui ; beatam nempe materteram tuam re et nomine Eutropium, id est probis ornatam moribus, « Abuteriumque ingenuum illum. » necnon Sperantium fidelissimum, aliosque frugi homines permultos. »

VII. Annon furibundi est accusatoris, quod ejusmodi a me peractum facinus vel suspicetur? Quinam mihi apud scelestum illum fiduciæ locus? Ecquidnam in ejus animo securitatis adverterim? Num quod Dominum suum obtruncarit? quod erga amicos suos perfidus fuerit, jura-menta violavit, erga Deum impius fuerit? quod contra Dei jussum veneficis incantatoribusque sit usus? Quanam conscientia salutem illi dixissem, cujus furor atque crudelitas, non me solum, sed et totum terrarum orbem summo affecit dolore? Magnam scilicet plurimamque illi gratiam habui, quod beatæ memoriæ fratrem tuum, qui

Ecclesias donis suis cumularat, muneraque miserat, jugularit. Qui homo, sane sceleratissimus, cum hæc ipsa conspiceret, nihil tamen est veritus : nec eum absterruit gratia beatæ memoriæ Viro in baptisinate data : sed quasi dæmon quidam exitiosus, diabolicusque, furiose illum adortus est : quo factum est, ut faustæ Vir memoriæ martyrium sit consecutus. At ille deinceps quasi vinctus, velutque Cain gemens ac tremebundus undique pulsus est ut Judam in morte imitatus, sui que ipse carnifex effectus, duplici supplicio hic et in futuro iudicio plecteretur.

VIII. Hujusmodi viro me calumniator amicum arbitratus est, aut forte nequaquam ita arbitratus; sed utpote inimicissimus rem illam quantumvis incredibilem commentus est, licet apprime norit se mentitum esse. Peropparim sane ut ille homo, quisquis tandem sit, hic coram adesset, ut eum per ipsammet veritatem interrogarem (quæcumque enim quasi Deo præsentem loquimur, hoc nobis Christianis juramenti loco est) uter nostrum de beatæ memoriæ Constantis incolumitate gauderet : uter impensius pro illo oraret : id sane vel priori in me delata criminatione declarari, ac nulli non planum esse arbitror. Quod si ut bene novit ipse sycophanta, absurdum esset cogitare hominem sic affectum ac beatæ memoriæ Constantis amantissimum, illius adversario amicum fuisse; certe qui alio ac nos animo affectus fuerit, vereor, ne quæ ipse, utpote Constanti inimicus, machinatus est, eadem mihi falso affinxerit.

IX. Equidem atrocitate calumniæ percussus hæreo quid ad eam depellendam asserre debeam, ac me ipse ad sexcentas mortes damno si vel minima hujusce rei in me cadat suspicio. Apud te autem, veri studiose Imperator, cum fiducia meam propugno causam : rogoque te, uti jam dixi, rem diligenter explores : cum potissimum tes-

tes habeas legatos, ad te olim ab illo missos; Servatium scilicet et Maximum cum comitibus suis : Clementium item et Valentem. Disce, quæso, num litteras ad me detulerint; illæ quippe occasio mihi fuissent ad eum rescribendi. Quod si nec mihi ille scripsit, neque me novit, quare ad ignotum virum misissem litteras? Sciscitare an viso Clementio, beatæ memoriæ viri mentionem non fecerim : an uti scriptum est, lacrymis meis vestimenta non perfuderim, dum humanitatem ejus, animamque illam Christi amantissimam in mente versarem. Disce, quæso, quanta formidine percussus sim, audita belluæ illius feritate, cum Valentem per Libyam iter habere conspicerem, veritus scilicet ne quidpiam ille facinoris aggrederetur, neu quasi latro illos obtruncaret, qui beatum virum amore et memoria complecterentur : inter quos me nulli secundum affirmo.

X. Cum reformidarem itaque ne eo illi animo essent, an potui pro tua humanitate ferventius non orare? An parricidæ amicus, tibi vero occisi Constantis fratri, ac necis ultori, infestus fuerim? An mihi tam immane facinus cordi cum esset, tuæ erga me beneficiæ oblitus sum; quam post beatæ memoriæ viri obitum talem erga me fore, qualis illo superstite fuerat, litteris tuis mihi indicare dignatus es? Quibusnam oculis homicidam illum respexissem? Aut qui fieri queat ut cum pro tua salute vota facio, beatum illum me conspicerem non putarim? Fratres quippe ob naturæ affinitatem mutua sunt specula. Quamobrem cum te in illo intuerer, nunquam possem te calumniis vellicare : illumque rursus cum in te conspicerem, nequaquam voluissem ad eum qui inimicus illi fuerat litteras mittere, sed potius pro tua salute Dominum precari. Horum mihi testes sunt, primo Do-

¹ Psal. LXVI.

minus, qui exaudivit me, ac totum tibi a majoribus devolutum tradidit imperium : testes quoque qui tum aderant Felicissimus olim Dux Ægypti, Rufinus, et Stephanus, quorum ille Catholicus, hic Magister ibi erat : Asterius item Comes, Palladius qui fuit palatii Magister, Antiochus et Evagrius, agentes in rebus. Hæc enim solum protuli : Oremus pro salute piissimi Augusti Constantii. Omnisque populus una voce statim acclamavit, Christe auxiliare Constantio : et hæc precando diu perseveravit.

XI. Quod autem litteras nunquam vel ad illum miserim, vel ab eo acceperim, Deum et Verbum ejus unigenitum Dominum nostrum Jesum Christum in testem advoco. Accusatorem, quæso, meum, concede, ut hac de re quoque paucis interrogem : undenam ad hujusce rei notitiam devenit? An Epistolæ exemplaria se habere dixerit : hunc enim rumorem ut spargerent Ariani sumopere conati sunt. Primo quidem litteras saltem nostris similes proferat. At nequaquam tutum illud fuerit, falsifici enim sunt, vestras quippe Imperatorum manus sæpe sunt imitati : unde similitudo illa scriptis auctoritatem minime dederit, nisi qui ejusmodi litteras scribere consueverunt, scripta testimonio suo comprobent. Libet rursum ex sycophantis sciscitari : quisnam illas dedit litteras, et undenam illæ sunt deprehensæ? Nam et mihi scriptores fuere, et Tyranno ministri, qui a tabellariis litteras acciperent, ipsique traderent. Adsunt nostri; et illos, quæso, arcessas, quos verisimile est adhuc esse superstites : ac de litteris illis sciscitare, ita rem inquiras, ac si tibi ipsa coram adesset veritas. Illa quippe Imperatorum, in primis Christianorum, est præsidium : illa comite vos imperare tutissimum est, cum divina Scriptura dicat : « misericordia et veritas Regi custodia est : et cir-

» eum dabit in justitia thronum ejus¹. » Hanc cum Zorobabel sapiens ille vir, cæteris anteferet, alios superavit : universusque populus in hanc vocem prorupit : « magna » est veritas et prævalet². »

XII. Si essem itaque apud alios delatus, tuam sane pietatem appellarem : quemadmodum tunc Apostolus Cæsarem appellavit, sedataque sunt inimicorum ejus insidiæ³; at quando apud te me ausi sunt insimulare, quem amabo, alium a te appellem, nisi patrem ejus qui dixit, *Ego sum veritas*⁴; ut cor ille tuum ad clementiam veritat. Domine omnipotens, Rex sæculorum, Pater Domini nostri Jesu Christi, tu per Verbum tuum hoc Imperium famulo tuo Constantio contulisti : illumina cor ejus, ut deprehensa calunnia adversum me structa, perhumaniter ille defensionem meam excipiat : omnibusque notum faciat aures suas esse in veritate firmatas. Et ut scriptum est : *sola labia justa Regi accepta sunt*⁵. Eo enim modo thronum regni prosperum fieri per Salomonem nos docuisti. Quapropter sciscitare, quæso; discant accusatores tibi veritatis indagandæ esse curam. Et observa, num vel ipso vultus colore calumniam prodant : est enim illud conscientiæ judicium, scriptum quippe est : « corde gaudente exhilaratur facies⁷ : dum autem in mœrore est » dejectur⁸. » Sic homines qui Josepho insidiati fuerant, ipsa conscientia prodidit : Labani vero pravus in Jacobum animus ex vultu deprehensus est⁹. Tute igitur cernis cum illorum trepidationem, quippe qui fugiant et latebras quærant, tum nostram in depellenda calunnia libertatem⁹. Nulla jam de fortunis controversia est, sed de Ecclesiæ existimatione. Qui lapide percutitur quærit

¹ Prov. xx, 28. — ² 4 Esdr. iv, 41. — ³ Act. xxv, 11. — ⁴ Joan. xiv, 6. — ⁵ Prov. xix, 13. — ⁶ Prov. xxv, 5. — ⁷ Prov. xv, 13. — ⁸ Gen. xliii, 21. — ⁹ Gen. xxxi, 5.

medicum : ictus calumniæ sunt lapidum ictibus acerbiores : *Clava est calumnia , et gladius et jaculum acutum*¹, ait Salomon : hisque sola veritas mederi potest : quæ si negligatur, graviora evadunt vulnera.

XIII. Hæc sane sunt quæ tantam rebus ubique terrarum ecclesiasticis afferunt perturbationem. Occasiones illi excogitarunt, hincque factum ut tot et tam grandævi Episcopi, quod mecum communicarent, in exilium sint acti. Quod si eo usque solum res processerit, bona spes esset, humanus cum sis. Ut autem malum non ulterius pervadat, veritas apud te vigeat. Ne quæso permittas, huic suspicioni, in grave totius Ecclesiæ dedecus, locum esse; quod scilicet Christiani viri, ac potissimum Episcopi, tam nefaria machinentur, ejusmodique res scribere nihil vereantur. Quod si graveris rem indagare, æquum sane fuerit ut nobis potius qui calumnias depellimus fidem habeas, quam calumniatoribus. Illi quippe pravo, utpote nobis inimici, animo hæc movent : nos vero nostri causa concertantes legitima afferimus argumenta. Per mihi mirum sane est, ubi nos cum metu ac reverentia scribimus, illos eo impudentiæ processisse, ut etiam apud Imperatorem mentiri ausint. Sed inquire, quæso, ad veritatem explorandam : et prout scriptum est : *scrutando scrutare*² coram nobis, undenam isti hæc quæ dicunt acceperint : aut ubinam sint litteræ repertæ. Sed neque ex nostris quispiam convincetur, neque ex tyranni ministris ullus hæc dixerit : res quippe merum est commentum. Ac forte nihil ulterius indagare par esset, quod ne illis quidem placeret, veritatis scilicet ne earum scriptor litterarum necessarie deprehendatur. Is quippe solis sy-cophantis nullique alii notus est.

XIV. Quod autem mihi in crimen vertunt, in magna

¹ Prov, xxv, 18. — ² Joel, i, 7.

Ecclesia habitam fuisse synaxin, priusquam completum aedificium esset : age, eam quoque apud tuam pietatem propulsabo criminationem ; eo enim compellunt qui inimicissimo erga nos animo sunt. Ita se res habet, id fateor : ut enim haecenus nihil mendacii protuli, hoc jam non inficias ibo. Sed alio prorsus modo, quam criminantur illi, gesta res est. Bona, quæso, venia hæc dicam, nequaquam dedicationis diem festum celebravimus, Religiosissime Auguste : id namque ante jussum tuum agere nefas fuisset : neque consulto ad id animum appulimus. Nullus Episcopus, nullus fuit Clericus vocatus; aedificio quippe plurima deerant. Immo vero nulla prævia monitione synaxis coacta est; ut ne inde illi calumniandi occasionem aucupentur. At rem uti gesta est nullus ignorat : ausculta tamen, rogo te, pro tua mansuetudine et tolerantia. Festum quidem erat Paschatis : populique ingens aderat multitudo, tantaque Christianorum turba, quantam in singulis urbibus extare Imperatores Christo addicti peroptare debeant. Cum igitur Ecclesiæ paucae numero essent et angustissimæ, ingenti edito tumultu rogabant populi, ut in magna Ecclesia conventus ageretur : ibique omnes preces funderent pro tua salute. Sicque acta res est. Me contra hortante, ut rem tantisper differrent, et quolibet modo etiam cum compressione in aliis Ecclesiis cœtus agerent, morem illi non gessere : imo parati erant ex urbe egredi, ut in desertis locis sub dio conventus celebrarent ; satius ducentes itineris perferre laborem, quam cum mærore festum peragere.

XV. Nam crede mihi, Imperator, et hujus quoque rei testem accipe veritatem; in Quadragesimæ synaxibus, ob locorum angustiam, ingentemque populi frequentiam, pueri complures, nec paucae juniores mulieres, multæ

aniculæ, adolescentes plurimi, compressi, domum delati sunt: Deo tamen dante extinctus nullus est. Sed universi haud sine murmuratione postularunt ut in magna Ecclesia conveniretur. Quod si diebus festum præcedentibus, tanta fuerit compressio, quid in ipso die festo futurum erat? Sane iis acerbiora contigissent. At non decebat pro gaudio mœrorem, pro lætitia luctum, pro festo die fletum populis oboriri: cum maxime non ignorarem patrum mihi exempla suppetere. Beatæ quippe vir memoriæ Alexander ob aliorum locorum langustiam, dum ipse Ecclesiam, quæ omnium maxima tunc putabatur, Theonæ dictam, extrueret; in ea tamen ob populi frequentiam conventus egit, neque interim ob populi conventum ædificii constructionem intermittebat. Rem similem Treviris et Aquileiæ factum vidi: ubi item ob populorum frequentiam, dum templa extruerentur, in illis nihilominus conventus agebantur: nullusque tamen extitit qui factum hujusmodi in crimen vocaret. Quinetiam beatæ vir memoriæ frater tuus, hujusmodi conventui Aquileiæ cum aliis interfuit. Idipsum me egisse fateor, ita tamen ut non dedicatio, sed synaxis ad orandum celebrata sit. Perspectum itaque habeo te utpote pium, populorum alacritatem approbare, mihi-que veniam concedere, quod tam multi populi precibus non obstiterim.

XVI. Ego vero peroptarim hoc etiam ex sycophanta sciscitari: ubinam populum orare æquum fuit, in desertisne locis, an in orationis loco, etiam dum extrueretur? Ubinam sanctius condecensque populus responderet, amen; in desertis, an in templo quod jam appellabatur dominicum? Quonam in loco mallet, religiosissime Imperator, populum manus extendere ac pro te orare? illicne ubi pertranseuntes Gentiles gradum sisterent; an

in loco cui jam tuum inditum est nomen : quem nunc , imo a jactis fundamentis dominicum omnes vocant ? Certum sane habeo te tuum anteferre locum : subrides enim , ac subridendo assensum significas . Sed ait obtreceptor , in Ecclesiis illud actum oportuit . At omnes omnino , uti jam dictum est , pro populi frequentia erant angustiores . Deinde quo pacto Dominum precari decuit , quidve satius fuit ; separatimne populum cum periculosa compressione convenire , an in loco qui totius multitudinis jam capax esset ; ut una illic eademque populorum vox cum consonantia audiretur ? Præstabat certe istud , hinc enim multitudinis unanimiorem cernere erat , hincque Deus est ad exaudiendum promptior . Si namque juxta ipsius Salvatoris promissionem , duobus ob quamlibet causam convenientibus , quodcumque petierint dabitur illis ¹ : quid si tanti populi convenientis una vox proferratur , qua Deo dicunt , Amen ? Quinam hoc ipsum non admirationi fuit ? Quis te beatum non prædicavit , cum tantam populi frequentiam uno in loco coactam cerne- ret ? Ecquod illud populorum gaudium , qui cum hæcenus in sejunctis locis convenissent , mutuo jam conspectu fruerentur ? Id omnibus lætitiæ causa fuit , soli sycophantiæ , mœroris .

XVII. Restat ut alteri ejus objectioni quæ adhuc superest occurrant . Siquidem aiet forte obtreceptor ille : ædificio nondum completo , haud licuit illic orationes fundere . At Dominus ait : « Tu autem cum oraveris , » intra in cubiculum tuum , et claude ostium ² » Quid ergo dixerit calumniator ? Imo potius , quid prudentes ac veri Christiani dixerint ? Hos interroga , Imperator : nam de illis quidem scriptum est : « Stultus stulta loquetur ³ : » de his vero , « ab omni sapiente consilium accipe ⁴ . »

¹ Matth. xviii , 2 . — ² Ibid. vi , 6 . — ³ Isai. xxxii , 6 . — ⁴ Tob. 4 .

Cum tam angustæ Ecclesiæ, cum tanta esset populi frequentia, ut ad deserta loca proficisci pararent; quid facto opus erat? Solitudo absque januis, ac quibusvis volentibus pervia; dominicus autem locus muris cinctus est, janisque clausus: adestque illic conspicuum pios inter prophanosque discrimen. Nonne, Imperator, quisvis sapiens cum tua pietate hoc eligendum annuit? Quippe norunt hic legitimam esse orationem, illic inconditæ turbæ suspicionem: nisi forte deficientibus locis, solitudinem ii duntaxat qui orant, incolant, ut Israëlitis contigit: immo vero illis quoque extructo tabernaculo, locus orationis circumscriptus in posterum fuit. O Domine, ac vere Rex regum Christe, Fili Dei unigenite, Verbum et Sapiencia Patris, in crimen ecce vocor, quod elementiam tuam populus deprecatus sit, ac per te Patrem tuum, qui est super omnia Deus, obsecrarit, pro salute famuli tui piissimi Constantii. Sed tuæ bonitati gratias ago, quod mihi vitio vertatur legum tuarum observatio. Graviori enim criminationi ansam dedissem, ac fuisset legitima accusandi causa, si loco, quem Imperator extruxerat prætermisso, eremum ad orandum petissemus. Quam multum accusator tunc deblaterasset! quam fide dignus visus fuisset dicendo: Locum tuum contempsit: opus non probat tuum: derisit prætereundo: desertum indicavit quod loci necessitati suppleret: populos orandi cupidus impedivit. Hæc ut sibi dicenda suppeterent pe-roptabat inquirebatque: quod cum assecutus non sit, mœrore affectus eriminationes deinceps comminiscitur. Et sane si illa dicere posset, pudore me suffunderet, ut me jam injuria afficit, cum Diaboli mores imitatus, eos qui vacant orationi observat¹: Danielis quippe historiam legendo spe falsus est: putavit enim ignarus ille,

¹ Dan. vi,

Babyloniorum mores apud te vigere, neque novit esse te beati Danielis studiosissimum, ac eundem quem ille Deum adorare nec impedire, imo potius summopere optare ut omnes orationi incumbant: cum scias omnium orationes et vota ea esse, ut incolumis et cum pace perpetuo imperes.

XVIII. Equidem hæc adversus obtrectatorem conqueror. Tu vero, religiosissime Auguste, utinam multis annorum circulis vixeris, ac dedicationis solemnia celebraveris. Nam certe preces ab omnibus pro tua salute fusæ, nihil obstant Dedicationis celebritati. Ne talia imperiti illi homines mendacia proferant: sed a Patribus id ediscant, Scripturasque evolvant, vel potius a te ipso litterarum studiosissimo edoceantur: Jesum scilicet sacerdotem Josedeci filium et fratres ejus, Zorobabelem filium Salathielis sapientem illum virum, Esdram item sacerdotem et Legis scribam, cum Templum post captivitatem ædificaretur, instaretque Scenopegia, id est festum Tabernaculorum¹; magna solemnitas, in qua orationes publicæ in Israël offerebantur; populum in latiori vestibulo primi ostii versus orientem siti, unanimi sententia congregarunt, dispositoque Domini altari, illic obtulerunt: eodemque in loco completa celebritas est. Eo item modo in posterum hostias in Sabbato et Neomenia solitas offerebant, populusque Dominum precabatur. Testaturque palam Scriptura nondum extructo Dei templo hæc acta fuisse: imo potius illis ita orantibus extruebatur domus, accrescebatque in dies; ita ut nec propter Encæniorum expectationem intermissæ orationes: neque propter conventus orantium Encænia sublata sint: sed licet antea illic populus orasset; nihilominus post absolutum ædificium celebrata dedicatio est, donaque pro illa offerentes,

¹ 1 Esdr. iii.

omnes pro consummatione operis solemnitatem egerunt. Idipsum a beatæ memoriæ Alexandro et ab aliis Patribus factum vidimus, qui cum jam illic populum coëgissent, consummato tamen opere, gratias Domino egerunt, ac dedicationem celebrarunt. Id te quoque facere convenit, paratus enim locus, præmissisque orationibus expiatus, tuæ Pietatis præsentiam postulât: id enim illi ad perfectum ornatum deest. Hoc utinam expleas, ac vota tua Domino reddas, cui hanc domum excitasti: hæc quippe omnium vota sunt.

XIX. Verum, quæso te, aliam disquiramus calumniam, ejus quoque propulsandæ veniam concedito. Ausi sunt enim me calumniari, quasi mandatis tuis, quibus jussum aiunt ut Ecclesia excederem, non obtemperarim. Equidem non possum non mirari eos minime defatigari in confingendis criminibus: nec si tamen ego deterreor, imo potius lætor in ea depellenda criminatione: quanto enim plures edam apologias, tanto facilius eorum malignitas deprehendi damnarique poterit. Nequaquam obstiti pietatis tuæ mandato, absit: non tanti quippe sum ego ut obsistam vel Quæstori Urbis, nedum tanto Imperatori. Neque opus ut hac de re multa verba faciam, testis quippe mihi est tota civitas. Concede tamen ut ab initio rem uti gesta est enarrem: nam te, si audieris, miraturum arbitror inimicorum meorum temeritatem. Montanus Palatinus epistolam ad me detulit, quasi ego a te scripto postulassem ut in Italiam mihi concedere liceret; ut quærebar ecclesiasticis rebus deficere instaurari possent. Et sane gratias ago Pietati tuæ, quod litteris quas a me profectas arbitratus es perhumaniter annueris, curamque gesseris ut commode ac sine labore iter instituerem, ad teque pervenirem. At certe miror rursus, quod vel ad aures tuas mentiri nihil sint

veriti, cum tamen mendacium Diabolo sit proprium, mendacesque ab eo alieni sint qui ait: *Ego sum veritas*¹. Non enim scripsi, nec istiusmodi epistolam accusator unquam proferre poterit. Ac etsi par mihi fuisset litteris a te quotidie postulare, ut benignum vultum tuum conspiciere liceret: veruntamen nec fas est Ecclesias deserere, nec me decuit pietati tuæ molestum esse, cum potissimum, nobis etiam absentibus, soleas ecclesiasticis petitionibus annuere. At quæ Montanus jussit, me recitare jubeto, nam hæc ipsa sunt****

XX. Sed undenam ejusmodi epistolam nacti sunt obtrectatores mei? nosse velim quisnam ipsis eam tradidit. Jube, quæso, ut respondeant: hinc enim edisces ipsos hanc commentos esse criminationem; quemadmodum illam quæ spectat execrandum Magnentium falso pervulgarunt. Quod si in hoc quoque sycophantæ deprehendantur, ad quam in posterum nos pertrahent defensionem? Hoc curant enim: hoc, uti perspectum habeo, moliantur, ut omnia moveant et perturbent. Fortasse plurimis te verbis adversum nos exasperant: sed ejusmodi viros aversari, et odio habere æquum est, quod quales ipsi sunt, tales existiment eos qui se auscultant, suasque calumnias etiam apud te valere posse arbitrentur. Olim certe contra sacerdotes Dei, Doëgi calumnia vim habuit; Sed Saül erat qui aurem præbuit vir sane iniquus². Et Jezabel calumniis suis religiosissimum Naboth lædere potuit; sed Achab erat, scelestus ille et apostata, qui uxori morem gessit³. Sanctissimus autem David, cujus te, ut omnes peroptant, imitorem esse convenit, hujusmodi viros non admittit, sed quasi canes rabidos aversabatur, dicens: « detrahentem secreto » proximo suo, hunc persequer⁴. » Præceptum quip-

¹ Joan. xiv, 6. — ² 1 Reg. xxii, 9. — ³ 5 Reg. 21. — ⁴ Psal. c, 5.

pe illud observavit : « vanum rumorem non admittes ^{1.} » In cassum certe illi apud te mendacia loquuntur, qui velut Salomon a Domino postularis, quod te accepisse credas ; ut nimirum verbum vanum et mendax longe sit a te, uti par est ^{2.}

XXI. Quapropter cum sola calumniatorum opera data fuisset epistola, nec me ipsa juberet ad te proficisci ; perspectum sane habui eam non esse Pietatis tuæ voluntatem ut te convenirem. Etenim cum non omnino jusseris ut accederem, sed ita scripseris quasi id ego a te litteris postulassem, ut quæ deficere videbantur instaurare liceret ; palam fuit (nemine licet indicante) perlatam ad me epistolam non e sententia mansuetudinis tuæ fuisse scriptam. Hoc nulli notum non est : hoc scripto indicavi : ac novit ipse Mōntanus non recusasse me ad te accedere ; sed ita accedere, ac si ego litteris meis proficiscendi licentiam postulassem, certe id non decere arbitratus sum, ne hinc occasionem iterum captarent sycophantæ, quasi Religioni tuæ molestus fuissen. Et sane jam me viæ committere parabam, ut ipse novit Montanus ; ut si ad me scribere tibi placuisset, iter quamprimum instituerem : promptoque animo jussum tuum anteverterem. Nequaquam enim eo insanix deveneram, ut hujusmodi præcepto tuo repugnarem. Cum nullas itaque ad me litteras miserit pietas tua, qui repugnari cum nihil jussum fuerit ? Aut quomodo me non obsecutum affirmant, cum nullum fuerit mandatum ? Quid aliud illud est quam mera sycophantia adversariorum meorum, qui quæ gesta non sunt, gesta comminiscuntur. Vereor sane etiam si causam meam propugnari, ne deblaterent ipsi, quasi non sim eam propugnare dignatus : usque adeo sum eorum criminationibus idoneus,

¹ Exod. xxiii, 1. — ² Prov. xxx, 8.

illique ad calumniandum parati; adeo ut Scripturam nibili faciant, quæ ait, « ne ames obloqui ne evellaris¹. »

XXII. Cum profectus itaque Montanus esset; accessit post sex et viginti menses Diogenes Notarius: qui ne ipse quoque epistolam tradidit, neque in mutuum venimus conspectum; nec quidpiam a te jussum mihi ille significavit. Imo cum Syrianus Dux exercitus Alexandriam ingressus est, Arianis rumores quosdam spargentibus, hoc se arbitrato suo acturos denuntiantibus; sciscitabar ex eo, num eas quas illi jactitabant litteras haberet: fateor quippe me jussionis tuæ litteras postulasse. Cum autem se non habere dixisset, rogavi ut vel ipse Syrianus, vel Maximus Præfectus Ægypti hoc mihi jussum scripto traderent. Illoc autem ideo postulavi, quod tua mihi humanitas scripsisset, ut a nullo turbarer, neque iis qui me terrere vellent attenderem: sed in Ecclesiis degerem citra ullum metum vel sollicitudinem. Qui autem eam epistolam detulere, sunt Palladius olim Palatii Magister, et Asterius qui fuit Dux Armeniæ. Exemplar autem epistolæ ut perlegam concede, sic enim habet.

XXIII. Exemplar epistolæ quod sic habet.

Constantius victor Augustus, Athanasio (2).

OPTASSE me semper ut omnia fausta defuncto fratri meo Constanti acciderent, prudentiæ tuæ latere non arbitror. Quem cum sceleratissimorum virorum dolo sublatum cognovissem, quo incerore affectus sim, facile vestra prudentia judicaverit. Verum quia hoc tempore nonnulli, te tam luctuoso negotiorum decursu terrere

¹ Prov. xx, 15.

conantur ; has litteras ad tuam Reverentiam mittendas existimavi. Hortorque te , ut , quemadmodum Episcopum decet , populum doceas ad legitimam convenire religionem , et cum illo de more orationibus incunbas : id enim nobis placet , « Nam quod spectat sententiam nos- » tram , te omni tempore in tuis sedibus Episcopum esse » volumus. »

Et alia manu : Divinitas servet te plurimis annis , Pater dilectissime.

XXIV. De hac epistola illi quidem cum iudicibus verba fecere. Ego vero cum epistolam haberem ejusmodi , nonne jure litteras postulavi , nec temere eorum machinationibus adhibui animum ? Illi autem cum jussa tuæ pietatis nequaquam proferrent ; nonne plane contra hujus epistolæ sententiam agebant ? Equidem cum litteras illi non darent , haud simile vero putabam verba sine litteris ad me transmitti : hujusmodi quippe verbis ne animum adhiberem litteris suis jusserat tua humanitas. Jure igitur illud egi , religiosissime Auguste : ut sicut cum Epistolis ingressus sum in patriam , sic ex mandato tuo ab illa discederem : ne utpote qui ab Ecclesia aufugissem , in judicium aliquando vocarer : sed jussus , profectionis causam proferre possem. Hoc ipsum omnes populi cum presbyteris , et cum illis maxima civitatis pars , ne quid amplius dicam , Syrianum adeuntes postulabant : illicque tum aderat Ægypti Præfectus Maximus. Hoc autem impense rogabant , ut vel scriberentur mitterenturque ad me litteræ , vel non amplius illi Ecclesias conturbarent , donec ipsi populi hac de re legatos ad te missent. Cum igitur vehementer instarent , perspectum habens Syrianus quam æqua esset postulatio , tuam salutem contestatus pollicitus est , præsentem tunc Hilario , se nihil amplius conturbaturum , sed rem ad tuam religionem

delaturum. Hoc item probe norunt cohors Ducis, cohors item Præfecti Ægypti. Præfectus autem Urbis hoc monumentum apud se reservat, unde exploratum habeas nec me, nec alium quempiam jussis obstitisse tuis.

XXV. Rogabant igitur omnes ut proferrentur tuæ pietatis litteræ. Etenim licet sola Imperatoris verba, eadem qua scripta ejus sint auctoritate, ubi maxime qui illa defert rem jussam scripto tradere audeat; at cum illi neque aperte dicerent jussum illud fuisse, neque, ut rogabant, jussionem describere vellent, sed omnia agerent quasi suo nomine; fateor, et hoc cum fiducia dico, me illos suspectos habuisse. Multi quippe ipsis aderant Ariani comites, quibuscum una epulabantur et consilia inibant: nihilque palam et cum fiducia agebant; sed adversum me insidias machinabantur et dolos. Nihil egerunt quasi ex Imperatoris placito: sed ut ex eorum gestis deprehendere licuit, ea solum quæ adversarii nostri postularent, quæ mihi potissima causa fuit litteras ab illis postulandi; suspecta quippe mihi erant eorum molimina atque consilia. Neque decebat me qui cum tot litteris in patriam rediissem, absque litteris ab Ecclesia discedere. Syriano itaque fidem dante, populi omnes cum gaudio in Ecclesiis conventus agebant, omni deposito metu ac suspicione. Sed post dies tres et viginti a data fide cum militibus ille in Ecclesiam irrumpit, nobis de more orantibus, quod etiam viderunt ii qui in Ecclesiam ingressi sunt, sequentis quippe synaxeos tunc pervigilium celebrabatur. Illa autem nocte ea gesta sunt quæ Arianis placere, quæque illi antequam evenirent futura prænuntiarant, iis enim stipatus accessit Dux exercitus: erantque illi præfecti et auctores illius invasionis. Quod sane incredibile non est, religiosissime Auguste, cum ipsi minime latuerint, sed undique vulgata

res sit. Ego itaque perspecta ejusmodi invasione, populosque ut discederent prius hortatus; post illos demum Deo occultante ac ducente, ut ab omnibus qui mecum aderant conspectum est, isthinc me proripui, exindeque occultus mansi, fiduciam, meique purgandi locum habens, primo apud Deum, deinde apud tuam pietatem: cum non ut populos desererem aufugerim, sed testem persecutionis habeam ipsam Ducis irruptionem; quod omnes vehementer mirati sunt. Oportuit quippe illum aut fidem non dedisse, aut datam non fallere.

XXVI. Quorsum igitur hoc eorum consilium? Aut quid causæ est quod dolis insidiisque nos adorti sunt, quibus et jubendi et jussionem scripto tradendi facultas esset? Imperatoris enim jussio magnam præbet confidentiam. Sed quod ipsi clam rem agere optarent, illud sane suspicionem augebat, ipsos a te nullum accepisse mandatum. Quid absurdi postulabam, veri studiosissime Imperator? Quis non fateatur hanc petitionem Episcopo esse consentaneam? cum Scripturas legeris, nosti quantum sit illud criminis, Episcopum Ecclesiam suam deserere, Deique ovilia non curare: Pastorum enim absentia gregis invadendi occasionem lupis præbet. Hoc autem quærebant Ariani, et alii omnes hæretici, ut absentibus nobis locum opportunitatemque nacti, populum ad impietatem deducerent. Si ergo fugissem, qualem apud veros Episcopos; imo potius apud eum qui mihi gregem concrediderat attulissem excusationem? Est autem ille, qui judicat omnem terram, verus universorum Rex et Dominus noster Jesus Christus, Filius Dei. Annon merito mihi populorum incuria imputanda fuisset? Nonne me tua ipsa pietas jure objurgasset his verbis: quare cum litteris reversus ingressusque, absque litteris abscessisti, ac populos deseruisti? Nonne ipse populus, haud injuria, in die

judicii, sui incuriam in me coniecisset, dicens: is qui apud nos Episcopi munere fugebatur aufugit, nosque interim neglectui habemur, nullus cum sit qui recta moneat. Quid, quæso, talia loquentibus responderem¹? Hæc illa est Hezechielis expostulatio cum priscis illis pastoribus. Id cum probe nosset Beatus Apostolus Paulus, unicuique nostrum per Discipulum suum hoc tradit præceptum: «Noli negligere gratiam quæ est in te, quæ data est tibi, cum impositione manuum presbyterii².» Id ipsum cum reformidarem, fugere nolebam, sed tuam expectabam jussionem; si tamen illud fuisset pietatis tuæ placitum. At nequaquam id quod juste a me postulatum est, accepi: jamque apud te falso sum delatus, nam Pietatis tuæ mandato minime repugnavi: neque Alexandriam ingredi conabor donec humanitati tuæ placuerit. Hoc mature denuntio, ne hinc rursus sycophantæ occasionem captent nos insimulandi.

XXVII. Hæc cum mecum perpenderem, in culpa me esse non arbitrabar: sed cum hac Apologia mea ad tuam pietatem properabam, tuam compertam habens clementiam, memorque tuarum certissimæ fidei promissionum, confidens item huic divinorum proverbiorum sententiæ: «Apud benignum Regem accepti sunt justi sermones³.» Jam me iter instituyente, relictaque eremo, fama quædam de repente percrebuit; quæ initio quidem supra fidem visa, post vera deprehensa est. Rumor undique pervagabatur, Liberium Romanum Episcopum, magnunq; illum Hosium in Hispaniis Episcopum, Paulinum Galliarum, Dionysium quoque et Eusebium Italiæ, Luciferum Sardiinæ, et alios quosdam Episcopos, Presbyteros et Diaconos, quod adversum nos subscribere renuissent, in exilium missos. Vincentium vero Capuanum, Fortuna-

¹ Ezech. xxxiv, 2. — ² 1 Tim. iv, 14. — ³ Prov. xvi, 13.

tianum Aquileiensem, Hieremium Thessalonicensem, omnesque Occidentales Episcopos, vi non minima, imo maxima violentia, gravibusque injuriis affectos esse, donec pollicerentur se in posterum nobiscum non communicaturos. Ilinc nobis stupentibus, ac ea de causa hæsitantibus, altera ecce fama perlabitur, eos scilicet qui in Ægypto et Lybia essent, Episcopos prope nonaginta persecutionem passos : Ecclesias Arii sequacibus traditas : in exilium pulsos sexdecim Episcopos : alios vel sponte aufugisse, vel ad simulandum adactos esse. Tantam enim illic persecutionem fuisse narrabant, ut dum Alexandrini fratres in Paschali solemnitate et Dominicis, in loco deserto prope cœmeterium orationi incumbere, Dux cum magna manu plus quam trium millium militum, arma, districtos gladios, telaque ferentium, in Christianos irruerit : ac postea talia illic perpetrata facinora fuisse, qualia solent in ejusmodi invasione : eaque contra mulieres et parvulos gesta, qui nihil aliud mali admisissent, quam quod Deum precarentur. Hæc nunc enarrare forte non decet ; ne sola horum memoria omnibus lacrymas moveat. Tanta quippe illa fuit immanitas, ut virgines ipsæ nudarentur, corpora autem eorum qui vi plagarum extincti fuerant, non statim ad sepulturam traderentur, sed foris canibus projicerentur, donec cum ingenti periculo cognati suorum corpora clam subducerent : qui haud sine magno labore curarunt, ne cuiquam nota res esset.

XXVIII. Reliqua autem flagitia ejusmodi sunt ut incredibilia forte videantur, omnibusque ob facinorum atrocitatem stuporem afferant. Necesse tamen est ea enarrare, ut tua Christo addicta cura religioque discat, criminationes calumniasque non alio spectare, quam ut nos ex Ecclesiis deturbent, suamque impietatem intro-

ducere valeant. Nam postquam veri et grandævi Episcopi, alii in exilium pulsi, alii in fugam versi essent, Ethnici deinceps, Catechumeni, et qui primas in senatu sedes occuparent, ac qui divitiarum fama celebres essent, Christianorum vice, jubentur piam ab Arianis fidem ediscere¹. Nec ultra, juxta Apostoli præceptum, quærebatur, num quis irreprehensibilis esset². Sed, more impiissimi Jeroboami, qui plus auri penderet is nominabatur Episcopus. Nihil curabant impii, si vel Ethnicus ille esset, aurum modo daret. Pulsi itaque sunt qui Episcopi ab Alexandro ordinati fuerant, Monachi et Ascetæ. Illi autem, callidi sane calumniarum artifices, apostolicam constitutionem quantum licuit violarunt, Ecclesiasque contaminavere. Idque suis effecere calumniis, ut vel ipsis tuis temporibus leges violare, atque ejusmodi facinora admittere facultas esset: ut eos spectare videatur illud Scripturæ dictum: « Væ per quos nomen meum blasphematur in gentibus. »

XXIX. Itaque hi cum rumores essent, ac sus deque omnia abirent, ne sic quidem meam minui alacritatem, sed pergebam ad tuam Pietatem: eoque diligentius quo considerem ea præter Pietatis tuæ sententiam perpetrari: atque ubi res gestæ humanitati tuæ compertæ forent, te ne in posterum ea fierent curaturum: ratus nequaquam id religiosi esse Imperatoris, ut Episcopos exulare, virgines nudari, aut ullo modo Ecclesias turbari patiatur. Sed hæc nobis animo versantibus, atque iter peragere festinantibus, ecce tertio quidam increbuit rumor, litteras Auxumeos Tyrannis esse datas, ut curarent Frumentium Auxumeos Episcopum illinc abduci: me quoque perquirerent usque ad Barbarorum terras, et ad præfectorum Commentaria, ut vocant, transmitterent: populos

¹ Tim. III, 2. — ² 5 Reg. xxi, 51.

ac Clericos omnes adigerent ad communicandum cum ariana hæresi : si qui non morem gererent, illos interficiendos satagerent. Ut autem palam sit, hanc famam, non verbo tantum, sed rebus gestis comprobata esse; cum bona humanitatis tuæ venia, en ipsam profero epistolam, quam illi necem unicuique interminantes frequenter lectitarunt.

XXX. Exemplar Epistolæ.

Victor Constantius Maximus Augustus, Alexandrinis.

URBS quidem vestra, patrio more, non immemor virtutis conditorum suorum, se obsequentem, uti solebat, etiamnum exhibuit. Nos vero nisi ipsum Alexandrum benevolentia in vestram urbem superaremus, non mediocriter nobis peccare videremur. Sicut enim temperantiæ proprium est, se modestum in omnibus præbere : sic imperatoriæ dignitatis est, virtutem (sinite quæso dicere) maxime omnium vestram amplecti : quod primi sapientiæ magistros constitueritis : primi Deum qui est agnoveritis : qui Magistros longe præstantissimos elegistis, decretum nostrum libenter excepistis; et ab deceptore quidem illo et impostore jure aversi, iis qui supra miraculum venerabiles et ornati erant, ut decuit, adhæsistis. Quis enim vel extremi orbis incola contentiosam in rebus nuper gestissimulatem ignoraverit? quibus, nescio quid ex iis quæ unquam contigerint, comparari possit. Siquidem plerique in urbe cæcutiebant : prævalèbat vir ex infimis barathris emersus, qui velut in tenebris, veritatis cupidos ad mendacium abducens, sermonem quidem fructuosum nunquam tribuebat, sed præstigiis temere animas corrumpebat. Assentatores quidem acclamare,

applaudere, obstupesceri: quos etiamnum verisimile est sub dentibus mussitare. Plurimique e simplicioribus, ipsis consentiebant. Res autem fluxu quodam ferebantur quasi in diluvio, cum omnes id prorsus negligerent. Præerat autem vir e turba (quid verius dicere possim) qui nihil a sellulariis differebat, quique in hoc solum civitati opem ferebat, quod cives ejus in barathra non impelleret. Sed generosus et præclarus ille vir judicium de se ferendum non expectavit: sed in hac causa existimavit sibi fuga consulendum: quem e medio tolli e re Barbarorum ipsorum est: ne quibusdam eorum impietatem suadeat, dum quasi in scena apud primum occurrentes vicem suam dolet. Ille igitur scèssere jubeatur. Me autem convenit, vos cum paucis sociare; quin et solos præ aliis honorare quibus tanta virtus, tanta mens inest, quantam res gestæ prædicant, quæ per universum fere orbem celebrantur. Maecte prudentiam! Quod si denua tot nuncios audierim qui res a vobis gestas enarrent et laudibus celebrent: O qui majores vestros virtutis studio longe superatis, quique cœvis et posteris præclarum exemplum futuri estis! soli enim in morum, verborum et operum ducem, præstantissimum virorum cooptastis. Nec tantillum quidem temporis hasitantes, viriliter mutata sententia, reliquo cœtui vos sociastis: et ab infirmis istis et terrenis vos erexistis ad cœlestia, antesignano usi præstantissimo Georgio, viro in hujusmodi rebus omnium mortalium exercitatissimo: cujus opera in futuro eum bona spe degetis; et in præsentem tranquillam agetis vitam. Utinam omnes simul qui in ista urbe degunt, ab ejus voce, tanquam a sacra anchora, pendeant: ne sectionibus et adustionibus indigeamus, adversus eos quorum animæ corruptæ sunt: quos summopere hortamur ut a studio erga Athanasium absistant, nec recor-

dentur superfluæ illius garrulitatis, aut sero animadvertent se in extremis versari periculis: ex quibus nescimus an quis ex gravissimis viris seditiosos eripiet. Absurdum quippe est, perditissimum Athanasium, in turpissimis sceleribus deprehensum, a regione in regionem expelli, ut aliquando debitum supplicium luat: si tamen id præstari possit, etiamsi quis illum decies occidat: assentatores autem ejus et ministros, præstigiatores, talesque homines, ut eos vel nominare turpe sit, exultantes negligere: quos occidi jamdiu judicibus præceptum est. Et fortasse morituri sunt, si a prioribus delictis sero tandem resipiscant. Quibus sceleratissimus Athanasius se ducem præbuit, nam et rem publicam labefactavit, ac sanctissimis viris impias et nefarias manus intulit.

XXXI. De Frumentio autem Auxumis Episcopo, hæc ad ejusdem urbis Tyrannos scripta sunt.

Victor Constantius Maximus Augustus Æzanæ et Sazanæ.

MAXIMÆ nobis curæ ac studio est, ut Deus cognoscatur; hoc in negotio enim arbitror, parem pro communi hominum genere sollicitudinem generandam esse, ut ad Dei notitiam deducti, vitam cum spe transigant, in nulloque discrepent circa justi ac veri disquisitionem. Cum tali igitur vos providentia dignos habeamus, pariaque vobis et Romanis præbeamus, unam eandemque doctrinam apud utrosque in Ecclesiis vigere præcipimus. Quare Frumentium Episcopum quamprimum mittite in Ægyptum, apud honoratissimum Georgium Episcopum et alios Ægypti Episcopos, quibus in primis ordinandi, ac ejusmodi res dijudicandi auctoritas inest. Nostisenim et memi-

nistis, nisi quæ apud omnes in confesso sunt, soli ignorare simuletis, Frumentium in hunc vitæ gradum promotum esse ab Athanasio sexcentis criminibus obnoxio; qui cum nullam e sibi illatis accusationibus probe diluere potuisset, statim quidem cathedra excidit: ac cum nulli vivendi locum reperiat, errabundus ab alia in aliam regionem vagatur, quasi eo pacto se malum esse effugere possit. Si igitur sponte Frumentius obtemperet, universi rerum status rationes redditurus; compertum omnibus erit cum ab Ecclesiæ legibus, et a fide quæ jam obtinet, nullatenus discrepare: eumque judicatus fuerit, totiusque vitæ suæ experimentum dederit, ejusque rationem apud eos reddiderit ad quos pertinet hujusmodi negotia judicare, ab eis constituetur: si tamen verus Episcopus juxtaque leges ordinatus haberi velit. Quod si procrastinaverit, ac judicium subterfugerit, palam certe erit ipsum scelestissimi Athanasii sermonibus seductum impie de Deo sentire, ita nempe affectum ut ille affectus declaratus est, scelestus cum sit. Verendumque est ne Auximum profectus, vestrates nefariis et impiis sermonibus corrumpat: nec solum Ecclesias confundat et turbet, in Deumque blasphemet, sed etiam singulis nationibus hinc vastationis et excidii autor sit. Certum quippe habeo ipsum Frumentium non pauca edoctum, magnamque in publicum bonum utilitatem consecutum, venerabilissimi scilicet Georgii consortio, necnon reliquorum qui in iis docendis apprime versati sunt, ad suas sedes reversurum, in omnibus ecclesiasticis rebus apprime eruditum. Deus vos custodiat, fratres honoratissimi.

XXXII. Illis auditis et propemodum perspectis, per ea quæ nuntii fisis lacrymis enarrabant, fateor me in eremum retulisse pedem, id animo perpendens, quod tuæ quoque religioni perspectum arbitror, si nos quære-

remur, ut deprehensi adduceremur ad præfectos, fore illud impedimentum ne tuam adiremus benignitatem. Nam si ii qui adversum nos subscribere recusarunt tot tantisque malis sunt affecti: si laïci qui cum Arianis communicare noluerunt capitis damnati sunt; nihil dubium erat recentiora ac sexcenta necis genera a sycophantis adversum me excogitatum iri: neque obtruncato adversarios nostros quidlibet in quoslibet machinatuos esse, eoque libentius audaciusque mentituros, quo nulli aderunt qui se falsi arguant. Non enim ob Pietatis tuæ formidinem aufugi: explorata quippe mihi est tua clementia et humanitas; sed quod ex gestis facinororum furorem præ oculis haberem: mecumque reputarem fore ut veriti illi ne de rebus præter probitatis tuæ sententiam gestis coarguerentur; mei interficiendi causa nihil non agerent. Næ illa duntaxat fuit humanitatis jussio, ut Episcopi ex urbibus et ex Eparchia ejicerentur: verum illi admirandi viri, plus quam tu jusseras ausi, ultra tres eparchias, in deserta, inculta et horribilia loca senes homines et grandævos Episcopos expulere. Nam qui ex Libya erant, in magnam Oasin, et qui ex Thebaïde, in Ammoniacam Libyæ sunt relegati. Neque rursum formidine mortis effugi, ne quis illorum jure timiditatis me arguat; sed quia illud Salvatoris præceptum est, ut cum persecutionem patimur, fugiamus; dum inquirimur, nos abscondamus, nec in apertum nos periculum immittamus: ne dum nos offerimus, persecutorum iram magis accendamus. Par quippe crimen est, sibi manus inferre, et seipsum inimicis interficiendum tradere. Etenim fugere, ut jussit Salvator, illud est tempus agnoscere, ac revera persecutorum curam gerere: ut ne illi ad sanguinem usque desævientes, rei fiant violati illius præcepti; « Non occides. » Tametsi illi dum

nos calumniantur id maxime spectant, ut nos malo afficiamur. Nam quæ nunc illi denuo gessere, id ipsum esse illorum studium, ac sanguinarium propositum ostendit. Quæ si audieris, religiosissime Auguste, te miraturum arbitror: etenim stupore digna est illorum audacia. Quanta autem illa sit, paucis ausculata.

XXXIII. Dei Filius, Dominus et Salvator noster Jesus Christus, propter nos homo factus, qui mortem abrogavit, nostrumque genus a servitute corruptionis liberavit, cum aliis omnibus donis suis illud quoque nobis impertivit, ut Angelorum imaginem in terra haberemus, nempe virginitatem. Eas sane quæ hac virtute præditæ sunt, sponsas Christi vocare consuevit Catholica Ecclesia: has Ethnici cum vident, ut templum Verbi admirantur: certum quippe est nusquam hanc venerandam ac cœlestem professionem excoli, nisi duntaxat apud nos Christianos. Hoc enim maximum est argumentum, certam ac veram apud nos esse religionem. Has præ aliis beatæ memoriæ piissimus Pater tuus Constantinus Augustus honorabat. Has tua quoque Pietas in litteris suis venerandas et sanctas plerumque nuncupavit. Verum nunc mirabiles illi Ariani, qui nos calumniari audent, quorum opera multi ex Episcopis insidiis circumventi sunt; iudicibus ipsis sibi hac in re ministrantibus obtemperantibusque, has nudatas in Hermetariis (ut vocant) suspendi iussere, et sic illarum latera ternis usque vicibus lacerarunt, ut ne viri quidem scelestissimi talia unquam sint experti. Pilatus olim ut Judæis assentaretur, lancea unicum Salvatoris latus perforavit: hi vero ipsum Pilati furorem superavere, non unum quippe latus, sed ambo lacerarunt: membra virginum, præ aliis, membra Salvatoris sunt. Omnes certe quibus hujusmodi facinora nunciantur, ad solum rei auditum, ex-

horrescunt. Hi vero soli non modo nihil veriti sunt impolluta membra nudare et lancinare, quæ uni Salvatore nostro Christo Virgines dedicaverant; sed, quod nequissimum est, dum ab omnibus, ob tantam suam immanitatem vituperantur, cum erubescendum esset, hoc tuæ Pietatis mandatum esse prætexunt: ita sunt in omnibus audaces, pravique consilii. Nihil sane hujusmodi, vel in persecutionibus olim gestum audivimus: ac etiam si tale quidpiam aliquando gestum fuerit; non decuit tamen, te imperante qui Christianus es, virginitatem tali injuria et dedecore affici, illosque suam crudelitatem tuæ Pietati ascribere. Solis enim hæreticis istiusmodi malignitas propria est, erga Dei Filium impie se gerere, et in sanctas ejus Virgines desævire.

XXXIV. Cum itaque tot et talia facinora ab Arianis admissa sint; non mea me fefellit opinio, cum divinæ Scripturæ obtemperavi, dicenti: « Sed abscondere momentum ad momentum, donec pertranseat indignatio Domini ¹. » Et hæc mihi quoque scedendi occasio fuit, religiosissime Auguste, nec piguit me vel in desertum proficisci, vel si opus fuisset, in sporta a mænibus demitti ². » Omnia enim sustinui, et cum feris habitavi, donec vos pertransiretis, nam opportunum tempus expectabam, quo hæc verba facere liceret: confidebamque calumniatores convincendos esse, manifestamque fore tuam humanitatem. O beate ac Deo dilectissime Auguste; quid maluisses? mense ad te accedere ardentibus sycophantis meis, ac me occidere quærentibus, an, ut scriptum est, me tantisper abscondi, ut interim sycophantæ quidem hæretici deprehenderentur, humanitas vero tua innotesceret. Non voluisti, o Imperator, ut tuis me iudicibus sisterem, ut licet tu comminatorie tantum scrip-

¹ Isai. xxvi, 29. — ² 2 Cor. xi. 22.

seris, illi tamen sententiæ tuæ ignari, et ab Arianis concitari, ex litteris tuis me interficerent; homicidiumque illud tibi ob litteras datas imputarent. Non decuit certe, vel me sponte illos adire, et ad necem memetipsum tradere: vel tibi Christo devoto Imperatori, Christianorum, præsertim Episcoporum, cædes ascribi.

XXXV. Satius itaque fuit ut me occultarem, et hanc temporis opportunitatem expectarem. Certe novi te, divinarum Scripturarum peritus cum sis, annuere, factumque meum probare. Nam viris qui te concitabant desistentibus, apparuit religiosa tua clementia: omnibusque notum fuit, te ne antea quidem Christianos persecutum fuisse; sed illos ipsos Ecclesias devastasse, ut suam impietatem ubique disseminarent: ejus causa etiam nos nisi aufugissemus, jamdiu essemus insidiis eorum circumventi. Qui enim ejusmodi calumnias apud tantum Imperatorem adversum me proferre non dubitant; qui tam nefaria adversus Episcopos et Virgines ausi sunt; haud dubium quin nostram quoque molirentur necem. Sed gratia Domino, qui tibi Imperium tradidit, quod omnes certiores facti sint, cum de tua benignitate, tum de illorum malitia, ejus causa ab initio fugam feci; ut mihi postea te alloquendi facultas esset, tuque invenires quem humaniter exciperes. Obsecro igitur, ut quandoquidem scriptum est: « Responsio humilis aver- » tit iram, et, acceptæ sunt Regi justæ cogitationes¹, » hanc admittas Apologiam: omnesque Episcopos et alios Clericos patriæ, et Ecclesiis suis restituas, ut calumniatorum quidem malignitas palam fiat: tu vero nunc et in judicii die cum fiducia Domino et Salvatori nostro ac omnium Regi Jesu Christo hæc dicas: « Non perdidisti ex tuis » quemquam²: » sed isti omnibus insidiati sunt. Ego au-

¹ Prov. xv, 1. — ² Joan. xviii, 9.

tem de iis qui interempti sunt, de laceratis virginibus, deque aliis quæ adversum Christianos gesta sunt, dolorem effectus : pulsos reduxi, propriisque Ecclesiis restitui.

ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRIÆ.

APOLOGIA

De fuga sua , cum a Syriano Duce persecutionem pateretur ¹.

I. Audio Leontium jam Antiochiæ Episcopum ², Narcissum Neroniadis, et Georgium nunc Laodiceæ Episcopum, cæterosque Arianos, multa adversum me spargere, meque probris insectari, ac timiditatis accusare; quod cum ab ipsis de medio tollendus inquirerer, non dedititium me illis obtulerim. Verum etiam si multa mihi ad convitia et calumnias eorum depellendas, scribenda suppetant, quæ ne ipsi quidem inficias ire possint, quæque omnibus ad quos horum fama pervenit comperta sunt; non animum tamen inducam ut quidpiam obloquar; nisi Domini sententiam et Apostoli dictum : « Mendacium » ex Diabolo est³, » et : « Maledici regnum Dei non possi- » debunt ⁴. Satis quippe est, quod hinc comprobetur, nihil eos juxta Evangelii normam vel sapere, vel agere, sed arbitrato suo quæ placent recta existimare.

II. At quandoquidem me timiditatis incusare viden-

¹ Scripta anno 357, vel 358. — ² Vid. D. Guillon, pag. 209, 214. —

³ 1 Joan. 11, 21. — ⁴ 1 Cor. 64.

tur, operæ pretium fuerit pauca hac de re scribere : hinc enim palam erit eos et improbis esse moribus, et Scripturas divinas minime legisse, aut legisse quidem, sed earum eloquia divinitus inspirata non credere : nam si crederent, nunquam adversus earum doctrinam tanta facinora admisissent, neque fuissent Judæorum qui Dominum occiderunt malignitatem æmulati. Etenim cum hoc præceptum dedisset Deus : « Honora patrem tuum et matrem » tuam : et, qui maledixerit patri suo vel matri, morte moriatur¹ ; » adversam illi inducere legem, versoque in ignominiam honore, pecuniam quæ parentibus a filiis eroganda erat, in suam distraxerunt utilitatem : cumque Davidis gesta legerent, contra tamen illi senserunt, innoxiiisque hominibus vitio vertebant quod in die Sabbati spicas vellerent confricarentque² : cum tamen ipsi nec leges curarent nec Sabbatum ; in illo enim iniquius sese gerebant. Sed cum pravis essent moribus, Discipulorum saluti invidebant, idque solum spectabant ut sua prævaleret sententia. Atque illi quidem injustitiæ suæ præmia nacti sunt, profani jam effecti, in posterumque principes Sodomorum ; et populus Gomorrhæ appellati. Iste vero non minore quam illi pœna jam muctati mihi videntur, vesaniæ nempe suæ ignorantia. Neque enim intelligunt quæ loquuntur : quin etiam quæ ignorant se nosse arbitrantur. Una autem est illis scientia, maligne agere, ac quotidie pejora pejoribus comminisci. Nostram quippe fugam non eo crimentur quo velint nos cum virtute ac fortiter agere : nam unde inimicis votum ejusmodi, pro viris qui non uno secum malignitatis cursu feruntur? At improbi cum sint, simulatione usi, hæc ubique spargunt : rati, ita nempe stulti sunt, nos metu ejusmodi illorum convitii aliquando ipsis occur-

¹ Matth. xv, 4. — ² Matth. xii, 1. — ³ Isai. i, 10.

suros. Id peroptant scilicet, eaque de causa ubique circumcursant : et dum sese amicos simulant , ut inimici tamen pervestigant; quo aliorum sanguine jam satiati, nos quoque tollant de medio : ideo nempe quod adversus eorum impietatem semper senserimus et jam sentiamus, eorumque hæresim confutantes traducamus.

III. Quem enim unquam persecuti ubi comprehenderunt, contumeliis non oneravere? quemnam ubi conquistum deprehenderunt, non ita tractarunt, ut vel misere interiret, vel undique male haberet? Nam quæ a iudicibus agi vulgo existimantur, hæc illorum sunt opera : quin ipsi iudices illorum consilii sunt et malitiæ ministri. Quisnam igitur locus qui eorum improbitatis aliquod non præferat vestigium? In quemnam qui adversum se senserit, causas more Jezabelis commenti, non conspirarunt? Quæ Ecclesia non jam in luctu est, propter illorum adversum Episcopos suos insidias? Antiochia propter Eustathium Confessorem et orthodoxum virum : Balaneæ ob Euphrationem, mirabilissimum hominem : Palus et Antaradus propter Cymatium et Carterium : Adrianopolis ob Eutropium Christi amantissimum, ac deinde ob Lucium, qui ipsorum opera catenas sæpe gestavit et sic interiit : item Ancyra propter Marcellum : Berœa ob Cyrum : Gaza propter Asclepam. Et hos quidem, homines illi sane fraudulentis, contumeliis prius affectos in exilium mittendos curarunt : Theodulum vero et Olympium in Thracia Episcopos, nos item et Presbyteros nostros, undique perquirendos jusserunt, eo scilicet animo ut deprehensos capite plecterent. Atque talis forte nobis vitæ exitus fuisset, nisi præter eorum sententiam tunc aufugissemus. Id enim ferebant litteræ adversus Olympium ad Proconsulem Donatum, litteræ item adversum me ad Philagrium datæ. Enim vero Paulum Constantino-

polis Episcopum persecuti, cum reperissent, Cucusi in Cappadocia palam strangulari curarunt, carnifice usi Philippo olim præfecto: erat quippe ille hæresis eorum patronus, pravorumque minister consiliorum.

IV. Num igitur tot tantisque facinoribus satiati, jam quieti se dediderunt? Nullatenus. Non cessarunt enim, sed instar sanguisugæ, de qua in Proverbiis, magis magisque desæviunt, sceleribusque suis magnas parœcias adoriuntur¹. Quis enim pro rei gravitate eorum flagitia enarrarit? Quis eorum res gestas sermone complecti valeat? Ecclesiis enim jam in pace degentibus, orantibusque populis in synaxibus, Liberius Romanus Episcopus, Paulinus Galliarum Metropolis Episcopus, Dionysius Italiæ Metropolis Episcopus, Lucifer insularum Sardiniaë Metropolis Episcopus et Eusebius in Italia Episcopus, omnes probi Episcopi, veritatisque præcones abrepti in exilium pelluntur: nulla prorsus alia de causa, quam quod arianæ hæresi non sint adstipulati, neque subscripserint calumniis sycophantiisque quas adversum nos illi commenti sunt.

V. Nam de magno ac felicis senectutis viro et confessore revera Hosio, id est, Sancto, loqui supervacaneum fuerit: fortasse quippe compertum omnibus est, hunc quoque ipsis auctoribus in exilium pulsum fuisse. Haud enim obscurus, sed omnium clarissimus senex ille est. Quæ synodus enim, cui non ille præfuerit? Quandonam sapientibus dictis suis non in suam omnes perduxit sententiam? Quænam Ecclesia illius patrocinii pulcherrima non servat monumenta? Quis illum mœstus adiit, quin lætus ab eo recesserit? Quis aliquo egens ab eo postulavit, optatumque non abiit assecutus? Hunc tamen tantum virum vexare ausi sunt: gnarus quippe cum esset earum

¹ Prov. xxx, 15.

quas impietatis suæ causa confingunt calumniarum, insidiosis eorum adversum nos rescriptis subscribere noluit. Quamvis enim tandem ob vim plagarum, quibus cum immanissime et ultra modum lancinarunt, et ob conspirationes adversum cognatos ejus conflatas, utpote senex ac corpore imbecillus, ad quoddam temporis spatium illis cesserit; attamen illorum malitia ex iis quoque eorum gestis innotescit: nam id omnino curant, ut se non veros esse Christianos comprobent.

VI. Post hæc enim Alexandriam rursus invadunt, nosque denuo ad necem perquirunt: factaque sunt præsentia prioribus pejora. Milites quippe de repente Ecclesiam obsedere: bellicusque tumultus vice precum exortus est. Dehinc Quadragesimæ tempore ingressus Georgius e Cappadocia, mala quæ a magistris illis edoctus fuerat adauxit. Etenim post hebdomadam Paschatis, virgines in carcerem conjici, Episcopos a militibus viuctos abduci, orphanorum viduarumque domos et panes diripi, irruptiones in domos fieri, noctu Christianos dejici, domos obsignari, fratres clericorum pro fratribus periclitari. Hæc quidem atrocita, sed atrociora deinde consecuta sunt facinora: nam hebdomade post sanctam Pentecosten, cum populus, expleto jejuniis, orandi causa ad cœmeterium egressus esset, quod omnes a Georgii communionem abhorrent; re comperta sceleratissimus ille, Sebastianum Ducem Manichæum hominem concitat: qui mox cum turba militum, arma, strictos gladios, arcus et tela ferentium, ipsa dominica die in populum irrupit. Paucisque illic in oratione repertis, plurimi namque adveniente hora recesserant, talia commisit facinora, qualia virum decebat Arianis obtemperantem. Nam accenso rogo virgines igni admotas adigebat ut dicerent, se arianae fidei esse: ut autem eas vim superare, ignemque

nihil curare animadvertit, nudatas iterum ita in faciem cædit ut per aliquantum temporis vix dignosci possent.

VII. Viros autem quadraginta comprehensos, insolentiore modo verberavit: nam virgis palmarum recens amputatis, quibus adhuc aculei hærebant, sic eorum terga laceravit, ut nonnulli ob infixos aculeos medici opera sæpius eguerint: immo quidam vim plagarum non ferentes extincti sint. Porro quotquot apprehenderant una cum virginibus ad magnam relegarunt Oasin. Neque initio concesserunt ut defunctorum corpora cognatis suis traderentur; sed ipsa arbitrato suo occultarunt abjece- runtque insepulta: rati sic posse suam latere crudelitatem. Qua in re væcordes illi magno mentis errore tenebantur: nam cum defunctorum cognati de suorum quidem confessione gauderent, lugerentque tamen ob subducta corpora, hæc sane causa fuit ut magis magisque vulgarentur eorum impietatis crudelitatisque argumenta. Verum illi mox ex Ægypto et Libyis in exilium miserunt Episcopos Ammonium, Muïum, Gaïum, Philonem, Hermen, Plenium, Psenosirim, Nilammonem, Agathum, Anagamphum, Marcum, Ammonium, alterum Marcum, Dracontium, Adelphium, Athenodorum; et Presbyteros, Hieracem et Dioscorum, quos tanta acerbitate expulerunt, ut illorum quidam in itinere, quidam in exilii loco interirent. Episcopos vero plus triginta in fugam vertebant: ea enim illis quemadmodum Achabo cura fuit, ut si modo fieri posset, veritatem de medio tollerent. En illa ipsa sunt imperiorum facinora.

VIII. Hæc cum illi agant, nec pudeat malorum quæ adversum nos moliti sunt, nos etiamnum ideo criminantur, quod sanguinarias illorum manus effugerimus; imo potius acerbe lugent, quod me non e medio prorsus sustulerint; ac deinceps simulate timiditatem exprobrant;

non intelligentes se dum ita obmurmurant, in se potius ipsam vertere criminationem. Nam si turpe est fugere, multo deterius persequi : qui fugit enim, mortis vitandæ causa se subducit; hic autem ideo persequitur, ut perimat quem inquit. Quod autem fugere liceat, id Scripturæ testantur : qui autem interficiendi animo inquit, is legem transgreditur, imo ipse est qui fugiendi causam præbet. Si igitur fugam exprobrant, se magis pudeat quod persequantur. Desinant insidias tendere, mox gradum sistent qui fugiunt. Sed nunquam illi suæ finem imponent malitiæ : nihil certe non agunt ut nos comprehendant, non advertentes fugam eorum qui persecutionem patiuntur permagnum esse in persecutores argumentum : nemo enim humanum fugit aut mansuetum hominem, sed immanem et moribus improbum. Idcirco *omnes qui erant in angustia constituti et oppressi ære alieno*¹, Saülem fugientes ad Davidem se conferebant. Illi vero ideo eos qui se occultant interficere satagunt, ut nulla supersint malitiæ suæ vestigia. Verum illi ut semper errant, videntur in hoc etiam cæcutire : quanto enim fuga clarius, tanto etiam liquidius insidiis eorum patrata cædes, irrogataque exilia explorata erunt. Si namque occidant, ipsa mors gravius in carnifices resonabit; sin pellant in exilium, quaquaversum emittunt iniquitatis suæ monumenta.

IX. Si igitur sanæ mentis essent, sese adverterent malis hujusmodi complicari, ac in propria impingere consilia. Verum quia mente capti sunt impetu ad persequendum feruntur, dumque cædes perpetrare student, suam impietatem perspectam non habent. Immo forte ipsam criminari audebant providentiam (nihil enim illis inausum) quod viros inquirunt sibi non tradat :

¹ 1 Reg. xxii, 2.

cum palam tamen sit testante Salvatore, ne passerculum quidem sine Patre nostro qui in cœlis est posse in laqueum incidere. At ubi aliquem apprehenderint sceleratissimi illi, et aliorum et sui in primis statim obliviscuntur, elatisque ex sola arrogantia superciliis, nec cognoscunt temporis opportunitatem, nec vel minima naturæ reverentia cohibentur ab injuriis inferendis : sed more Babylonici tyranni efferatius insurgunt citra ullam in quemlibet misericordiam : sed « senis jugum aggravant, » et, super dolorem vulnerum¹ » immites illi « addiderunt². » Quod si ejusmodi facinora non admisissent : si eos qui suas calumnias in nos conflatas impugnarent, non loco expulissent, eorum fortasse dictis saltem nonnulli fidem adhibuissent. At cum sint tot tantisque Episcopis insidiati, nec magno Hosio Confessori, neque Episcopo Romano, ac tot Hispaniarum, Galliarum, Ægypti, Libyæ, aliarumque Regionum Episcopis pepercerint, sed tantis malis affecerint eos qui ullatenus se nostri causa arguerent ; nonne prius quam alios insidiis nos suis aggressi fuissent ? annon putandum eos id jam peroptare, ut nos immani nece post alios obtruncet ? In hoc quippe advigilant, ac secum injuste agi putant si quos illi vivere nolint, superstites cernant.

X. Cuinam igitur illorum non est perspecta vafrities ? cuinam id planum non est, ipsos non virtutis studio timiditatem nobis exprobrare ; sed sanguinem sitientes, veluti sagenis, malis suis uti artibus, arbitantes se sic eos quos occidendos perquirunt comprehendere posse ? Eo autem illos animo esse, operibus ipsis comprobatur, arguiturque eorum mores feris ipsis efferatioribus Babylonisque crudeliores esse. Porro quamvis hæc satis

¹ Isai. XLII, 6. — ² Psal. LXIX, 26.

sint ad illos confutandos; attamen quia more patris sui Diaboli molles vovulas simulate proferunt, ut nos timiditatis accusent, ipsi interim leporibus timidiores; age, quæ in Scripturis sacris hac de re scripta habentur perpendamus. Propalam enim hinc erit illos haud minus cum Scripturis quam nobiscum pugnare, ac ipsas Sanctorum virtutes calumniari. Nam si vituperant eos qui ab inquirentibus ad necem sese occultant: si calumniantur eos qui fugiunt ut a persecutoribus declinent; quid, quæso, acturi sunt si videant Jacob fratrem suum Esaii fugere? Quid si Moysen in terram Madiam metu Pharaonis secedere? Quid illi qui talia effutiunt, pro Davide respondebunt, domo fugiente cum Saül sicarios ad eum confodiendum misit, in spelunca latente, vultum suum immutante, quoad Abimelechum ejusque insidias declinaret? Quidnam illi dixerint, homines sane verbis semper suis temerarii, cum magnum Heliam adverterint Deum quidem invocare ac mortuum excitare, sese tamen, ut Achabum declinaret, abscondere, et ob Jezabelis minas aufugere? quo tempore item Filii Prophetarum absconditi in speluncis, Abdiæ ope delitescabant.

XI. At fortasse hæc utpote antiqua nunquam legerunt, nec eorum quæ in Evangelio leguntur, ullatenus recordantur, Etenim ipsi Discipuli metu Judæorum sese occultarunt. Et Paulus Damasci a præfecto quæsitus, per murum in sporta demissus est, atque ita inquirentis se manus effugit. Cum hæc igitur Sanctorum exempla Scriptura referat, quem temeritatis suæ obtentum invenire poterunt? Si namque illis timiditatem exprobrent, furentium sane ausus ille fuerit; sin contra Dei voluntatem illos egisse crimentur, sese Litterarum sacrarum prorsus ignaros exhibebunt. In Lege quippe jussum fuit,

ut constituerentur refugii urbes¹, quo hominibus ad necem quæsitis aliquod saltem salutis perfugium relinqueretur. In consummatione autem sæculorum, cum advenit Verbum Patris quod Moysi olim locutum est, quid sit agendum præcipit dum hæc loquitur : « Cum » autem persecuti vos fuerint in civitate ista, fugite in » aliam. » Et paulopost ait : « Cum ergo videritis abomi- » nationem desolationis, quæ dicta est a Daniele Pro- » pheta, stantem in loco sancto, qui legit, intelligat : » tunc qui in Judæa sunt, fugiant ad montes : et qui » supra tectum non descendat tollere quæ in domo sua » sunt : et qui in agro, non revertatur tollere tunicam » suam². » Hæc cum scirent Sancti, hujusmodi vitæ rationem sectati sunt. Nam quæ jam præcepit Dominus, hæc ipsa ante suum in carne adventum ore Sanctorum præfatus est. Et hæc est norma quæ homines deducit ad perfectionem, ut nempe Dei jussa compleant.

XII. Quapropter ipsum Verbum propter nos homo factum, dum inquireretur, ut nos jam agimus, sese occultare, itemque persecutores fugere et insidias declinare voluit. Decebat enim eum, ut esuriendo, sitiendo, patiando, sic et sese occultando ac fugiendo, ostendere se carnem gestare, atque hominem factum esse. Nam ab ipso statim initio quo factus est homo, dum adhuc puer esset, per Angelum ipse suum Josepho præcepit : « Surgens, tolle puerum et matrem ejus, et fuge » in Ægyptum : futurum est enim ut Herodes quærat » animam pueri³. » Defuncto autem Herode, ut Archelaum ejus declinaret, in Nazareth secedit. In subsequenti vero tempore, ubi sese Deum exhibuit, manumque aridam sanam fecit ; cum egressi Pharisei consilium inirent

¹ Exod. xxi, 15. — ² Matth. xxiv, 15. — ³ Matth. ii, 13 et seqq.

qua ratione perderent eum : id cum Jesu notum esset secessit inde ¹. Et vero quando Lazarum suscitavit a mortuis : « Ab illo, inquit, die cogitaverunt ut interficerent eum. Jesus ergo jam non in palam ambulabat, » sed abiit inde in regionem juxta desertum ². » Deinde postquam dixisset Salvator, « Antequam Abraham fieret ego sum, Judæi quidem lapides tulerunt, ut jacerent » in eum, Jesus autem abscondit se, et exivit de » Templo ³. » Et, « Transiens per medium illorum » ibat ⁴ : » itaque se subduxit.

XIII. Hæc ergo cum videant, seu potius audiant, nihil quippe vident, quomodo, uti scriptum est, non optant igne comburi, cum gestis doctrinæque Domini adversa ipsi consilia ineant verbaque profundant ⁵? Etenim cum Joannes Martyrium subiisset, et discipuli ejus corpus humassent, his auditis Jesus, « recessit inde in navicula in locum desertum seorsum ⁶. » Hæc erant igitur Domini gesta : hæc ejus doctrina. Utinam illi vel ita saltem erubescerent, et homines solum sua temeritate aggrederentur, nec majore ducti insania ipsum Salvatorem timiditatis incusarent : eo enim tandem illi devenere, ut contra illum ausint blasphemare. Sed ita furibundos homines nemo ferat. Quin etiam hinc evincetur Evangelia illos minime capere. Causa autem secessus ac fugæ Salvatoris, quam Evangelistæ memorant, rationi consentanea ac legitima est, (quæ enim de Salvatore secundum humanitatem scripta sunt, ea par est communi hominum generi referre : nostrum quippe corpus ille gestavit, et humanam in se exhibuit infirmitatem) quam fugæ causam ita Joannes

¹ Matth. xxvi, 4. — ² Joan. xi, 55. — ³ Joan. viii, 58. — ⁴ Luc. iv, 30. — ⁵ Isai. ix, 5. — ⁶ Matth. xiv, 10.

descripsit : « Quærebant eum tenere, et nemo misit in » illum manum, quia nondum venerat hora jus. ¹ » Etenim antequam illa veniret, aiebat ipse matri suæ : « nondum venit hora mea ² : iisque qui fratres sui vocabantur : « tempus meum nondum advenit. » Ac rursum cum advenisset tempus, Discipulis aiebat : « Dormite jam et requiescite : ecce enim appropinquavit » hora, et Filius hominis tradetur in manus peccatorum ³. »

XIV. Enim vero ut Deus et Verbum Patris, tempus non habuit; ipse enim creator temporum est. Cum autem homo sanctus hæc sit locutus, ostendit singulis hominibus tempus suum esse mensuratum. Ac tempus non ex fato, ut quorundam famulantium Græcorum fert opinio, sed quod ipse qui creator est juxta Patris placitum singulis definit. Res sane illa et scripta et nulli non explorata est : quamvis enim ignotum sit, omnesque homines lateat, quomodo vita sit claudenda, aut quantum unicuique temporis spatium sit definitum; attamen unusquisque novit, sicut veris, ætatis, autumnus, et hyemis statura sunt tempora; ita quoque, ut scriptum est, tempus moriendi esse pariter ac vivendi ⁴. Quapropter generationis quæ ætate Noë fuit, vitæ tempus concisum est : et quasi omnium tempus affuisset anni contracti sunt. Ezechiae autem annis quindecim sunt superadditi ⁵. Cum vero Deus iis qui se legitime coluerint hoc pollicitus sit ⁶ : numerum dierum tuorum adimplebo; Abraham plenus dierum moritur ⁷ : David autem hoc postulabat : « ne » revoces me in dimidio dierum meorum : » et unus ex amicis Job Eliphaz, hoc cum probe nosset, aiebat : « Venies autem in sepulcrum ut seges matura suo tem-

¹ Joan. vii, 4. — ² Joan. ii, 4. — ³ Matth. xxvi, 45. — ⁴ Eccle. iii, 2. — ⁵ Psal. xci, 16. — ⁶ Gen. xxv, 8. — ⁷ Psal. cii, 24.

» pore demessa, aut sicut acervus aræ suo tempore com-
 » portatus ¹. » Et Salomon hujus sermonem obsignans ,
 ait : « Tolluntur ante tempus animæ impiorum ². »
 Quocirca in Ecclesiaste his verbis admonet : « ne impie
 » agas multum : et noli esse durus, ne moriaris in tem-
 » pore non tuo ³. »

XV. Hæc cum scripta sint, commonstrat ratio probe
 scribere sanctos, unicuique hominum suum tempus esse di-
 mensum. Quod autem nemo illius temporis terminum
 norit, argumento illud est, quod Davit dicat : « Pauci-
 tatem dierum meorum nuntia mihi ⁴ : » rei nanque
 cujus ignarus erat notitiam postulabat. Quamobrem dives
 ille qui se diu victurum existimabat, hæc audivit :
 « Stulte, hac nocte repetent animam tuam : quæ autem
 » parasti cujus erunt ⁵? » Ecclesiastes vero cum Spiritui
 sancto confideret, hanc protulit sententiam : « Et nescit
 » homo tempus suum ⁶. » Ideoque Patriarcha Isaac hæc
 filio suo Esaü loquebatur « Ecce ego senui, et ignoro diem
 » mortis meæ ⁷. » Itaque Dominus, utpote Deus ac
 Verbum Patris, gnarus quot cuique annos esset ipse di-
 mensus, nec ignorans quodnam proprio corpori ad pa-
 tiendum tempus prælinivisset : quoniam pro nobis homo
 factus erat, diebus statum tempus præcurrentibus, more
 nostro, sese dum quæreretur occultabat, insidiasque de-
 clinans, sic præteribat, ac « per medium illorum ibat ⁸. »
 Cum autem definitum a se tempus adduxisset ipse, quo
 corporaliter pro omnibus pati decreverat, de hoc ipso
 tempore Patrem alloquitur, his verbis : « Pater, venit
 » hora : glorifica Filium tuum ⁹ : » nec sese ultra ab in-
 quirentibus abscondit, sed stabat ut comprehenderetur.

¹ Job. v, 26. — ² Prov. x, 26. — ³ Eccle. vii, 18. — ⁴ Psal. cii, 25. —
⁵ Luc. xii, 20. — ⁶ Eccl. ix, 12. — ⁷ Genes. xxvii, 2. — ⁸ Luc. iv, 50. —
⁹ Joan. xvii, 1.

Nam dixit, ait Evangelium, iis qui se adibant : « Quem » quæritis¹? » Illisque respondentibus : « Jesum Nazarenum : » ait illis : « Ego sum » quem quæritis. Neque semel duntaxat, sed et iterum illud egit : atque ita deinde adduxerunt eum ad Pilatum. Porro neque ante tempus permisit se apprehendi : neque cum tempus adesset sese occultavit : sed insidiantibus seipsum obtulit, ut palam omnibus faceret, hominum vitam juxta ac mortem a superno pendere judicio : et sine Patre nostro qui in cœlis est, ne capillum quidem hominis aut album aut nigrum fieri, neque passerculum in laqueum incidere².

XVI. Dominus ergo ita se pro omnibus, uti supra dictum est, obtulit. Sancti autem hac a Salvatore accepta norma (ab ipso enim antehac, immo semper omnes edocti fuere) cum adversus persecutores decertarent, aufugiebant, uti fas erat : dumque ab illis perquirerentur, sese abdebant. Cumque, ut pote homines, definiti sibi a Providentia temporis terminum ignorarent, nolabant se ipsos insidiatoribus dedititios offerre. Cumque item nossent illud quod scriptum est, nempe in manibus Dei esse fortes hominum, et Dominum mortificare et vivificare, ideo ad finem usque expectarunt, ut ait Apostolus³ : « Circumeuntes in melotis, in pellibus caprinis, » egentes, angustiati, in solitudinibus errantes, in spe » luncis et in cavernis terræ latentes⁴, » donec definitum mortis tempus adveniret, aut qui tempus definierat Deus eos alloqueretur, ac insidiatores sedaret, aut certe persecutoribus persecutionem patientes traderet, ut sibi congruum visum foret⁵. Hoc ex Davide cum primis pulchre ediscere est : cum enim illum Joab adversum Saül concitaret, ait ipse : « Vivit Dominus, quia nisi

¹ Joan. xviii, 5. — ² Matth. v, 36, 10 et 29. — ³ Psal. xxx, 16. — ⁴ 1 Reg. i, 6. — ⁵ Hebr. xi, 37.

» Dominus percusserit eum , aut venerit dies mortis
 » ejus , vel descenderit in prælium , et obierit apud ad-
 » versarios , non immittam manum meam in Christum
 » Domini ¹. »

XVII. Si quando vero dum fugerent , conversi deinde quærentibus sese offerrent , non temere hoc agebant ; nam religiosi cum essent , jussu Spiritus Sancti occurrebant illis : quo pacto obsequentiam alacritatemque suam commonstrabant. Hujusmodi erat Helias , qui jussu Spiritus Achabo coram astitit ² : Michæas item Propheta qui ipsum adiit Achabum ³ : Propheta etiam qui altare Samariæ compellavit , Jeroboamque pudore suffudit ⁴ : et Paulus qui Cæsarem appellavit. Non enim præ formidine fugiebant , absit ; imo potius fuga illis pro certamine et meditatione mortis erat. Sed recte sibi consulentes hæc duo servabant , ut scilicet nec seipsi temere offerrent , fuissent enim illud mortem sibi consciscere , propriaque necis reum fieri , ac Domino repugnare dicenti : « quæ Deus conjunxit homo non separet ⁵ ; » neque in ignaviæ crimen incurrere vellent , quasi se tæderet fugæ ærumnas ipsa morte duriores graviioresque perferre. Nam qui mortuus est , miseriis levatur : qui vero fugit , cum quotidie anxius inimicorum expectet incursus , mortem fuga leviolem existimat. Quapropter qui in fuga intereunt , haud inglorii moriuntur , sed ipsi quoque gloriam consequuntur martyrii. Quocirca Job fortitudine animi magnus comprobatus est , quod vivus tot tantasque ærumnas pertulerit , quarum si mortuus fuisset ne minimum quidem sensum percepturus erat. Quamobrem etiam ipsi beati Patres hoc vivendi instituto sunt usi : persequentes enim se nequaquam reformidabant , immo potius

¹ 1 Reg. xxvi, 10. — ² 5 Reg. xviii, 17. — ³ Ibid. xxii, 15. — ⁴ Ibid. xiii, 2. — ⁵ Matth. xix, 6.

cum ita se in angustis et tenebrosis locis includerent, cum aspero vivendi genere uterentur, sui ostendebant animi fortitudinem : ubi vero mortis tempus aderat, eam minime recusabant. Id enim curæ illis erat ut nec præsentem mortem pertimescerent, nec definitum a providentia decretum anteverterent, aut divinæ obsisterent dispensationi, ad cujus se nutum reservatos sciebant; ne temere agendo ipsi sibi fortitudinis essent auctores : sic enim scriptum est : « Qui præceps est labiis, seipsum » terreat ¹. »

XVIII. Ac revera ad fortitudinis virtutem ita erant comparati, ut nemo quicumque tandem sit hac de re ambigere possit. Etenim Patriarcha Jacob qui prius a facie Esau fugerat, præsentem mortem nequaquam timuit ² : quin potius eo ipso tempore singulis Patriarcharum pro cujusque meritis benedictionem impertivit. Magnus item Moyses qui se ante a Pharaone occultarat, ac illius formidine in terram Madiam secesserat, his auditis ³ : « Vade in Ægyptum, » absque metu jussum implevit. Atque iterum jussus in montem Abarim conscendere, ut illic obiret, nequaquam ex metu substulit ⁴, sed libenter eo contendit. David quoque qui antea a Saül fugerat, non præ formidine recusavit belli periculis pro populo subeundis sese cum primis offerre : sed ubi mortis vel fugæ optionem sibi esse audisset, cum perinde liceret aut fugere aut mori, sapiens ille vir mortem præoptavit. Magnus autem Helias qui se a Jezabele olim occultarat, minime reformidavit, jubente Spiritu sancto, Achabo occurrere, Ochoziamque redarguere. Petrus vero qui sese metu Judæorum absconderat, et Paulus Apostolus qui in sporta demissus sic evaserat, his auditis verbis : Oportet vos Romæ martyrium subire, profectum non dis-

¹ Prov. XIII, 3. — ² Genes. 49. — ³ Exod. III, 10. — ⁴ Deut. XXXII, 49.

tulere suum, immo potius gaudentes abierunt, et ille quidem ut ad suos properans, de nece sua gaudebat : hic vero cum tempus adesset nequaquam exhorruit, sed gloriabundus ait : « Ego enim iam delibor, et tempus re- » solutionis meæ instat. ¹»

XIX. Hæc autem recte declarant, nec priorem illorum fugam ex metu fuisse susceptam, nec quæ in præ- senti agebant vulgaris cujusdam facinoris testimonium, sed magnæ virtutis, fortitudinis scilicet, argumentum esse. Neque enim per ignaviam secedebant, sed tunc impensius augebant suam in virtute exercitationem. Neque ob fugam improbat, vel timiditatis accusati sunt ab hujusmodi viris, cujusmodi sunt isti ad criminaudum prompti; imo verbo beati ab ipso Domino prædicati sunt, his verbis : « Beati qui persecutionem patiuntur » propter justitiam ¹. » Nec iste labor illis fructu vacabat : nam sicut aurum in fornace probatos, ut ait Scriptura, invenit illos Dominus dignos se. Et ipsi tum magis quasi scintillæ refulgebant; erepti a persecutoribus, ab eorumque insidiis liberati, eoque pacto servati, ut populos edocerent. Itaque quod fugerint, et quod quærentium se furorem evaserint, illud ex Domini dispensatione factum est : eo enim modo tunc Deo cari redditi, et pulcherrimum fortitudinis suæ testimonium sunt consecuti.

XX. Patriarcha certe Jacob dum fugeret., pluribus visionibus, ipsisque divinis dignus est habitus³: immo dum ipse in quiete degeret, Dominum opitulatorem habuit, qui Labam pudore suffudit, et Esaü coercuit. Is quoque post hæc pater fuit Judæ ex quo secundum carnem ortus est Dominus : benedictionesque ipse Patriarchis dispensavit. Moyses item Deo carus tum magnam illam visionem

¹ 2 Tim. iv, 6. -- ² Matth. v, 10. -- ³ Genes. c. 31 et 32.

conspexit, cum fugeret; et a persequentibus liberatus, Propheta in Ægyptum missus, tantorumque minister signorum effectus, Populi tandem in eremo Dux fuit. Et David cum persecutionem pateretur, hæc docuit : « Eructavit cor meum verbum bonum ¹ : et, Deus nos- » ter manifeste veniet : Deus noster, et non silebit ². » Imo magis invaluit cum hæc dixit : « Inimicos meos des- » pexit oculus meus³ : » et rursus : « In Deo spera- » vi, non timebo quid faciat mihi homo ⁴. » Cum au- tem fugeret, a facieque Saülis in speluncam declinaret, hæc ait : « Misit de cœlo et salvavit me, dedit in oppro- » brium conculcantes me. Misit Deus misericordiam » suam et veritatem suam, et eripuit animam meam » de medio catulorum leonum ⁵. » Atque ita servatus ipse per Dei providentiam in Regem postea fuit coop- tatus; promissumque fuit illi ex semine ejus Dominum nostrum oriturum. Magnus autem Helias dum ad Carmelum montem secederet, Deum invocavit. Isque ipse Baalis Præphetas numero quadringentos, immo plures, una delevit : duos vero ac se legatos quinquagenarios cum centum viris, hæc proferendo, « descendat ignis » de cœlo ⁶, » sic illos ultus, ipse servatus est, ut vice sui Elisæum inungeret, seque ipse in exemplum ad virtutis exercitationem filiis Prophetarum exhiberet. Beatus vero Paulus cum hæc scripsisset : « Quales persecutiones » sustinui, et ex omnibus eripuit me Dominus, et eri- » piet ⁷. » Dehinc magis invaluit hæc aiens : « Sed » in his omnibus speramus : nihil enim nos separabit » a caritate Christi ⁸. » Tunc enim temporis usque ad tertium cœlum raptus, et in paradysum delatus, illic audivit arcana verba quæ non licet homini loqui.

¹ Psal. XLV, 1. — ² Psal. L, 5. — ³ Psal. LIV, 9. — ⁴ Psal. LVI, 11. — ⁵ Psal. LVII, 3. — ⁶ 4 Reg. 1, 10. — ⁷ 2 Tim. III, 15. — ⁸ Rom. VIII, 35.

Ideoque ille tunc servatus est, ut ab Jerosolymis, usque ad Illyricum Evangelii prædicationem impleret.

XXI. Nequaquam vituperanda igitur est aut inutilis sanctorum fuga : nam si a persecutoribus non declinassent, quomodo ex semine David ortus esset Dominus? aut quinam prædicassent Verbum veritatis? Persecutores quippe ea de causa Sanctos perquirebant, ut nullus superesset doctor veritatis, prout Judæi Apostolis præcepere : qui tamen nihil non pertulere, ut Evangelium prædicaretur. Næ illi dum ita decertarent, tempus fugæ suæ haud sine fructu impendebant : nec in persecutione alienæ utilitatis obliti, immo boni verbi ministri cum essent, eam omnibus impertire non abnuebant : in ipsa quippe fuga sua Evangelium annuntiabant. Cumque futuros insidiatorum dolos prædicarent, fideles nihilominus adhortationibus suis confirmabant. Beatus itaque Paulus id experimento cum didicisset, hoc prænuntiavit : « Quot » quot volunt pie vivere in Christo, persecutionem » patientur ¹ : statimque eos qui fugerent allocutus, his verbis incitabat : « per patientiam curramus propo- » situm nobis certamen ². » Quamvis enim assiduæ sint tribulationes, at « tribulatio patientiam operatur, pa- » tientia autem probationem : probatio vero spem : spes » autem non confundit ³. » Propheta item Hesaias cum ejusmodi calamitates expectarentur, his verbis alta voce hortatus est : « Vade populus meus, intra in cubicula » tua, claude ostium tuum, abscondere modicum ad mo- » mentum, donec pertranseat indignatio⁴. » Ecclesiastes vero non ignarus earum quæ adversus pios tendi solent insidiarum, qui hæc ait : « Si videris calumniam paupe- » ris, et direptionem judicii et justitiæ in provincia,

¹ 2 Tim. III, 12. — ² Hebr. XII, 1. — ³ Rom. V, 4. — ⁴ Isai. C. 16 et 20.

» non mireris super hoc negotio : quia excelso excelsior
 » est ad observandum, et illis quoque alii eminentiores;
 » et abundantia terræ;¹ » patrem habuit David qui per-
 secutionum ærumnas experimento didicerat, et qui afflic-
 tos his verbis confortat : « Viriliter agite, et confortetur
 » cor vestrum, omnes qui speratis in Domino². » Nam
 eos qui talia patiuntur, non homo, sed ipse « Dominus, »
 inquit, « adjuvabit et liberabit eos, quia speraverunt
 » in eum³. » Etenim et ego « expectans expectavi Do-
 » minum, et intendit mihi : et exaudivit deprecatio-
 » nem meam, et eduxit me de lacu infimo, et de luto
 fæcis⁴. » Utilis ergo populis nec infructuosa Sanctorum
 fuga comprobatur ; etiamsi secus Arianis videatur.

XXII. Sic igitur Sancti, ut dictum est, dum fugerent,
 maxima providentia et cura, quasi medici in usus indi-
 gentiam servabantur. Aliis autem et plane omnibus nobis
 hominibus hæc posita lex est ; ut fugiamus persecutores,
 nosque occultemus dum inquirimur, neque ita præcipites
 et temerarii simus, ut tentemus Dominum : sed expec-
 temus, ut supra dixi, donec definitum mortis tempus
 adveniat : aut iudex ipse id de illis statuatur quod sibi
 visum fuerit : sintque parati, ut vocante eos statuto
 tempore, apprehensi, ad usque mortem decertent pro
 veritate. Hæc observaverunt beati Martyres in persecu-
 tionibus quæ suis occurrere temporibus ; in persecu-
 tione scilicet fugere solebant, in latebrisque permanere,
 deprehensi autem martyrium fortiter subire. Quod si
 ex illis quidam persecutoribus se se offerrent ; non te-
 mere illud agebant : martyrium quippe statim perfere-
 bant, palamque omnibus erat eam alacritatem cumque
 ad persecutores accessum Spiritum sanctum auctorem
 habere.

¹ Eccle. v, 7. — ² Psal. xxxi, 24. — ³ Psal. xxxvii, 40. — ⁴ Psal. xl, 1.

XXIII. Hæc itaque cum sint Salvatoris præcepta, hujusmodique Sanctorum gesta, dicant mihi illi, quos dignè pro factis compellare nequimus, undenam ipsi didicerint persecutiones movere. Illud sane nequaquam sanctis acceptum referent: restat igitur ut a Diabolo illud acceperint, qui ait, « persequar et comprehendam ¹ : » fugere siquidem Dominus injunxit, et sancti ipsi fuga se proripuerunt, persequi vero Diaboli proprium est facinus, qui id postulat ut sibi omnes persequi liceat. Cuiam igitur obsequendum, jam iterum respondeant, Dominicè verbis, an vanis suis sermocinationibus? quorum vero opera sunt imitanda? Sanctorumne, an eorum quos illi arbitrio suo cooptarint? Quando quidem autem ne illi fortasse hoc discernere valent, obcæcati quippe mente et conscientia, ut ait Hesaias, arbitrantur amarum esse dulce, et dulce amarum ²; quivis ex nobis Christianus pertransiens pudore illos suffundat, magna hæc voce clamans: Melius est confidere in Domino, quam illorum stultiloquiis attendere. Domini enim verba vitam æternam habent: verba autem ab illis prolata doli et sanguinis plena sunt.

XXIV. Hæc sint igitur satis ad impiorum insaniam evertendam, et ad demonstrandum nihil aliud curæ illis esse, quam et convitiis et blasphemis contendere. Sed quia semel Christi hostes effici ausi, deinde curiosi indagatores effecti sunt; nostri secessus rationem seiscitentur a suisque ediscant. Ariani certe sese militibus adjunxerant, ut illos concitarent, nosque illis ignotos indicarent. Qui si ita omnis commiserationis sunt expertes, saltem dum hæc audiunt, pudore affecti conquiescant. Nox jam erat et quidam e populo pervigilium agebant sequentis synaxis: cum dux exercitus Syrianus derepente cum

¹ Exod. xv, 9. — ² Isai v, 20.

militibus irrupit plus quinque millibus, qui armis, strictis gladiis, arcubus, telis et fustibus instructi erant, uti superius dictum est : Ecclesiamque densis collocatis militibus circumsevit, ne quis posset ab Ecclesia egressus evadere. Ego vero cum non æquum existimarem in tanto tumultu populum deserere, satiusque ducerem me priorem periculo offerre; in throno sedens jussi Diacono ut psalmum legeret, populoque ut responderet : « quoniam in sæculum misericordia ejus ¹. : « ac omnes ita recederent abirentque domum. Verum cum dux vi in templum invasisset, militesque sacrarium, ut nos comprehenderent, obsidissent; quotquot e Clero et populo istic aderant, clamare et obsecrare ut me subducerem. Ego contra negare me recessurum, nisi omnibus singulis egressis. Surgens itaque, ac injuncta oratione, id enixe rogabam, ut omnes prius discederent, satius esse me periclitari, quam lædi quempiam e populo. Egressis ergo plurimis cæterisque subsequentibus, qui nobiscum illic aderant Monachi et ex Clericis quidam ascendentes, nos pertrahere : atque ita, testor ipsam veritatem, licet e militibus alii sacrarium cingereut, alii Ecclesiam obsiderent, Domino tamen duce pertransivimus, ipsoque custode clam illos discessimus : Deum magnopere glorificantes, quod populum non prodidissemus, sed ipso præmisso, inquiringentium manus evadere licuisset.

XXV. Cum igitur divina providentia nos eo modo ac mirabiliter liberarit, quis nobis illud jure vitio vertat, quod inquiringentibus nos ultro non tradiderimus, aut reversi non ipsis coram steterimus? Esset plane illud se Deo ingratum præstare, et præter ejus mandatum agere, cum actisque sanctorum pugnare. Aut si quis est qui hoc crimini det, is audeat et magnum Apostolum Petrum incu-

¹Psal. cxxxvi, 1.

sare, quod in carcere reclusus et a militibus custoditus, vocantem se Angelum secutus sit : e carcereque egressus, atque liberatus, non seipsum traditurus redierit, etsi Herodis facinora comperisset. Illud quoque furiosus Arianus Paulo Apostolo vitio vertat, quod e muro demissus sententiam non mutarit, nec reversus seipse tradiderit : Moysi item quod ex terra Madian in Ægyptum regressus non sit, ut a quærentibus se apprehenderetur : Davidi quod dum in spelunca esset, Saüli non venerit obviam : sed et Prophetarum filiis, quod in speluncis remanentes sese Achabo non dederint; fuisset enim illud contra præceptum agere, dicente scriptura, « non tentabis Dominum Deum tuum. ¹. »

XXVI. Id ego veritus et hæc edoctus, ita agendum putavi, nec spernor gratiam et opem mihi a Domino præstitam: etiamsi illi furibundi dentibus in nos strideant. Ea enim fuit nostri secessus ratio; nec arbitror ullam hæc in re culpam esse apud sanæ mentis homines, quandoquidem secundum divinam Scripturam, hoc exemplum nobis a sanctis ad institutionem traditum est. Verum illis, ut videtur, nihil inausum, nihil non tentatum est, neque ullam malitiæ crudelitatisque suæ monstrandæ rationem prætermittunt. Ejusmodi quippe eorum vita est, ejusmodi sunt eorum sententia et garulitas : neque posset quispiam tam multa tamque gravia contra illos dicere, qualia quantaque illi absque ullo rubore perpetrant. Nam Leontius accusatus quod cum juniore quadam muliere versaretur nomine Eustolio, prohibitusque eum illa habitare, sese castravit, quo sibi cum illa vivendi esset facultas. Neque tamen ita ea levavit suspicionem, ea enim maxime de causa, Presbyter cum esset, damnatus depositusque est : tametsi Constan-

¹ Deut. vi, 16; Matth. iv, 7.

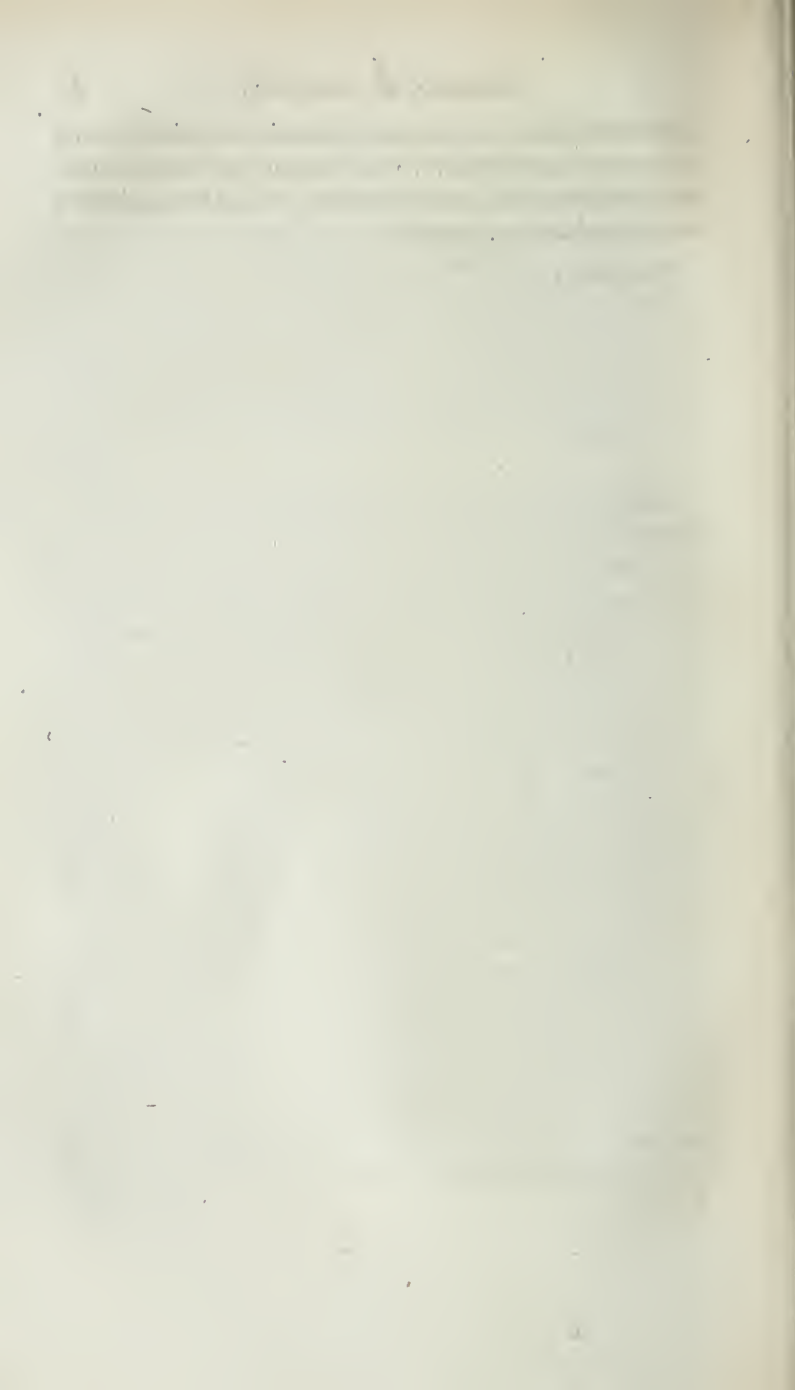
tius hæreticus vi et potestate sua illud effecit, ut is nominaretur Episcopus. Narcissus vero ad multa quibus oneratus est mala, ter in diversis Synodis depositus est, apud illos tamen degit, omnium sane sceleratissimus. Georgius item, Presbyter cum esset, improbitatis suæ causa depositus; cum sese tamen Episcopum nominasset, iterum abdicatus est in magna Sardicensi Synodo. Cui id quoque inest mali, quod cum intemperanter vivat nec id agens lateat, a suis quoque improbatur, quod vitæ finem et animi tranquillitatem rebus turpissimis mediatur.

XXVII. Alter igitur alterum suis sceleribus superat : communis autem omnia ea est macula, quod hæresis suæ causa in Christum decertent : nec amplius Christiani, sed potius Ariani vocantur. Næ illi hæc traducere debuissent, nam a Christiana fide sunt aliena. At hæc occultant, quod ad suos attineant : nihilque mirum si cum hac sint sententia, totque implicentur malis, eos qui non secum in impiissima sua hæresi conveniunt, persequantur et inquirent : et si, cum illos sustulerint, gaudeant : si vero quos exoptant, non apprehenderit, doleant, ac secum injuste agi existiment, quod, ut dixi, illos superstites videant, quod ipsi cuperent enectos. Utinam ita cum illis injuste agatur, ut ipsi in irrogandis injuriis infirmi evadant : qui vero persecutionem illorum patiuntur Domino gratias agant, et hæc vigesimi sexti psalmi dicant : « Dominus illuminatio mea et salvator » meus, quem timebo? Dominus protector vitæ meæ a quo » trepidabo? Dum appropiant super me nocentes, ut edant » carnes meas : qui tribulant me inimici mei, ipsi in » firmati sunt et ceciderunt ¹. » Et rursus in trigesimo Psalmo : « Salvasti de necessitatibus animam meam, nec

¹ Psal. xxvi, 1.

» conclusisti me in manibus inimici : statuisti in colo
» spatioso pedes meos. ^{1.} » In Christo Jesu Domino nos-
tro, per quem Patri, Spiritui sancto gloria et imperium in
sæcula sæculorum. Amen.

¹ Psal. xxx, 7.

SANCTI PATRIS NOSTRI

ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI,

EPISTOLA

AD SERAPIONEM FRATREM.

Athanasius Serapioni fratri et comministro, in Domino salutem.

I. LEGI pietatis tuæ litteras¹, quibus hortaris nos, ut tibi quæ nos spectant, quæque hoc tempore gesta sunt, enarremus: et una scribamus de impiissima ariana hæresi, cujus causa hæc mala pertulimus: necnon quisnam fuerit vitæ Arii exitus. Cum tria igitur postulata fuerint, duo quidem libenter executus sum, misique ad tuam pietatem mea ad Monachos scripta: ex his enim poteris cum res nostras, tum eas quæ ad hæresim attinent, ediscere. Tertium vero quod spectat, nempe Arii mortem, multa mecum perpendi, veritus ne me quis hominis interitui insultare arbitretur. Veruntamen cum, disputatione apud vos circa hæresim habita, huc quæstio desierit, num Ecclesiæ communione junctus obierit Arius; idcirco, cum ex obitus illius historia quæstio sol-

¹ Scripta anno 358.

vatur, necesse duxi accurate rem vobis enarre : ratus perinde esse hoc indicare, atque disputantes compescere. Existimo enim, cognito illius mortis miraculo, ne eos quidem qui ante hac de re quæstiones movebant, ausuros ultra ambigere, Deone odiosa sit ariana hæresis.

II. Equidem Constantinopoli non aderam, cum ille vita functus est : sed aderat Macarius Presbyter, a quo narrante rem comperi. Ab Imperatore Constantino, Eusebianorum opera, accitus Arius fuerat : ingressum autem Arium Imperator interrogavit, num Ecclesiæ Catholicæ fidem servaret : is vero se recte credere jurejurando affirmavit, ac rescriptum fidei suæ tradidit, quo iis occultatis quorum causa ab Alexandro Episcopo Ecclesia pulsus fuerat, « Scripturarum verba dolose proferebat. » Cum jurasset itaque se non eam tenuisse sententiam cujus causa ab Alexandro exactus fuerat ; illum Imperator dimittens, si recta, ait, est fides tua, bene jurasti ; sin impia, et tamen jurasti, Deus ex juramento causam tuam judicet. Illum igitur ab Imperatore ita digressum Eusebiani, solita usu violentia, in Ecclesiam introducere voluerunt : obsistebat Constantinopolitanus Episcopus beatæ viri memoriæ Alexander, non debere, aiens, hæresis auctorem in Ecclesiam recipi. At Eusebiani minis adhibitis, aiebant : Ut, repugnantibus licet vobis, obtinuimus ut illum Imperator arcesseret ; sic die crastina, etiamsi id non e sententia sit tua, Arius in hac Ecclesia nobiscum synaxi aderit. Sabbatum autem erat cum hæc illi effugerent.

III. Quibus auditis Episcopus Alexander, magno mœnore perfusus, in Ecclesiam ingressus est, extensisque ad Deum manibus, collacrymans in vultum procidit in sacrario : humique jacens orabat. Aderat Macarius, qui et ipse orabat, orantisque vocem audivit. Alterutrum

autem his verbis enixe rogabat Episcopus: Si Arius crastina die ad conventum accedet, me servum tuum ex hac vita dimitte, et ne pium cum impio perdidideris; sin Ecclesiæ tuæ miserearis, misereberis autem, hoc bene novi, respice in Eusebianorum verba, et ne dederis in exitium et in opprobrium hæreditatem tuam; ac tolle Arium, ne ingrediente illo in Ecclesiam, hæresis cum illo introire videatur: neve deinceps impietas pro pietate habeatur. Hæc precatus Episcopus, multum anxius recessit: et res mira incredibilisque contigit. Eusebianis quippe minitantibus, Episcopus orabat, Arius vero Eusebianis fretus, ac multa nugatus, ingressus in latrinas quasi alvi exonerandæ causa, derepente, uti scriptum est, pronus factus crepuit medius, prolapsusque statim expiravit, utroque simul, vita scilicet et communione privatus¹.

IV. Ejusmodi fuit Arii exitus: Eusebianique ingenti pudore suffusi, conjurationis suæ socium sepeliere. Beata vero vir memoriæ Alexander, gaudente Ecclesia synaxin cum pietate et sana fide celebravit, precesque fudit pro fratribus omnibus, ac Deum magnopere glorificavit; non quo gauderet de illius interitu, absit: nam «statutum est omnibus hominibus semel mori²;» sed quod res humana judicia visa fuerit superare. Ipse namque Dominus inter Eusebianorum minas et Alexandri preces judicem sese constituens, hæresim damnavit arianam, declaravitque esse illam Ecclesiæ communione indignam. Palam item fecit omnibus, licet Imperator universique homines ejus patrocinium suscipiant, ab Ecclesia tamen illam condemnatam fuisse. Exploratum itaque est, Christo adversariam Arianorum officinam, non Deo earam, sed impiam esse. Certe plerique illorum qui ante circum-

¹ Act. 1, 18. — ² Hebr. 1x, 27.

venti fuerant, sententiam commutarunt. Non enim quis alius, sed ipse Dominus in quem illi blasphemabant, adversum se insurgentem hæresim condemnavit. Propalamque fecit, licet etiamnum Imperator Constantius, illius gratia Episcopis vim inferat, esse nihilominus eam et a communione Ecclesiæ segregatam, et a cælo alienam. Quamobrem cesset in posterum hujusmodi vestra quæstio, sic enim inter vos pactum fuit; nemoque hæresi adjungatur: sed respiscant qui decepti sunt. Quam enim Dominus damnavit, quis recipiet? et cujus ille communionem prohibuit, quomodo qui admittet non maximæ impietatis reus, et palam Christi hostis erit?

V. Hæc sint igitur ad contentiosos confundendos satis: hæc legito iis qui hujus quæstionis auctores fuere, necnon eam quæ adversus hæresim paucis ad Monachos conscripta sunt; ut Ariatorum inde impietatem malitiamque magis improbent. Cave nemini horum exemplar edas, aut tibi ipse transcribas; nam id ipsum Monachis quoque significavi: sed pro tua ingenuitate, si quidpiam scriptis deerit, id addas, statimque illa ad nos remittas velim. Ex mea quippe ad Fratres epistola, poteris quidnam scribendo passus sim ediscere: atque hinc noveris, ideo tutum non esse imperiti scripta edere, præsertim de supremis ac præcipuis dogmatibus, ne si quid per imbecillitatem, obscuritatemque sermonis minus absolute dictum sit, noxam id lectoribus afferat. Plerique enim, nec fidem, nec scopum scriptoris attendunt: sed aut ex invidia, aut contentionis studio, pro sua jam in mente recepta sententia, arbitrato suo verba accipiunt, et scripta pro libidine detorquent. Faxit Dominus ut in omnibus, ac potissimum quibus hæc legis, veritas et sana in Dominum nostrum Jesum Christum fides obtineat. Amen.

SANCTI PATRIS NOSTRI

ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI,

EPISTOLA

AD MONACHOS.

Omnibus ubique monasticam vitam agentibus, et in fide Dei firmatis, sanctificatisque in Christo, ac dicentibus: Ecce nos reliquimus omnia, et secuti sumus te¹, dilectis ac desideratissimis fratribus, in Domino salutem plurimam.

I. UT vestræ caritati morem gererem², postquam me frequenter hortati estis, demum nostras Ecclesiæque calamitates paucis conscripsi, et quoad facultas tulit execrandam Ariomanitarum hæresim confutavi, ostendique quam sit illa a veritate aliena. Quid autem in scribendo perpessus sim, vestræ pietati indicandum putavi, ut hinc ediscatis quam vere beatus Apostolus dixerit; « O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei³, » mihi que homini natura imbecillo ignoscatis. Quo enim magis scribere aggrediebar, mihi que ipse ad intelligendam Verbi divinitatem vim inferebam, eo longius cognitio a

¹ Matth. XIX, 27. — ² Scripta anno 358. — ³ Rom. XI, 55.

me recedebat : agnoscebamque me tanto magis rei assequendæ imparem esse, quanto magis eam attigisse mihi videbar. Etenim ne hoc ipsum quod me intelligere putabam, scribere poteram ; imo quod scribebam minus erat quam concepta, licet pusilla, veritatis umbra.

II. Cum adverterem itaque in Ecclesiaste scriptum esse : « Dixi, sapiens efficiar, et ipsa longius reces- » sit a me, multo magis quam erat¹. » Et, « Alta profun- » ditas, quis inveniet eam²? » Et illud in Psalmis : « Mirabilis facta est scientia tua ex me, confortata est, » et non potero ad eam³. » Et quod Salomon ait : « Glo- » ria Dei est celare verbum : » sæpe volui subsistere, atque a scribendo desinere : ita credite. Ne autem videar aut vobis molestus esse, aut eos qui illud a vobis postulant, iisque de rebus disceptant, per silentium meum in impietate detinere, mihi ipse ad hæc pauca scribenda vim intuli : et hæc misi vestræ pietati. Etsi enim comprehensio veritatis ut in se est, nunc ob carnis infirmitatem procul a nobis sit, at potest agnosci, ut ait Ecclesiastes, impiorum stultitia, quam qui invenerit, dicere potest ipsa morte amarior eam esse⁴. Quamobrem id cum nossem et assequi valerem, hæc scripsi : gnarus, impietatis confutationem fidelibus esse ad pietatis cognitionem satis. Etenim tametsi comprehendi nequeat, quid sit Deus, dici tamen potest, quid non sit; scimus autem eum non esse ut hominem, nec fas esse quidquam e rebus factis illi adscribere. Eo prorsus modo etiam de Filio Dei cogitandum : etsi multo longius natura ab eo simus, quam ut eum comprehendere valeamus; possumus tamen, imo facile est ea confutare quæ ab hæreticis proferuntur, ac dicere, non esse illa Filium Dei : neque fas esse,

¹ Eccle. vii, 24. — ² Psal. cxxxviii, 6. — ³ Prov. xxv, 2. — ⁴ Eccles. vii, 26.

qualia ipsi loquuntur de ejus divinitate vel cogitare, nedum labiis proferre.

III. Sic equidem pro facultate scripsi : vos autem, dilecti, hæc accipite, non quasi perfectam de Divinitate Verbi explicationem complectantur; sed ut quæ duntaxat Christi hostium impietatem arguant, et quæ volentibus occasionem præbeant ad piam sanamque in Christo fidem assequendam. Quod si quid omissum est (puto autem omnia ommissa esse) cum conscientia, quæso, puram veniam mihi tribuite, tantumque velim audax meum pro pietate propositum approbetis. Ad perfectam enim Arianorum hæreseos confutationem, sufficit latum de Arii morte a Domino judicium, quod jam ab aliis antea didicistis¹. Quæ enim sancti Dei judicio statuta sunt, quis irrita faciet? et quem Dominus condemnavit, quis justificabit? Nam quis ex hujusmodi signo non agnoscit Deo odiosam esse illam hæresim, etiamsi homines patronos nacta sit. Cum igitur hæc legeritis, orate pro nobis, et invicem vos ad illud cohortamini. Et quamprimum hæc ipsa ad nos remittite : nulli prorsus hujus exemplar tradatis, nec vobis ipsis transcribatis, sed ut probis trapezitis sat vobis sit horum lectio, sæpius repetita si libeat. Non enim tutum est nostrum balbutientium et indoctorum litteras ad posteros pervenire. Salutate vos invicem in caritate, et omnes qui ad vos in pietate et fide accesserint. « Si quis enim, » ut ait Apostolus, « non » amat Dominum, anathema sit. Gratia Domini nostri » Jesu Christi sit vobiscum. Amen². »

¹ Isai. XIV, 27. — ² 1 Cor. XVI, 22.

HISTORIA ARIANORUM

USQUE AD ANNUM 357 INITIO MUTILA.

I. ILLI vero ea quorum gratia hæc moliti sunt¹, non diu postea impleverunt. Nam statim a structis ejusmodi insidiis, Arium in communionem recepere². Et cum judicia tam multa contra se lata vilipenderent, imperatoriam potestatem pro se obtendebant : nec veriti sunt in litteris suis dicere : Athanasio afflicto, invidia cessavit, Arianos autem jam recipiamus : hoc ad terrorem auditorum addentes : Hoc enim jussit Imperator. Dehinc non puduit homines illos hoc adjicere : Ariani quippe recte sentiunt : non metuentes quod scriptum est : « Væ qui » dicitis amarum, dulce : ponentes tenebras lucem³. » Ad omnia enim pro hæresi toleranda parati sunt. Nonne hinc omnibus plane perspicuum est, non ecclesiastico judicio, sed imperatoriis minis, et nos tunc ob pietatem erga Christum hujusmodi malis affectos fuisse, et vos jam persecutionem excitasse? Nam alios quoque Episcopos insidiis, confictisque criminibus aggressi sunt : quorum alii quidem in exilio obdormierunt, Christi confessionis gloriam adepti : alii etiamnum exulant, fortiusque contra eorum hæresim decertant, et aiunt, *Nihil nos separabit a caritate Christi*⁴.

¹ Vid. D. Guillon, tom. v, pag. 214 et 220. — ² Hæc gesta sunt an. 335. — ³ Isai. v, 20. — ⁴ Rom. viii, 55.

II. Hæc item nota eam hæresim dignoscere, imo potius confutare licet, quod quisquis ipsis amicus est, et impietate socius, etiamsi aliis sceleribus et sexcentis criminibus obnoxius sit, quamvis reus et convictus, licet probationes evidentissimæ adversus eum suppetant; hic tamen apud illos probus, statimque Imperatoris amicus efficitur, ex sua scilicet impietate commendatus: magnoque hinc pecuniarum quæstu facto a iudicibus etiam facultatem obtinet quidvis ad suum placitum agendi. Qui autem impietatem eorum confutat, et sincere Christi causam agit, is tametsi purus in omnibus, tametsi nihil sibi conscius sit, quamvis a nemine accusetur, attamen, illis causas comminiscens, statim abripitur, et Imperatoris iudicio, in exilium mittitur, quasi obnoxius iis quæ ipsi voluerint criminibus: vel quasi Imperatori contumeliam dixerit, ut Naboth. Qui autem hæresi patrocinatur, inquiritur, et statim in illius Ecclesiam mittitur. Hinc honorum proscriptiones, contumeliæ, omneque vexationis genus in eos qui invasorem non recipiunt. Et quod maximum stuporem afferat, quem populi cupiunt, et *irreprehensibilem*¹: agnoscunt, hunc tollit Imperator, in exiliumque mittit; quem vero nec volunt nec norunt, hunc e longinquo cum militibus et litteris suis mittit. Ac dehinc magna vi coguntur populi eum odio habere, quem utpote suum in Religione magistrum et Patrem diligunt: illum vero diligere, quem nolunt: ac ei liberos suos concedere, ejus mores et vitæ institutum, imo quem quisnam sit ignorant: aut denique pœnas luere si Imperatori non obtemperent.

III. Hæc nunc sunt impiorum gesta, hæc olim etiam contra Orthodoxos perpetrarunt: suæque malitiæ ac impietatis argumenta apud omnes ubique pervulgant. Nani

¹ 5 Reg. XXI, 10.

esto, Athanasium accusaverint, sed quid mali admisere alii Episcopi? Quis adversus illos obtentus? quis apud illos Arsenius mortuus repertus est? Quisnam apud illos Macarius Presbyter, aut calix confractus? Quis Meletianus insimulavit? Sed ut ex eorum gestis liquet et quæ contra Athanasium dixere falsa ostenduntur: et ex iis quæ contra Athanasium moliti sunt patet, quæ aliis imputavere similiter esse conficta. Ingens quædam bellua in terram exivit, hæc nempe hæresis: quæ non solum verbis quasi dentibus innocentes lædit, sed et ad insidias parandas externam potentiam mercede conduxit. Et quod stupendum est, uti jam dixi, nullus eorum accusatur, aut si accusatur, non judicatur, vel si interrogari videatur, damnatis iis qui se convincebant, ipse declaratur innoxius. Potiusque accusator qui reum convincit insidiis petitur, quam ipse reus pudore aliquo suffundatur. Apud illos itaque nemo est quin sordibus scateat: eorumque catascopi, id est exploratores, haud enim Episcopi nuncupandi omnium sordidissimi sunt. Si quis apud illos optat Episcopus esse, is hæc non audit: *Oportet Episcopum irreprehensibilem esse*¹: sed solum: Contra Christum sentias, nec de moribus cures: est enim illud tibi satis, ut commendatus Imperatorisque amicus evadas. Hæc de iis qui cum Ario sentiunt. Veritatis autem sectatores, quantumvis sancti, quantumvis puri videantur, uti supra dixi, rei habentur, illis arbitrato suo crimina comminiscuntibus: eamque rem, ut dictum est, ex eorum gestis deprehendere licet.

IV. Eustathius quidam fuit Antiochenus Episcopus, confessor ac fide pius. Is cum veritatem summo studio tueretur, essetque arianæ hæresi infensissimus, hæreticosque illos non admitteret, apud Constantinum Impe:

¹ Tim. III, 2.

ratorem insimulatur, conficta criminatione, quod scilicet matri ejus contumeliam fecisset : statimque ipse cum multa Presbyterorum Diaconorumque turma extorris factus est, ac demum quos ille impietatis causa in Clerum non admittebat, hos postquam Episcopus in exilium est actus, non solum in Ecclesiam introducere, sed plerisque ex illis ordinarunt Episcopos, ut eos suæ pro impietate conjurationis socios haberent. Ex quorum numero est Leontius castratus, qui nunc Antiochiæ Episcopus est, et qui ante ipsum ibidem Episcopus fuit Stephanus, Georgius Laodiceæ, Theodosius olim Tripolitanus Episcopus, Endoxius Germaniciæ, Eustathius nunc Sebastes.

V. An hic saltem substiterunt? Nequaquam : Eutropius enim olim Adrianopolitanus Episcopus, vir bonus, ac omni ex parte perfectus, quod pluries Eusebium coarguisset, et illac transeuntibus auctor fuisset, ne impiis Eusebii verbis obtemperarent, easdem quas Eustathius calamitates palitur, et civitate, Ecclesiaque sua pellitur : Basilina enim contra illum summopere urgebat. Euphration item Balanearum, Cymatius Palti, alter Cymatius Taradi, Aselepas Gazæ, Cyrus Berœæ in Syria, Diodorus in Asia, Domnion Sirmii, et Hellanicus Tripolis, statim atque hæresim odisse comperti sunt, alii ob conficta crimina, alii nulla allata causa, imperatoriarum litterarum auctoritate translati, et ab illis civitate pulsi sunt : aliosque illi eorum vice quos impios noverant, in ipsorum Ecclesiis constituere.

VI. De Marcello autem Galatiæ Episcopo, superfluum fortasse fuerit mentionem facere (5) : omnibus enim compertum est, Eusebianos ab eo antea impietatis accusatos, eum vicissim accusasse, eorumque opera senem illum exulasse. Ille autem Romam profectus sese purgavit, fidemque suam illis exigentibus scripto tradidit, quam

Sardicensis ipsa Synodus approbavit. Eusebiani vero neque se purgarunt, neque puduit eos ex scriptis suis impietatis fuisse convictos: sed audacius adversus omnes insurrexerunt. Nam apud Imperatorem mulierum commendatione plurimum valebant, omnibusque formidini erant.

VII. Quod Paulum vero spectat Constantinopolis Episcopum, neminem ignorare arbitror, quo enim clarior urbs, eo minus obscuræ fuerint res ibi gestæ. Itaque (4) adversus hunc etiam causas commenti sunt. Etenim Macedonius qui nobis præsentibus eum accusavit, quique jam Episcopus ejus loco creatus est, cum eo communicavit et sub eodem Paulo presbyter fuit. Attamen cum Eusebium illius urbis Episcopatus invadendi (ita enim jam Beryto Nicomediam se transtulerat) cupido incessisset; illa in Paulum accusatio perduravit, nec illi insidias suas neglexere, sed in calumniis suis perstitere. Et primo quidem Paulus a Constantino in Pontum relegatus est: secundo autem a Constantio ferreis catenis vinctus, Singaris Mesopotamiæ exulavit: illinc postea Emesam translatus: quarto Cucusum Cappadociæ, ad deserta Tauri, et isthic ut renunciarunt qui cum eo erant, ab ipsis strangulatus, obiit. His ita gestis, nihil veriti sunt, homines illi in nullo veraces, post mortem ejus falso ac subdole pervulgare, illum morbo extinctum fuisse, licet res omnibus qui eum locum incolunt comperta sit. Etenim Philagrius qui tunc temporis eorum locorum Vicarius erat, et omnium fabularum, arbitrato eorum, histrio, cum tamen ideo fortasse stupore percussus ac moestus esset, quod non ipse sed alius id sceleris perpetrasset, permultis, ac quibusdam ex notis nostris, imo ipsi Episcopo Serapioni renuntiavit, Paulum ab illis in angusto et tenebroso quodam loco inclusum fuisse, ut fame illic inte-

riret : deinde post sex dies, cum eo ingressi, illum adhuc spirantem invenissent, demum irruentes hominem strangulasse : talemque revera illius exitum fuisse. Illius autem carnificem fuisse aiebant Philippum olim præfectum. At hoc facinus divina vindicta inultum non præterivit ; anno quippe nondum elapso, cum multo dedecore Philippus a præfectura deturbatus est : ita ut tanquam privatus, quibus minime volebat ludibrio esset. Itaque admodum tristis, ac velut Caim gemebundus ac tremens, cum in dies expectaret qui se procul patria suisque confoderet, veluti attonitus, quod hæc minime placerent, interiit. Cæterum illi ne ipsis quidem mortuis parcunt, quos dum viverent confictis criminationibus adoriebantur. Ita enim sese omnibus terribiles exhibere satagunt, ut viventes in exilium agant, et nulla erga defunctos misericordia moveantur : sed etiam præter hominum omnium morem, defunctos odio habent, eorumque affinibus insidiantur, inhumani illi ac bonorum inimici homines vel immanissimis hostibus effratiore : eaque omnia impietatis suæ causa agunt, non enim veris, sed confictis criminationibus, nobis aliisque omnibus insidiantur.

VIII. Hoc cum adverterent tres fratres, Constantinus, Constantius, et Constans, post obitum Patris sui omnes in Patriam et Ecclesiam suam reverti jusserunt : qui de aliis Episcopis, ad singulorum Ecclesias rescripserunt : de Athanasio autem ista, quæ et vim hoc in negotio allatam comprobant, et Eusebianorum sanguinarium animum arguunt.

Exemplar Epistolæ Constantini Cæsaris populo Catholicæ Ecclesiæ urbis Alexandrinæ.

NEC sacræ mentis vestræ notitiam præteriisse arbitror, ideo Athanasium venerandæ legis interpretem, etc. [*Scripta supra in apologia contra Arianos, N° LXXV.*]

Hæ sunt illæ litteræ. Conjuratæ autem eorum, quis alius illo fide dignior extiterit? ita quippe ille scripsit, cum rem exploratam haberet.

IX. Itaque cum adverterent Eusebiani frangi hæresis suæ vires, litteras Romam, litteras item ad Imperatores Constantinum et Constantem mittunt adversus Athanasium. Ut autem Athanasii legati eorum scripta falsi arguerunt, cum maximo pudore ab Imperatoribus illi repulsam tulere. Romanus vero Episcopus Julius litteris suis indicavit, quo vellemus loco, cogendam synodum esse; ut accusationes illi suas, veras comprobarent, sibi vero illatas cum fiducia depellerint. Idipsum Presbyteri ab illis missi rogarant, cum sese falsi convictos adverterent. His ita gestis, cum perspectum haberent illi in omnibus suspecti homines, se nequaquam ecclesiastico iudicio superiores fore, Constantium seorsim adeunt, apud quem, utpote hæreseos patronum fletus gemitusque profundunt: Miserare, aientes, hæresim: cernis a nobis omnes defecisse: pauci demum relictæ sumus: age, persecutionem incipe, quandoquidem vel a paucis illis relinquimur, desertique manemus. Iis enim, quos (post fugatos in exiliumque missos Episcopos illos) ad nostras partes vi pertraximus, reversi illi ab exilio, persuaserunt ut adversum nos sentirent. Litteras igitur scribe adversus omnes, Philagriumque secundo Ægypti præfectum mittito, qui strenuissimus est in persequendo, ut expe-

rientia compertum est, cum maxime sit apostata. Mittito etiam Gregorium Alexandriam Episcopum, idoneum sane hominem ad nostram stabilendam hæresim.

X. Litteras itaque scribit Constantius, ac in omnes movet persecutionem Philagriumque mittit, cum Arsacio quodam eunucho. Mittit item Gregorium cum militari manu : resque superioribus similes gestæ sunt ; coacta quippe illi bubulcorum, opilionum, aliorum forensium, ac petulantium juvenum multitudine, cum gladiis et clayis in Ecclesiam Cyrini dictam irrupere : ibique alios occiderunt, alios pedibus calcarunt, alios plagis laniatos in carcerem truserunt in exiliumque expulerunt ; mulieres plurimas abductas ad tribunal palam pertraxere, erinibusque raptatas contumeliis affecere : alios proscripsere, aliorum panes abstulere : idque nulla alia de causa, quam ut eos Ariani adherere, Gregoriumque ab Imperatore missum recipere cogerent.

XI. Athanasius porro his nondum actis, ad primum rei auditum Romam navigavit, quod hæreticorum furorem probe perspectum haberet : ut etiam, prout statutum fuerat, Synodus ibi celebraretur. Julius autem presbyteros Elpidium et Philoxenum cum litteris mittit, tempusque illis præstituit, ut intra illud Romam se conferrent, aut scirent se in omnibus suspectos haberi. At Eusebiani, ubi solum audire, ecclesiasticum illic fore judicium, ubi nec Comes adesset, nec milites pro foribus stantes : ubi nec Synodi acta ex Imperatoris jussu ederentur, (hoc enim solum modo in Episcopos semper prævaluerunt : iis deficientibus, ne mutire quidem audent) tanto sunt terrore percussi, ut Præsbyteros ultra præfinitum tempus detinerent, futilemque excusationem commenti, ob Persarum bellum nequimus, aiebant, jam accedere. Haud verus autem obtentus ille erat, sed

conscientiæ metu detinebantur. Quid enim ad Episcopos bellum? Et quare Persarum bello præpedirentur, quin Romam peterent, longinquam et transmarinam urbem; illi, inquam, qui Orientis loca, etiam Persis finitima, tum temporis instar leonum circuibant, inquirendo quisnam ipsis adversaretur, ut calumniis eum suis in exilium pellerent?

XII. Et sane postquam Presbyteros cum absurda illa excusatione dimisissent, hæc mutuo collocti sunt: Cum ecclesiastico iudicio prævalere nequeamus, solita audacia rem geramus. Litteris itaque Philagrio missis, auctores sunt, ut cum Gregorio brevi Ægyptum peragret. Hinc Episcopi flagellantur, vinculisque acerbè constringuntur: Sarapammonem igitur Episcopum et Confessorem pellunt in exilium: Potammonem item Episcopum Confessoremque, cui oculus fuerat in persecutione effossus, tot plagis in cervicem cæciderunt, ut non ante finem facerent, quam hominem extinctum putarent. Eo igitur modo abjectus, vix post aliquas horas, curatione adhibita flabellique ope, Deo vitam concedente, respiravit: ita tamen ut modico elapso tempore, plagarum dolore interierit, iteratique martyrii gloriam in Christo obtinuerit. Quot alii Monachi flagellis cæsi sunt, sedente Gregorio cum Balacio Duce nuncupato! Quot Episcopi plagis concisi! Quot Virgines verberatæ!

XIII. Post hæc improbus Gregorius omnes cohortatus est ut secum communicarent: Atqui si communionem eorum postulabas, non digni plagis erant illi; sin ut improbos lancinasti, quid ut sanctos eosdem hortabare? At nihil ille in proposito habuit, quam ut virorum qui se miserant res perageret, hæresimque stabiliret. Propterea homicida, carnifex, contumeliosus, fraudulentus,

prophanus, unoque verbo, Christi hostis stultus ille effectus est. Episcopi materteram ita acerbe persecutus est, ut ne defunctam quidem sineret sepeliri, quod sane futurum erat, abjectaque fuisset insepulta, nisi qui eam sustulere, quasi proprium sibi cadaver asportassent: ita impiis hac in re moribus fuit. Præterea cum viduæ cæterique mendici eleemosynam accipere consuessent, jussit ea diripi quæ erogabantur, confringique vasa quibus oleum vinumque deferebatur; ut non solum rapiendo illa impie ageret, verum etiam gestis suis Dominum probro afficeret: brevi ab illo auditurus: Quantum hos inhonorasti, et me inhonorasti.

XIV. Multa quoque alia fecit quæ omnem loquendi facultatem superant, quibus, qui audiret, fidem negaret. Talia autem agendi hæc illi causa fuit, quod scilicet neque juxta ecclesiasticum canonem ordinatus fuisset, neque juxta apostolicam traditionem vocatus fuisset Episcopus: sed ex Palatio cum militari manu et pompa missus fuisset, quasi sæcularis sibi magistratus traditus esset. Quapropter magistratum potius amicus optabat esse, quam Episcoporum et Monachorum. Si quando igitur Pater Antonius illi ex monte scriberet, sicut pietas erga Deum peccatori abominatio est; sic ille Sancti viri litteras execrabatur. Sin vero Imperator, aut Dux exercitus, aut alius quispiam judex, litteras ad eum mitteret, tanta perfusus erat lætitia, quanta illi de quibus in proverbiiis hand sine indignatione dicitur: « Væ qui derelin- » quunt vias rectas, qui lætantur in malis, et qui gau- » dent in conversatione malorum¹. » Eos certe qui hujusmodi sibi litteras deferebant pecuniarum dono remunerabat. Antonius vero cum aliquando scripsisset, auctor fuit ille ut Balacius Dux in epistolam spueret, illamque

¹ Prov. 11, 15.

projiceret : sed rem haud inultam reliquit divina vindicta ; siquidem non diu postea equo insidentem Ducem, et ad proximam mansionem iter instituentem, conversus equus in femore illum ita momordit, ut humi dejiceret, intraque triduum ille obiret.

XV. Hæc erant illorum adversum omnes facinora. Romæ vero coacti Episcopi plus minus quinquaginta, Eusebium et socios utpote suspectos ac metuentes accedere, nequaquam receperunt, imo eorum rescripta irrita fecerunt : nos autem admisere nostramque communionem amplexi sunt. Hæc dum agerentur, ad notitiam Constantis Imperatoris devenere, cum Romana Synodus, tum res Alexandriae in universoque Oriente adversus Ecclesias gestæ : scripsitque ille fratri suo Constantio, ac demum placuit utrique ut Synodus celebraretur, expenderenturque negotia : ut ne ultra vexarentur qui læsi fuissent, ac qui alios læserant, ne ejusmodi res perpetrare auderent. Conveniunt cum ex Oriente tum ex Occidente in Sardica urbe Episcopi plus minus centum septuaginta. Occidentales autem Episcopi soli erant, secum habentes patrem Hosium : Orientales vero pædagogos advocatosque secum adducebant, Musonianum Comittem et Hesyrium Castrensem : quorum ope freti alacri animo accessere, rati se omnia deinceps eorum potentia acturos. Eo enim modo ac ejusmodi opitulatores subnixi, sese quibus libuit terribiles exhibuere, ac quibus placuit insidiati sunt. At ubi accedentes adverterunt ecclesiasticum ibi fore judicium absque comite vel militibus : ubi ex singulis Ecclesiis urbibusque accusatores viderunt, cum paratis adversum se documentis : ubi Arium conspexerunt et Asterium, venerabiles Episcopos, qui cum secum accessissent, a se recesserant, ad partesque nostras se contulerant, quique eorum vafri-

tiem enarrabant ; quantum scilicet in gestis suis suspecti essent , quam timerent illi ne iudicium ferretur , neve a nobis sycophantæ deprehenderentur , ab iisque quos subornarant accusatoribus proderentur , quod ipsi scilicet omnia suggestissent , ejusmodique res moliti essent. Hæc animadvertentes , tametsi alacri animo isthuc se contulerant , rati nos præ formidine sui ne accedere quidem ausuros : ubi fiduciam conspexere nostram , se se recludunt intra Palatium , illic enim habitabant. Tum invicem colloquebantur : Ad alia venimus , alia conspiciamus : accessimus cum Comitibus , et absque Comitibus iudicium redditur : damnabimur haud dubie. Nostis omnes quænam jussa fuerint : habet Athanasius rerum in Marcote gestarum monumenta , quibus ille purgatur , nos dedecore afflicimur. Quid moramur ? quid comperendinamur ? causas comminiscamur ad secedendum , ne hic manentes dannemur. Satius est fugientes erubescere , quam sycophantas deprehensos affici pudore. Si fugiamus , qualicumque modo possumus hæresi patrocinari : quod si nos fugientes damnarint , haud deerit patronus , Imperator scilicet , qui non sinet nos ex Ecclesiis a populis exturbari.

XVI. Hoc illi modo invicem colloquebantur. Hosius vero cæterique omnes Episcopi , frequentius illis Athanasii et sociorum fiduciam significabant , declarabantque quam parati illi essent ad depellenda crimina , promittentes se probaturos sycophantas illos esse. Aiebant item : Si iudicium pertimescitis , cur accessitis ; oportuit enim aut non accessisse , aut postquam venistis non aufugere. His auditis illi , graviori percussi terrore : cum absurdiorum quam ducum Antiochiæ , attulissent excusationem ; quod scilicet ipsis Imperator litteris suis victoriam de Persis reportatam significasset , fugam fecerunt. Ejusmo-

dique excusationem citra ullum pudorem miserunt per Eustachium Sardicensis Ecclesiæ Presbyturum. Verum ne ita quidem illis fuga ex sententia cessit : statim namque sacra Synodus cujus præses erat magnus Hosius, hæc aperte illis rescripit : Aut occurrite vos purgaturi de quibus accusati estis, deque calumniis quas struxistis, aut notum sit vobis, ut noxios a Synodo vos esse damnandos, Athanasium vero et socios insontes ab omnique crimine puros declarandos. At illi conscientiæ metu exterriti, magis ad fugam impellebantur, quam litteris obtemperarent : cum enim viros a se læsos coram conspicerent, ne converso quidem ad legatos vultu, velocius fugiebant.

XVII. Ita igitur illi turpiter et indecore fugam fecere. Sacra vero Synodus, ex plus triginta quinque provinciis coacta, animadversa Arianorum malignitate, Athanasium sociosque admisit, ut sese purgarent de allatis criminationibus, quarum causa tot fuerant calamitatibus afflicti. Postquam autem illas depulissent eo quo supra retulimus modo, a Synodo admissi ac summæ admirationi habiti sunt, adeo ut eorum communionem amplecterentur : ac missis ubique litteris, missis item in unamquamque parœciam, maximeque Alexandriam, in Ægyptum, et in Libyas, Athanasium et socios, puros, omnisque criminis expertes esse, declararunt : adversarios autem illorum, sycophantas, facinorosos, ac quidvis potius quam Christianos. Illos igitur cum pace dimisere; Stephanum vero, Menophantum, Acacium, Georgium Laodicenum, Ursacium, Valentem, Theodorum et Narcissum deposuere. Nam Gregorium ab Imperatore Alexandriam missum, ita prescripserunt, ut qui nunquam Episcopus fuisset, nec vel Christianus esset vocandus. Ordinationes etiam quas fecisse putabatur irritas

declararunt, jusseruntque, ut ne nominarentur quidem in Ecclesiis. ob prævaricationis insolentiam. Ita cum pace Athanasius et socii dimissi sunt. Litteræ vero eorum ob Epistolæ prolixitatem in fine sunt adjunctæ. Sic porro soluta Synodus est.

XVIII. Qui autem depositi fuerunt, quos vel tunc quiescere par fuit, post adeo turpem fugam, digressi, talia perpetrarunt scelera, ut levia priora facinora iis collata viderentur. Nam cum Adrianopolitani communicare cum ipsis nollent, quod scilicet a Synodo aufugissent, flagitiisque obnoxii essent, illos ad Imperatorem detulere, effeceruntque ut ex Fabrica, ita dicta scilicet, decem laïci capite truncarentur : hac in re ministro usi Philagrio, illic tum comite. Horum monumenta ante urbem sita, nos illac transeuntes vidimus. Deinde quasi rem præclare gessissent, quod scilicet propterea aufugissent ne sycophantæ deprehenderentur; quodcumque placuit ipsis, id ab Imperatore jussum est. Duos igitur Presbyteros, Diaconosque tres in Armeniam relegari curarunt : Arium vero et Asterium, illum Petrarum in Palæstina, hunc in Arabia Episcopum, quod abs se resiliissent, non modo in superiorem Libyam relegarunt, sed et operam dederunt ut contumeliis afficerentur.

XIX. Lucium vero Adrianopolis Episcopum, cum magna adversum se loquendi fiducia utentem, suamque impietatem coarguentem cernerent, catenis ferreis iterum, quod jam prius egerant, collo et manibus vinciri curarunt : itaque illum in exilium miserunt : atque illic, ut ipsi probe norunt, defunctus est. Diodorum item Episcopum loco pellunt. Olympium autem Ænorum, Theodulumque Trajanopolis, ambos Thraciæ Episcopos, probosque illos et orthodoxos viros, cum hæresi suæ adverterent esse infensissimos, calumniati sunt. Et illud

primo egerant Eusebiani, eaque de re scripserat Imperator Constantius : secundo ipsi calumnias redintegrarunt. Illud autem litteræ ferebant, ut non modo ipsi urbibus Ecclesiisque suis pellerentur : sed ut capitali pœna, sicubi reperti fuissent, plecterentur. Hoc autem tametsi stupendum est, nequaquam alienum tamen ab eorum proposito; nam id ipsum cum ab Eusebianis didicerint, hæredesque sint illorum impietatis, atque propositi, ut patres sui in Thracia, sic et illi Alexandriae sese terribiles exhibere conati sunt : litterasque obtinuerunt quibus jussum erat, ut ad portus, ingressusque urbium custodiae agerentur, ne iis quibus id concessum a Synodo fuerat, ad suas Ecclesias remigrarent. Auctores quoque fuerunt ut scripto significaretur Alexandrinis iudicibus, circa Athanasium, et quosdam nominatim recensitos presbyteros; ut sive Episcopus, sive quispiam ex illis, vel in urbem vel in fines ejus ingressus deprehenderetur, iudici liceret istis repertos capite truncare. Ita scilicet Judaïca nova illa hæresis, non modo Christum abnegat, sed etiam interficere didicit.

XX. Verum ne ita quidem conquieverunt illi. Sed sicut ipsorum hæreseos pater tanquam leo circuit quærens quem devoret; sic et illi accepta publici curriculi facultate, circumeuntes, si quos offenderent qui fugam sibi exprobrarent, arianamque aversarentur hæresim, hos flagris cædunt, vinciunt, patria cogunt exulare. Tantusque terror hominum illorum fuit, ut multi ad simulandum adacti fuerint : multi in solitudine fugere mallet, quam ullo modo cum illis communicare. Hæc post fugam erant furentium hominum facinora. Immo vero novum quoddam scelus aggrediuntur, eorum sane hæresi consentaneum : verum quod nec ante auditum, neque forte unquam futurum sit, ne vel apud Gentilium petu-

lantissimos, nedum apud Christianos. Nam cum sacra Synodus legatos Episcopos misisset, Vincentium Capuæ, quæ metropolis est Campaniæ, Episcopum, et Euphratem, Agrippinæ quæ metropolis est Galliæ Superioris: ut, prout decretum a Synodo fuerat, Imperator Episcopos in suas reverti Ecclesias concederet, quos nempe expulisset ipse. Etsi commendatitias pro Episcopis litteras misisset fratri suo piissimus Constans; at admirandi homines, ad omneque scelus audacissimi, ubi illos Antiochiæ conspexere, una consilium ineunt, solus tamen Stephanus, utpote ad res hujusmodi probe comparatus, fabulam peragenda[m] suscipit. Publicam itaque meretricem, ipsis sanctissimi Paschatis diebus mercede conductam, noctu ad Euphratem Episcopum nudatam immittunt. Meretrix quæ se initio a juvene accitam existimabat, prompte sequebatur; ubi autem intromissa ab illis, dormientem vidit hominem, ac rei quæ agebatur ignarum, dehinc senem hominem, ac Episcopi formam conspicata, clamore statim edito vim sibi inferri conquerebatur. Rogare illi ut taceret, confictamque criminationem Episcopo imponeret. Die igitur illuscescente pervulgata res est, accurritque universa civitas. At qui e Palatio erant, tanti rumoris stupore commoti, rogabant ut ne illud silentio tegeretur. In jus itaque res vocatur, hominesque qui meretricem acciverant leno prodidit: illi Stephanum: erant enim ejus clerici. Stephanus ergo Episcopatu abdicatur, in ejusque locum Leontius castratus sufficitur, idque eo solum ne arianæ hæresi patronus deesset.

XXI Porro Imperator Constantius, paulisper compunctus, ad se rediit: remque in Euphratem gestam secum reputans, ejusmodi esse illorum adversum cæteros molimina suspicatus est. Ac eos qui Alexandria in Armeniam relegati fuerant Presbyteros Diaconosque continuo

liberos dimitti jubet : publicasque Alexandriam litteras mittit , ut ne ultra vexarentur Athanasii Clerici vel populi. Hinc post decem circiter menses defuncto Gregorio, Athanasium cum summo honore accivit, cui non unas, aut binas, sed ternas misit litteras amicitiae plenas, quibus hortabatur illum ut cum fiducia accederet. Misit item presbyterum Diaconumque ut majore animi securitate rediret : ratus me ob ante gestarum rerum formidinem, ægre reversurum. Scripsit etiam fratri suo Constanti, ut me et ille ad remigrandum cohortaretur. Affirmabat enim se anno integro Athanasium expectasse, neque concessisse, ut quidpiam novi aut ordinatio aliqua fieret, quod Athanasio Episcopo suas Ecclesias servare vellet.

XXII. Cum eo itaque modo scripsisset ipse, multis illum verbis cohortatus : (nam Comites quoque suos jussit ad illum scribere, Polemium, Datianum, Bardionem, Thalassum, Taurum et Florentium, quibus præcipue habenda fides erat) Athanasius rem totam Deo acceptam referens, qui cor Constantii compunxerat, ut eam rem ageret, cum suis illum adiit; quem placido vultu Imperator intuitus est, dimisitque ut in patriam et in Ecclesias suas ingrederetur, missis litteris ad varios per diversa loca iudices, quibus ante præceperat aditus custodire, ut liberum jam præberent transitum. Deinde cum Episcopus de sibi illatis malis conquereretur, deque litteris ab ipso Imperatore adversum se scriptis, rogaret insuper, ut ne calumnias adversariorum post discessum suum auseultaret : Arcesse, aiens, homines si lubet : per nos licet ut coram astent, quo illos confutemus; hoc ille noluit, sed quotquot per calumniam scripta fuerant, auferri abradique jussit, fidemque dedit se calumniis postea minime aurem præbiturum; sed firmum immotum-

que fore hoc suum propositum. Hoc non tantum verbis protulit, sed etiam juramenti sermonem obsignavit, Deo super hac re teste advocato. Virum insuper multis aliis cohortatus, ut fiduciam haberet; has ad Episcopos et ad Judices mittit litteras.

XXIII. *Victor Constantius Maximus, Augustus, Episcopis et Clericis Catholicæ Ecclesiæ.*

Nequaquam destitutus Dei gratia est reverendissimus,
[*Descripta superius in apologia contra Arianos, N.º LXV.*]

ALIA EPISTOLA

Constantii ad Populum Alexandrinum.

Cum in proposito nobis sit vestra in omnibus tranquillitas [*Descripta est in apologia contra Arianos, N.º LXV.*]

ALIA EPISTOLA.

Victor Constantius Augustus, Nestorio Ægypti Præfecto.

Certum est, datum ante a nobis decretum fuisse, rescriptaque reperiri contra Athanasii reverendissimi Episcopi existimationem, quæ in Sanctitatis tuæ commentario habentur. Placet itaque ut tua nobis spectata sobrietas, omnes Epistolas circa prædicti viri nomen in commentario tibi commisso repertas, secundum præsens nostrum decretum, ad Comitatum nostrum transmittat.

XXIV. Litteræ autem ab eo post beati Constantis obitum prescriptæ, hujusmodi sunt, Latine primum editæ, Græceque translatae.

Victor Constantius Augustus, Athanasio.

Votum meum semper fuisse ut omnia fratri quondam meo Constanti ex sententia cederent, neque prudentiæ tuæ latere arbitror. Quem ubi a quibusdam sceleratissimis sublatum cognovissem, quanto mærore affectus sim, tua item prudentia æstimare valet. Cæterum quia nonnulli sunt qui te tam luctuosco temporis decursu terere conantur; ideo hæc litteras ad tuam constantiam mittere æquum existimavi: hortorque te ut, quemadmodum Episcopum decet, quæ ad divinam Religionem pertinent populos doceas, ac cum illis de more precibus vaces: neque vanis rumoribus, quicumque tandem illi sint, fidem adhibeas. Hoc enim firmum in animo propositum habemus, ut juxta placitum et voluntatem nostram, in tuis semper sedibus Episcopus sis.

Divina te providentia multis annis conservet; Pater dilectissime.

XXV. His ita gestis, postquam vale dixisset Athanasius, seseque viæ commississet, amici amicam videntes, læti: ex aliis vero quidam ad ejus conspectum pudore affecti sunt: nonnulli coram se sistere non ausi, sese abdebant: alii pœnitentia ducti, scripta adversus Episcopum sua repudiabant. Omnes itaque Palæstinæ Episcopi¹, duobus vel tribus exceptis, iisque suspectis viris, ita Athanasium suscepere, ita ejus communionem amplexi sunt; ut etiam litteris sese excusarent, testarentur-

¹ Acacius scilicet Cæsariensis et Patrophilus Scythopolitanus excipiendi.

que, se ea quæ ante scripserant, non motu proprio, sed vi adactos scripsisse. Nam quod spectat Ægypti et Libyarum Episcopos, necnon earum regionum Alexandriaque populos, enarrare forte supervacaneum fuerit: accurrebant quippe omnes, erantque ineffabili gaudio perfusi: non tantum quod suos præter spem iucolumes recipere, sed etiam quod ab hæreticis quasi a tyrannis et rabidis canibus eriperentur. Ingens itaque fuit lætitia populorum sese invicem in Synaxibus ad virtutem cohortantium. Quot innuptæ ad nubendum tamen paratæ, virgines Christo dicatæ permanserunt? quot adolescentes aliorum exemplo concitati, vitam monasticam amplexi sunt? quot patres filios suos hortabantur? quot patres a filiis rogati sunt, ut ne suam in Christo exercitationem interpellarent? quot uxores viris suis, quot viri uxoribus suis persuaserunt, ut orationi incumberent, quemadmodum, ait Apostolus? quot viduæ, quot orphani, qui prius esuriebant, nudique erant, ex ardenti populorum ad virtutem studio, non ultra esuriere, imo etiam induti prodire? Tanta demum de virtute contentio fuit, ut singulas familias, singulas domos, ob probitatem inhabitantium, percesque ad Deum fusas, tot Ecclesias existimasses. Pax profunda admirandaque erat in Ecclesiis, cum Episcopi undique Athanasio scriberent, ab eoque mutuo acciperent consuetas pacis litteras.

XXVI. Quinetiam Ursacius et Valens quasi a conscientia perculsi, pœnitentiam egerunt, ac eidem ipsi Episcopo amicam pacificamque epistolam scripsere, tametsi nullas ab eo litteras acceperant. Romanque profecti, pœnitentiam egerunt, confitentes, quæcunque adversus eum fecissent dixissentve, falsa, ac meram esse sycophantiam. Neque sat illis fuit ita egisse; nam ariana hæresi anathe-

¹ 1 Cor. vii, 5.

mate damnata, pœnitentiam suam scripto tradidere, per hasce litteras, quas Julio Episcopo latine scriptas misere, quæque græce translatae sunt. Quarum exemplar latine nobis a Paulo Trevirensi Episcopo transmissum est.

Interpretatio ex Latino.

Domino meo beatissimo Papæ Julio Ursacius et Valens.

QUONIAM constat nos antehac multa gravia, etc. [*Descripta est supra apologia contra Arianos, N° LXVIII.*]

Interpretatio ex Latino.

Domino meo fratri Athanasio Episcopo, Ursacius et Valens Episcopi.

DEDIT se occasio fratris et compresbyteri, etc. [*Descripta est super apologia contra Arianos, N° LXVIII.*]

His datis epistolis, pacificis etiam litteris oblatis a Petro et Iræneo Athanasii Presbyteris, et Ammonio laïco, subscripsere; cum tamen nullas Athanasii litteras ad illos directas afferrent ipsi.

XXVII. Quis igitur his animadversis, tantaque Ecclesiarum pace conspecta, admiratus non est? Quis gavisus non est cernens illam tot tantorumque Episcoporum concordiam? Quis Domino gloriam non retulit, perspecta in Synaxibus tanta populi lætitia? Quot ex inimicis pœnitentiam egerunt? Quot prius calumniati, sese excusarunt? Quot qui eum ante oderant, postea dilexerunt? Quot cum adversus illum scripsissent, palinodiam cecinerunt? Quot qui non proprio motu, sed vi ex Ariano-
rum partibus stabant, noctu accedentes sese excusabant,

hæresique anathemate damnata, rogabant sibi veniam dari, quod nempe ob conspirationes calumniasque ab illis structas, corpore tantum eorum conventibus interessent, cum tamen corde cum Athanasio convenirent, semperque cum illo essent? Ita rem se habere credite.

XXVIII. At his auditis visisque, hæredes sententiæ impietatisque Eusebii, Leontius castratus, qui ne laïci quidem nomine ad communionem admittendus erat, quod sese ipse castrasset, ut sibi deinceps copia foret dormiendi cum quadam Eustolio, quæ cum mulier ejus opera esset, virgo tamen vocabatur: Georgius item, Acacius, Theodorus et Narcissus, qui depositi in Synodo fuerant; ingenti sunt pudore suffusi. Deinde cum animadverterent cum Athanasio concordiam et pacem servare Episcopos plusquam quadragintos, ex magna Roma, ex universa Italia, Calabria, Apulia, Campania, Bruttia, Sicilia, Sardinia, Corsica, ex tota Africa, ex Galliis, ex Britannia, ex Hispaniis, cum magno et confessore Hosio: Episcopos etiam Pannoniarum, Norici, Sisciæ, Dalmatiæ, Dardaniæ, Daciæ, Mysiæ, Macedoniæ, Thessaliæ, totiusque Achaïæ, Cretæ, Cypri et Lyciæ, plurimos item Palæstinae, Isauriæ, Ægypti, Thebaïdis, totius Lybiæ, et Pentapoleos. Hæc, inquam, cum viderent illi, invidia ac metu correpti sunt; invidia, quod tam multi tantique Episcopi cum illo communicarent; metu, ne qui a se decepti fuerant, tantæ tamque concordie multitudini sese adjungerent: neve in posterum sua hæresis infamata quasi in triumphum duceretur.

XXIX. Primo quidem Ursacio et Valenti persuadent ut mutata sententia ¹, quasi canes ad proprium vomitum revertantur, et tanquam porci in pristino impietatis luto volutentur, ac simulantes, hanc pœnitentiæ suæ

¹ 2 Pett 11, 22,

causam comminiscantur; quod scilicet piissimi Constantis formidine ad id agendum compulsi essent. Atqui etsi formidinis causa erat, non decuit certe, si tamen gestis suis confidissent, illorum proditores esse. At quandoquidem metus nullus fuit, qui, quæso, non omni damnatione digni sunt? Nullo quippe milite præsentem, nullis missis Palatinis vel Notariis, ut jam illi agunt, non coram Imperatore, a nulloque acciti hæc scripsere; sed ultro ipsi Romam profecti in Ecclesia, ubi nulla extranea formido, sed solus Dei timor est: ubi liberam quisque habet voluntatem, sua sponte poenitentiam illi egerunt, scriptoque tradiderunt. Attamen Ariani iterum effecti, absurdum ejusmodi obtentum comminisci non erubescunt.

XXX. Deinde Imperatorem una omnes conveniunt, hisque verbis rogant: Cum primum te deprecaremur, fides nobis habita non est. Liebanus quidem, ubi Athanasium accivisti, te nostram expellere hæresim: ab initio quippe ille adversarius ejus fuit, quam non cessat anathemate condemnare. Namque ille omnia ubique loca suis adversum nos litteris implevit: plurimique cum eo communione juncti sunt. Imo ex iis qui nostrarum esse partium putabantur, alii sese jam illi sociarunt, alii id ipsum acturi sunt: nosque soli remansimus. Periculumque est ne dignoscatur hæresis, neve nos deinceps tuque similiter hæretici appellemur. Illud si accidat, tute, quæso, videas ne cum Manichæis computemur. Age itaque, persecutionem denuo incipe, hæresique patrocinare: nam te illa quoque Imperatorem habet. Hæc ipsi erant subdola eorum verba. Ille vero cum contra Magnentium prope-rans pertransiret, conspecta Episcoporum cum Athanasio communione, quasi igne inflammatus, sententia commutavit, juramentorumque immemor, suorum quoque scriptorum oblitus est, debiti item fratri suo officii

ingratus ille recordatus non est. Nam in suis ad eum litteris. et cum Athanasium conspexit, juramento affirmavit, sese nihil acturum, quam quod populo et Episcopo in optatis esset. Sed studium erga impietatem, omnium oblivionem adduxit. Neque mirum si post tam multas scriptas litteras, tam multa data juramenta, mutatus sit Constantius: nam ille olim Ægypti Tyrannus Pharo plerumque pollicitus, atque hinc poenarum remissionem consecutus, sententiam mutabat, donec tandem cum sibi consciis hominibus interiret.

XXXI. Hos igitur in singulis urbibus ad sententiam commutandam adigebat: cum autem Arelatem et Mediolanum advenisset, ibi ex hæreticorum consilio et cohortatu omnia agebantur, imo potius ipsi res gerebant, acceptaque potestate irruebant in omnes. Hinc statim jussa ac litteræ ad Præfectum, ut continuo frumentum Athanasio auferretur, dareturque iis qui arianice sentirent: ac cuique volenti facultas esset, contumelias inferendi iis qui Athanasii conventibus interessent. Hinc minæ quoque iudicibus intentatæ nisi cum Arianis communicarent. Erant autem hæc præludia rerum a Syriano Duce postea gestarum. In exteriores autem partes iterum jussa, Notarii item per singulas urbes et Palatini minas deferentes ad Episcopos et ad Iudices mittuntur, ut iudices concitent, Episcopique vel Arianorum communionem amplexi contra Anathasium subscribant, aut exilii poenam sustineant: ac qui cum illis conveniunt populi, certo sciant se vincula, contumelias, plagas, honorumque direptiones experturos. Neque mandatum neglectui habitum est: legatis quippe comites dati sunt, Ursacii et Valentis clerici, qui concitarent illos, remissioresque Iudices ad Imperatorem deferrent. Cumque reliquas hæreses, utpote minores suas sorores, concederent in Do-

minum blasphemare, solis Christianis parabant insidias, quod indigne ferrent pios de Christo sermones audire. Quot igitur Episcopi, uti scriptum est, ad Duces et Reges ducti sunt, a iudicibusque hæc audiere.¹ Aut subscribe, aut ab Ecclesiis recedite, nam iussit Imperator ut abdiceretis, quot ab illis per singulas urbes exturbati sunt, ne illi ut Episcoporum amici accusarentur? Nam ipsis magistratibus missæ litteræ sunt, minisque adhibitis, mulcta pecuniarum indicta, nisi singuli suæ urbis Episcopum adigerent ad subscribendum. Omnis denique locus, omnis civitas terrore ac tumultu replebatur, dum Episcopi traherentur, iudicesque conspicerent luctum gemitumque populorum.

XXXII. Hæc erant missorum Palatinorum gesta. Admirandi autem illi homines, iis qui nacti sunt patrociniis freti, hoc curarunt ut ex Episcopis alios ad Imperatorem accerserent, alios litteris suis fictisque criminationibus circumvenirent: ut illi præsentem Constantium reformidarent, hi legatos intentatasque ex conficta calumnia minas pertimescentes, a recta piaque sua sententia descisissent. Eo pacto itaque Imperator tantum Episcoporum numerum, cum minis tum promissis compulit ut dicerent: Non ultra cum Athanasio communicamus. Illos enim qui se adibant, non ante ad conspectum admittebat suum, neque remissius tractabat, vel domo egredi sinebat, quam vel subscriberent, vel abnuentes pellerentur in exilium. Id autem agebat, quod probe nosset invisam omnibus hæresim esse: eaque maxime de causa tam multos vi adigit ut paucis annumerarentur. Curaque illi fuit, vim nominum una cogere, cum ut invidiam Episcopo conflaret, tum ut arianæ hæresi, cui ille patrocina-
tur, aliquam afferret dignitatis speciem; ratus se verita-

¹ Marc. XIII, 9.

tem, perinde atque homines, subvertere posse. Ignorabat scilicet, neque legerat, Sadducæos Herodianosque, etiamsi Pharisæos adseivissent, veritatem tamen offundere nequivisse: imo hinc illa in dies clarius elucet. Illi vero etsi clament: « Non habemus Regem nisi Cæsarem¹, » ac Pilati decretum impetrarint, nihilominus deserti sunt, expectantque se cum omni turpitudine, instar perdicis illius, tantum non nudatos fore, ubi Patronum suum morte sublatum viderint².

XXXIII. Quod si indecorum omnino fuerit, Episcopos quosdam horum formidine sententiam mutasse; multo sane indecentius, hominumque suæ sententiæ diffidentium est, vim inferre, ac invitos cogere. Sic Diabolus cum nihil veri habeat, in securi et ascia irruens confringit portas eorum qui se recipiunt³: Salvator autem ea est mansuetudine, ut his verbis doceat quidem: « Si quis » vult post me venire, *et*, qui vult meus esse discipulus⁴; » sed ubi quempiam adierit, nullam inserat vim, sed potius pulsando hæc loquatur: *Aperi mihi soror, mea sponsa*⁵. Tunc si aperiant, ingreditur: sin negligant abnuantque, secedit. Non enim gladiis aut telis, non militum manu veritas prædicatur, sed suasionem et consilio. Quænam autem ibi suasio, ubi Imperatoris formido? Aut quodnam consilium, ubi qui abnuat, exilio tandem vel morte multatur? David certe, rex quamvis esset, cum hostem præ manibus haberet, milites, ejus interficiendi cupidos, nequaquam potentia sua vetuit⁶: sed, ut ait Scriptura, viris suis David verbo persuasit, neque Saülis obtruncandi facultatem dedit. Illic vero nulla ratione præditus, potestateque usus, omnibus vim infert: ut nulli non palam sit, illorum prudentiam, non secundum

¹ Joan. XIX, 25. — ² Jerem. XVII, 11. — ³ Psal, LXXIV, 6. — ⁴ Matth. XVI, 24. — ⁵ Cant. V, 2. — ⁶ 1 Reg. XXVI, 9.

Deum, sed humanam esse, Ariique sectatores reapse non habere regem nisi Cæsarem. Ejus enim auctoritate freti Christi adversarii quæ placent omnia arbitrato suo perficiunt. Porro cum sese putant plurimis ejus opera insidias parare, non advertunt sane se multos efficere Confessores. E quorum numero sunt, viri qui jam elaram edidere confessionem, ipsique religiosi ac probi Episcopi, Paulinus Trevirorum Galliæ metropolis Episcopus, Lucifer metropolis Sardiniaë Episcopus, Eusebius Vercellorum Italiaë urbis, Dionysius Mediolani, est autem et ipsa metropolis Italiaë. Accitis enim illis præcepit Imperator, ut contra Athanasium subscriberent, ac cum hæreticis communicarent. Quibus rei insolentia stupentibus, ac dicentibus, id Ecclesiastici non esse Canonis; statim ille : At quod ego volo, id pro Canone, inquit, habeatur : me quippe ita loquentem Syri Episcopi tolerant. Aut igitur obtemperate, aut vos quoque extorres futuri estis.

XXXIV. His auditis Episcopi reinque summopere mirati, manibus ad Deum tensis, compellare virum, docereque non suum esse Imperium, sed Dei qui tradidisset : rogare ut eum timeret, ne der repente, datum adimeret : interminari Judicii diem, suadereque, ne Ecclesiasticas res pessumdaret, neu Romanum Imperium cum Ecclesiasticis statutis commisceret, vel arianam hæresim introduceret in Ecclesiam Dei. Verum ille neque audivit, nec eos plura dicere permisit; quin et acrius districto adversum illos gladio comminabatur, immo ex iis nonnullos ad supplicium abduci jusserat : sed postea, uti Pharaos, sententiam mutavit. Excusso itaque pulvere Sancti illi, erectisque ad Deum oculis, neque minas Imperatoris reformidarunt, neque stricti gladii metu veritatem prodidere : sed exilium pro ministerii sui officio habuerunt,

Dum enim per loca perque civitates transirent, etsi vinculis constricti, nihilominus evangelizabant, ac piam fidem prædicantes, arianam hæresim anathemate damnavant, traducebantque Ursacii atque Valentis pœnitentiam. Quod contra quam rati erant cessit insidiatoribus: nam quanto longiore intervallo distabat exilii locus, tanto majus in illos odium concitabatur. Sanctorumque virorum commigratio, vera fuit prædicatio adversus illorum impietatem. Quis enim dum peragrantes cerneret, non admiratus illos ut Confessores, Arianos non tantum ut impios, sed etiam ut carnifices et homicidas non aversatus execratusque est, et non quovis potius quam Christianorum nomine appellavit?

XXXV. Satius certe esset, Constantium a principio hujus hæresis sectatorem non fuisse: aut si fuisset, non tantum impiis concessisse facultatis: aut si concessurus erat, hic saltem una cum illis substituisse, ut facinorum duntaxat hæcenus gestorum commune subirent judicium. Sed, uti palam est, dum sese, amentium instar, impietatis vinculis constringunt, gravius in se judicium attrahunt. Nam neque Liberio Romano Episcopo ab ipso initio pepercere, sed usque ad ejus urbis cives suum propagarunt furorem, nihil reveriti, quod apostolicus thronus ille sit, nihil quod Roma sit metropolis Romania: nec recordati sunt, se antea illos apostolicos viros in literis suis nuncupasse. Sed omnia simul commiscentes, omnium una obliviscuntur, nec quidpiam illis nisi impietas cordi fuit. Cum enim illum cernerent sanæ fidei cultorem, arianæque hæresis adversarium, auctoremque omnibus esse ut eam aversarentur, ab eaque declinarent, arbitrati sunt impii homines, se, si Liberium seducere possint, omnes illico superaturos: quare illum apud Imperatorem calumniantur. Ille sperans se Liberii opera

quamprimum omnes sibi conciliaturum, cum litteris spadonem quemdam Eusebium nomine mittit, dona ferentem : ut blandiretur donis, litteris vero minaretur. Profectus Romam spado, principio auctor erat Liberio ut contra Athanasium subscriberet, cum Arianisque communicaret : illud, aiens, Imperator exoptat, hoc te facere jubet. Hinc ostensis muneribus, hortabatur : manusque Liberii contrectans aiebat : Imperatori obtempera, et hæc accipe.

XXXVI. Episcopus contra monebat, hisque verbis docebat hominem. Qui, quæso, adversus Athanasium id agatur? Nam quem non una solum, sed et altera Synodus ex toto orbe coacta purum innoxiumque jure declaravit, quem Romana Synodus cum pace dimisit, quo pacto damnare possumus? Quis non probaturus est, si quem præsentem amanter excepimus, ad communionemque admisimus, absentem aversemur? Non Ecclesiastici Canonis illud est, nec talem unquam a Patribus accepimus traditionem : quas videlicet traditiones ipsi a beato et magno Apostolo Petro accepere. Sed si Imperator Ecclesiasticam curat pacem : si jubet abrogari quæ apud nos pro Athanasio scripta sunt ; abrogentur item quæcumque ab illis adversus eum gesta fuerint, abrogentur quæ adversus alios sunt acta : ac demum Ecclesiastica Synodus procul Palatio cogatur, ubi nec Imperator compareat, nec Comes accedat, nec Judex comminetur, sed Dei timor sufficiat cum apostolica constitutione : ut eo modo cum primis Ecclesiastica servetur fides, prout a Patribus in Nicæna Synodo definita est. Ejiciantur Aarii sectatores, anathemateque damnetur eorum hæresis. Ac demum judicio reddito de criminibus in Athanasium, vel in alium quempiam allatis : de criminibus item quibus accusantur illi ; tunc demum rei expellantur, innoxii cum fidu-

cia et securitate degant. Neque enim fas est eos Synodo annumerari, qui fide impii sunt : neque convenit fidei inquisitioni, alterius cujusque negotii inquisitionem anteferri. Primum quippe omnis de fide dissensio abscindenda, ac tum demum de aliis quæratnr negotiis. Nam Dominus noster Jesus Christus non ante curavit ægrotos, quam ostenderent declararentque, quam erga se haberent fidem. Hæc a Patribus didicimus : hæc Imperatori renuntia : hæc et illi et Ecclesiæ ædificationi conducunt. Ne audiantur Ursacius et Valens : qui cum de rebus a se ante gestis pœnitentiam egerint, jam minime fide digni sunt.

XXXVII. Hæc Episcopus Liberius. At Eunuchus indignatus, non tam quod subscribere renueret, quam quod illum hæresi adversarium comperisset : oblitusque se coram Episcopo stare, acriter interminatus cum donis abit, nefariamque rem aggreditur, quæ a Christianis quidem abhorreat, majorisque sit audaciæ quam quæ spadonem deceat. Saülis quippe prævaricationem imitatus, profectusque ad Martyrium Petri Apostoli, ibi dona illa apposuit. Re comperta Liberius, adversus loci custodem graviter succensuit, quod non prohibuisset hominem : ipsaque dona ut illicitum sacrificium abjecit : quæ res castratum ad iram magis concitavit. Imperatorem igitur ille his commovet dictis : Non id jam nobis sollicitudini est, ut Liberius subscribat : sed illud magis nos angit, quod contra hæresim ita sentiat, ut nominatim Arianos feriat anathemate. Ad idipsum loquendum cæteros spadones provocat, plerique etenim immo omnes apud Constantium Eunuchi sunt, penes quos omnis est ibi potestas, nihilque nisi de illorum sententia geritur. Litteras igitur Romam mittit Imperator : iterumque Palatini, Notarii et Comites, litteræque ad Præfectum mit-

tuntur, ut aut Liberium dolo Roma subductum in castra ad se transmitterent, aut vi hominem persequerentur.

XXXVIII. His itaque et ejusmodi missis litteris, metus exortus est, insidiæque per totam urbem paratæ. Quot igitur domibus insidiati sunt? quot viris quantæ pollicitationes factæ, ut adversus Liberium rem gererent? quot Episcopi his perspectis rebus sese abdebant? quot liberæ mulieres ob structas a Christi inimicis calumnias, per pagos secesserunt? quot Ascetis insidiati sunt? quot illic commorantes homines, qui statum ibi domicilium nacti erant, expelli curarunt? quoties et quo studio portum exitusque portarum custodierunt, ut ne quis ingressus Orthodoxorum Liberium inviseret? Tum Roma quoque Christi hostium immanitatem experta est, novitque demum, quæ ante non credidit, cum audiret, quantam cæteris Ecclesiis, singulisque urbibus vastitatem intulissent illi. Eunuchi porro erant qui hæc et alia in universos gesta, movebant. Et quod in ejusmodi insidiis mirandum est, ariana hæresis quæ Filium Dei abnegat, auxilio nititur Eunuchorum, qui ut natura, sic et anima ad gignendas virtutes steriles sunt, nec prorsus de Filio audire verba sustinent. Æthiops certe Eunuchus cum non intelligeret quæ legebat, Philippo de Salvatore docenti credidit: at Constantii spadones¹, ne Petrum quidem confitentem tolerant, immo Patrem qui Filium suum declarat aversantur, furuntque in eos qui aiunt genuinum esse Dei Filium²: atque ita spadonum ulciscuntur hæresim, quæ ait, nihil ex Patre genuinum ac verum esse. Quocirca vetat lex illos ad Ecclesiasticum consilium admitti. Attamen hos nunc Ecclesiasticorum judiciorum dominos reputant: eorumque arbitrato judicat Cons-

¹ Act viii, 27. — ² Matth. xvii, 5.

tantius, dissimulantibus illis qui Episcopi nomine vocantur. Heu quis res ejusmodi scripto traditurus est? quis narraturus generationi alteri? quis narranti fidem habeat, spadones scilicet quibus domestica vix ministeria concedantur (voluptarium enim genus est, qui nihil aliud curant, quam ut quod sibi a natura negatum est, hoc illi in aliis impediunt) illos inquam, Ecclesiasticis jam rebus imperare, Constantiumque illis subditum, insidias in omnes parasse, atque Liberium in exilium misisse?

XXXIX. Nam cum multus esset ille in scribendo Romanam, cum minas intentaret, Legatos mitteret, insidiasque pararet, demum facta est Alexandrina persecutio: Liberiusque ad Imperatorem trahitur: multaque ille usus loquendi fiducia, Desine, inquit, Christianos persequi, ne nostra opera coneris impietatem introducere in Ecclesiam. Sumus sane ad omnia toleranda parati, potiusquam Ariomanitæ audiamus: ne nos qui Christiani sumus cogas Christomachos, id est, Christo inimicos effici. Hujus quoque tibi consilii auctores sumus, ne pugnes cum eo qui hoc tibi imperium tradidit: neu pro gratiarum actione impietatem illi referas: ne persequare illos qui credunt in eum, ne tu quoque audias: « Durum est contra tibi stimulum calcitrare ¹. » Sed utinam auscultes, ut tu quoque, quemadmodum beatus Paulus obtemperes. Ecce adsumus, accessimus priusquam illi criminationem comminiscantur. Ideo properavimus, gnari nobis a te expectandum exilium esse, ut ante confictam criminationem patiamur, omnibusque propalam sit, alios omnes eadem qua nos ratione perpressos esse, allatasque adversus illos criminationes, confictas ab inimicis fuisse: quorum

¹ Act. ix, 5.

omnia dicta, nisi nihil calumniæ, nihil nisi mendacia fuere.

XL. Ita locutus Liberius omnibus admirationi fuit; at ille nullum aliud responsum dedit, quam quod jussit illum mitti in exilium: singulosque, ut antea fecerat, ab invicem disjunct. Quam exilii rationem adinvenit ipse; ut in pœnis irrogandis prioribus crudelior tyrannis et persecutoribus esset. Nam in superiori persecutione, plures una confessores relegari jussit Maximianus, ac per consortii consolationem pœnam mitigavit. At hic longe illo crudelior, viros in loquendi libertate, atque in confessione socios ab invicem semovit, illos disjunct qui fide copulati erant, ut ne vel in morte mutuo fruerentur aspectu, ratus corporis segregationem, animæ quoque affectum disjungere, aut illos invicem sejunctos concordiae et unanimatis oblituros. Ignorat scilicet, etiamsi singuli seorsum degant, adesse tamen unicuique Dominum quem una omnes confessi sunt, qui illud aget, ut multo plures singulis adsint (ut olim Elisæo Prophetæ prestitit) quam sint cum Constantio milites¹. Cæca plane res est malitia: dum enim se putant confessores contristare, ubi illos invicem segregant, in hoc præcipue sese ipsi valde læserunt. Nam si una illi et in eodem loco fuissent, ex uno tantum loco impiorum scelus evulgatum fuisset: jam vero cum illos segregarint, illud effecere, ut impiæ suæ hæresis malitiæque fama omnem in locum pervaderet, ac ubique perspecta esset.

XLI. Hæc item illorum facinora quis si audiat, non arbitretur illos quidvis potius quam Christianos esse? Cum Liberius Eutropium Presbyterum, et Hilarium Diaconum cum litteris mississet ad Imperatorem, quo tempore item Lucifer cum sociis confitebatur, Presbyterum statim illi in exilium ablegarunt: Diaconum vero Hila-

¹ 4 Reg. vi, 16.

rium; postquam nudassent, atque dorso flagris cæcidissent, in exilium item miserunt. Dum flagellarent autem hæc vociferabantur: Quare Liberio non obstitisti, sed ejusdetulisti litteras? Illud facinoris admisere Ursacius et Valens cum spadonibus. Diaconus porro dum verberaretur benedicebat Domino, memor illius dicentis: « Dorsum meum dedi ad flagella¹. » Illi vero verberantes, irridebant illudebantque viro: neque erubere quod Levitam afficerent contumeliis: dumque cachinnos profunderent, rem sibi consentaneam agebant: illeque benedicendo perseverabat. Verbari nempe, Christianorum, Christianos autem verberare, Pilati et Caiphæ facinus est. Sic itaque a principio ipsam Romanam Ecclesiam labeffectare conati sunt, optantes suam illi admiscere impietatem. Porro Liberius extorris factus, post biennium denique fractus est, minisque mortis perterritus subscripsit. Verum ea ipsa re comprobatur cum violentia eorum, tum Liberii in hæresim illam odium, ejusque pro Athanasio suffragium, quamdiu scilicet libere arbitrioque suo agere licuit. Nam quæ tormentorum vi præter priorem sententiam eliciuntur, ea non reformidantium, sed vexantium sunt placita. Nihil itaque hæresis suæ gratia non aggressi sunt. Populi vero per singulas Ecclesias quam didicere fidem retinentes, Magistros expectant suos, ac Christo adversariam hæresim, quam coacti recepere, omnes veluti serpentem aversantur.

XLII. Post talia tamque multa facinora, nihil se perfecisse rati impii, quamdiu magnus Hosius eorum malignitatem expertus non esset; ad tam venerabilem senem furorem propagare studuerunt: non patrem Episcoporum, non Confessorem virum reveriti sunt, non Episcopatus tempus, in quo plus sexaginta annos exegerat,

¹ Isai. l, 6.

erubuere : sed posthabitis despectisque cæteris omnibus, sola hæresis cordi fuit : homines sane qui nec Deum timent, neque hominem reverentur. Constantium igitur adeuntes, his sermonibus alloquuntur: Nihil non egimus: Romanorum Episcopum in exilium ablegavimus, et ante illum permultos alios Episcopos : omnia loca formidine replevimus. Sed nihil nobis tanta tua gesta juvabunt, nihildum a nobis recte factum, quamdiu Hosius illæsus remanserit. Nam dum apud suos ipse degit, omnes in suis Ecclesiis remanent; potest quippe ille vero fideque sua omnes adversum nos inducere. Hic et Synodis præesse solet : ejusque litteris ubique omnes obtemperant. Hic Nycænam finem edidit, Arianosque ut hæreticos ubique traduxit. Si igitur remanserit ille, inutile nobis fuerit aliorum exilium : mox enim de medio tollenda nostra hæresis est. Et hunc ego persequi incipias : nec virum quamvis grandævum miserere, nescit quippe nostra hæresis vel senum canitiem venerari.

XLIII. His auditis Imperator, nihil cunctatus, cum virum Senisque gravitatem probe nosset, litteris illi suis præcepit ut se conveniret quo tempore Liberium perterritare incipiebat. Accedentem illum rogabat, solitisque verbis, quibus scilicet alios decipere consueverat, hortabatur, ut adversum nos scriberet, et cum Arianis communicaret. Senex qui rei hujusce vel auditum ægre ferret, indignatus quod hujusmodi quidpiam vel proferre ausus fuisset; Imperatorem verbis suis perculsum de sententia deduxit, atque ita in patriam et in Ecclesiam suam remigravit. Sed cum hæretici aut sine querelis et lamentis denuo instigarent, hortarentur Eunuchi, ac magis magisque concitarent, litteras demum Imperator mittit, interminaturque : hinc Hosius afficitur contumeliis, neque tamen insidiarum metu de sententia dimovetur. Sed

cum perstaret firmus in proposito suo : cum fidei suæ domum supra petram ædificasset, nihiloque validiores quam stillas, ventorumque flatus, epistolarum minas reputaret, cum fiducia adversus hæresim locutus est. Ple-risque igitur a Constantio missis epistolis, ubi modo virum adulabatur quasi patrem, modo minabatur, exulesque nominabat, hæc aiens : Tu ne solus etiamnum hæresi infestus permanebis? Obsequere, ac scribe contra Athanasium : quicumque enim adversus illum scripserit, hic plane arianice nobiscum sentiet ; nihil reformidavit Hosius, sed, tametsi contumeliis lacessitus, hæc scripsit. Ejusque nos epistolam legimus, et ad calcem ea ipsa descripta est.

Hosius, Constantio Imperatori in Domino salutem.

XLIV. Ego jam pridem confessus sum, cum sub avo tuo Maximiano persecutio grassaretur. Quod si tu quoque me persequare, etiamnum ad quidvis potius tolerandum paratus sum, quam ut innoxium effundam sanguinem, veritatemque prodam : teque eo modo scribentem ac interminantem minime approbo. Desine itaque talia scribere, ac cum Ario ne sentias : nec Orientales audias, neu Ursacio et Valenti habeas fidem. Nam quæ effutiunt illi, non Athanasii causa, sed hæresis suæ gratia loquuntur. Crede mihi, Constanti, qui per ætatem avus tuus esse possim : Sardicensi interfui Synodo, quo tempore tute ac beatæ vir memorie frater tuus Constans, nos omnes convocastis. Ipseque inimicos Athanasii provocavi, cum in Ecclesiam, ubi commorabar ego, advenissent, ut si quid in Athanasio culpandum haberent, id renuntiarent. Fidem dedi, securitatemque promisi, ut nihil nisi rectum in omnibus judicium expectarent. Id non

semel tantum, sed et bis præstiti, hortatus, si nollent coram tota Synodo, mihi saltem soli rem deferrent. Id quoque pollicitus sum: Si reus deprehendatur homo, a nobis plane abjicietur; sin innoxius, vosque sycophantas probarit: si nihilominus illum recusaveritis, Athanasio persuadebo, ut mecum in Hispanias proficiscatur. Hisque conditionibus circa repugnantiam obtemperabat Athanasius. Illi vero rebus omnino suis diffisi, æque id abnuerunt. Iterumque ubi Athanasius ad tuum exercitum se contulit; cum tu illum litteris tuis accivisti, inimicos ille suos qui tum ibi, Antiochiæ videlicet, versabantur, vel omnes una, vel singulos advocari rogavit, ut aut se convincerent, aut convincerentur ipsi; et se vel coram qualem esse dicebant comprobarent, vel absentem non calumniarentur. Verum nec tu hæc dicenti morem gestisti, immo illi abnuerunt. Cur itaque etiamnum obtrectatores ejus audis? Cur Ursacium Valentemque toleras, tametsi illi pœnitentiam egerunt, calumniamque suam scripto confessi sunt? Confessi sunt, inquam, non vi coacti, ut obtundunt illi: non urgentibus militibus, non conscio fratre tuo: non talia quippe sub illo, qualia his temporibus, agebantur, absit; sed ultro ipsi Romam profecti, coram Episcopo et Presbyteris hæc scripsere, cum antea amicam et pacificam epistolam ad Athanasium misissent. Quod si vim sibi illatam obtundunt, quam illicitam agnoscant: sique vim tute non approbes, desine vim inferre, nec litteras, nec comites miseris; sed exsules remitte, ne cum tu vim redarguas, majorem illi vim exercent. Quidnam ejusmodi a Constante actum est? quis Episcopus exulavit? quandonam ille Ecclesiasticis judiciis medius interfuit? quis sub illo Palatinus contra quem subscribere coegit, ut Valens cum socio talia effu-
tiam? Desine, quæso te, et memento te mortalem homi-

nem esse : time iudicii diem , teque ipse innoxium ad eam diem custodias. Ne te rebus misceas Ecclesiasticis : neu nobis his de rebus præcepta mandes ; sed a nobis potius hæc ediscas. Tibi Deus Imperium tradidit , nobis Ecclesiastica concredidit. Ac quemadmodum qui tibi Imperium subripit , Deo ordinanti repugnat ; ita metue ne si ad te Ecclesiastica pertrahas , magni criminis reus fias : « Reddite , » scriptum est , « quæ sunt Cæsaris , Cæsari : et quæ sunt Dei , Deo¹. » Neque nobis igitur terræ imperare licet , neque tu adolendi habes potestatem. Hæc quod tuam curem salutem scribo : quod vero res spectat de quibus scripsisti , ecce meam sententiam : Arianis minime adjungor , immo eam hæresim ferio anathemate : nec contra Athanasium scribam , quem nos et Romana Ecclesia , immo tota Synodus insontem declaravit. Nam tute hæc cum perspecta haberes , hominem accivisti , ac concessisti , ut cum honore in patriam ille et in Ecclesiam suam remigraret. Quænam extitit tantæ mutationis causa ? Iidem enim ipsi sunt ejus inimici qui jam ante fuere : et quæ jam susurrant (non enim ea coram illo proferunt) hæc prius etiam quam Athanasium accires obloquebantur : hæc cum ad Synodum advenissent obmurmurabant . meque , uti supra dixi , probationes postulantes , proferre ipsi nequiverunt : nam si habuissent , non ita turpiter aufugissent. Quis te induxit , ut post tantum temporis , litterarum juxta ac verborum tuorum obliviscerere ? Cohibe te , quæso , et ne improbis hominibus morem geras , ut ne mutui commodi causa te ipse reum constituas. Quod enim jam illis indulges , de hoc in die iudicii solus rationem est redditurus. Adversarium illum auspiciis tuis lædere optant , teque volunt esse militiæ suæ ministrum , ut tua ope execrandam hæresim in

¹ Matth. xxii, 21.

Ecclesia disseminent. Non est prudentis, ob aliorum libidinem sese in manifestum conjicere periculum. Desine, quæso te, et mihi obtempera, Constanti. Hæc enim et me decet scribere, et non vilipendere.

XLV. Hæc illa fuit Abrahamici senis vere Hosii, id est, Sancti, sententia : hæ illius litteræ. Ille vero nec insidiarum finem fecit, neque desiit obtentum adversus illum perquirere; sed perstitit graviter interminando, ut eum aut vi a sententia deduceret, aut non obsequentem pelleret in exilium. Ac quemadmodum Babylonici Duces et Satrapæ, cum incusandi Danielis occasionem captarent, nonnisi in lege Dei sui illam invenere; ita et nunc impietatis Satrapæ nullam aliam potuerunt adversus Senem vel comminisci. Nulli quippe notus non erat ille vere Hosius, id est, Sanctus, cujus inculcata vita erat, nisi eo nomine, quod hæresim odio haberet¹. Hunc itaque calumniantur, non perinde atque ille Dario delatus fuit, invitus quippe Darius criminationem in Danielelem audivit²; sed sicut Jezabel Nabothum, ac ut Judæi apud Herodem, his verbis³ : Non modo non subscribit ille adversus Athanasium, sed nos etiam ejus gratia damnat; itaque hæresim aversatur, ut cæteros litteris hortetur, necem ut potius subeant, quam veritatis proditores evadant. Nam, ait ille, veritatis causa dilectus noster Athanasius persecutionem sustinet, insidiæque tenduntur Liberio Romano Episcopo, aliisque universis. Hæc cum audisset impietatis patronus, bæresisque Imperator Constantius, maximeque cum comperisset, alios esse in Hispaniis qui ejusdem atque Hosii sententiæ essent, tentatos illos ut subscriberent, cum non valisset eo vi adducere, arcessit Hosium : quem, exilii vice, anno integro Sirmii detinet, nec Deum metuens impius homo, neque

¹ Daniel. vi, 14. — ² 3 Reg. xxi, 7. — ³ Luc. xxiii, 10.

Patris erga Hosium affectum reveritus, improbus ille, neque senectutem (centenarius quippe erat) veneratus, vir inhumanus. Hæc namque omnia, hærescos gratia, nihil fecit, novus ille Achab, aliusque nostri ævi Balthasar. Tantam enim Seni vim intulit, tandiuque illum detinuit ut malis oppressus vix tandem cum Valente et Ursacio communicaret, neque tamen subscriberet contra Athanasium. Sed eam rem minime neglexit Senex : instante quippe morte, vim sibi illatam quasi testamento declaravit, arianamque hæresim feriit anathemate, vetuitque ne quis illam reciperet.

XLVI. Quis hæc si videat, vel solum audiat, non obstupescet, ad Dominumque clamabit : *Num ad intercessionem dabis Israël*¹? Quis hæc animadvertens non opportune ad Dominum exclamabit : « Stupor et horribilia facta sunt super terram, et, Obstupuit cælum super hoc, et terra vehementer exhorruit²? » Patres populorum et fidei Magistri tolluntur, impiique in Ecclesias intruduntur. Quisnam, ubi vidit Liberium Romanum Episcopum in exilium ejici, aut Patrem Episcoporum magnum Hosium tantis afflicti malis : quis cum cerneret tam multos Episcopos ex Hispania et ex aliis partibus extorres fieri, non exploratum habuit, etiamsi modico sensu præditus esset, criminationes in Athanasium in aliosque allatas, confictas fuisse, omniaque calumniæ plena? Ideo enim illi omnia mala perferenda putarunt, quod insidias ex eorum sycophantia structas compertas haberent. Quod enim Liberii crimen? quæ adversus senem Hosium criminatio? quis Paulino, Lucifero, Dionysio et Eusebio, vel falsum scelus imposuit? aut quæ culpa aliorum exulum, Episcoporum, Presbyterorum et Diaconorum? nulla sane fuit, absit. Non enim criminis

¹ Ezech. xi, 15. — ² Hierem. v, 30; Hierem. ii, 12.

cujuspiam causa conpirationes conflatae sunt, neque ob allatas criminationes singuli extorres sunt facti : sed nihil aliud illud est quam eruptio impietatis adversus pietatem, studiumque erga haeresim arianam, praeludiaque adventus Antichristi, cui viam praeparat Constantius.

XLVII. Nam postquam quae libuit omnia adversus Ecclesias Italiae aliarumque regionum peregrisset : postquam hos in exilium misisset, illos vi coegisset, ac omnia ubique formidine implesset, furorem denique suum, instar cujusdam morbi, vertit in urbem Alexandriam. Calide autem Christi hostes eam rem aggressi sunt : namque ut multorum Episcoporum subscriptionem ostentare possent, vexatusque Athanasius nullum haberet Episcopum apud quem conquereretur, omnia ubique terrore impleverunt : huncque terrorem succenturiatum in insidiis servarunt : non advertentes insani homines, se non Episcoporum propositum pro se obtendere ; sed vim a se illatam exhibere : ac licet fratres deserant, licet amici et noti procul recedant, quanquam inveniatur nemo qui condoleat et consoletur, Dominum tamen idoneum, majusque caeteris omnibus esse perfugium. Solus namque Helias erat in persecutione, sancto tamen viro Deus in omnibus omnia erat¹. Hanc item formam nobis tradidit Salvator, qui solus relictus, inimicorum insidiis appetebatur² ; ut si nos quoque in persecutione deseramus ab hominibus, ne despondeamus animum, sed in illo spem habeamus, neque prodamus veritatem : quae licet initio videatur opprimi, at demum ipsi persecutores eam sunt agniture.

XLVIII. Imperatorem itaque concitant, qui primum litteras mittit, minasque ad Ducem et ad milites. Legantur item Notarii Diogenius, et Hilarius, et una cum illis

¹ 5 Reg. 19. — ² Matth. xxvi, 56.

Palatini : tumque gravia et immania adversus Ecclesiam edita sunt facinora, quæ paulo ante paucis perstricta sunt, omnibusque comperta ex iis quas populi edidere contestationibus, quas ad calcem hujus operis perscriptas, cuique volenti legere licebit. Hinc post illa Syriani gesta, post tanta admissa facinora, post illatas Virginibus contumelias; cum ejusmedi scelera ille probaret, litteras rursum mittit ad Senatum et populum Alexandrinum, juvenes sollicitans, ut vel una coacti Athanasium persequerentur, vel notum haberent ipsos sibi inimicos fore. At ille vel antequam hæc contingerent, ex quo Syrianus in Ecclesiam irrupit, abscesserat, eum sciret illud quod scriptum est : « Sed abscondere modicum ad momentum, » donec pertranseat indignatio¹. » Harum autem litterarum tabellarius fuit Heraclius quidam dignitate Comes, qui præcursor fuit cujusdam Georgii, quem Imperator Catascopum, id est exploratorem, mittebat, haud enim Episcopus is fuerit qui ab illo mittitur, absit; ut et res gestæ, et ipsa ingressus ejus præludia comprobant.

L. Litteras itaque promulgavit, quæ ingentem scribentis turpitudinem præferrent : cum enim, prout magnus scripserat Hosius, veri similem nullam mutationis suæ causam reperire posset, longe indecentiorem sibi et consiliariis suis comminiscitur. Fratris mei, aiebat, divinæ ac piæ memoriæ viri, amicitiam reveritus, Athanasium ad quoddam spatium temporis vos adire permisi. Illud autem eum et in promissis fallacem, et erga fratrem suum post obitum ejus ingratum comprobat. Deinde, divinæ illum ac piæ memoriæ, (ut revera se habet) dignum appellat, cujus mandatum et amicitiam (licet *Athanasii redivitum*, in gratiam tantum beatæ memoriæ

¹ Isai. xxvi, 20.

Constantis permisisset) servasse oportuit, nec sese inofficiosum erga fratrem exhibuisse, ut sicut Imperii, sic et sententiæ illius hæres foret. Sed ille cum jus suum repetere vellet, Vetranionem Imperio abdicavit, hæc aiens: Ad quemnam post fratrum obitum pertinet hæreditas? quanquam abominandæ Christi hostium hæreseos causa, nec quid juris sit novit; imo vero sese erga fratres suos ingratum præbet. Cujus item hæreseos gratia, ne Patris quidem sententiam integram servare in animum induxit: sed quantum hæreticis libet, sese servare simulat; sin displiceat illis, debitam Patri suo reverentiam servare nescit. Ille siquidem Eusebii et sociorum calumnia inductus, Episcopum amandavit in Gallias, ad tempus scilicet, ac ut insidiatorum immanitatem devitaret (id enim post Patris obitum declaravit beatæ viri memoriæ Constantinus hujus frater, ut in ejus Epistola cernere est): at nequaquam iisdem Eusebianis morem gessit, neque misit quem illi Episcopum eo mittere peroptabant; imo id volentes coercuit, atque rem aggressos, gravibus minis deterruit.

LI. Cur itaque si patris sui, uti scribit, placita servare voluit, primo Gregorium, jam vero depeculatorem Georgium misit? aut cur Arianos, quos Porphyrianos ille nuncupavit, hic studet in Ecclesiam introducere, ac dum patrocinator illis, alios pellit in exilium? Nam etiam si Arium pater ejus ad conspectum admiserit suum, at ubi post perjurium Arius disruptus est, patris ejus amisit benevolentiam: etenim re comperta ille, Arium deinceps ut hæreticum reprobavit. Quare dum se simulat ecclesiasticum curare Canonem, omnia contra Canonem agere molitus est? Quis Canon præcipit ut e Palatio mittatur Episcopus? Quis Canon jubet milites invadere Ecclesias? Quis tradidit Comites inconsidera-

tosque spadones ecclesiasticis præesse rebus, aut edicto judicia eorum qui Episcopi vocantur promulgare? Nullo mendacio non utitur ille impiæ hæresis causa: nam et tum præter patris sententiam Philagrium secundo misit Præfectum, et jam hæc facinora gesta sunt. Neque vera sunt quæ de fratre loquitur: siquidem post fratris obitum, non semel, neque secundo, sed ter litteras misit ad Episcopum, fidemque dedit se nunquam sententiam mutaturum: jussitque ut confideret, se a nullo unquam conturbandum fore; sed cum magna tranquillitate in Ecclesia mansurum: missisque Asterio Comite et Palladio Notario, jussit Felicissimo tunc temporis Duci, et Nestorio Præfecto; ut sive Philippus Præfectus, sive alius quispiam ausus esset Athanasio insidiari, arcerent ipsi.

LII. Quapropter cum advenit Diogenes, insidiasque paravit Syrianus, tunc ille, nos item atque populi litteras postulabamus Imperatoris, rati, quoniam scriptum est, « Nullum mendacium apud Regem ore proferatur, » sic neque Imperatorem qui fidem dederit, eam violaturum unquam, aut sententiam mutaturum esse. Cur itaque si fratris tantum gratia nos remigrare concessit, post ejus obitum litteras misit? Quod si illius memoriæ gratia ea scripserit; cur tandem postea sese fratri ingratum præstitit, ubi hominem persecutus est, ac dum in litteris suis judicium obtendit Episcoporum, arbitrio ille suo rem gerit? licet minime lateat, sed in proximo sint vafritiei illius argumenta? Si namque illud Episcoporum decretum est, quid illud attinet ad Imperatorem? siu imperatoriæ minæ sunt, quid opus hominibus nuncupatis Episcopis? Quandonam a sæculo res hujusmodi audita est? quandonam Ecclesiæ decretum ab Imperatore accepit auctoritatem, aut pro decreto illud habitum est? Multæ antehac Synodi coactæ sunt: multa

prodiere Ecclesiæ decreta; sed nunquam Patres res hujusmodi Imperatori suasere, nunquam Imperator Ecclesiastica curiose perquisivit. Ex Cæsaris domesticis quidam Paulo Apostolo amici fuere, quorum nomine Philippenses ille in Epistola sua salutavit¹; sed nequaquam illos judiciorum consortes admisit. Jam vero spectaculum novum, quod arianæ hæresis inventum est: hæretici cum Imperatore Constantio una convenere, ut ille Episcoporum obtentu, quos libuerit adoriatur, ac licet persequatur, persecutor tamen minime audiat; hæretici vero Imperatoris auctoritate freti, quibus voluerint insidias tendant: tendunt autem illis qui non secum impie sentiunt. Porro hanc ab illis quasi in scena comœdiam agi videre est: ubi qui Episcopi nomine vocantur, histrionum partes gerunt: Constantius vero eorum res agit, qui quasi Herodes Herodiadi promissa dat. Hos rursum cernere est calumniis suis quasi saltitantes, idque ad exilium et cædem virorum qui pie de Domino sentiunt.

LIII. Quemnam igitur non calumniis læsere suis? cui nam illi oppugnatores Christi, insidias non pararunt? quem Constantius ab illis delatum non ablegavit in exilium? quandonam non libentissime illis aurem præbuit? et quod prorsus stupendum est, quem unquam qui hæreticos deferre, auscultavit, annon potius loquentes illos, quidquid tandem afferrent, libenter admisit? quænam Ecclesia est quæ jam libere Christum adoret? nam si pia quidem sit, in periculo versatur: sin simulet, reformidat. Omnia simulatione impietateque, quoad facultas tulit, replevit. Si quis ubivis pius homo Christique amans reperiat (extant sane ubique tales permulti, sicut Prophetæ, magnusque Heliàs) ejusmodi inquam homines

¹ Philip. iv, 22.

delitescunt, sicubi tamen ipsi fidum hominem, veluti Abdiam, inveniant: vel si liceat in cavernas et in foramina terræ secedere, aut denum in desertis locis aberrantes commorari ¹. Eas enim calumnias deferunt amentes illi, quales Jezabel adversus Nabothum, et Judæi in Salvatorein confinxere ²: ac denique patronus ille hæresis, cum veritatem immutare velit, haud secus quam Achab vineam convertit in hortum olerum, omnia pro eorum libidine agit, quia nempe ille quæ optavit ab illis audivit.

LIV. Sic, uti supra dixi, veros Episcopos, quod nolent impia profiteri arbitrato suo, relegavit: ita adversus ipsum Athanasium, Eraclium misit Comitem, qui mandata publice proposuit, ac jussu Imperatoris denunciavit, si non litteris obtemperarent, auferendum panem, subvertenda idola, plurimisque Magistratibus, popularibusque captivitatem plane expectandam fore. Deinde his denunciatis minis, non puduit hominem hæc palam altaque voce proferre: Athanasium Imperator repudiat, Ecclesiasque Arianis tradi jussit. Hinc mirari super hæc re omnes, nutus invicem dare, ac dicere: Num Constantius factus est hæreticus? Ille autem, ubi erubescendum erat, Senatores contra, Ethnicorumque Magistratus idolorum ædituos urgebat ut iis subscriberent, profiterenturque se illum recipere Episcopum, quem mitteret Imperator. In hoc certe agendo Constantius Canones ecclesiasticos egregie vindicabat: namque pro Ecclesiæ litteris, fori litteras, pro populorum scriptis, ædituorum scripta reposebat; gnarus scilicet se non Episcopum Christianis, sed iis qui talia scriberent litigatorem mittere.

LV. Ethnici itaque qui tali subscriptione redimebant

¹ 5 Reg. 18. -- ² 5 Reg. XXI, 7.

idolis suis immunitatem, et nonnulli ex agricolis, ac si de Duce aut de alio quodam misso judice ageretur, licet inviti, ejus tamen minas veriti, subscripsere : nam Ethnici cum essent, quid acturi erant, quam quod Imperatori placeret? Populis autem in magna Ecclesia congregatis, quarta quippe Sabbati erat, postridie Heraclius Comes secum assumpsit Cataphronium Ægypti Præfectum, Faustinum Catholicum, Bithynumque hæreticum hominem, ac illi una forensium juniores eosque idolorum cultores concitant, aientes eam esse Imperatoris jussionem, ut in Ecclesiam irruerint, populosque lapidarent. Cum itaque jam e populo plurimi post dimissionem egressi essent, remanentibus paucis mulieribus, tunc uti præceperant gesta res est. Eratque miserabile spectaculum : nam cum paucæ, finita oratione, jamjam sedissent, derepente juvenes illi, cum lapidibus et fustibus, nudi irruentes, alias lapidare, sacra vero virginum corpora plagis impii concidere, detractisque velaminibus earum capita nudare, ex adversoque trahentes illas pedibus improbi percutere. Gravia certe illa et admodum atrocia : sed quæ consecuta sunt graviora, ac omni contumelia intolerabiliora. Cum enim virginum modestiam, auriumque puritatem perspectam haberent, gnari libentius illas lapides, gladiosque, quam obscœna verba perferre, dum irrumperent talia proferebant, Arianique hæc adolescentibus suggerebant, quippe qui talia dicta, ejusmodique facinora cernentes cachinnoseffunderent. Sacræ porro virgines, aliæque honestæ matronæ, ab iisdem verbis, quasi a morsibus aspidum refugiebant. At Christi hostes, opem ferebant adolescentibus, imo forte ea ipsa cum illis verba proferebant : obscœna quippe dicta voluptati ipsis erant.

LVI. Hinc quo prorsus mandatum exequerentur ,

(hoc namque illis cordi erat, hoc item Comes, Catholicusque præcipiebant) subsellia, thronum, mensam, nam lignea erat, vela Ecclesiæ ac cætera quæ potuere direpta et asportata, ante ostium in magna platea combusserunt, thusque injecerunt in iguem. Heu! quis hæc audiens lacrymas non fuderit, imo aures non obturavit, ne alium narrantem ferat? ratus ejusmodi rerum velauditum damno sibi fore? Nam ethnici idola sua laudibus celebrabant, dicebantque : Gentilis Constantius effectus est, Ariani-que nostra approbant : nihil curant enim vel sese Ethnicos simulare, dum modo sua hæresis stabiliatur. Enimvero buculam, quæ hortos in Cæsareo sitos irrigabat, immolare sunt aggressi, atque immolassent, nisi fœmina ea fuisset, quas sacrificare sibi nefas esse aiebant.

LVII. Ejusmodi facinora impii Ariani cum Ethnicis admisere, rati ea in nostram vertere contumeliam. At divina ultio eorum coarguit improbitatem, magnumque ac præclarissimum signum edidit, quo palam fecit omnibus, eos ut impietate sua non alium quam Dominum oppugnant, sic jam suis facinoribus, ipsi Domino ignominiam inurere tentasse; quæ res ex miraculo tum edito liquidius commonstratur. Nam juvenis quidam ex petulantioribus, irruens ausus est in throno sedere. Sedensque scelestus meretricium quoddam naribus personabat. Inde cum surrexisset, thronum convellere ad seque trahere conatus est, ignorans se sibi divinam attrahere vindictam ¹. Quemadmodum enim Azoti quondam incolæ, arcam tangere ausi, quam ne obtueri quidem sibi licebat, ad illa continuo, prius tamen anorum cruciatibus confecti, perimebantur; ita et ille miser, thronum avellere ausus, quod pertraxit, in suam traxit perniciem, et

¹ 1 Reg. 7, 6.

quasi ipsa divina ultio lignum immitteret, illo avulso ventrem suum percussit : et cum thronum avellere optaret, ictu sua ipse intestina foras emisit : magisque thronus vitam illi avulsit, quam ab illo avulsus sit. Effusa sunt igitur, uti de Juda scriptum est, viscera ejus, collapsusque asportatus est, et post unam diem, interiit. Ingressus item alius qui thallos gestabat, eum, utpote Ethnicus, manu illos agitaret, cachinnosque profunderet; derepente tenebris offusus, nihil videbat, nec ultra sciebat, ubi terrarum esset : qui jamjam collapsurus, comitibusque suis manu adductus ac sustentatus exivit : vixque postridie mentis compos effectus est, facinoris juxta ac casus sui immemor sceleratus ille.

LVIII. His conspectis Ethnici, perterriti sunt, nihilque ultra agere sunt ausi : Arianos autem ne tum quidem gestorum puduit; sed, quemadmodum Judæi, cum signa viderent, non credebant tamen, adeo increduli erant; imo potius instar Pharaonis indurabantur : spem quippe suam in infinis sitam habebant, in Imperatore scilicet et in eunuchis ejus. Ethnicos igitur, imo potius Ethnicorum petulantissimos, supra dicta facinora perpetrare sinebant. Aderat quippe illis in his agendis histrio quidam qui Ethnicos concitabat, Faustinus, qui Catholicus dicebatur, moribus tamen circumforaneus et animo petulanti. Ariani vero per se ipsi ejusmodi res aggressi sunt, ut sicut suam hæresim ex aliis hæresibus expresserant, sic et jam nefaria gesta cum petulantioribus dividerent. Cætera igitur, uti supra dixi, illorum opera perpetrarunt : quæ vero ipsi facinora per se admisere, qui non omnem exsuperant malignitatem, qui non cujusvis carnificismalitiam vincunt? Quam non diripere domum? quas ædes pervestigandi causa non devastarunt? quem hortum non

¹ Act. 1, 18.

conculcarunt? quod sepulcrum non aperuere, specie quidem Athanasii perquirendi, cum nihil tamen curarent quam diripere, et obvios spoliare? quam multorum domus obsignatae sunt? quam multa quae in hospitalibus erant, ministris suis militibus dederunt? quis illorum improbitatem expertus non est? quis illis obvios non sese in foro occultavit? quis non, eorum metu relicta domo, in deserto pernoctavit? quis dum sua ab illis servare studeret, non plurima amisit? quis maris imperitus, non maluit illud ejusque pericula experiri, quam hos interminantes cernere? Multi namque domicilia permutarunt, et a vico in vicum, ab urbe in suburbia translati sunt. Quam multis quantae muletæ sunt irrogatae, et cum nihil suppeteret, ab aliis ipsi foenerabantur, eo solum ut eorum insidias effugerent?

LIX. Omnibus quippe terrori erant: Imperatorisque nomen proferentes, apud omnes sese venditabant, interminantes illius iram: nacti malitiae suae ministros Ducem Sebastianum, Manichæum hominem, petulantemque juvenem, Praefectum item et Comitem, histrionemque Catholicum. Multas certe Virgines quae illorum impietatem damnabant, veritatemque profitebantur, ex aedibus suis dijecerunt, alias quae ambulabant afficere contumeliis, earumque capita a junioribus qui secum erant nudari jusserunt, mulieribusque suis facultatem dedere contumelias arbitrio suo cuivis illarum inferendi. Honestæ itaque fidelesque matronæ declinabant. Illæ autem quasi bacchæ ac furiae, circumcursantes detrimentum putabant, si quam non offenderent, cui inferrent injuriam: eamque diem cum mœrore agebant, in qua nullam lædere possent. Demum ita efferati acerbique in omnes erant, ut carnifices, homicidæ, nefarii, litigatores,

malitiosi, nihilque non potius quam Christiani ab omnibus vocarentur.

LX. Enimvero Scythas imitati, Eutychem Subdiaconum, virum probe Ecclesiæ ministrantem, rapuere: quem ubi taurinis scuticis a dorso ad necem ferme cædi curassent, rogarunt ad metalla mitti, ad metalla certe non quælibet, sed ad ea quæ Phæno appellantur, ubi homicida condemnatus, vix paucis diebus vivere queat. Et quod prorsus stupendum est, ne paucis quidem horis ejus curari vulnera concessere: sed continuo illum viæ commiserunt, aientes: Si res ita fiat, reformidabunt omnes, ac nobis deinceps sociabuntur. At ille non multum progressus, cum ex vulnerum dolore ad metalla pervenire non valeret, in via interiit. Ac lætus quidem ille obiit, martyrii gloriam adeptus. Impii autem viri, ne ita quidem affecti sunt pudore, sed ut scriptum est, crudelia habentes viscera, postquam id sceleris moliti essent, satanicum quoddam facinus rursus designarunt¹. Nam cum supplices populi pro Eutychio deprecarentur, jusserunt illi, ut quatuor probi liberique viri arriperentur, inter quos Hermias erat, qui mendicorum pedes abluebat, quos gravibus ante plagis concises Dux coniecit in carcerem. At Ariani vel ipsis Scythis immaniores, ubi illos plagarum dolore non extinctos viderunt, expostulare, ac comminari: Eunuchis, aientes, scribemus, indicabimusque eum non arbitrio nostro flagellare. His auditis perterritus ille, coactus est denuo verberare homines. At hi dum cæderentur, gnari cur ita vapularent, et a quibusnam insimulati essent, hæc tantum loquebantur: Propter veritatem vapulamur, nec communicamus cum hæreticis: verbera pro libidine, a Deo hac de re judicandus es. Impii porro optabant illos in carcere peri-

¹ Prov. 2, 12.

clitari, atque interire : sed populus Dei cum nosset temporis opportunitatem, pro illis deprecatus est : atque post septem circiter aut plures dies, dimissi homines sunt.

LXI. At illi quasi eam rem indigne ferrent, aliud facinus illo immanius, nefariumque sunt aggressi : quod quidem crudelissimum apud omnes habeatur, eorum tamen hæresi Christo inimicæ consentaneum. Enimvero præcepit Dominus ut pauperum cura habeatur : « Ven- » dite, » aiens, « quæ possidetis, et date eleemosynam¹ : » et, esurivi, et dedistis mihi manducare : sitiivi, et potastis me. Quantum enim fecistis uni ex his minimis, » mihi fecistis². » Hi autem, utpote qui revera contra Christum sentiant, in his quoque ejus voluntati obsistere ausi sunt. Nam cum egenos conspicerent, et viduas (quæ cum Dux Ecclesias Arianis tradidisset, in iis versari nequibant) sedentes in assignatis sibi locis a Clericis, quibus viduarum cura concredita fuerat : cum cernerent fratres prompto ipsis animo eleemosynam erogare, viduisque alimenta præbere ; eas pedibus pulsantes insequabantur, largitoresque deferebant ad Ducem. Illudque a Dynamio quodam milite agebatur, eratque Sebastiano gratissimum : apud Manichæos enim nulla est commiseratio, resque illis odiosa est pauperem miserari. Insolens itaque accusationis genus erat, novumque tribunal ab illis jam primum excogitatum est. De beneficio quippe collato in jus vocabantur homines : et qui eleemosynam darent, deferebantur : qui beneficium acciperet, vapulabat : malebantque pauperem esurire, quam erogare qui vellet. Hoc item ab antiquis illis Judæis didicerant novi isti Judæi³. Illi namque cum cernerent cæcum a nativitate, visum recepisse, eumque qui jamdiu paralyticus erat, sanatum fuisse, beneficiorum auctorem Domi-

¹ Luc. xii, 35. — ² Matth. xxv, 35. — ³ Joan. i, 9.

num criminabantur : beneficio affectos damnabant ut prævaricatores¹.

LXII. Quisnam hæc miratus non est? Quis non est hæresim ejusque vindices execratus? Quis non novit feris ipsis effèratiorès Arianos esse? Neque tamen scelesti ea nacti sunt quæ id agendo assequi peroptabant, imo vero in gravius universorum odiam incurrerunt. Sperabant certe insidiis atque terrore quosdam eo adduci posse, ut hæresim amplecterentur, atque conventibus interessent suis. Sed cessit res contra quam rati erant : nam quos illi affligebant, ii ærumnas sibi illatas quasi martyrium perferrebant : neque prodebant vel abnegabant piàm in Christum fidem. Extranei autem qui hæc conspiciebant, imo Ethnici hæc dum cernerent, eos velut Antichristos et carnifices execrabantur : est quippe genus humanum pauperum amans, ad misericordiamque pronum. Hi vero vel humanum ratiocinium amiserant : nam qui, si passi essent, peroptassent ab aliis beneficium accipere, non sinebant alios idipsum consequi, judicium scilicet, præsertimque Ducis immanitate potestateque freti.

LXIII. Enimvero quæ in Presbyteros, Diaconosque perpetrarunt ; quo pacto illos Ducis judiciumque auctoritate in fugam verterint, affinesque illorum domibus deturbarint, militum scilicet opera, Gorgoniique Ducis, qui plagis eos lancinabat ; quo pacto illorum (rem sane omnium crudelissimam) eorumque qui jam obierant panes, quantaque petulantia, diripuerint, nèquaquam verbis enunciari potest : eorum quippe crudelitas omnem enarrandi facultatem superat. Quidnam quis pro rei gravitate dicere queat? Aut cujusnam primum mentionem faciat, ut non inveniatur secunda primis, posteriora secundis atrociora? Omnia quippe eorum facinora, et nefaria

¹ Matth. ix, 7.

gesta cordis et impietatis plena sunt. Eaque sunt illi vafritie mentis, et morum calliditate, ut patrocinii pollicitatione, pecuniarumque erogatione decipere satagant; ut quandoquidem non ex æquo et bono commendationem habent, vel hinc saltem simplicioribus obtendant speciem quamdam dignitatis.

LXIV. Quis itaque illos vel Ethnicos ultra nuncuparit, nedum Christianos? quis horum mores, humanos et non potius ferinos arbitretur, conspecta facinorum crudelitate ferocitateque? Etenim ipsis carnificibus immaniores, aliisque hæreticis audaciores sunt: imo, Ethnicis ipsis multo deteriores, ab illisque, ut vere dicatur, longissime distant. Audivi enim a patribus (veramque rem arbitror) in superiore sub Maximiano Constantii avo persecutione, Ethnicos occultasse fratres nostros Christianos, dum inquirerentur: ac plerumque pecunia mulctatos, carcerique mancipatos fuisse, eo solum ut ne profugorum proditores essent. Profugos enim eadem qua seipsos fide servabant, neque dubitabant sese illorum causa periculis offerre. At nunc admirandi illi novæ hæresis inventores, nulla alia re, quam insidiis celebres, secus omnia agunt: nam ipsi ultro carnifices effecti, omnes prodere quærunt: occultantibusque insidias parant, rati occultantem perinde atque occultatum sibi inimicum esse: ita sanguinarii et homicidæ sunt, ita vel ipsam Judæ malignitatem æmulantur scelerati illi.

LXV. Nec pro rei gravitate possunt eorum facinora narrari, nisi hoc solum modo, quod mihi scribenti, eorumque nefaria gesta recensere volenti, in mentem subit; anne sanguisugæ, de qua in Proverbiis, quarta filia sit hæc hæresis, quæ post tot illatas injurias, post tot patratas cædes, nondum dixit, sufficit¹. Etiamnum

¹ Prov. xxx, 15.

quippe ferocit, homines nondum sibi notos perquirendo circumcursat : quos vero jampridem injuriis affecit, novis jam injuriisaggreditur. Næ illi post nocturnam invasionem, post mala quæ inde consecuta sunt, post persecutionem ab Heraclio factam, non cessant apud Imperatorem calumniari. Confidunt enim, cum impiis suis consiliis semper aurem ille præbeat, gravius quidpiam exilio futurum, ac deinceps qui suis impietatibus non obtemperarint, obruncandos esse. Certe jam summæ viri audaciæ secundus Pentapolinatus sceleratissimus, ejusque conjurationis socius Stephanus, gnari se, quantumvis injurias inferant, hæresim semper pro defensione sua habituros; cum Presbyterum non sibi obsequentem in Barca cernerent, Secundum nomine, gentilem quidem hæretici, sed non ejusdem fidei; calcitrando virum occiderunt. Ille vero dum necaretur, Sanctum imitatus aiebat : Nemo me apud judices ulciscatur, ultorem habeo Dominum, cujus causa hæc ab illis patior. At illi neque hæc dicentem mirati sunt, neque ullam eorum dierum reverentiam habuerunt, in ipsa quippe Quadragesima hominem calcitrando interfecerunt.

LXVI. O novam hæresim quæ impietate et gestis suis totum induit Diabolum! nam nunc primum illud mali excogitatum est: quod si qui antehac eam mente concepisse viderentur, at sententiam illi suam occultabant. Eusebius autem et Arius, veluti serpentes e cavernis egressi, virus impietatis hujusce evomere : Arius aperte blasphemandi audaciam suscepit, Eusebius hæresis patrocinium; sed non ante valuit hæresi potrocinari, quam uti, supra dixi, Imperatorem patronum ejus nactus sit. Patres itaque nostri œcumenicam Synodum celebrarunt, coactique plus minus trecenti numero, arianam damna-

runt hæresim, declararuntque peregrinam et alienam eam esse ab ecclesiastica fide. Patroni autem illius cum sese conspicerent in magna turpitudine versari, nullumque suppeteret legitimum argumentum, aliam viam excogitarunt, ac per externam auctoritatem hæresim vindicare conati sunt. Qua in re magis magisque admirere eorum propositi insolentiam malitiamque, et quantopere illi alias superent hæreses. Aliarum quippe hæresum commenta, earumque insania in calliditate verborum sita est, ad simpliciores decipiendos ¹. Et Græci quidem, ut ait Apostolus, sublimitate, et suadela verborum, sophismatibusque verosimilibus suadere curant : Judæi vero dimissis divinis Scripturis, « fabulis et genealogiis in- » terminatis » contendunt ² : Manichæi et Valentiniiani aliique cum illis divinas Scripturas adulterantes, suis confictis sermocinationibus fabulas narrant ³ : Ariani vero aliis omnibus hæresibus sunt audaciores, easque minores suas esse sorores declarant, majoreque quam illæ sunt impietate, uti supra dictum est : omniumque, in primis tamen Judæorum, malitiam æmulantur. Ut enim illi Paulum objectorum criminum reum convincere non valentes, cum continuo ad Tribunal et ad Præsidentem adduxere : sic et isti plura quam illi excogitantes, sola judicum potestate sunt usi : ac statim atque quispiam contradixerit, is raptatus ad Præsidentem adducitur, vel ad Ducem.

XLVII. Et aliæ quidem hæreses dum sese vident demonstrationibus ab ipsa veritate convictas, silent; ideo scilicet quod sese veris argumentis confutatas erubescant : at nova et abominanda eorum hæresis, ubi rationibus confutatur, ubi ab ipsa veritate suffusa pudore, collabitur; tum quos verbis nequit ad suam adducere senten-

¹ 1 Cor. 11, 4. — ² 2 v Cor. 11, 1 et seqq. — ³ 1 Tim. 1, 4.

tiam, hos vi, hos plagis et carceribus ad se trahere nititur: propalamque facit se quidvis potius quam religionem esse. Religionis quippe proprium est, non cogere, sed persuadere, uti diximus. Namque Dominus non vim inferens, sed cuiusque voluntati facultatem relinquens: ait, cæteris quidem omnibus: « Si quis vult post venire: ¹ » Discipulis vero suis: « Num et vos abire vultis? ² » Hæc cum a pia religione prorsus sint aliena, quid jam agere par fuit, quam quæ Salvatori adversantur, quippe quæ sibi Constantium Christo adversarium, impietatis ducem adscripserit, veluti ipsum Antichristum? Hæresis quippe gratia id primum curavit ut Saülis credulitatem æmularetur ³: ille namque cum sacerdotes Davidi alimenta præbuissent, jussit omnes numero trecentos et quinque obtruncari: hic vero, cum hæresim omnes fugiant, sanæque in Dominum fides promulgata sit, trecentorum Synodum Episcoporum irritam facit: ipsosque Episcopos pellit in exilium, populos vero cohibet ne pietati vacent, neu Deum precentur, præpeditque ne conventus agant. Ac quemadmodum Saül Nobdam Sacerdotum urbem diruit; sic iste multos graviori scelere Ecclesias impiis tradidit. Et sicut ille Doëgum calumniatorem veris Sacerdotibus antetulit; sic et iste hæreticos præfert piis hominibus, eos autem qui ab illo fugiunt, etiamnum insequitur: auremque præbet eunuchis calumniantibus orthodoxos. Nec advertit sua omnia pro ariana hæresi gesta atque scripta in ipsum vertere Salvatorem.

LXVIII. Ne Achab quidem in Sacerdotes Dei tam immanis fuit, quam hic in Episcopos ⁴: ille siquidem occiso Nabotho compunctus est, visoque Helia pertimuit. At hic neque tam eximium illum Hosium reveritus est, neque tot pulsus Episcopis defatigatus, aut compunctus est:

¹ Matth. xvi, 24. — ² Joan. vi, 68. — ³ 1 Reg. 21 et 22. — ⁴ 3 Reg. 21.

sed ut alter Pharao, quo magis atteritur, eo magis obduratur, pejoraque molitur in dies. At ecce improbitatem plane stupendam ¹ : dum Episcopi ablegarentur in exilium, accidit quosdam alios, cædis, vel seditionis, vel furti, pro sceleris modo condemnari : quos quidem post menses paucos rogatus ille, quemadmodum Barrabam Pilatus, a pœna absolvit; servos autem Christi nedum dimiserit, in ipsis etiam exiliis gravius immaniusque condemnavit, ac immortale sese illis malum exhibuit. Illis quippe ob morum consonantiam amicus, Orthodoxis vero ob pietatem erga Christum amicus fuit. Annon hinc palam fecit omnibus, Judæos olim qui postulato Barraba, Dominum cruci affixere, iis moribus fuisse, quibus isti qui jam cum Constantio adversus Christum decertant ²? Et fortasse ipso Pilato acerbior iste est ³ : ille quippe visa ejusmodi iniquitate, manus abluit; at hic dum sanctos in exilium pellit, magis magisque dentibus stridet.

LXIX. Quid mirum autem si devius in impietatem adductus, ita in Episcopos sæviat, cum ne cognatis quidem suis pro more hominum pepercit? Patruos enim occidit, patruos sustulit : socerumque cujus jam filiam duxerat, cognatos item suos afflictos minime miseratus est : sed etiam erga omnes perjurus semper fuit. Sic jam erga fratrem sese impie gerere ausus est, cujus sepulcrum excitare se simulat : nam desponsam ejus Olympiadem Barbaris tradidit, quam ille usque ad mortem apud se reservavit, educavitque quasi propriam sibi uxorem. Ejus item sententiam abrogare tentavit, cujus se heredem esse gloriatur : eaque edit scripta, quæ vel modico sensu præditus homo edidisse erubuerit. Equidem ejus epistolis invicem collatis, comperi cum non proprio et naturali sibi animo præditum esse, sed sola suggerentium voluntate moveri :

¹ Exod. ix, 55. — ² Matth. xxvii, 15. — ³ Ibid. 24.

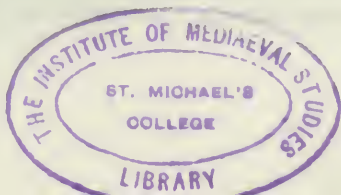
propriam vero mentem nullatenus habere. Salomon itaque ait: « Rege auscultante verbum iniquum, omnes subditi ejus prævaricatores erunt. ¹ » Hic vero suis se factis declarat illum esse iniquum, clientesque suos legis esse prævaricatore.

LXX. Hic itaque qui talis est, quique talibus delectatur, quandonam quid justum aut rationi consentaneum sapere valebit? homo nequitia illigatus familiarium, incantatorum scilicet, qui revera cerebrum pedibus conculcatum habent. Ideoque, modo scribit, mox eum scriptorum pœnitet: hinc mutata sententia, concitatur, lamentatur postea, ac quid sit agendum cum ignoret, sese animo menteque destitutum de clarat. Ejusmodi hominem jure quis deploret, quod sub libero habitu nomineque servus sit virorum qui illum ad impiam suam trahunt libidinem. Næ ille, quod insani levissimique hominis est, ut ait Scriptura, dum aliis cupit adulari, sese in damnationem futuri judicii, ignique absumendum tradidit ²: cum jam eorum arbitrato omnia agat, insidiasque Episcopis parandi facultatem illis propinet, nec non potestatem in Ecclesias. Enimvero jam denuo Alexandrinas perturbavit Ecclesias, atque eas quæ in Ægypto in Libyisque habentur. Edixitque palam, Catholicæ Ecclesiæ pietatisque sectatores Episcopos, exturbando ex Ecclesiis, illasque tradendas omnes iis qui arianicè sentirent. Illud agere jam cœpit Dux exercitus: ac deinceps Episcopi vinculis constricti, Presbyteri et Monachi ferreis catenis ligati, ad necemque fere plagis concisi, relegati sunt. Mixta ubique omnia: in periculo versatur Ægyptus ac Lybia tota, populis edictum ejusmodi indignissime ferentibus, et Antichristi apparatus cernentibus, itemque sua bona ab aliis direpta hæreticisque tradita.

¹ Prov. xxix, 12. — ² Prov. vii, 22.

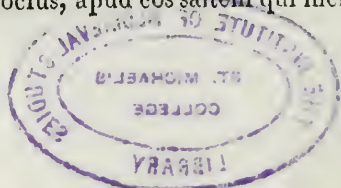
LXXI Quandonam tanta audita est iniquitas? quandonam, vel tempore persecutionis, malum ejusmodi admissum est? Ethnici erant qui antehac persequebantur: at nequaquam idola illi in Ecclesias introduxere. Judæa erat Zenobia, et Pauli Samosatensis patrona; at nequaquam Judæis Ecclesias tradidit, ut eas in Synagogas converterent. Insolens sane est hæc abominatio, nec tantum persecutio, sed plus quam persecutio habenda, præmiumque et apparatus Antichristi. Esto contra Athanasium, aliosque Episcopos in exilium missos, falsas confinxerint criminationes, cur novum id facinoris admittitur? quam comminiscuntur causam adversus totam Ægyptum, Lybyam et Pentapolim? Non singulos quippe insidiis suis aggressi sunt, ut hinc mentiendi locum habeant; sed una omnes adorti sunt, ut si mentiri ausint, falsi arguantur. In his itaque eorum mentem excæcavit malitia¹: Episcopos namque omnes nulla de causa ejici postularunt: ut palam hinc facerent, se in Athanasium in aliosque Episcopos, quos fecerunt extorres, falsa confinxisse crimina, nulla alia de causa quam ob execrandam Christi hostium Arianorum hæresim. Hæc quippe res non occulta, sed jam omnibus exploratissima est. Enimvero Athanasium jussit ex urbe ejici, illisque tradidit Ecclesias. Ac Presbyteri quidem et Diaconi ejus, qui a Petro et Alexandro ordinati fuerant, pelluntur, profliganturque: veri autem Ariani, qui non ob externam quandam suspicionem, sed qui ab initio cum Ario hæreseos causa ab Alexandro Episcopo pulsati sunt, in superiore quidem Lybia Secundus, Alexandriae vero Eusozius Ghananeus, Julius, Amnon, Marcus, Iræneus, Zozinus, et Sarapion cognomento Pelycon, et in Libya Sisinnius, et juniores quidam

¹ Sap. 11, 21.

qui una cum illo impie sentiunt; hi, inquam Ecclesias occuparunt.

LXXII. Porro Sebastianus Dux exercitus litteras misit ad omnes ubique locorum Præpositos militaresque Præfectos : tum veri Episcopi pulsi; ii vero qui impie sentirent eorum vice intrusi sunt. Episcopos certe extorres fecerunt qui in Clero consenuerant, quique multos annos in Episcopatu, ab Alexandro nimirum Episcopo ordinati, transegerant : Ammonium scilicet, Hermen, Anagampium et Marcum in superiorem Oasim : Muim, Psenosirim, Nilammonem, Plenem, Marcum et Athenodorum, in Ammoniacam, non alia mente, quam ut per deserta loca transeuntes interirent. Etenim ne infirmorum quidem miserti sunt; sed dum ægre illos ob infirmitatem asportarent, impellebant tamen : sellisque deferebantur illi, funeralibus ob vim ægritudinis a tergo subsequentibus. Extinctus itaque est unus ex illis, cujus cadaver suis auferendum non concesserunt. Eadem de causa Dracontium Episcopum ad deserta loca, circa Clysma relegarunt : Philonem, Babylonem : Adelpium in Psinabla Thebaïdis : Hieracem et Dioscorum, Presbyteros, Syenem exules miserunt. Aminonium, Agathium, Agathodæmonem, Apollonium, Eulogium, Apollo, Paphnutium, Gaium, et Flavium, antiquos Episcopos : Dioscorum, Ammonium, Heraclidem et Psaim, item Episcopos, in fugam verterunt : quorum alios ad lapicidinas traderunt, alios ad necem insecuti sunt, alios multos diripere. Laicos quadraginta, Virginesque igni ante admotas in exilium miserunt : quas palmarum virgis ita conculcaverant, ut aliæ post quinque dies interirent, aliæ ob palmarum aculeos membris infixos medici opera egerent, morteque graviores perferrent cruciatus. Quodque atrocius, apud eos saltem qui mentis compotes sunt, exis-

timetur, impiis tamen consentaneum, dum illæ inter verbera Christum invocarent, magis stridebant dentibus adversus illas. Næ illi neque corpora defunctorum ad humandum tradidere; sed, ut sua laterent homicidia, occultarunt. At nequaquam latuere, rem quippe vidit tota civitas, universique illos ut homicidas, improbos furesque aversabantur. Enim vero Monasteria subvertunt, Monachosque in ignem injicere tentarunt: domos diripere: deposita, ab Episcopo in liberorum domum delata, irrupentes abstulerunt: viduas calcibus percusserunt, eleemosynæ ne darentur cohibuerunt.

LXXIII. Ejusmodi sunt Arianorum scelera. Qualia autem sint eorum impietatis facinora, quis si audiat non exhorrescat? Siquidem tam graves senes, tam annosos Episcopos in exilium pelli curarunt, eorum autem vice juniores petulantesque Ethnicos, ne catechumenos quidem, ad summum statim gradum transire jussos: alios bigamos, majorumque criminum accusatos, quia nempe pecuniosi erant, ac civili potentia valebant, aurum modo penderent; eos, inquam, quasi a venalium foro mittebant, nominabantque Episcopos. Hinc populis gravior emersit calamitas; cum enim mercenarios illos alienosque sibi viros aversarentur, tunc verberati, proscripti, carcerique a Duce exercitus mancipati sunt. Quod ille utpote Manichæus libentissime agebat: ne illi suos perquirerent Episcopos, et ut reciperent quos aversabantur, homines sane qui talia agunt, qualia non ita pridem inter idola luserant.

LXXIV. Quisnam his conspectis vel auditis, quis animadversa impiorum petulantia tantaque injuria, si æquus ipse sit, non ingemiscat? nam *in locis impiorum justis lamentantur*¹. Quis cum ejusmodi gesta sint, cum

¹ Prov. xxviii, 28, in Gr. Textu.

impietas tantam sibi impudentiam arrogarit, Costyllum Christianum ultra vocare ausus fuerit, et non potius Antichristi imaginem? Quænam ex Antichristi notis ipsi deest? Aut quid est, cur non hunc illum ipsum esse arbitremur, illumque huic similem existinemus? Nonne in magna Ecclesia, quæ in Cæsareo sita est, ex ejus jussu sacrificia oblata, blasphemixque in Christum dictæ sunt ab Arianis et Gentilibus? Nonne visio Danielis his indiciiis Antichristum significat¹ : quod scilicet bellum Sanctis illaturus est, adversusque illos prævalebit : omnes qui ante se fuerint malignitate superabit : tres Reges humiliabit : contra Altissimum verba proferet : putabit se tempus atque legem mutare posse? Quis unquam alius ejusmodi res agere ausus est, præter solum Constantium? Ejusmodi quippe hic est qualis unquam ille fuerit. Verba namque profert adversus Altissimum, dum impiæ hæresi patrociniatur : adversus Sanctos bellum gerit, dum Episcopos pellit in exilium; tametsi ad breve tempus in suamque perniciem ea fruitur potestate. Nam ille omnes qui ante hac extitere malitia superavit, nova excogitata persecutionis ratione : et cum tres Reges Vetricionem, Magnentium et Gallum imperio abdicasset, continuo impietatis patrocinium suscepit : ac velut gigas adversus Altissimum arroganter insurgere est ausus. Hic existimavit se legem immutaturum, dum statuta Domini per Apostolos tradita violavit : Ecclesiæ mores invertit, novumque adinvenit ordinationum genus. Ex aliis quippe locis, etiam quinquaginta mansionibus dissitis, Episcopos militibus stipatos ad invitos populos transmittit : qui ut populis commendentur, ipsisque noti fiant, minas afferunt, litterasque ad Judices. Ita Gregorium ex Cappado-

¹ Daniel. vii, 25.

cia misit Alexandriam : ita Germinium Cyzico Sirmium transmisit : sic Cecropium Laodicea Nicomediam.

LXXV. Auxentium vero quemdam litigatorem magis quam Christianum, ex Cappadocia Mediolanum transmisit, ut postquam Dionysium Episcopum, religiosum hominem, ob suam erga Christum pietatem relegaverat, hunc ibi constitueret, hominem necdum latinæ linguæ, sed solius impietatis peritum. Nunc autem Georgium quemdam Cappadocem hominem, qui Constantinopoli penuariorum exceptor erat, quique pecunias omnes depeculatus, repetundarum reus, aufugerat, jussit eum militari pompa, ducisque auctoritate Alexandriam ingredi. Deinde repertum quemdam Epictetum neophytum, audacemque adolescentem, quod ad omnia scelera paratum cerneret, in amicis habuit : ejus opera quibus optat Episcopis insidiatur : promptus quippe est ille ad omnia quæ placent Imperatori peragenda. Hoc itaque usus ministro, rem plane stupendam Romæ perpetravit, quæ revera Antichristi malignitatem præ se ferat. Adornato namque in Ecclesiæ locum palatio, cum, populorum vice, tres sibi castratos adesse jussisset, demum improbos tres Catascopos, id est exploratores, haud enim Episcopi nuncupandi, adegit ut Felicem quemdam ipsorum moribus dignum hominem, Episcopum ordinarent in Palatio. Populi enim animadversa hæreticorum prævaricatione, non concesserunt ut in Ecclesias illi ingrederentur, sed procul illis abscesserunt.

LXXVI. Quid igitur iste quod Antichristo congruat prætermisit : aut quid amplius ille, cum veniet, acturus est? Imo potius nonne ille in suo adventu, præparatam sibi a Constantio viam inveniet? Namque ille, Ecclesiarum vice, in Palatium judicia ad se transfert ecclesiastica, quibus ipse præsidet. Quodque permirum habeatur,

si quando hærentes conspexerit accusatores, accusandi munus excipit ille; ut ne injuria affectis liceat criminationes depellere, ejus nempe violentia prohibitis. Idipsum egit adversus Athanasium: conspecta quippe Paulini, Luciferi, Eusebii et Dionysii Episcoporum loquendi fiducia, et qua ratione illi ex Ursacii et Valentis pœnitentia, viros qui Episcopum insimulabant, falsi arguerent, suaderentque non ultra fidem Valenti sociove habendam esse, quos ante pœnituisset eorum quæ jam dicerent: ille statim exurgens, « Ego, inquit, jam sum » Athanasii accusator, mei gratia eorum dictis fidem habetote. » Illis respondentibus, « Quo pacto accusator » esse potes absente reo: nam etiamsi tute sis accusator, » judicandus tamen non est ille in sui absentia? » Non judicium quippe Romanum jam instituitur, ut tibi, quamvis Imperator sis, fides habeatur; sed de Episcopo judicium agitur, et pari jure cum accusatore et accusato agi oportet. Qui autem accusare tu potes? non enim præsens tibi fuit vir qui procul te versabatur: quod si ea dicis quæ didicisti ab illis, æquum sane fuerit te ejus quoque dictis fidem adhibere: sin illi fidem non adhibens, his adhibes, videntur certe illi hæc in tui gratiam proferre, in tui gratiam item Athanasium accusare. His ille auditis, ratus hæc verba, quæ recta sane erant, in suam vertere contumeliam, viros misit in exilium: commotusque in Athanasium, efferatas misit litteras, jubens illum iis affici malis quibus affectus revera est: Arianisque tradi Ecclesias, facultatemque ipsis dari, quod liberet arbitrato suo agendi.

LXXVII. Gravia quidem et plus quam gravia sunt ista, consentanea tamen ei qui Antichristi figuram gerit. Quis enim videns illum iis qui Episcopi putantur præfici, in ecclesiasticisque judiciis præsidere, non jure dicat

hanc esse illam a Daniele prædictam abominationem desolationis¹? Christianismo quippe amictus ille, et in loca sancta ingressus, ibique consistens, Ecclesias vastat: ejusque abrogatis Canonibus, vi cogit ut sua oblineant decreta. Num quis ausit dicere tempus pacis Christianis adesse, nonne potius persecutionem? Annon persecutionem qualis nunquam extitit, et fortasse qualem nemo unquam excitaturus est, nisi filius iniquitatis, Christi oppugnatores exhibent, in suisque actis exprimunt? Quapropter nobis summopere vigilandum est, ne hæresis isthæ quæ tanta est impudentia, quæ veluti cerastæ virus diffunditur, ut in Proverbiis scriptum habetur², quæque sententiam docet Christo adversantem, ea ipsa sit apostasia, post quam ille, scilicet Antichristus, revelabitur, præmisso suo præcursore Constantio. Alioqui cur ita contra pios viros furit? quare quasi pro sua hæresi decertat, eumque suum dicit inimicum qui Arii insanix non obtemperat. Quare quæ a Christi hostibus dicuntur libentissime admittit, talesque ac tantas vilipendit Synodos? quare jussit Ecclesias tradi Arianis, nonne ut ille cum venerit, facultatem habeat in illas introeundi: amplexeturque Constantium qui illa sibi loca præparavit? Ii namque qui ab Alexandro et decessore ejus Achilla, imo hujus decessore Petro ordinati fuerant, senes Episcopi pulsi sunt, intrusique ii quos indicabant qui milites sequebantur: indicarunt autem illos qui suæ fore sententiæ pollicerentur.

LXXVIII. Facillima res erat Meletianis: quorum pluri-
 mi, imo omnes, nequaquam religiosa institutione educati sunt, neque sanam norunt erga Christum fidem, nec quid sit Christianismus, aut quæ nobis Christianis sint Scripturæ. Nam quidam eorum, ex idolis, alii ex

¹ Daniel. ix, 27. — ² Prov. xxiii, 52.

Senatu et ex supremis magistratibus ad nos accedere, idque ut miseram immunitatem et patrocinium assequerentur : ac antiquioribus se Meletianis pecunia corruptis, ad eam pervenere dignitatem prius quam instituerentur : sed etiamsi instituti essent, qualis, quæso, doctrina apud Meletianos? attamen ne specie quidem instituti, derepente accesserunt : ac statim, accepto, quasi infantes, nomine, Episcopi appellati sunt. Ideoque ejusmodi cum sint, rem illam nihili fecere, neque putarunt pietatem ab impietate discrepare. Libenter igitur protinusque ex Meletianis Ariani effecti sunt. Quod si quidpiam aliud jusserit Imperator, in illud sese vertere sunt parati. Pietatis quippe ignorantia quam citissime illos ad consuetam et priorem, quam edocti fuere, stultitiam conjicit. Enimvero pro nihilo est illis omni vento et fluctu circumferri, dum immunes sint et humano fruuntur patrocinio; pro nihilo illis est sese immutare, talesque fieri quales antea erant, imo quales erant dum Ethnici essent. Næ illi cum ita moribus versatiles essent, rati Ecclesiam civilem esse senatum : cumque cultum idolorum saperent, utpote Ethnici, usurpato tamen præclaro Salvatoris nomine, totam contaminaverunt Ægyptum, ubi arianam hæresim vel nominari in illa curarunt. Hactenus enim in sola Ægypto libera ubique fuit sanæ fidei professio : quapropter invidiam ei quoque conflare impii illi conati sunt : imo, ut verius dicatur, non illi, sed qui eos concitaret Diabolus; ut cum venerit ejus præco Antichristus, inveniat in Ægypto Ecclesias jam suas, Meletianos sua doctrina institutos, seque in illis jam delineatum agnoscat.

LXXIX. Ejusmodi est impium hoc edictum a Constantio datum : sed populorum magna erat alacritas Martyrii subeundi, graviusque in impiissimam hæresim

odium incendebatur : luctus tamen ubique in Ecclesiis gementibus omnibus ad Dominumque clamantibus : « Pæce, Domine, populo tuo, et ne des hæreditatem » tuam in opprobrium inimicis tuis¹ : » sed festina, ut eripias nos de manu iniquorum. Nam famulis ecce tuis non pepercerunt, viamque muniunt Antichristo. Huic enim nunquam obsistent Meletiani, nulla erit eis veritatis cura, neque nefariam rem putabunt Christum abnegare : homines sane qui non sincero animo ad verbum accesserunt, nullam non, instar chamæleonis, induti formam, mercenariique eorum qui sua utuntur opera. Nequaquam enim veritatem spectant illi, sed ei præsentem anteponunt voluptatem, et hæc solum aiunt : « Comedamus et bibamus : cras enim moriemur². » Histriionum igitur Epicritianorum, magis quam Meletianorum est hujusmodi propositum, perfidique mores. Fideles autem Salvatoris famuli, ac veri Episcopi, qui sincere credunt, et non sibi sed Domino vivunt, qui piam in Dominum nostrum Jesum Christum fidem servant, probeque noscunt falsas esse illas contra veritatem criminationes, aperteque confictas in gratiam arianæ hæreseos : (nam ex Ursacii et Valentis pœnitentia, conflata deprehenderunt adversus Athanasium sycophantiam; ut eum de medio tollerent, et Christi hostium impietatem introducerent in Ecclesias) illi, inquam, hæc animadvertentes, utpote veritatis propugnatores atque præcones, contumelias et exilium pati maluerunt, et pertulere reipsa, quam adversus Athanasium subscribere, et cum Arianis communicare. Eorum enim quæ docuerant haud immemores fuere, quinimmo probe norunt, proditoribus multum dedecus, veritatem autem confidentibus, regnum cœlorum obvenerunt esse : iu-

¹ Joel, II, 17. — ² Isai. XXII, 13; 1 Cor. XV, 52.

curiosis item et Constantium reformidantibus, nihil fore boni; iis autem qui ærumnas pertulerint, ut nautis post tempestatem, tranquillus portus, ac sicut athletic post certamen, corona datur; ita et illis magnum æternumque in cœlis fore gaudium lætitiãque, qualem Joseph habuit post illas calamitates: qualem magnus Daniel post tentationes, multasque aulicorum insidias: qualem nunc Paulus habet a Salvatore coronatus: qualem expectantes omnes ubique populi Dei, hæc cum viderent animo fracti non sunt, quin potius in fide roborati, suam magis auxere alacritatem. Deprehensa quippe hæreticorum sycophantia atque impietate, persecutorem damnant, cum vexatis autem, animo sententiaque concurrunt; ut et ipsi confessionis corona donentur.

LXXX. Plura dici possent adversus hanc execrandam, Christoque adversariam hæresim: plura animadverti possent Constantii facinora, quæ sint Antichristi proœmia; at cum, ut ait Propheta, a pedibus usque ad caput, nihil in ea hæresi sanum sit, sed sordibus illa scateat et impietate, ita ut vel ex solo auditu, fugienda illa sit ut vomitus canis, et draconum virus¹: cum Costyllius Adversarii imaginem palam præferat; ut ne longius percurrat oratio, sola nobis sit divina Scriptura satis, ipsique obtemperemus omnes, hoc præceptum tradenti de aliis hæresibus, ac præsertim de ista: « Recedite, recedite, exite inde, et pollutum nolite tangere: exite » de medio eorum, et segregamini qui fertis vasa Domini². » Omnibus quippe sufficit hæc doctrina, ut si quis ab illis seductus fuerit, is quasi e Sodomis egressus, ne sese ultra ad illos convertat; ne forte idem ei accidat quod Uxori Lot. Quod si quis ab hac impia hæresi

¹ Isai. 1. — ² Isai. LI, 11.

sese ab initio purum conservavit, is in Christo gloriatur hæc aiens : Non « expandimus manus nostras ad Deum » alienum ¹ : » neque adoravimus opera manuum nostrarum, neque creaturam coluimus loco tui omnium Creatoris Dei, per Verbum tuum unigenitum Filium Dominum nostrum Jesum Christum, per quem tibi Patri, et cum ipso Verbo, in Spiritu Sancto, gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

[Athanasii Episcopi ad omnes ubique Monachos, de rebus gestis ab Arianis sub Constantio. Hic totus liber adversus Constantium a Papa compositus est.]

LXXXI. CONTESTATIO SECUNDA.

Hæc palam contestatur, per eos qui postea subscribent, Populus Alexandrinus Catholicæ Ecclesiæ, quæ est sub Athanasio reverendissimo Episcopo.

Constanti jam sumus de nocturna in nos et in Cyriacum facta invasione : tametsi contestatione opus minime erat, circa rem universæ civitati notam exploratamque. Cæsororum namque inventa corpora palam exposita sunt : arma item et tela in Cyriaco reperta seclus proclamaverunt. Quia tamen post factam contestationem, clarissimus Dux Syrianus omnes vi compellit ut secum fateantur, nullum extitisse tumultum, nullum occisum fuisse : quod sane haud leve argumentum est hæc præter sententiam humanissimi Augusti Constantii admissa fuisse. Nequaquam enim ob talia gesta metueret, si jussus illa egisset. Namque ille nos se adeuntes, rogantesque nulli ut vim inferret, neve gesta negaret, jussit nos, licet Christianos,

¹ Psal. XLIII, 21.

concredi fustibus : ea re declarans nocturnum bellum contra Ecclesiam gestum fuisse. Quapropter hæc jam iterum contestamur, quibusdam ex nobis ad piissimum Augustum proficisci jam parantibus. Adjuramus autem per omnipotentem Deum, pro salute piissimi Augusti Constantii, Præfectum Ægypti Maximum, et Curiosos, ut omnia Augusti pietati et clarissimorum præfectorum potestati referant. Adjuramus item naucleros omnes, ut hæc ubique renuncient, et ad aures piissimi Augusti referant, ad Præfectos etiam et ad omnes per singula loca Judices; ut bellum adversus Ecclesias gestum compertum sit, nemoque ignoret, temporibus Augusti Constantii, Syrianum, Virgines aliosque multos effecisse martyres. Illucescente namque quinto idus Februarii die, id est decimo quarto mensis Mechir, nobis in Cyriaco vigiliis agentibus, et orationi vacantibus (synaxis enim die paraseves futura erat) circa mediam noctem derepente in nos et in Ecclesiam irrupit præclarissimus Dux Syrianus cum multis legionibus militum, armis, strictis gladiis, telis, galeisque instructorum. Nobis autem orantibus, peractaque lectione, januas illi confregere. Foribusque vi multitudinis patefactis, ejus jussu alii sagittas emittere, alii bellicum clamare, hinc armorum strepitus insonare, enses ad lampadum splendorem emicare. Post hæc virgines occisæ, multi conculcati confertim, irrumpentibus militibus, corruere, viri sagittis confossi cadere : nonnulli ex militibus ad prædam versi, virgines nudarunt, quibus vel minimus aliorum contactus ipsa morte acerbior erat. Porro Episcopus in throno tunc sedens, omnes cohortabatur ad orandum. Dux autem agmen agebat comite sibi Hilario Notario, qui illa machinabatur quæ rerum exitus declaravit. Episcopus namque raptatus, tantum non discerptus est. In magnum itaque animi de-

liquidum lapsus, ac fere extinctus, nescimus quorsum se illorum oculis subduxerit : nam eum interficere tentabant. Deinde ubi caesos permultos conspexere, militibus jusserunt ut defunctorum corpora amolirentur occulta- rentque. Sanctissimæ porro virgines quæ mortuæ relic- tæ fuerant, in monumentis sepultæ sunt, eam gloriam adeptæ, ut ipsis piissimi Constantii temporibus martyres fuerint. Diaconi autem in ipso Cyriaco plagis concisi, ac conclusi sunt. Neque tamen hic constitit eorum facinus : nam post ea gesta quivis arbitrato suo, quam posset ja- nuam confringebat, ut aperiret, ac quæ intus erant perscrutaretur atque diriperet : immo ad ea usque loca penetrarunt, quo ne Christianis quidem omnibus liceat ingredi. Hæc novit ipse Dux civitatis Gorgonius, qui illic aderat. Certe haud leve indicium illud est hostilis ejus- modi incursus, quod arma, tela, ensesque eorum qui ir- ruperant, in Cyriaco relicta sint : etiamnum enim in Ecclesia suspensa sunt, ut ne id illi inficias ire valeant. Nam sæpe exercitus Dynamium atque ducem misit qui ea auferrent : quod nondum concessimus, donec res om- nibus sit explorata. Si itaque edictum illud sit, ut nos persecutionem patiamur, parati sumus omnes ad marty- rium subeundum : sin hoc Augusti placitum non sit, ro- gamus Ægypti Præfectum Maximum, Magistratusque omnes, ut eum deprecentur, ne talia in posterum illi aggrediantur. Rogamus item ut hæc nostra supplicatio offeratur illi : ut ne scilicet alium Episcopum huc intru- dere conentur : ad necem enim usque obstitimus ob desi- derium reverendissimi Athanasii, quem ab initio nobis Deus dedit secundum successionem Patrum nostrorum : quem ipsi piissimus Constantius cum litteris et juramentis huc transmisit. Speramus enim si id ejus pietati allatum fuerit, res eum gestas indigne laturum, nihilque contra

juramenta admissurum, sed jussurum nobiscum ut maneat Episcopus noster Athanasius. Consulibus post consulatum clarissimorum Arbæthionis et Colliani designandis, Mechir 17. quæ est pridie idus Februarii.

[Epistola porro superius scripta ad omnes ubique Monachos, desinit ad ea quæ Alexandria gesta sunt in ordinatione Georgii Cappadocis Ariani, olim fiscorum exceptoris. Sequens autem Epistola, quæ res in Synodis Arimini et Seleuciæ in Cappadocia gestas enarrat, prædictum Georgium ait Seleuciæ fuisse damnatum. Itaque Epistola ad Monachos rectius prior posita est, quæ tamen in exemplari secunda habetur.]

ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRIÆ,

ADVERSUS ARIANOS

ORATIO PRIMA.

I. OMNES quidem hæreses, quotquot hactenus a veritate recessere, evidens est insanas sibi excogitasse opiniones, illarumque impietas omnibus jam dudum est patefacta¹. Dubitari enim non potest quin earum auctores ex nobis exierint, quemadmodum scripsit beatus Joannes, quandoquidem neque fuit unquam, neque nunc nobiscum est illorum doctrina². Idcirco, ut dixit Salvator, non colligentes nobiscum, dispergunt cum Diabolo, dormientesque observant, ut sparso suo exitiali veneno, mortis socios habeant plurimos³. Quia vero una et postrema hæresum, quæ prævia Antichristo, modo exorta est, arianaque appellatur, vafra et callida, animadvertens antiquiores se sorores alias hæreses palam notatas, ipsa sese Scripturarum vocabulis, sui patris Diaboli exemplo, simulate induit, nihilque non molitur ut in Ecclesiæ paradisum sibi regredi liceat, ut Christia-

¹ Vide D. Guillon, tom. v, pag. 223 et seqq.

² 1 Joan. 11, 20. — ³ Luc. x1, 23.

na specie assumpta, aliquos ad prave de Christo sentiendum possit falsis argumentationibus adducere; siquidem nihil in se habet quod rationi sit consentaneum: cum, inquam, nihilominus nonnullos insipientes jam circumvenerit, adeo ut illi non tantum auribus sint depravati, sed etiam Evæ similes acceptum errorem gustaverint, indeque ignorantia obcecati amarum dulce æstiment, atque detestandam hæresim appellent bonam¹: vobis hortantibus necessarium duxi thoracis nefandæ hujusce hæresis sinus explicare, atque ejus stultitiæ patefacere fœtorem, ut qui procul ab eâ sunt remoti, eam magis adhuc fugiant, qui autem ab ea decepti fuerunt, respiscant, apertisque cordis oculis intelligant, quemadmodum tenebræ non sunt lux, nec mendacium veritas, ita Arianam hæresim bonam minime esse, immo vero eos qui Arianos Christianos vocant, multum profecto valdeque errare, tanquam qui nec Scripturas legerint, nec quid sit Christianissimus et Christianæ religionis fides omnino sciant.

II. Quid enim simile hæresim inter et rectam piamque fidem animadverterunt, ut nugatorie asseverent nihil illos mali dicere? Si ita est, illis sane liceat Caïpham Christianum nuncupare, proditorem Judam inter Apostolos numerare, contendere nihil eos mali fecisse qui Barabbam præ Salvatore petierunt, Hymenæum et Alexandrum tanquam recte sentientes commendare, affirmareque Apostolum falsa illis affinxisse². Verum nemo Christianus ista vel audire voluerit: nemo eum, qui hæc ausit dicere, sana mente esse putaverit. Enimvero pro Christo Arius illis est, uti Manichæis Manichæus. Similiter pro Moyse aliisque viris Sanctis, nescio quem Sotadem qui ipsis Gentilibus ludibrio est, et filiam Herodiadis

¹ Isai. v, 20. — ² 1 Tim. 1, 20.

repererunt. Namque et illius fractos effœminatosque mores Arius, Thalias quoque ipse scribendo, imitatus est, et hujus saltatricis saltationem suis in Dominum maledictis saltando et ludendo est amulatus, adeo ut qui in hujusmodi hæresim inciderint, mente conturbentur et desipiant, et nomen Domini gloriæ mutant in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, ac denique pro Christianis Ariani nominentur, hocque suæ impietatis habeant insigne¹. Nec enim seipsos contentur defendere, nec quod illis probro est in eos false conjiciant, qui sui similes non sunt, ut etiam Christianos a propriis magistris velint appellare, quo nimirum hoc pacto ipsi quoque videantur Christiani appellari. Ne, inquam, in tam probroso hoc suo nomine erubescerent velint nugari; aut si vere erubescant, vel sese abscondant, vel a propria resiliant impietate. Nec enim unquam populus a propriis Episcopis nomen accepit, sed a Domino in quem et fidem habemus. Hinc licet beati Apostoli magistri nostri et Evangelii Salvatoris administrari fuerint, ex illis tamen non nominamur, sed a Christo Christiani et sumus et dicimur. Illi autem qui ab aliis habent suæ fidei originem, congruenter illorum nomine notantur, utpote qui ad eosdem pertineant.

III. Sane cum nos omnes a Christo Christiani et essemus et nominaremur, ejectus olim est Marcion hæresis auctor: atque hi quidem qui cum illo permanserunt qui Marcionem expulit, Christiani nomen retinuerunt; qui vero secuti sunt Marcionem, Marcionistæ deinceps sunt appellati. Similiter Valentinus, Basilides, Manichæus et Simon Magus proprium nomen suis asseclis impertierunt: unde alii Valentiniani, alii Basilidiani, alii Manichæi, Simoniani alii, aliique Catapluryges a Phrygia, et a No-

¹ Rom. 1, 25.

vato Novatiani nuncupantur. Ita similiter Meletius a Petro Episcopo et martyre ejectus, suos non jam amplius Christianos sed Meletianos vocavit. Sic igitur etiam postquam beatæ memoriæ Alexander Arium ejecit, hi qui cum Alexandro perstiterunt, Christiani, ut antea; dicti sunt; qui autem cum Ario recesserunt, Salvatoris nomen nobis, qui cum Alexandro remansimus, reliquerunt, et illi jam inde Ariani sunt appellati. Hinc ergo qui item post Alexandri mortem cum Athanasio ejus successore et aliis quibuscum ipse communicat, communicant, eandem illi retinent formam, neque aliqui inter eos nomine ejus insigniuntur, neque ipse illorum, sed omnes rursus et consueto more Christiani vocantur. Tametsi enim magistrorum successores habemus, quorum effici-mur discipuli: tamen quia ea, quæ sunt Christi, nos illi docent, Christiani nihilominus et sumus et dicimur. At qui sequuntur hæreticos, innumerabiles licet successores habuerint, ejus semper nomine, qui hæresis inventor fuit, appellabuntur. Certe etiamsi mortuus sit Arius multique ex suis illi successerint, tamen qui ejus propugnant opiniones, ex Ario noti, Ariani vocantur. Et vero non leve hujusce rei argumentum mihi esse videtur, quod qui e Gentilibus etiam nunc ad Ecclesiam accedunt, dimissa idolorum superstitione, non illorum, a quibus instruuntur, cognomen accipiunt, sed Salvatoris, ita ut qui Gentiles dicebantur, Christiani incipiant vocari. Qui autem ad illos abeunt, vel quicumque ab Ecclesia ad hanc hæresim discedunt, Christi deposito nomine, Ariani deinceps nuncupantur, ut qui Christi fidem non amplius habeant, sed Aarii furoris sint facti hæredes.

IV. Num igitur æquum fuerit eos Christianos dicere, qui non Christiani, sed Ariani sunt? An ad Catholicam

Ecclesiam illi pertinent, qui Apostolicam fidem excusserunt, et novorum malorum auctores fuerunt? qui divinarum Scripturarum oraculis relictis, Arii Thalias novam sapientiam appellant? quod quidem non immerito aiunt: novam quippe hæresim annuntiant. Quocirca mirari subit, quod cum multi plurimos commentarios et sermones scripserint in vetus et novum Testamentum, nec apud ullos, vel etiam apud graviores Gentilium auctores Thalia reperiatur, sed ab his duntaxat soleat adhiberi, qui inter pocula cum plausu et facetiis ista in ludis canunt, ut ab aliis irrideantur: mirificus Arius nihil honestum sectatus, immo ignarus quid probos homines deceat, maximamque partem aliarum hæresum furatus, solius Sotadæ scurriles facetias æmulatus fuit. Quid enim eum agere conveniebat, cupientem contra Dominum tripudiare, quam miseræ suæ impietatis vocolas dissolutis et luxuriosis modis significare? ut, quemadmodum sapientia ait, « Ex verbis suis cognoscetur vir; » sic huiusmodi numeris, scriptoris animus effœminatus ejusque mentis corruptio pateret. Et vero latere non potuit homo versutus: verum quamvis sæpissime sese serpentis more sursum deorsumve contorserit et verterit, tamen in Pharisæorum lapsus errorem est. Nam ut illi in animo habentes legem violare, se legis verba meditari fingebant, cumque expectatum jamque præsentem Dominum velent negare, simulabant Deum eum appellare, eorumque nihilominus convicta impietas est cum dicerent, cur « Tu, homo cum scis, facis teipsum Deum, » et dicit, « Ego et Pater unum sumus¹? » ita quoque fucatus et Sotadeus Arius simulat quidem se de Deo loqui, cum Scripturarum vocibus utitur; at nihil id impedit quominus atheus et impius esse undique convincatur, quippe

¹ Joan, x, 33 et 39.

qui Dei Filium audeat negare, eumque inter res creatas annumeret.

V. Ipsum itaque Arianæ Thaliæ et futilitatis exordium, quod mores modosve effœminatos præ se fert, hujusmodi est : « Juxta eorum fidem qui electi Dei, periti Dei, filii » sancti et orthodoxi sunt, quique sanctum Dei Spiri- » tum acceperunt, hæc ego didici a viris, qui sapientiæ » participes, comes, a Deo docti, et in omnibus sunt » sapientes. Horum ego, eadem ac illi sentiens, vestigiis » institi, ego, inquam, celeberrimus ille, qui quamplu- » rima propter Dei gloriam passus sum, et a Deo doctus » sapientiam et scientiam accepi. Facetiæ autem ejus » execrandæ et plenæ impietatis, quæ in ea continen- » tur, tales sunt. Non semper Deus fuit Pater : sed fuit, » cum Deus solus esset, nondumque Pater erat; postea » vero factus est Pater. Non semper fuit Filius : nam » cum omnia ex nihilo sint orta, resque omnes creatæ » sint et factæ, ipsum quoque Dei Verbum ex nihilo » factum est, et fuit aliquando cum non esset : nec erat » antequam fieret; sed habuit quoque creationis ini- » tium. Erat enim, inquit, solus Deus, nondumque erat » Verbum et Sapientia. Cum autem nos postea voluit » creare, tunc profecto unum quemdam fecit, quem et » Verbum et Sapientiam et Filium nominavit, ut nos » per ipsum crearet. Duas ergo sapientias esse ait, unam » quæ propria sit et cum Deo simul existat; Filium vero » in ista sapientia factum fuisse, ejusque factum partici- » pem, Sapientiam et Verbum nomine tenus esse appel- » latum. Sapientia enim, inquit, per sapientiam, Dei » sapientis voluntate, extitit. Sic aliud Verbum in Deo » esse dicit præter Filium, cujus Verbi participem fac- » tum Filium, ipsum quoque gratia Verbum et Filium » vocatum fuisse. Est autem etiam propria hæc illorum

» hæresis sententia, quam aliis suis in operibus explica-
 » runt, nempe multas virtutes seu potentias esse, qua-
 » rum una quidem, natura, Dei propria sit atque æter-
 » na, Christum autem non esse veram Dei virtutem, sed
 » unam earum quæ virtutes solent dici, inter quas et lo-
 » custa et eruca, non virtus tantum, sed magna virtus
 » appellatur¹; alias porro multas esse similesque Filio,
 » de quibus David psallit, *Dominus virtutum*²: item,
 » Verbum natura, ut nos omnes, esse mutabile, suoque
 » arbitrio, quousque volet, bonum perseverare: quod
 » si voluerit, posse quoque ut et nos mutari, cum mu-
 » tabili sit natura. Quia enim Deus, inquit, bonum
 » cum fore præscivit, idcirco hanc ei gloriam præve-
 » niendo donavit, quam homo postea ex virtute conse-
 » cutus est: quapropter ex ejus operibus quæ præscivit
 » Deus, talem illum nasci voluit.

VI. « Præterea ausus est dicere Verbum non esse ve-
 » rum Deum. Nam tametsi dicitur Deus, inquit, non
 » tamen verus est Deus; sed gratiæ factus particeps non
 » aliter quam alii omnes, ipse quoque nomine dun-
 » taxat dicitur Deus. Quemadmodum item, pergit ille,
 » res omnes secundum naturam diversæ et dissimiles Dei
 » sunt: ita et Verbum omnino alienum et dissimile est
 » naturæ proprietatisve Dei Patris, sed ad res factas et
 » creatas pertinet, quarum una ipsum est. Insuper te-
 » meritatis Diaboli hæres veluti factus scripsit in Thalia,
 » Patrem a Filio videri non posse, neque Verbum per-
 » fecte et plene suum Patrem posse intueri vel cognos-
 » cere, sed quidquid cognoscit et cernit, convenienter
 » pro suis viribus cognoscere et cernere, quemadmo-
 » dum et nos pro nostra facultate cognoscimus. Enim-
 » vero, inquit, non solum Filius Patrem non accurate

¹ Joel. 1, 2. — ² Psal. xxiii, 10.

» cognoscit, utpote cui comprehendendi facultas desit,
 » verum nec suam ipse naturam notam habet. Addit si-
 » militer natura divisas, diversas, disjunctas, alienas-
 » que nec invicem participes esse Patris, Filii, et Sancti
 » Spiritus substantias: quin etiam, ut ipse ait, penitus
 » inter se et substantia et gloria sunt infinite dissimiles.
 » Itaque quod ad naturæ et gloriæ similitudinem atti-
 » net, Verbum ab utrisque Patre videlicet et Spiritu
 » Sancto alienum omnino esse docet: hæc enim ipsa
 » sunt impii illius verba, qui item ait Filium ex se a
 » Patre esse divisum, nullaque in re participem ejus
 » esse. » Et hæc quidem sunt particulæ fabellarum quæ
 in ridiculo Arii extant volumine.

VII. Quis ergo his et carmine Thaliæ auditis, Arium quasi in scena de hujusmodi rebus jocantem jure non oderit? Quis non agnoscit illum, cum Dei nomen proferre et de Deo loqui videtur, simillimum esse serpentis mulieri dantis consilium? Ecquis vero aliis quæ ibidem sequuntur perlectis, non tam clare ejus perspicit impietatem, quam fraudem in quam serpens mulierem dolose induxit¹? Quis, quæso, ad has impietates non obstupescat? Coelum quidem, ut ait Propheta, obstupuit, et terra tremuit ob violatam legem². Sol autem vehementius indignatus, nec ferens injurias quas communis omnium nostrum Dominus sponte pro nobis corpore toleravit, sese ipse avertit, contractisque radiis diem illum privavit luce. Qui vero ad impia Arii verba, universa hominum natura stupore non exhorrescat, aures non obstruat, oculos non claudat, ut nec illa audiat, nec eum qui ista conscripsit aspiciat? An non potius jure merito contra ipsos tanquam impios et valde ingratos clamaverit ipse Dominus, quæ per Prophetam Oseam præ-

¹ Gens. 2. — ² Jerem, 11, 12.

dixit : « Væ eis , quoniam recesserunt a me , miseri » sunt quia impii in me fuerunt. Ego vero redemi eos : » et ipsi locuti sunt contra me mendacia¹. » Et paulo-post : « Contra me cogitaverunt mala , in nihilum con- » versi sunt². » Nam postquam a Dei Verbo , quod ip- sum vere est , sese avertere , et eum , qui non est , sibi confinxere , in nihilum utique sunt ipsi dilapsi. Sane hæc causa fuit cur generalis Synodus Arium ista effluentem repulerit ex Ecclesia , cujus cum impietatem ferre non posset , cum anathemate percussit : ex quo jam tempore cre- dita est Arii impietas quid amplius quam cæteras hære- ses continere , quippe quæ et Christi inimica dicta sit , et prænuntia Antichristi sit habita. Etsi igitur , uti jam dixi , tam amplum adversus impiam hanc hæresim judi- cium maxime sufficit , ut ejus horror omnibus injiciatur : attamen quia nonnulli qui Christiani vocantur , vel ins- cienter , vel dissimulanter istam hæresim ad fidem nihil pertinere , ut antea dictum est , existimant , eosque , qui ita sentiunt , Christianos non dubitant appellare ; age , quo retegatur hæresis astutia , illos pro nostra facultate interrogemus. Forte enim hoc pacto futurum est ut irre- titi taceant , et ab ea non secus quam a conspectu serpen- tis fugiant.

VIII. Itaque si ideo arbitrantur impiam Thalian esse piam , quia aliquot divinæ Scripturæ voces contineat : profecto sequetur ut , cum nunc vident legi a Judæis Le- gem et Prophetas , Christum quoque ipsi cum illis ne- gent. Quin etiam si acciderit ut Manichæos quasdam Evangeliorum particulas recitantes audiant , Legem et Prophetas cum illis repudient necesse fuerit. Quod si per ignorantiam ita æstuant et hæc garriunt , discant ex Scrip- turis ipsum Diabolum hæresum auctorem , ob proprium

¹ *Ose.* vii, 13. — ² *Ibid.* 15.

perversitatis fœtorem, verba Scripturarum usurpare solere, ut illis quodammodo obiectus, suum venenum possit facilius spargere simplicesque circumvenire. Sic Evam fefellit ille : sic alias effinxit hæreses : sic etiam hoc tempore Ario persuasit ut in hæreses ipse invehetur, illisque adversari simularet, quo latenter suam posset hæresim inducere. Verumtamen ne ita quidem latere potuit Veterator. Ut enim suam contra Dei Verbum exprompsit impietatem, omnibus statim rebus excidit, cunctisque compertum est eum in cæteris quoque ignarum esse, nihilque omnino quod verum sit sentire, sed tantum simulatione uti. Qui enim vera de Patre is proferat, qui Filium, a quo Patris cognitio omnis impertitur, audet negare? Vel qui recte de Spiritu Sancto ille opinabitur, qui de Filio, a quo ipse datur, impie non veretur loqui? Quis illi credat de resurrectione disserenti, qui Christum propter nos factum primogenitum ex mortuis negat¹? Qui vero fieri potest ut is, qui germanam ac veram Filii ex Patre generationem plane ignorat, circa ejusdem corporeum adventum non erret? Ita enim et olim Judæi, postquam Verbum negaverunt, et dixerunt, « Non habemus Regem nisi Cæsarem², » rebus omnibus continuo spoliati sunt, ac luce lucernæ, unguenti odore, Prophetiæ cognitione, ipsaque veritate nudi sunt destituti, qui et modo nihil intelligentes tanquam in tenebris ambulant. Enimvero quis talia audivit unquam? Aut unde vel a quo hujusce hæresis adulatores muneribus corrupti ista didicere? Quis illos, cum Christianæ religionis elementis informabantur, quidquam simile docuit? Quis illis dixit, Rerum creatarum cultu dimisso, iterum accedite ut rem creatam et factam colatis? Quod si ipsi nunc primum hæc se audire fatentur, non ergo inficientur alie-

¹ Coloss. 1, 18. — ² Иоанн, XIX, 15,

nam esse hanc hæresim neque a Patribus traditam. Quod autem a Patribus traditum non est, sed novissime est excogitatum, cujus, quæso, generis esse censendum est, quam ejus de quo dixit beatus Paulus: « In postre-
» mis temporibus discedent quidam a sana fide, atten-
» dentes spiritibus erroris et doctrinis dæmoniorum, in
» hypocrisi loquentium mendacium, et cauteriatam ha-
» bentium suam conscientiam, et avertentium se a veri-
» tate¹. »

IX. Ecce enim nos quidem ex divinis Scripturis libere et confidenter de pia rectaque fide loquimur, quam et tanquam lucernam super candelabrum collocamus, dicentes: Filius verus natura et genuinus est Patris, ejusque substantiæ proprius, Sapiaentia unigenita, Verbum verum ac unicum Dei ipse est, non res creata vel facta, sed proprius substantiæ Patris fœtus. Quocirca Deus est verus, veroque Patri consubstantialis existit. Alii autem quibus dicitur, « Ego dixi: Dii estis², » Filii per Spiritum participes tantum facti hanc a Patre habent gratiam³. Figura enim est substantiæ Patris, lux ex luce, virtus et vera naturæ Patris imago. Id enim ipse Dominus dixit: « Qui me vidit, vidit Patrem⁴. Semper item fuit, et est, ac nunquam non fuit: cum enim Pater æternus sit, ejus quoque Verbum et Sapiaentiam æternam esse necesse est. Illi vero quid tandem nobis ex nefanda Thalia queant proferre? Eam saltem prius legant scriptoris mores imitati, ut vel ab aliis irrisi discant quanto lapsu ceciderint, atque ita deinde loquantur. Quid vero amplius ex illa dicendum habeant, quam ista: « Non semper
» per Deus fuit Pater, sed postea factus est. Non semper
⁴ » fuit Filius, nec enim fuit antequam natus est. Non est

¹ 1 Tim. iv, 1. — Tit. 1, 14. — ² Psal. xxxi, 6. — ³ Hebr. 1, 5. —
⁴ Joan. xiv, 9.

» ex Patre : sed ipse quoque ex nihilo extitit. Non pro-
 » prius est naturæ Patris : nam et creatus est et factus.
 » Christus non est verus Deus : sed ipse etiam non nisi
 » participatione Deus effectus est. Filius Patrem non no-
 » vit accurate, nec Verbum perfecte Patrem videt : nec
 » item verum et unicum est Patris Verbum ; sed solo no-
 » mine Verbum dicitur et Sapientia, gratia Filius et vir-
 » tus appellatur. Non est immutabilis ut Pater, sed na-
 » tura mutabilis est, sicuti res creatæ, ipsique deest
 » quod ad comprehensionem et perfectam Patris cogni-
 » tionem requiritur. » Mira sane hæresis, quæ nihil con-
 » tinet credibile, sed eum qui est, non esse fingit, perpetuoque pro laudibus profert maledicta. Si quis igitur utraque examinata sententia rogetur quænam fides sibi videatur eligenda, vel cujusnam voces Deo magis convenire arbitretur : immo vero vel ipsi impietatis assentatores dicant, quid de Deo (nam « Deus erat Verbum »)¹ quempiam interrogatum deceat respondere ? inde enim sententia utraque proposita omnino constabit, quid respondere conveniat ; nempe, erat vel non erat : semper vel antequam natus est : æternum esse, vel, a quo et ex quo : verum esse, vel, adoptione, participatione et secundum cogitationem : unum eum ex factis rebus dicendum esse, vel, cum Patre jungendum : ipsum Patri secundum naturam esse dissimilem, vel, Patris similem et proprium esse : rem creatam esse, vel, per ipsum res creatas factas fuisse : eum esse Patris Verbum, vel, alterum esse præter istum, ipsumque per illud aliud Verbum, et per aliam sapientiam factum esse, eundem denique nomine tantummodo Sapientiam et Verbum vocatum esse illiusque sapientiæ participem et secundum fuisse factum.

X. Quorum igitur verba magis Deo digna sunt osten-

¹ Joan. 1, 1.

duntque Dominum nostrum Jesum Christum Deum esse et Filium Patris? Eane quæ vos evomistis, annon potius ea quæ nos ex Scripturis sacris et attulimus et afferimus? Itaque si Salvator nec Deus nec Verbum nec Filius est: liceat sane vobis, quemadmodum Gentilibus et nostri ævi Judæis, quicquid libuerit dicere: sed si et Verbum Patris et Filius verus est; si Deus est ex Deo, et super omnia benedictus in sæcula¹: an non prorsus æquum fuerit alias voces et Arianam Thaliã, veluti malorum imaginem omnique plenam impietate, delere et oblitescere? in quam qui inciderit, nescit gigantes ibi perire, ipseque in inferorum foveam occurrit. Nec vero id illi ignorant, hincque fit ut illam, utpote callidi, occultent, nec audeant pervulgare, sed alia omnino usurpent verba. Nam si impia illa verba proferre auderent, non dubium quin condemnarentur. Quin etiam si vel in suspicionem ita sentiendi venirent, profecto undique Scripturarum obruerentur auctoritatibus. Idecirco igitur, tanquam filii hujus sæculi, veriti ne sua lucerna oleastri oleo accensa cito extinguatur (nam *lux impiorum extinguitur*²) eam sub simulationis modium abscondunt, alia loquuntur, amicorum præsidia et Constantii metum ostentant, ut qui ipsos conveniunt, sordes arianæ hæresis propter illorum simulationem et ostentationem non animadvertant. Annon ergo vel hac de causa odio prosequenda fuerit, quod etiam a suis occultetur ut timida, ac veluti serpens foveatur? Unde enim has sibi coacervarunt vovulas, aut a quonam acceptas prodere non sunt veriti? Sane neminem hominum qui sibi illas tradiderint poterunt indicare. Quis enim hominum sive Græcus sive Barbarus eum, quem Deum confitetur, unam e rebus creatis ausit dicere, nec fuisse antequam factus est? vel

¹ Romi, ix, 5. — ² Job, xviii, 5.

quis est qui ei, quem Deum credidit, fidem derogat dicenti, *hic est Filius meus dilectus*¹, eumque non Filium, sed rem factam esse velit? Nempe fieri non potest quin omnes adversus illos adeo insanientes acrius indignentur. Verum nec etiam ad Scripturas confugere illis integrum fuerit: jam enim sæpius ostensum est moxque ostendetur voces hujusmodi a divinis oraculis esse penitus alienas. Itaque quando illis restat dicendum se his a Diabolo acceptis insanisse, (si quidem tantorum malorum solus sator est) age, ei obsistamus (namque cum illo nobis per illos certamen est) ut Domino adjuvante, et illo, ut solet, vi argumentorum prostrato, ipsi tandem erubescant, hærentem videntes qui hæresim ipsis insemnavit, saltemque velsero discant eos, quia Ariani sint, Christianos non esse.

XI. Dixistis igitur et sentitis, illo vobis suggerente, fuisse aliquando, cum non esset Filius: nam hoc primum vestri commenti velum detrahendum est. Quid ergo fuit aliquando, cum Filius non esset? nam hæc vestra sunt verba, o maledici et impii. Si Patrem esse respondetis, major vestra est impietas: nefas quippe est de illo dicere, aliquando fuit, vel eundem voce, aliquando, significare. Namque et semper et nunc est, et Filio existente est: ipse est qui est, et Filii Pater. Si vero respondetis Filium fuisse aliquando cum ipse non esset: stulta profecto et fatua est responsio. Nam qui fieri potest ut et ipse esset, et idem ipse non esset? itaque necessario restat ut hic hæsitantes respondeatis fuisse aliquando tempus cum non esset Verbum. Hoc enim vestrum adverbium, aliquando, id ex se significat. Quod item rursus scripsistis, « Non erat » Filius priusquam nasceretur, idem omnino est ac illud » quod dicitis, fuit aliquando, cum non esset: siquidem » uterque loquendi modus tempus ante Verbum esse

¹ Matth. xvii, 5.

» indicat. » Undenam igitur hæc a vobis sunt excogitata? Ut quid et vos, tanquam gentes, fremuistis, et inanes vuculas adversus Dominum, et adversus Christum ejus meditamini¹? Nulla enim in parte sanctarum Scripturarum tale aliquid de Salvatore extat, sed potius ex illis perspicuum est sempiternum eum et æternum esse, semperque cum Patre existisse. Nam « In principio erat » Verbum et Verbum erat apud Deum et Deus erat Verbum². » Et in Apocalypsi hæc habentur, « Qui est, qui erat, et qui venturus est³. » Quis autem æternitatem ei, qui est, et qui erat, possit detrudere? Sic enim et ipse Paulus, ut Judæos convinceret, Epistola ad Romanos scripsit: « Ex quibus Christus secundum » carnem, qui est super omnia Deus benedictus in sæcula⁴. » Cum item Gentiles confutaret, ait, « Invisibilia » enim ipsius ex creatione mundi, per ea quæ facta » sunt, intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque » ejus virtus et divinitas⁵. » Quæ vero sit virtus Dei, idem iterum his verbis docet, « Christus Dei virtus et » Dei sapientia⁶. » Nec enim hoc in loco Patrem voluit significare, ut soletis inter vos dictitare, aientes, Pater sua ipsius est sempiterna virtus. Non ita sane est. Nec enim dixit, ipse Deus est virtus; sed, ejus est virtus. Nemini porro dubium fuerit quin id, quod ejus est, non idem sit quod ipse: nec tamen hoc ipsum ab eo est alienam, sed potius ejus proprium est. Verum legite quæ postea sequuntur, et convertimini ad Dominum, (*Dominus autem Spiritus est*⁷) Illudque de Filio intelligi facile perspicietis.

XII. Nempe postquam creationis meminisset, valde congruenter de opificis in ipsa creatione virtute loquitur,

¹ Psal. 11, 1. — ² Joan. 1, 1. — ³ Apocal. 1, 4. — ⁴ Rom. 1x, 5. — ⁵ Rom. 1, 20. — ⁶ 1 Cor. 1, 24. — ⁷ 2 Cor. 11, 17.

quæ quidem virtus Verbum est Dei per quod omnia facta sunt. Si igitur rerum creatarum natura Deum ex se sola sine Filio possit notum facere : videte ne ruatis, arbitantes etiam sine Filio illam esse factam. Si porro omnia per Filium facta sunt et in eo consistunt : is qui rite creatam naturam voluerit contemplari, Verbum quoque, a quo est condita, necessarie contemplabitur, ac Patrem per ipsam intelligere incipiet. Quod si secundum Salvatorem, « Nemo novit Patrem nisi Filius, et cui voluerit » Filius revelare¹ : » si item Philippo dicenti, « Ostende » nobis Patrem, « non respondit, intueri res creatas ; sed, « Qui vidit me, vidit Patrem² : » admodum convenienter Paulus Gentiles increpans quod concentum et ordinem rerum creatarum contemplantes, nihil de Verbo earum opifice cogitarent, (namque res creatæ suum indicant opificem) ut per ipsas etiam verum Deum agnoscerent, abstinerentque a rerum creatarum cultu, admodum, inquam, convenienter dixit, « Sempiterna quoque » ejus virtus et divinitas³, » ut his Filium significaret. Porro cum aiunt Sancti, « Qui existit ante sæcula, et per » quem fecit sæcula, » non minus Filium æternum sempiternumque prædicant, eumque hac ratione Deum esse significant. Nam Isaias dicit : « Deus sempiternus » qui creavit terminos terræ⁴. » Susanna quoque aiebat : « Deus sempiternus. » Baruch item scripsit : « Clamabo » ad Deum sempiternum in diebus meis⁵. » Et paulo post : « Ego enim speravi in sempiternum, salutem vestram, » et venit mihi gaudium a Sancto⁶. » Cum autem Apostolus ad Hebræos scribat, « Qui cum sit splendor gloriæ et » figura substantiæ ejus⁷ : et David in octogesimo nono Psalmo canat, « Et sit splendor Domini super nos⁸ : » et,

¹ Matth. xi, 27. — ² Joan. xiv, 9. — ³ Rom. i, 20. — ⁴ Isai. xl, 28. — ⁵ Dan. xiii, 42. — ⁶ Bar. iv, 20, 22. — ⁷ Hebr. i, 3. — ⁸ Psal. lxxxix, 17.

« in lumine tuo videbimus lumen ¹ : » quis adeo demens sit ut dubitet, utrum semper fuerit Filius? Quando enim quis lucem vidit absque splendoris fulgore, ut de Filio audeat dicere, « Fuit aliquando cum non esset, vel, » Non erat antequam nasceretur? Jam illud quod in centesimo quadragesimo quarto Psalmo ad Filium dicitur, « Regnum tuum, regnum omnium sæculorum ², » certe non sinit quemquam vel minimum intervallum cogitare, in quo non extiterit Verbum. Si enim omne intervallum sæculis definitur, omniumque sæculorum rex et opifex est Verbum, cum ante ipsam nullum vel tantillum sit intervallum, non est dubium quin is insaniat vehementer, qui dixerit, « Fuit aliquando cum non esset æternus : » et, « Ex nihilo est Filius. » Præterea cum dicat Dominus, « Ego sum veritas ³ » nec dicat, « Ego factus sum veritas, » sed ubique verbum, « Sum, » adhibeat, ut, « Ego sum » pastor, ego sum lux ⁴ : » et rursus, « Nonne vos vocatis » me Dominum et Magistrum, et bene dicitis : sum eternum ⁵ : » quis Deum et Sapientiam et Verbum Patris ea voce, cum de seipso loquitur, utentem audiens, de veritate adhuc ambiget, nec statim credet hoc verbo, « Sum, » indicari Filium æternum esse, et sine initio ante omnia sæcula existere ⁶?

XIII. Quod ergo Scripturæ sacræ Filium æternum esse asseverent, patet ex dictis : quod autem quæ dicitant Ariani, « non erat, priusquam, quando, » eadem Scripturæ de rebus creatis asserunt, ex dicendis constabit. Moyses enim hujus mundi procreationem enarrans ait : « Omne virgultum agri antequam nasceretur in terra, » et omne fœnum agri priusquam exoriretur : non enim pluerat Deus super terram, et homo non erat qui opera-

¹ Psal. xxxv, 10. — ² Ibid. cxliv, 15. — ³ Joan. xiv, 6. — ⁴ Joan, x, 14, — ⁵ Joan. viii, 17. — ⁶ Joan. xiii, 13.

retur terram¹. » Et in Deuteronomio : « Quando divide-
 » bat Altissimus gentes². » Dominus autem per seipsum
 aiebat : « Si diligeretis me, gauderetis utique quia dixi,
 » Vado ad Patrem, quia Pater major me est : et nunc
 » dixi vobis, priusquam fiat, ut cum factum fuerit, cre-
 » datis³. » Ita quoque de rebus creatis per Salomonem
 loquitur : « Antequam terram faceret, et antequam abys-
 » sos produceret, antequam fontes aquarum erumperent,
 » antequam montes collocarentur; ante omnes colles
 » gignit me⁴. » Et, « Antequam Abraham fieret, ego
 » sum⁵. » De Jeremia item dicit : « Priusquam te forma-
 » rem in utero, novi te⁶. » Et David his verbis psallit :
 « Domine, refugium factus es nobis in generatione
 » et generatione. Priusquam montes fierent, et forma-
 » retur terra et orbis, et a sæculo et usque in sæculum
 » tu es⁷. » Et apud Danielelem, « Exclamavit voce magna
 » Susanna et dixit : Deus æternæ, qui absconditorum es
 » cognitor, qui nosti omnia antequam fiant⁸. » Itaque hæ
 dictiones, « Aliquando non erat, antequam nasceretur,
 » quando, » et similes aliæ vocolæ de rebus factis ac crea-
 tis quæ ex nihilo sunt factæ, aptissime dicuntur : sed a
 Verbo omnino sunt alienæ. Si porro hæc de rebus creatis
 habent Scripturæ, cumque de Filio agitur, vocabulum,
semper, adhibent : non igitur, o Dei hostes, ex nihilo
 factus est Filius, neque ullo modo est ex rebus factis,
 sed Patris imago est æternumque Verbum, quod sane
 non aliquando non fuit, sed semper fuit, tanquam æternæ
 lucis splendor æternus. Quid igitur tempora ante Filium
 comminiscimini, vel cur post tempora impie affirmatis
 Verbum extitisse, per quod ipsa sæcula facta sunt? Nam
 qui prorsus fieri queat ut vel tempus extiterit vel sæcu-

¹ Gen. II, 5. — ² Deut. XXXII, 8. — ³ Joan. XIV, 28. — ⁴ Prov. VIII, 25. —
⁵ Joan. VIII, 58. — ⁶ Jerem. I, 5. — ⁷ Psal. LXXXIX, 1. — ⁸ Dan. XIII, 42.

lum, cum nondum, ut quidem putatis, exortum fuerit Verbum, per quod omnia facta sunt, et sine quo nihil omnino factum est? Aut quare, cum tempus significetis, non aperte dicitis, « Fuit tempus quando non erat Verbum? » Verum nomen quidem ipsum temporis, simpliciores decipiendi causa, reticetis: at mentem et sententiam vestram celare pœnitus non valetis, quanquam si celaveritis, latere certe nunquam poteritis; siquidem tempora ipsi rursus significatis, cum dicitis, « Fuit aliquando, cum » non esset, » et, « Non erat priusquam ortus est. »

XIV. Verum his licet ita probatis, eo impudentius hujusmodi argutiis nobis insultant. Si non fuit aliquando, inquirunt, cum non esset Filius, sed ipse æternus est, unaque cum Patre existit, nolite jam eum Filium, sed fratrem Patris dicere. O stolidos admodum et litigiosos! Si enim cum ab æternitate tantum simul extitisse cum Patre, nec Filium esse asseverarem, aliquid utique probabilitatis haberet simulata illorum religio. Sin autem cum eum æternum dicimus, eundem confitemur genitum ex Patre Filium, qua, quæso, ratione genitus genitoris frater possit existimari? Si item nostra fides est in Patrem et Filium; quænam inter illos intercedit fraterna cognatio? aut quomodo potest Verbum, ejus dici frater, cujus est Verbum? Nec vero hæc illis ignota est repugnantia, nam veritatem et ipsi perspiciunt: sed est sane Judaïca excusatio, et hominum qui, ut ait Salomon, a veritate volunt discedere¹. Neque enim ex aliquo principio prius existente Pater et Filius geniti, fuerunt, ut censeantur esse fratres: Pater quidem principium et genitor est Filii, et Pater pater est, nec alicujus fuit Filius: Filius autem filius est, non frater. Si idem porro æternus Patris fœtus dicitur, recte omnino dicitur. Nam

¹Prov. xxvii, 1.

non aliquando imperfecta fuit Patris natura, ut quod illius proprium esset, eidem postea accederet: neque ut homo ex homine genitus est Filius, ut Patre existeret posterior, sed Dei foetus est, qui, utpote proprius Dei semper existentis Filius, ab aeternitate et ipse existit. Hominum quidem proprium est in tempore gignere, propter naturæ defectum: at aeternus est Dei foetus, quia semper perfectissima fuit Dei natura. Itaque si non est Filius, sed e nihilo est factus: id primum ipsi probent, ac deinde liceat illis tanquam de re facta clamitare, « Fuit aliquando, cum non esset: res quippe quæ factæ » sunt, antea certe non erant. » Sed si est Filius, uti Pater testatur et Scripturæ prædicant, Filius autem nihil aliud est quam quod ex Patre gignitur, idque quod ex Patre gignitur, ejus est Verbum et Sapientia et splendor; quid aliud inde concludendum est, quam eos qui dicunt, « Fuit aliquando, cum non esset Filius, velut fures » quosdam Verbum a Deo detrahere, aperteque adversus » eum contendere, ipsum fuisse aliquando sine proprio » suo Verbo et Sapientia, lucem fuisse aliquando sine » splendore, fontem sterilem et aridum esse. » Nam tametsi temporis nomen, metu id sibi exprobrantium, refugere simulantes, fatentur eum ante tempora exitisse: tamen quia quædam definiunt intervalla, in quibus ipsum non fuisse volunt, valde impii sunt habendi, quod tempora significant, et rationis sive verbi expertem audeant Deum ipsum fingere.

XV. Quod si Filii nomen et ipsi adnittunt, ne palam ab omnibus condemnentur, sed tamen eum proprium naturæ Patris foetum esse inficiantur, quasi scilicet absque partium et divisionum suspitione id fieri non queat; sane eum negant nihilominus, quippe qui illum non verum sed solo nomine Filium esse velint. Cæterum an non

graviter errant, qui eodem modo de re non corporea ac de corporea ratiocinantur, quique ob propriæ naturæ imbecillitatem quod proprium et naturale est Patris non verentur negare? Profecto si ita est, superest ut cum minime intelligant quomodo sit Deus vel qualis sit Pater, eundem quoque plane negent, quandoquidem fœtum Patris non nisi ex seipsis insani metiuntur. Verum illos ita affectos, arbitantesque esse non posse Dei Filium, miserari æquum mihi videtur: haud tamen ab re fuerit illos interrogare et convincere, si forte vel hoc pacto ad sensum et rationem queant revocari. Si secundum vos Filius est ex nihilo, nec fuit antequam natus est: prorsus sequitur ut ipse quoque non nisi participatione Filius, Deus, et Sipientia sit appellatus. Nam ita etiam res aliæ omnes sunt constitutæ, quæ et sanctificatæ glorificantur. Cujus ergo ille sit particeps vos dicere necesse omnino est. Res enim aliæ omnes Spiritus sunt participes: ipsum autem cuiusnam rei participem dicetis? Spiritus? Atqui ipse Spiritus a Filio potius accipit, ut idem Filius testatur, absurdumque dictu est hunc ab illo sanctificari¹. Igitur Patris fit particeps: id enim superest, et necessario dicendum. Sed quid tandem, vel unde illud est? Si aliquid extrinsecus excogitatum a Patre, non jam Patris erit particeps, sed ejus quod extrinsecus est, nec proinde secundum post Patrem locum obtinebit, cum rem illam ante se habeat: nec item Patris erit discendus Filius, sed illius, cuius factus particeps, et Filius et Deus est nuncupatus. Quod quidem si absurdum et impium merito videatur, cum dicat Pater, « Hic est Filius meus dilectus², » ipseque Filius proprium suum Patrem Deum esse affirmet: liquet utique nihil extrinsecus, sed ex substantia Patris esse id cuius fit particeps³. Si porro istud fuerit aliud præter Fili-

¹ Joan. xvi, 14. — ² Matth. xvii, 5; Joan. viii, 54.

naturam, æque absurdum erit, cum hoc idem medium quid reperiatur esse ex Patre et ex natura Filii, quæcumque tandem illa sit.

XVI. Quoniam ergo has sententias absurdas atque a veritate alienas esse evidens est, dicendum est necessario id quod est ex substantia Patris, proprium omnino ejus esse Filium. Deum enim participari idem prorsus est ac Deum generare. Quid porro vox, generare, aliud significat quam Filium? Itaque res omnes Filii fiunt participes secundum Spiritus gratiam quæ ab eo datur: idque inde fit manifestum, quod ipse quidem Filius nullius est particeps; quod autem ex Patre alios sui participes facit, hoc ipsum est Filius. Nos enim cum ipsius Filii participes efficimur, Dei participes esse dicimur, idque ipsum est quod aiebat Petrus, « Ut efficiamini divinæ consortes naturæ¹, » quemadmodum et Apostolus dicit, « Nescitis » quia templum Dei estis? » et, « Nos enim templum » Dei viventis sumus². » Ipsum similiter Filium intuentes, Patrem intuemur. Cognitio enim et comprehensio Filii, Patris est agnitio, quia proprius est ex ejusdem natura foetus. Porro ut nemo vestrum jam dixerit Dei participem fieri, esse divinæ naturæ passionem et divisionem: (nam ostensum et concessum est Deum participari, idem que esse illum participari ac generare) ita quoque cum genitum a Deo Filium dicimus, nec passionem ullam nec divisionem beatæ illius naturæ significamus. Non itaque incredibile est Deo esse Filium, qui propriæ ejus naturæ sit fetus: neque passionem aut divisionem divinæ naturæ inuimus, cum Filium et foetum dicimus; sed potius ita credimus, quia id quod genuinum, verum et unigenitum Dei est cognoscimus. Quod cum hoc modo expositum probatumque fuerit, nempe id,

¹ 2 Petr. 1, 4. — ² 1 Cor. III, 16.

quod ex Patris natura est genitum, ejusdem esse Filium; nemini jam dubium esse debet sed immo planum et perspicuum, hunc ipsum esse Sapientiam et Verbum Patris, in quo et per quod omnia creat et efficit. Hic ipse, inquam, ejus splendor est in quo omnia illuminat, et quibus voluerit se patefacit: hic ipse figura ac imago ejus est, in quo conspicitur et cognoscitur, quam ob causam et ipse et Pater unum sunt: hic ipse denique est Christus, in quo omnia redempta sunt, et novam rursus perfecit creaturam¹. Cum igitur hujusmodi sit Filius, non convenit, imo valde periculosum est asseverare eum ex nihilo esse factum, vel non fuisse antequam natus est. Qui enim ita de eo quod Patris naturæ proprium est loquitur, in ipsum etiam Patrem profert blasphemiam, eadem de illo sentiens, quæ de ejus fœtu false comminiscitur.

XVII. Id sane unum satis fuerit ad arianam hæresim penitus evertendam: verumtamen quam a recta fide aliena illa sit, licet etiam ex hoc ratiocinio perspicere. Si Deus effector et creator est: item res factas creavit per Filium, nullaque res facta est, quæ per Filium non sit facta: an non maxime impium est, cum Deus sit rerum effector, contendere opifex ejus, Verbum et Sapientiam aliquando non fuisse? Idem enim plane est ac si diceretur Deum rerum effectorem omnino non esse, quippe cum propriam ex seipso opificem rationem seu Verbum non habeat, sed adventitium atque ab eo alienum naturaque dissimile sit Verbum illud, in quo res creat. Deinde nobis explicent, imo suam inde agnoscaut impietatem, qua dicunt, Fuit aliquando, cum non esset, et, Non fuit antequam natus est. Nimirum si Verbum cum Patre non est ab omni æternitate, non est profecto æterna Trinitas; sed primo quidem fuit unitas, postea vero ex accessione facta Tri-

¹ 2 Cor. v, 17.

nitas est, ac progressu temporis, crevit ex illorum sententia constitutaque est theologiæ cognitio. Insuper, si Filius non est proprius naturæ Patris foetus, sed e nihilo est factus, ex nihilo igitur constabit quoque Trinitas, fuit quo aliquando, cum non esset Trinitas, sed unitas: fuit item Trinitas aliquando imperfecta, et aliquando perfecta: imperfecta quidem antequam fieret Filius, perfecta autem postquam idem factus est: atque exinde res facta cœpit creatori annumerari, et is, qui aliquando non fuit, cum eo, qui semper fuit, Deus agnoscitur et coli. Quin etiam, quod gravius est, ipsa Trinitas sui ipsius erit dissimilis, quippe quæ ex externis alienisque naturis et substantiis sit constituta; quod sane nihil aliud est quam factam sive creatam Trinitatis constitutionem dicere. Cujusmodi igitur illa censenda religio, quæ nec sui similis est, sed temporum progressu perficitur, quæque modo non ita, modo ita sit. Siquidem verisimile est illam iterum incrementum accepturam, idque infinite quemadmodum primum ex additamento constituta est. Nec vero dubium est quin eadem possit decrescere: constat enim ea quæ adduntur tolli similiter posse.

XVIII. Verum ita non est: absit. Non est, inquam, facta Trinitas; sed æterna atque una est in Trinitate divinitas, una pariter est sanctæ Trinitatis gloria: vos tamen eam in diversas naturas diffindere audetis: cumque Patrem æternum esse concedatis, ipsi de Verbo quod illi assidet dicitis, fuit aliquando cum non esset, Filiumque Patri assidentem ab eodem remove non dubitatis. Creatrix est et opifex Trinitas: haud tamen reformidatis eam inter res e nihilo factas dejicere, nec veremini servos pares facere nobilissimæ Trinitati, summumque regem Dominum Sabaoth inter subditos collocare. Desinite ea quæ commisceri non queunt, immo ea, quæ non sunt, cum

illoqui est, simul permiscere ista. Qui proferunt, non gloria et honore, sed ignominia et contumelia Dominum afficiunt. Nam qui Filio infert injuriam, infert et Patri. Si enim nunc perfecta est in Trinitate theologia, ejusque agnitio vera et sola est religio, atque est quod et rectum et ipsa veritas est; id certe semper ita fuisse oportuit, ne id, quod rectum et veritas est, quid adventitium esse, aut theologiæ complementum ex accessione constitui putetur. Id, inquam, necesse omnino fuit esse ab æternitate: nam si ab æternitate non fuisset, nec nunc hæc ipsa theologia sive divinitatis notio talis esse oporteret, sed qualem ab initio fuisse fingitis, ut neque nunc esset Trinitas. Verum nemo Christianus tam petulantes pertulerit hæreticos. Hæc enim Gentilium propria sunt ut factam inducant Trinitatem, eamque cum rebus factis conjungant. Si quidem rerum factarum est defectiones et accessiones suscipere. At Christianorum fides immutabilem ac perfectam sui que semper similem beatam agnoscit Trinitatem, nec quidquam amplius Trinitati addit, neque eam unquam defecisse cogitat. Nam utrumque dictu impium est. Hinc eam non ignorat cura rebus factis nequaquam esse permixtam, individuanque ejus divinitatis unitatem et servat et adorat: ab Arianorum abhorret impietatibus, confiteturque et novit semper fuisse Filium. Æternus enim est, ut Pater, cujus est Verbum æternum. Id enim iterum libeat dispicere.

XIX. Si sapientiæ et vitæ fons est et dicitur Deus, uti per Jeremiam ait, « Me dereliquerunt fontem
« aquæ vivæ¹: » et rursus, « Thronus gloriæ excelsus,
« sanctificatio nostra, expectatio Israël, Domine, om-
« nes qui dereliquerunt te, confundantur: qui recesserunt,
« runt, in terra scribantur, quoniam dereliquerunt

¹ Jerem. II, 13.

« fontem vitæ Dominum ¹ : » Item apud Baruch scriptum est, « Dereliquistis fontem sapientiæ ² : » consentaneum valde fuerit vitam et sapientiam non quid alienum, sed proprium naturæ fontis esse, neque aliquando non extitisse, sed semper fuisse. Atqui hæc omnia ipse est Filius, qui dicit, « Ego sum vita ³, » et, « Ego sapientia habito in consilio. ⁴. » An non igitur impius habendus ille est qui ait, Fuit aliquando, cum non esset Filius? Namque idem est ac si diceretur, Fuit aliquando, cum fons esset aridus absque vita et sapientia. Atqui si hujusmodi esset, fons certe non esset : nam quod non ex seipso gignit, fons utique non est. At quam istud absurdum est ! Etenim Deus eos, qui suæ ipsius voluntati parent, promittit instar fontis futuros a quo nunquam deficiet aqua. Sic enim ipse per Isaiam Prophetam loquitur : « Et satiaberis quemadmodum concupiscit anima tua, et ossa tua pingua fient, et erunt velut hortus irriguus, et tanquam fons a quo aqua non deficiet ⁵. » Illi autem Deum, qui quidem dicitur et est fons sapientiæ, sterilem atque sine propria Sapientia aliquando fuisse improbissime audent affirmare. Verum falsa sunt quæ ab illis dicuntur. At testatur veritas Deum propriæ Sapientiæ æternum fontem esse : ac proinde cum fons æternus sit, necesse quoque est Sapientiam æternam esse. In ipsa siquidem omnia facta sunt, ut psallit David, « In omnia Sapientia fecisti ⁶. » Salomon item ait, « Deus sapientia fundavit terram, præparavit cœlos prudentia ¹. » Hæc porro Sapientia Verbum est, et per ipsum, ut ait Joannes, facta sunt omnia, et sine ipso factum est nihil. Denique ipse est Christus ⁸. Nam « Unus Deus Pater, ex quo omnia, et nos in illum : « et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia et

¹ Jerem. xvii, 12. — ² Baruch. iii, 12. — ³ Joan. xiv, 6. — ⁴ Prov. viii, 12. — ⁵ Isai. lvi, 11. — ⁶ Psal. ciii, 24. — ⁷ Prov. iii, 19. — ⁸ Joan. i, 5.

« nos per ipsum ¹. » Si porro omnia per ipsum, ipse profecto inter omnia numerandus non est. Qui enim eum, « per quem omnia, unum omnium esse dicere ausus fuerit, ille de Deo, « ex quo omnia, » idem plane sentiet. Quod si quis id tanquam maxime absurdum procul rejiciat, Deumque ab omnibus ut alium discriminet, consequens sane fuerit ut unigenitus Filius, qui Patris naturæ est proprius, alius quoque ab omnibus, esse censeatur. Atqui si ipse non ex omnibus, de illo nefas est dicere, Fuit aliquando, cum non esset: et, Non erat antequam nasceretur. Hujusmodi enim voces de factis quidem rebus apte usurpantur: at ipse Filius talis est, qualis Pater, ejus naturæ proprius quoque est fœtus, Verbum, ac Sapientia. Namque id proprium est Filii erga Patrem, idemque Patrem Filii proprium ostendit, ita ut dici nequeat, vel Deum aliquando, aliquando sine Verbo seu ratione fuisse, vel alium aliquando non extitisse. Cœteroquin cur diceretur Filius, nisi esset ex ipso? vel quare Verbum et Sapientia appellaretur, nisi et semper et proprius illius esset?

XX. Quandonam igitur Deus sine illo fuit quod ipsius proprium est? vel quis id quod proprium est, tanquam quid externum et quod diversæ sit naturæ possit concipere? Enimvero res aliæ quales sunt res factæ, nihil natura simile habent cum suo auctore, sed extra eum ejusdem gratia et voluntate per Verbum sunt conditæ, adeo ut possint aliquando esse desinere, si nempe placuerit creatori: quippe cum ea sit rerum factarum cum natura. At quod naturæ Patris est proprium, (hoc enim esse Filium jam concessum est) an non temerarium et impium est ex nihilo esse dicere, nec fuisse antequam nasceretur, sed adventitium esse, posseque iterum aliquando non esse? Quod qui vel solum cogitat, intelligat, quæso, quo-

¹ 1 Cor. viii, 6.

modo possit detrali perfectio et plenitudo naturæ Patris. Hinc enim clarius licebit perspicere quam absurda sit ariana hæresis, si nimirum attendatur Filium Patris imaginem, splendorem et figuram, atque veritatem esse. Nam si existente luce, imago ejus existit splendor : si item substantia existente, ejusdem existit integra figura : si denique existente Patre, existit veritas ; videant qui divinatis imaginem et figuram tempore metiuntur, in quantam incidant impietatem. Si enim non fuit Filius antequam nasceretur, nec igitur semper fuit in Deo veritas. Verum id nefas dictu est. Siquidem Patre existente, fuit semper in illo veritas, quæ Filius est, qui et idem dicit : « Ego sum veritas ¹. Substantia similiter existente, ejus figuram et imaginem continuo esse prorsus necesse est. Nec enim extrinsecus depicta est Dei imago, sed ipse Deus ejusdem est genitor, in qua seipsum intuens eadem delectatur, ut ait Filius : « Ego eram qua delectabatur². » Quandonam ergo seipsum Pater non intuebatur in sui ipsius imagine, aut quandonam eadem non delectabatur, ut quis dicere audeat ex nihilo esse imaginem, nec Patrem delectatum esse antequam imago nasceretur? Qui vero effector et creator seipsum in creata et facta natura posset contemplari? Etenim talis imago esse debet, qualis est ejus Pater.

XXI. Age itaque, quæ ad Patrem pertinent inspiciamus, quo possimus dignoscere utrum imago ejus sit? Æternus est Pater, immortalis, potens, lux, rex, omnipotens, Deus, Dominus, creator et effector. Hæc sane eadem in imagine esse oportet, ut vere qui Filium viderit, videat Patrem. Nam nisi ita sit; sed, ut Ariani sentiunt, factus est, non vero æternus Filius; non est hæc vera imago Patris, nisi forte pudore omni exuto dicant

¹ Joan. xiv, 6. — ² Prov. viii, 50.

quod Filius imago appellatur, non id esse similis substantiæ indicium, sed ejus duntaxat nomen esse. Atqui, o impii et hostes Christi, hoc nec imago nec figura est. Quæ enim similitudo rerum e nihilo factarum cum illo quicquid, quæ non erant, ut essent creavit? aut quo pacto, id, quo non est, ejus, qui est, simile esse queat, cujus is defectus est, ut aliquando non fuerit, et inter res factas collocatum sit? Ariani igitur cum Filium ita esse velint, sibi ipsis hujusmodi excogitare ratiunculas. Si Filius, inquiunt, foetus et imago est Patris: si perfecte similis est Patri, debet certe, quemadmodum genitus est, sic et ipse generare, fierique et ipse filii pater: qui item ex ipso genitus fuerit, generare et ipse debet, et ita deinceps infinite. Id siquidem genitoris genitum similem ostendit. Blasphemiarum næ illi inventores, qui Dei ipsius hostes, ne fateantur Filium Patris esse imaginem, corporea et terrestria de ipso Patre cogitant, excisiones, effluentias, influxionesve in illo prave fingunt. Equidem si Deus hominis similis est, sit etiam eo modo genitor quo homo: Filius fiat pater alterius, atque ita deinceps alii ex aliis procreentur, ut secundum illos, in deorum multitudinem crescat ea progenies. At si Deus non est ut homo, uti revera non est: sane nec humana de eo licet cogitare. Etenim brutæ animantes atque homines vi primæ creationis alii ex aliis successione gignuntur, et is qui gignitur, ex genito Patre genitus, convenienter et ipse alterius fit Pater, eam in seipso virtutem a patre habens, ex qua et ipse factus est. Hinc in illis non est proprie pater vel proprie filius, nec stabilis vel constans est patris et filii conditio. Idem quippe et filius et pater sit, filius, inquam, genitoris, pater autem ejus qui ex ipso gignitur. Verum in divinitate non ita se res habet. Nec enim hominum similis est Deus, nec Pater ex patre est,

unde nec patrem geniturum gignit : nec Filius est ex effluvio Patris, nec ex genito Patre genitus est : ideoque nec gignitur ut gignat. Hinc in sola Divinitate Pater proprie pater est, et Filius proprie filius, atque in his solis constans firmaque est patris et filii conditio, ita ut Pater sit semper pater : et Filius semper filius.

XXII. Qui igitur inquit cur Filius filii alius gignendi vim non habeat, idem inquirat cur Pater non habuerit patrem. Verum utrumque perabsurdum est impietateque omni plenum. Ut enim Pater semper est pater, nec unquam filius potest esse : ita Filius semper est filius, nec unquam pater esse potest : quo utique modo maxime ostenditur figura et imago Patris esse, manendo quod est, mutationemque nullam subeundo, sed acceptam a Patre servando immutabilitatem. Itaque si Pater mutatur, ejus quoque imago mutetur. Sic enim erga genitorem se habet ejus et imago et splendor. At si immutabilis est Pater, et id quod ipse est perpetuo manet : ita necesse est ejus imaginem id quod ipsa est, similiter permanere, nec mutari. Atqui Filius est ex Patre : non igitur aliud fiet quam quod est Patris naturæ proprium. Itaque frustra et illud stulti commenti sunt, imaginem a Patre cupientes abstrahere, ut Filium rebus factis parem facerent. Hinc ergo Ariani illum in rerum factarum numero ex Eusebii doctrina reponentes, talemque esse arbitrantes, qualia quæ ab ipso sunt facta, precul a veritate discessere, fallacibusque sibi comparatis oculis, cum primum hanc formarent hæresim, circumcirca concursabant, immo etiam ad hoc usque tempus nonnulli illorum, pueris in forum occurrunt, quos interrogant, non quidem ex divinis Scripturis, sed velut « ex cordis abundantia ¹ » hujusmodi verba eructantes : Qui est, eum ne, qui non-

¹ Luc. vi, 45.

dum esset, fecit ex nihilo, an qui jam esset? Fecit igitur eum qui jam erat, an qui non erat? Et rursus: Unum ne est non genitum, vel duo? Num Filius libero præditus est arbitrio, propriaque voluntate non mutatur, cum naturæ sit mutabilis? Nec enim instar lapidis est per se manens immobilis. Deinde mulierculas quoque conveniunt, quas indecoris hisce sermonibus aggrediuntur: Num filium habuisti priusquam pareres? atque quemadmodum non prius habuisti, sic nec fuit Dei Filius antequam nasceretur. Hujusmodi dictis tripudiant inglorii illi homines, Deumque similem hominum fingunt, qui cum se Christianos esse prædicant, Dei gloriam mutant in similitudinem imaginis corruptibilis hominis¹.

XXIII. Sane ad ista ne respondere quidem æquum esset, adeo insulsa sunt et inepta. Verum ne illorum hæresis aliquid soliditatis habere videatur, eos hic vel saltem obiter confutare operæ pretium fuerit, maxime propter mulierculas quæ ab illis circumveniuntur facillime. Et vero illi, qui ista dicunt, architectum etiam ita debuissent interrogare: Potesne sine subjecta materia edificare? ut autem non potes, sic nec Deus absque subjecta materia res universas potuit efficere. Debuissent quoque a singulis hominibus sciscitari, An potes esse sine loco: atqui ut non potes, ita etiam Deus in loco est. Sic enim illi vel saltem ab audientibus cogerentur erubescere. Quare enim cum Filium Deo esse audierint, tum ipsi ad seipsos respicientes, cum audent negare: cum vero Deum creare et facere audierint, non itidem humana opponunt? Atqui par erat etiam eos in rerum creatione intelligenda, humana cogitare et materiam Deo suppeditare, ut Deum creatorem esse inficientes, demum cum Manichæis volutarentur. Quod si ipsa Dei notio his majora cogit cogitare, atque ubi vel tantum quis audie-

¹ Rom. 1, 25.

rit, statim credit certumque habet Deum non eo modo esse quo nos sumus, sed esse ut Deum, nec creare ut homines creant, sed creare ut Deum: similiter quoque clarum est eum gignere non ut gignunt homines, sed ut gignit Deus. Neque enim Deus hominem imitatur: sed potius homines propter Deum, qui proprie et solus vere Pater sui ipsius Filii est, patres quoque suorum liberorum sunt appellati. Nam ex ipso « omnis paternitas in cœlis et » in terra nominatur ¹. » Ea porro quæ dicunt illi, si nemo expenderit, prudenter sapienterque dicta esse forte videbitur: at si quis ea ratione examinaverit, nihil illos inde nisi risum multum et contemptum sibi conciliasse comperiet.

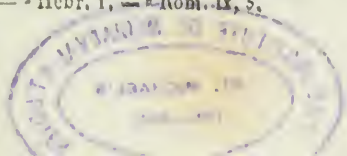
XXIV. Namque prima illorum interrogatio stulta profecto incertaque est. Nec enim indicant qua de re interrogent, ut interrogatus queat respondere, sed absolute aiunt, Num qui est eum qui non erat, etc. Quis ergo ille qui est, et quæ sunt ea quæ non erant, o Ariani? Quis ille est qui est, quisve ille qui non erat? Quænam esse dicuntur vel non esse? Nam qui est, facere potest tum quæ non sunt, tum quæ sunt, tum etiam quæ prius erant. Siquidem faber, aurifex et figulus, pro sua singuli propria arte, materia ipsis prius existente utuntur, et quæ volunt vasa fingunt ex ea. Ipse autem universorum Deus pulvere, qui jam erat quemque produxerat, e terra assumpto, hominem formavit: verum hanc ipsam terram quæ quidem prius non erat, per proprium ipse Verbum ut esset fecit. Si igitur ista illi inquirent, palam est res creatas non fuisse antequam fierent, hominesque uti materia quæ jam sit: ac proinde nulla erit illorum ratio, cum et fiant ea quæ sunt, et ea similiter fiant quæ non erant, eo nempe quo diximus sensu. Sed si de Deo ejusque Verbo sermonem habent, addant quæ desunt suæ

¹ Ephes. iii, 15.

interrogationi, eamque in hunc modum efferant : An qui est Deus, fuit aliquando sine Verbo? An qui lux est, sine splendore erat? vel, An semper fuit Verbi Pater? aut rursus hoc modo, Num qui est Pater, Verbum, cum antea non esset, fecit? An non potius Verbum, qui suae naturae proprius est sortus, secum semper habet? Ita enim perspicuum erit illos de Deo et de eo qui ex Deo est curiosius quam per est indagare, audereque sophistarum more disputare. Equis enim illos Deum sine Ratione seu Verbo fuisse dicentes possit ferre? Namque eodem ac supra revolvuntur, etiamsi suis argutiis scopulum hunc contentur vitare et occultare : sed frustra. Nemo enim illis vel saltem aures præbere voluerit contendentibus Deum non semper fuisse Patrem, sed postea factum esse, ut scilicet inde fingant ejus Verbum aliquando non fuisse. Nemo, inquam, hæc eos disputantes patienter audierit, cum propter plurima quæ supra adversus illos allata sunt argumenta, tum cum Joannes dicat, « Erat Verbum ¹; » et Paulus scribat, « Qui est splendor gloriæ ², et, Qui est » super omnia Deus benedictus in sæcula. Amen ³. »

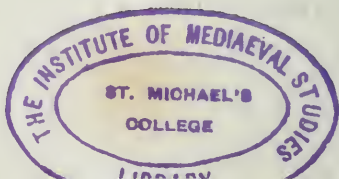
XXV. Profecto satius quidem fuisset eos prorsus silere : at quoniam nolunt quiescere, si quis impudentissimas illorum quæstiones refutare voluerit, similia vicissim ab illis audacter perquirat. Fortassis enim cum seipsum similibus viderint absurdis impeditos, tandem cum veritate pugnare desistent. Multis igitur cum precibus divina prius implorata clementia, sic ipsis quis occurrerit : Num qui est Deus, cum antea non esset, postea factus est, vel est ne etiam priusquam fieret? Ergo is cum esset, seipsum fecit, vel est ex nullo ortus, eumque nihil antea esset, subito apparuit? Verum absurda est hujusmodi quæstio; ita plane fateor, absurda est valdeque

¹ Joan. 1. — ² Hebr. 1, — ³ Rom. ix, 5.

impia : at est tamen quæstioni ipsorum similis. Nam utrumvis dixerint, id omni plenum impietate est. Si porro hæc de Deo quærere impium et quam maxime impium est : non minor sane impietas fuerit eadem de Verbo interrogare. Verumtamen ad stultam hanc et insanam illorum interrogationem evertendam necessaria videtur hujusmodi responsio. Nimirum semper est Deus; ac proinde cum semper sit Pater, semper quoque est ejusdem splendor, quod est ipsius Verbum. Præterea qui est Deus, Verbum quod item est habet ex seipso, neque Verbum est postea adnatum, quod prius non esset, neque Pater unquam sine Verbo fuit. Nam impia, qua Filius lacesitur, audacia in ipsum Patrem redundat, si nempe sapientiam, Verbum et Filium extrinsecus sibi excogitasse dicatur : quodlibet enim horum dixeris, id quod ex Patre natum est significat, quemadmodum dictum est. Levis igitur futilisque hæc illorum est quæstio, et merito quidem. Nam quoniam Verbum sive rationem negant, hinc nihil etiam rationis est in illorum quæstione. Ut enim si quis solem aspiciens de splendore ejus quæreret ac diceret, « An qui est, splendorem cum non » esset fecit, aut qui jam esset? » Ut, inquam, is non sapiens sed stolidus existimaretur, quia splendorem, qui est ex luce, extraneum ille fingeret, et de illo quæreret, quando, ubi, cum, et factus ne esset. Sic sane qui ista de Filio et Patre cogitat, quique ita interrogat, multo dementior censendus est, quippe qui Verbum, quod ex Patre est, externum ipsi inducat, idque quod natura est genitum tanquam quid factum exhibens dicat, « Non fuit » antequam nasceretur. » Verum id etiam responsi ad ea quæ interrogaverunt accipiant : Pater qui est, Filium qui erat fecit. Nam, *Verbum caro factum est*¹, et cum

¹ Joan. 1, 14.

ipse esset Filius Dei, cum in fine sæculorum fecit filium hominis : nisi forte cum Samosatensi respondeant illum non prius fuisse quam homo fieret. Et hæc quidem satis sint ad primam illorum interrogationem.

XXVI. Vos autem, o Ariani, proprias vestras voculas memoria repetentes, nobis jam interrogantibus respondete. Qui est, cone, qui non erat, indigebat ut res omnes procrearet, an eodem cum jam esset opus habuit? Dixistis enim Patrem ex nihilo Filium sibi tanquam instrumentum comparasse, ut per eum omnia efficeret. Quis igitur præstantior est? Is ne qui indiget, an qui indigentiam explet? An ambo quæ sibi desunt, mutuo subministrant? Nam cum ista dicitis, ejus, qui instrumentum sibi adhibuit, imbecillitatem evidentius ostenditis, si nempe solus omnia non potuerit efficere, sed extrinsecus paraverit sibi instrumentum, veluti faber quidam aut navium fabricator, qui nihil sine securi et serra queunt efficere. Quæ major possit esse impietas? Vel quid hic diutius insistimus quasi hæc essent difficilia, cum ex his quæ supra diximus clarissimum sit mera illorum mentis commenta esse quæcumque proferunt. Ad alteram autem insulsam admodum stultamque eorum quæstionem quam proponunt mulierculis, nihil quoque aliud respondere oporteret, quam quæ supra a nobis jam sunt dicta, nempe non debere nos modum, quo Deus gignit, hominum natura metiri. Ut tamen etiam hic seipsos cogantur condemnare, haud ab re erit ex his, quæ ipsi proponunt, illis hoc modo occurrere. Nempe si parentes de Filio velint prorsus interrogare, intelligant ipsi unde sit filius qui gignitur. Etsi enim genitor filium non habet antequam eum genuerit : tamen postquam eum habuerit, non illum certe extrinsecus, nec alienum, sed ex seipso propriumque suæ naturæ atque sui simillimam imagi-

nem habuit, ita ut ille in ipso et ipse in illo videatur. Si igitur humanis exemplis tempus gignentium definiunt, cur non ex iisdem exemplis filios natura similes propriosque suorum parentum esse percipiunt; sed, serpentum more, id solum quod veneno aptum est e terra seligunt? Sane cum illi parentes his verbis interrogabant, « Habuistine filium antequam gigneret? » hæc oportuerat addere, « Si habes filium, num extrinsecus velut domum » aut aliquid aliud emis? » ut scilicet tibi responderet, « Non extrinsecus, sed ex me est. » Quæ enim extrinsecus habentur, possessiones sunt, atque ab alio ad alium transeunt: at filius ex me est, meæque naturæ proprius est ac similis, non ex alio in me factus, sed ex me genitus: unde totus et integer in illo sum, manens ipse quod sum. Nempe ita se res habet: tametsi genitor tempore a filio differt, ut homo, qui et ipse quoque in tempore natus est; simul tamen semper secum existentem filium etiam ipse haberet, nisi obstaret repugnaretque naturæ imbecillitas. Hinc Levi tum quidem in lumbis proavi erat, cum nondum ipse esset genitus, cumque avus genuisset. Quocirca cum homo id ætatis attigerit, in qua generandi facultatem tribuit natura, statim homo, natura ab omni jam libera impedimento, filii qui ex ipso est fit pater.

XXVII. Itaque si parentes de propriis interrogaverint liberis, compererintque filios naturales non extrinsecus nasci, sed ex parentibus; fateantur quoque igitur Verbum Dei totum esse ex Patre. Quod si de tempore movent difficultatem, respondeant quidnam Deo possit esse impedimento? Par enim est eos, ex his ipsis quæ ridendo quærunt, impietatis convinci. Dicant igitur, quid impediat quominus Deus sit semper Filii Pater? Nam concessum est id quod gignitur ex patre esse. Ut autem hi qui

ista de Deo cogitant, in seipsos ferant sententiam : quemadmodum ipsi mulieres de tempore interrogavere, sic solem de suo splendore, fontem de fluvio ex se manante interrogent, ut discant hæc, quamvis sint quid prognatum, semper cum illis esse ex quibus fuere exorta. Porro si hujusmodi accidit genitoribus ut id, quod ex ipsis oritur, et ex natura et semper habeant : cur Deum rebus factis inferiorem suspicantes, non apertius suam expromunt impietatem? Quod si id palam non audent dicere, concessumque præterea est Filium non extrinsecus sed ex Patre naturaliter nasci, nec denique quidquam est quo Deus impediri possit : (nec enim hominis similis est Deus : immo sole major est, vel potius Deus est solis) perspicuum sane fuerit et ex ipso et cum ipso Patre semper una existere Verbum, per quod omnia quæ antea non erant fecit Pater ut essent. Itaque Filium non ex nihilo, sed æternum atque ex Patre esse res ipsa demonstrat : atque ideo illa hæreticorum interrogatio, qua parentes circumveniunt, eorum coarguit malitiam. Nam quod naturæ proprium est coacti sunt ipsi agnoscere, nihilque nisi pudorem retulere ex hujusmodi quæstionibus, quas circa tempora excogitarunt.

XXVIII. Quod autem Dei generationem cum humana natura conferre, vel partem Dei esse ejus Filium nefas sit putare, nec ullam prorsus passionem generatio significet, antea quidem diximus, eademque modo repetimus, Deum non esse hominis similem. Nam homines quidem, quiddam patiendo, gignunt, quippe qui fluxam habeant naturam, et tempus propter propriæ naturæ infirmitatem expectent. At de Deo id dici non licet. Neque enim ex partibus est compositus, sed passionis expers est et simplex, nihilque omnino patiens et absque ulla divisione, Filii est Pater; cujus utique rei insigne argumentum

ac documentum divinæ nobis Scripturæ suppeditant. Nimirum, Verbum Dei, Filius ejus est; et vicissim Filius, Verbum et sapientia est Patris: Verbum porro et sapientia nec res est creata nec pars ejus cujus est Verbum, nec passione aliqua nascitur. Igitur utrumque Scriptura conjungens, Filium quidem esse declaravit, ut naturalem et verum esse naturæ foetum doceret: ne quis autem humanum foetum esse suspicaretur, rursus ejusdem indicat naturam, cum eum Verbum, sapientiam et splendorem esse dicit. Inde siquidem intelligimus divinam generationem passionis immunem, æternamque, et Deo dignam esse. Quæ enim passio, vel quænam est pars Patris, Verbum, sapientia et splendor? Id certe ipsi etiam amentes possint discere. Ut enim mulieres de Filio interrogavere, sic viros de Verbo interrogent, ut doceantur nec passionem nec partem eorum esse mentis suæ verbum quod enunciant. Quod si hominum, quorum patibilis et dividua est natura, hujusmodi sit verbum; quare in Deo, qui nec corporeus est nec dividuus, passiones partesve cogitant, ut scilicet id cavere simulantes, veram ac naturalem Filii generationem negent? Igitur id quod ex Deo genitum est, absque ulla passione genitum esse satis supra probatum est: nunc etiam speciatim ostendimus Verbum absque passione generari. Jam vero eadem similiter de sapientia audiant: Non est Deus ut homo, nihil hic humanum de illo fingant. Nam sapientiam accipiunt homines: at Deus qui nullius fit particeps, ipse suæ sapientiæ pater est, cujus qui participes fiunt, sapientes solent appellari. Hæc autem sapientia non passio, non pars, sed proprius Patris est foetus. Idcirco semper fuit Pater, nec patrem esse Deo postea accedit, ne esse existimetur mutabilis. Nam si illum patrem esse, bonum fuit,

nec semper fuit pater; non igitur semper fuit in illo bonum.

XXIX. Atqui, inquit, semper quoque Deus fuit effector, nec efficiendi facultas illi postea accessit : num ergo quia opifex est, æterna quoque sunt ejus opera, nec de his dicere licet, non erant antequam fierent? Næ insani Ariani! Quid enim simile et Filium inter et opus, ut eadem de patre quæ de opicibus dicant? Qui porro, postquam tantam esse foetus et operis differentiam supra ostensum est, in eadem hærent inscitia? Idem igitur repetendum est, videlicet opus extra opificem esse, uti dictum est, Filium vero proprium esse naturæ foetum. Quocirca necesse non est semper opus extitisse : siquidem cum vult opifex, opus facit. At foetus subjectus voluntati non est, sed naturæ est proprietās. Præterea recte opifex quis vocari potest, etiamsi nondum extent opera : at Pater nec dici nec esse potest, quando non existit Filius. Quod si scrutari velint, cur cum Deus semper possit opera facere, non semper facit : sane insanientium hominum temeritas ista est. « Quis enim cognovit » sensum Domini, aut quis consiliarius ejus fuit¹? » Aut quomodo figmentum dicet fictori, « Quid me fecisti » sic²? » Verum ne vel levi objecta ratione, silentio utamur, audiant illi res factas æternas esse non potuisse, etiamsi eas semper potuerit facere Deus. Illæ enim ex nihilo sunt, nec erant antequam fierent, quomodo simul cum Deo, qui semper est, possint existere? Hinc Deus rerum ipsarum commodo prospiciens, tunc omnia fecit cum vidit posse facta permanere. Ac quemadmodum tametsi ab initio, Adami aut Noe aut Moysis tempore Verbum suum potuit mittere, nec tamen misit nisi in fine temporum; id quippe universæ naturæ esse utile noverat :

¹ Rom. xi, 34. — ² Rom. ix, 20.

ita et res factas produxit cum et ipse voluit, et illis conveniebat. At vero Filius cum non opus, sed naturæ Patris sit proprius, semper idcirco est. Cum enim semper sit Pater, semper quoque esse oportet quod ejus naturæ est proprium, quod idem et Verbum et Sapiaentia ejus est. Cæterum res creatæ licet nondum existant, nihil tamen suo detrahunt effectori, cum eas pro sua voluntate possit producere: at fœtus nisi semper simul sit cum Patre, perfectionis ejus naturæ sequetur imminutio. Hinc opera quidem, cum voluit, per suum produxit Verbum: Filius vero semper est proprius naturæ fœtus.

XXX. Et hæc quidem fidelibus lætitiã, dolorem pariunt hæreticis, quippe qui prostratã penitus suã videant hæresim. Nam alia hæc illorum interrogatio, an unum sit non factum vel duo, argumento est non rectã esse illorum mentem, sed suspectã et dolo plenã. Non enim ad Patris honorem, sed ad Verbi dedecus ista sciscitantur. Itaque si quis illorum artificii ignarus unum esse non factum responderit, statim suum venenum his verbis effundunt: Ergo Filius e rebus factis est, recteque contendimus non fuisse antequam nasceretur. Omnia enim conturbant et miscent, eo tantum animo ut Verbum disjungant a Patre, et omnium opificem inter opera numerent. Sane illi etiam idcirco damnatione digni fuerint, quod cum Episcopis Nicææ congregatis crimini dent vocabulis non scriptis usos esse, tametsi non impiis, sed potius ad illorum impietatem evertendam aptissime positus, ipsi sua sponte eãdem non dubitent subire criminationem, dum voces non scriptas usurpant, convitiãque excogitant adversus Dominum, nec ea cognoscunt quæ ipsi dicunt et asseverant. Interrogent itaque Gentiles, a quibus hujus-

modi didicere dictionem : (nec enim Scripturarum, sed illorum vox ista commentum est) ut variis ejus significationibus auditis intelligant se ne de his quidem, de quibus disserunt, recte nosse interrogare. Ego enim propter illos didici non factum dici quod nondum factum est, sed fieri potest, ut lignum, quod quidem nondum scapha est factum, sed fieri potest. Rursus non factum vocant quod neque factum est neque unquam fieri potest ut triangulus quadrangulus, et numerus par, impar. Nec enim triangulus quadrangulus unquam fuit aut unquam futurus est : nec item numerus par fuit vel erit unquam impar. Præterea dicitur non factum quod quidem existit, sed ex nihilo est natum, neminemque prorsus sui patrem habet. Asterius quoque sophista vaserrimus et hæresis patronus, in proprio opusculo addidit non factum esse id quod non est factum, sed quod semper est. Itaque quonam sensu vocem non facti intelligerent necesse erat eos, interrogando, explicare, ut videlicet is, qui interrogabatur, rite posset respondere.

XXXI. Quod si se recte putant interrogare cum aiunt, « Unumne est non factum, an duo? » Primum quidem, ut imperiti, audituri sunt et multa et nihil esse : plurima, inquam, quæ esse possunt; nihil vero quod fieri non queat, quemadmodum dictum est. Sed si ut Asterio placuit non id, quod factum est, sed quod semper est, non factum esse, sic illi hoc sensu interrogant; audiant, nec semel sed sæpius, Filium secundum hanc significationem non factum posse dici. Namque nec ex rebus factis, nec opus, sed semper una cum Patre est, uti jam fuit probatum, etiamsi varias illi formas induant, ut impia hæc adversus Dominum possint proferre verba, « Ex nihilo est, et, non erat antequam nasceretur. » Quod si omni ex parte explosi, demum velint illa voce

significari id, quod existat quidem, non sit autem ex aliquo ortum, neque sui ipsius habeat Patrem; respondebimus eum quem hoc modo significant, unum ac solum esse non factum Patrem: quo quidem responso nihilo magis sunt profecturi. Nec enim ex eo, quod Deus hac ratione non factus dicatur, sequitur factum esse Filium, cum ex superioribus argumentis clarum sit tale esse Verbum, qualis est qui ipsum genuit. Quocirca etiamsi Deus sit non factus, non idcirco facta sed vere genita est ejus imago, quæ ejus et Verbum et Sapientia est. Ecqua enim intercedit similitudo inter rem factam et non factam? Nam eadem sæpius dicere nil grave videatur. Si enim id, quod factum est, velint simile esse ejus quod non factum est, adeo ut qui unum viderit, aliud quoque videat, parum omnino abfuerit quin dicant id quod non factum est rerum creatarum imaginem esse: proindeque omnia ab ipsius confunduntur; nam et res factas cum eo qui non factus est adæquant, et eum, qui non factus est, usque ad res factas deprimunt, idque tantum ut Filium inter ipsas res factas collocent.

XXVII. Verum nec ipsos arbitror ea amplius ausuros dicere, si Asterio Sophistæ velint obtemperare. Ille enim, tametsi arianæ hæresi studet suffragari, unusque esse non factum affirmat, contraria tamen illis loquitur, quippe qui dicat Dei sapientiam non factam et principii expertem esse, ut ex ejus scriptis, quorum hæc pars est, licet perspicere. « Non dixit, inquit ille, » beatus Paulus se Christum prædicare Dei virtutem vel » Dei sapientiam, sed absque disjunctione, Dei virtutem » et Dei sapientiam; aliam quidem esse docens » priam ipsius Dei virtutem, ipsique innatam, ac simul » cum eo existentem, et non factam. Et paulopost.

» Quamvis sempiterna ejus virtus et sapientia, quam
 » principii expertem et non-factam esse vera ratio de-
 » clarat, una sane et eadem fuerit¹. » Licet enim verbis
 Apostoli non bene intellectis duas esse sapientias existi-
 marit : tamen cum dixerit sapientiam, quæ simul cum
 Deo existit, non factam esse; non jam unum non-
 factum, sed aliud quoque non-factum cum illo esse de-
 claravit. Nam quod simul existit, non simul cum seipso
 sed cum alio existit. Vel igitur Asterio auscultantes, non
 amplius interrogent, « Unumne sit non-factum, an
 » duo? » ne tanquam dissidentes cum eo pugnent. Aut
 si ei adversantur, ejusdem libro inniti desinant, ne se
 invicem lacerantes, a seipsis mutuo conficiantur. Et hæc
 quidem pauca adversus illorum inscitiam sint dicta.
 Quis vero sceleratam eorum astutiam vehementer satis
 invehi possit? Quis eos ista insanientes merito non
 oderit? Cum enim jam non sit eis integrum his uti vo-
 cibus; E nihilo est, non fuit antequam nasceretur, vo-
 cabulum non-facti excogitavere, ut, cum apud sim-
 pliciores Filium factum esse dicunt, eadem rursus illa
 significant vocabula, nempe, « Ex nihilo est, et, ali-
 » quando non fuit. » Namque hujusmodi vocibus res
 factæ et creaturæ indicantur.

XXXIII. Sane si his quæ propugnant confiderent, ea
 ipsa essent retinenda, nec varias opus esset formas as-
 sumere. Verum id minime volunt, seque omnia facile
 posse arbitrantur, si hæresi hoc nomine cooperta, voca-
 bulum non-facti objecerint. Sed enim hæc ipsa non-facti
 dictio nequaquam ad Filium refertur, quidquid illi con-
 tra obganniant, sed ad res factas : ejus quidem rei quid
 simile videre est in istis vocibus, Omnipotens, et, Domi-
 nus virtutum. Nam si Pater omnia per Verbum in sua

¹ 1 Cor, 1, 24.

potestate habet, gubernat, et regit : si eodem Patris regno potitur Filius, omnibusque imperat ut Verbum et imago Patris; manifestum est neque hoc modo Filium inter res omnes collocari, neque Deum propter ipsum, Omnipotentem et Dominum appellari, sed propter res per Filium factas, quibus per Verbum et imperat et dominatur. Similiter igitur nec vox non-facti ad Filium refertur, sed ad res per Filium factas : idque non immerito. Nec enim Deus rerum factarum est similis, sed earum creator per Filium et effector est. Porro ut hæc dictio, non-factum, ad res factas referenda est, ita vox ista, Pater, ad Filium refertur. Hinc qui Deum effectorem, opificem et non-factum appellat, res creatas et factas perspicit et intelligit : qui autem Deum Patrem vocat, statim Filium concipit et agnoscit. Quocirca mira profecto videatur illorum in propria impietate pervicacia. Nam quamvis vox non-facti rectum quem supra diximus sensum habeat, pieque possit usurpari : illi, ut suæ patrocinentur hæresi, eadem voce ad Filii contumeliam abutuntur. Nimirum non legerunt eum qui Filium honorat, Patrem quoque honorare, et qui Filium injuria afficit, Patrem similiter eadem afficere injuria¹. Enimvero si gloria et honor Patris illis curæ fuisset, debuissent potius, quod et convenientius fuisset et dignius, Patrem, Deum agnoscere et dicere, quam eum hoc nomine indicare. Nam cum Deum non-factum appellant, eum quemadmodum dixi, ex factis operibus effectorem duntaxat et opificem vocant, rati se posse inde pro sua libidine innuere Verbum opus et rem factam esse. Qui autem Deum, Patrem nuncupat, eum ex Filio significat, non ignarus quod, cum esset Filius, res factæ omnes, per eundem Filium necessario fuerunt creatæ. Atque illi

¹ Joan. v, 23.

quidem cum Deum non-factum dicunt, eum ex solis operibus indicant, nec ipsi, haud secus ac Gentiles, Filium agnoscunt. At qui Deum Patris nomine insignit, illum ex Verbo significat. Cognito autem Verbo ipsum quoque agnoscit esse opificem, omniaque per ipsum facta esse intelligit.

XXXIV. Quocirca pietati et veritati magis fuerit consentaneum, Deum ex Filio nominare, Patremque appellare, quam ex solis operibus eum significare ac non-factum dicere. Hoc enim nomen vel singulatum, ut dixi, vel generatim omnia solummodo opera, quæ ex Dei voluntate per Verbum facta sunt, significat. At Patris nomen ad solum Filium respicit, atque in eo sistit. Quantum porro discriminis est Verbum inter et res factas, ita aliud, immo longe majus aliquid est Deum, Patrem appellare, quam non-factum dicere. Hæc enim dictio in sacris Scripturis non extat, suspectamque, utpote variam, habet significationem, ita ut interpretantis animum distrahat multiplicem in sensum. At vox Patris simplex est atque in divinis Scripturis usitata, magisque veritati congruit, et Filium duntaxat significat. Deinde vocabulum non-facti a Gentilibus, qui Filium ignorant, est excogitatum: Patris autem vocabulum ab ipso Domino nostro est agnitum et beneficii loco nobis concessum. Siquidem ipse non ignarus cujus erat filius, aiebat: « Ego in Patre, et Pater in me est¹: et, Qui vidit me, » vidit Patrem: et, Ego et Pater unum sumus². » Nusquam autem ipse Patrem, non-factum appellat: nec cum nos orare docuit, dixit: cum vero oratis, dicite, Deus non-facte; sed potius, « Cum vero oratis, dicite, » Pater noster, qui es in cœlis³. » Eo etiam summam nostræ fidei pertinere voluit, cum nos jussit baptizari

¹ Joan. xiv, 10, 9 — ² Joan. x, 30. — ³ Matth. vi, 9; Luc. xi, 2.

non in nomine facti et non-facti, neque in nomine creatoris et rei creatæ, sed in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti¹. Nos enim, qui inter res factas numeramur, ita initiati, jam efficimur filii, et cum Patris nomen pronunciamus, ex hoc nomine Verbum quoque quod in Patre est, agnoscimus. Vanum itaque illorum conatum esse in hac dictione non-facti adhibenda, eamque nihil præter meram speciem habere probatum luculenter est.

XXXV. Jam de eo quod illi inquirunt, utrum verbum sit mutabile, supervacaneum est disputare. Siquidem satis omnino fuerit, si quæ ab eis dicuntur ipse excubens, quam impia sit illorum temeritas ostendero. Hæc enim sunt quæ nugatorie interrogant. « Num libero præditus » est arbitrio, vel non? An voluntate pro sui arbitrii libertate bonus est, et si velit potest mutari, cum mutabili sit natura : vel, ut lapis et lignum, liberam non » habet voluntatem in utramque partem se movendi et » vergendi¹? » Ea utique et dicere et sentire alienum non est ab illorum hæresi. Cum enim Deum e nihilo exortum et Filium creatum sibi finxerint, non immerito hujusmodi usurpavere voces quæ rebus creatis conveniant. Quandoquidem vero ipsi, in disputationibus, quas cum Ecclesiæ viris habent, eosque cum de vero et solo Patris Verbo disserentes audiunt, talia non verentur de eo loqui, quid, quæso, illa doctrina impurius videri possit? Quis si illos vel tantum audierit, etiamsi contradicere non valeat, non statim perturbetur, auresque non obstruat, novis his merito percussus vocabulis quæ et illi usurpant et ipse audit, quæque ipsa ex se vel solum prolata apertam præferunt blasphemiam? Nam si Verbum verti et mutari potest, ubi, quæso, stabit, qualisve ejus incrementi finis futurus est? vel quomodo mutabilis im-

¹ Matth. xxviii, 19.

mutabili poterit esse similis? Quomodo item qui mutabilem viderit, immutabilem se vidisse arbitrabitur? In quonam autem ejus statu, poterit in illo videri Pater? Certe liquet quod nemo semper in illo Patrem est visurus, cum semper mutetur Filius mutabilisque sit naturæ. Namque Pater immutabilis est omnisque expers conversionis, semperque et idem et eodem modo est. Sed si Filius, ut sentiunt, est mutabilis, nec semper idem, sed ejus naturæ quæ semper mutetur: qui fieri potest ut ille sit imago Patris, qui similem non habeat immutabilitatem? Immo quomodo in Patre esse omnino possit, qui ambigua est voluntate? Forte vero cum sit mutabilis, et singulis diebus proficiat, perfectus nondum est. Sed valeat tam insanus Arianorum error, fulgeatque veritas, quæ et eos desipere palam ostendat. Quis enim fieri potest ut ille perfectus non sit, qui æqualis Deo est? Aut quomodo immutabilis non est, qui unum cum Patre est, ejusque naturæ proprius est Filius? Cum igitur Patris natura sit immutabilis, non dubium est quin immutabilis quoque sit proprius qui ex ea exoritur fœtus. Quæ cum ita sint, si Verbum mutabile esse pergant falso contendere, videant quantum sit in ejusmodi sermone periculum. Namque ex fructu arbor cognoscitur: hinc qui vidit Filium, vidit Patrem, et Filii cognitio, Patris est cognitio¹.

XXXVI. Quapropter immutabilis Dei imago, immutabilis quoque ipsa sit necesse est. Siquidem « Jesus » Christus, heri, et hodie idem, et in sæcula².» De eo David etiam sic psallit: « Et tu, Domine, initio terram fundasti, et opera manuum tuarum sunt cœli. Ipsi peribunt: tu autem permanes, et omnes sicut vestimentum veterascent, et sicut amictum volves eos et mutantur. Tu autem idem es, et anni tui non deficient³. »

¹ Joan. XIV, 9. — ² Hebr. XIII, 8. — ³ Psal. CI, 26.

Ipse porro Dominus de scipso per Prophetam ait : « Vi-
 » dete me, videte quod ego sum³, et, Non mutatus sum⁴. »
 Nam licet his Patrem significari possit quis respondere ;
 eadem tamen in Filium optime quadrant, quatenus sci-
 licet homo factus se eundem semper et immutabilem esse
 iis ostendit, qui ipsum ob carnem mutatum et aliud fac-
 tum esse autumant. Certe viri sancti et ipse Dominus
 longe fide digniores sunt quam impiorum perversitas.
 Cum enim Scriptura in psalmo, cujus verba retulimus,
 rerum omnium factarum et creatarum, quæ coeli et
 terræ nomine comprehenduntur, mutabilem esse affir-
 met naturam, Filiumque ex illis eximat, apertissime de-
 clarat eum nullo modo factum esse, sed potius omnia ab
 illo immutari, ipsum vero non mutari docet hisce verbis,
 « Tu autem idem es, et anni tui non deficient. » Et me-
 rito quidem. Namque res factæ, cum sint ex nihilo, nec
 fuerint priusquam factæ sunt, prorsus quia ipsæ fiunt
 cum antea non essent, hinc mutabili sunt natura. At
 Filius qui est ex Patre, ejusque naturæ proprius est, mu-
 tationis et conversionis est expers, non aliter quam ipse
 Pater. Nec enim fas est dicere ex natura immutabili mu-
 tabile Verbum et mutabilem sapientiam gigni. Quomodo
 enim Verbum esse possit, si mutabile est? vel quomodo
 id quod mutatur, sapientia esse queat? Nisi forte velint
 sic rem se habere, ut accidens est in substantia ; ita scili-
 cet ut in privata aliqua substantia quædam gratia acci-
 derit virtutisque habitus, qui hac ratione Verbum, Filius
 et sapientia sit appellatus, qui proinde decrescere possit
 et crescere. Ista enim, prout sentiunt, sæpius respondere.
 Verum ea non est Christianorum fides. Nam id non os-
 tendit vere esse Verbum et Filium Dei, vel sapientiam
 veram esse sapientiam. Nam quod mutatur et converti-

⁴ Dent. xxxii, 59. Malach. iii, 6.

tur, nec in uno et eodem perseverat statu, quomodo verum esse potest? Atqui Dominus dicit, « Ego sum veritas¹ : » ergo si ipse Dominus id de se asseverat, et se ipse immutabilem testatur esse, idemque didicerunt et confirmant sancti, imo ipsa Dei notio hoc pietati consonum esse innuit, unde, quæso, ista commenti sunt impii? Profecto illa ex corde tanquam ex corruptione vomuerunt.

XXXVII. Quando vero divinis oraculis abutuntur, eaque ad suam mentem adulterare totis moliantur viribus; necesse est illis ita respondere, ut Scripturæ vindicemus verba, palamque faciamus ea quidem recte posse intelligi, sed illos prave sentire. Aiunt igitur ab Apostolo scriptum esse, « Propter quod et Deus exaltavit illum, et » donavit illi nomen quod est super omne nomen, ut in » nomine Jesu omne genu flectatur cœlestium, terrestrium et infernorum,² » Et apud David, « Propterea » unxit te Deus, Deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus » tuis³. » Deinde ut acutum aliquid assumunt: si idcirco exaltatus est, gratiamque accepit, et unctus est: mercedem igitur recepit suæ voluntatis. Quod si voluntate egit, sane mutabilis est naturæ. Hæc non solum dicere sed etiam scribere ausi sunt Eusebius et Arius, eademque per medium forum divulgare non verentur eorum asseclæ, non attendentes quantam redolet insaniam hujusmodi illorum sermo. Nam si ipsa quæ habuit merces est suæ voluntatis, eaque non habuisset, nisi indigentis opus exhibuisset: igitur quia ob suam virtutem vitæque sanctimoniam illa est consecutus, ea propter et Filius et Deus merito dictus est, non autem verus est Deus. Quod enim est ex aliquo secundum naturam, verus est foetus. Sic Isaac Abrahamæ, Joseph Jacobi, et splendor

¹ Joan. XIV, 6. — ² Philip. II, 6. — ³ Psal. XLIV, 5.

solis est foetus. Qui vero ob virtutem et gratiam nomen filii consequuntur, non natura sed tantummodo gratia hanc acceperunt dignitatem, aliique omnino sunt ab eo quod ipsis datur : cujusmodi sunt homines qui Spiritus sancti participes facti sunt, de quibus etiam dicit, « Filios genui et exaltavi, ipsi autem me repulerunt ¹. » Certe quia non natura Filii erant, idcirco in pejus mutatis ablati sunt Spiritus, et abdicati sunt; quos tamen idem, qui initio illis hujusmodi gratiam largitus est Deus, poenitentes iterum suscipiet, luceque impertita rursus filios eos appellabit.

XXXVIII. Quod si hæc illorum est de Salvatore sententia, sequetur cum neque verum Deum neque verum Filium, neque Patris esse similem; nec Deum, sui ipsius secundum substantiam patrem habere, sed solius sibi concessæ gratiæ : ac denique Deum, creatorem sui ipsius secundum substantiam, sicuti res alias omnes, habere. Quod si sit ejusmodi, ut illi volunt, inde clarum erit eum ab initio non habuisse Filii nomen, si nimirum id nominis illi tributum sit, tanquam factorum sui que præmium progressus, qui quidem nullus fuit alius, quam cum factus est homo et servi formam accepit. Tunc enim est, cum factus obediens usque ad mortem, exaltatus esse et hoc nomen tanquam singularem gratiam accepisse dicitur, « ut in nomine Jesu omne genu flectatur. ² » Quid ergo fuit antea, si tunc exaltatus est, cœpitque adorari, ac Filius est appellatus, cum factus fuit homo? Videtur enim nulla in re carnem meliorem reddidisse, sed ipsum potius per eam meliorem fuisse effectum, si nimirum tunc, ut impie putant, exaltatus est et Filius dictus, cum factus est homo. Quid igitur erat antea? Nam necesse est eos iterum interrogare, ut finem illorum impietatis tan-

¹ Isai. 1, 2. — ² Philip. 11, 10.

dem inspiciamus. Si enim Dominus est Deus, Filius, et Verbum, nihilque horum erat priusquam homo fieret : vel certe aliquid aliud erat præter illa, quorum postea ob virtutem est particeps effectus, uti diximus : vel aliud, quod quidem in ipsorum reciderit capita, illos necesse est dicere, eum scilicet neque antea extitisse, sed totum natura hominem solum esse, nihilque amplius. Verum hæc non est Ecclesiæ doctrina, sed Samosatensis hujusque temporis Judæorum. Cum igitur eadem atque illi sentiant, cur non ut Judæi circumciduntur, sed fide Christianam profitentur fidem, et contra eam decertant? Nam si antea non erat, aut ita erat ut postea melior sit redditus, quomodo per ipsum facta sunt omnia? Vel si perfectus non erat quomodo in ipso oblectabatur Pater ¹? Si porro ipse melior effectus est, quomodo antea coram Patre lætabatur? Præterea, si post mortem illi datum est ut adoraretur, quomodo illum Abrahamus in tabernaculo et Moyses in rubo adorasse memorantur, et ut vidit Daniel, millia plurima ministrabant ei ²? Si item secundum illos melior nunc factus est, quomodo cœlestis gloriæ, qua ante mundum fruebatur, memor ipse Filius dicebat, « Glorifica me tu, pater, gloria quam apud te habui, priusquam mundus » esset ³ » Quod si nunc, ut putant, exaltatus est, quomodo antea « inclinavit cœlos et descendit; » et iterum: « dedit altissimus vocem suam ⁴? » Quocirca si etiam priusquam fieret mundus, gloria potitus est Filius, et Dominus gloriæ et altissimus fuit, atque e cœlis descendit, semperque adorandus est: ⁵ non ergo postquam descendit melior est effectus, sed potius ea, quæ indigebant ut meliora fierent, reddidit meliora. Quod si ut nos meliores.

¹ Prov. viii, 56. — ² Genes. xvi; Exod. iii. — ³ Dan. vii, 10. — ⁴ Joan xvii, 5. — ⁵ Psal. xvii, 10, 14.

redderet descendit, non igitur præmii instar accepit nomen Filii et Dei : sed ipse potius effecit ut nos sui Patris filii essemus, et homines Deos reddidit factus ipse homo.

XXXIX. Non igitur cum homo esset, factus est postea Deus; sed contra, cum Deus esset, postea homo factus est, quo nos ipse potius Deos efficeret. Alioquin si tunc tantum cum factus est homo, Filius et Deus est appellatus : si item, antequam fieret homo, priscos populos Deus filios vocavit, et Moysen Deum constituit Pharaonis, idque nominis multis Scriptura attribuit, cum ait ; « Deus stetit in synagoga Deorum ¹ ; » patet eum post illos et Filium et Deum esse dictum ². Quomodo ergo omnia per ipsum creata sunt, ipseque est ante omnia ³? Aut quomodo omnium rerum creatarum primogenitus est, qui ante se alios habet, qui et Filii et dii dicti sunt ⁴? Quomodo vero primi participes, Verbi non sunt participes ⁵? Vera profecto non est tam perversa opinio, sed commentum eorum est qui nunc judaizant. Nam si ita est, qui fieri potest ut Deum Patrem aliqui agnoscant? Nec enim adoptio sine vero Filio fieri potest, cum ipse dicat, « Nemo cognoscit Patrem nisi Filius, et cui Filius revelaverit ⁶. » Quomodo item sine Verbo et ante Verbum Deus quis effici queat, cum ipse ad Judæos istorum fratres sic loquatur, « Si illos Deos dixit ad quos Verbum Dei » factum est ⁷? Porro si omnes, quotquot cum Filii tum dii appellati sunt sive in terris sive in cœlis, per Verbum et Filii et dii sunt effecti, ipseque Filius Verbum est : perspicuum sane fuerit omnes per ipsum filios effici, ipsum vero ante omnes, immo vero solum eum verum Filium, et solum ex Deo vero verum Deum esse, nec mercedem virtutis hæc accepisse, neque alium ab illis esse, sed na-

¹ Psal. lxxxii, 12. — ² Joan. i, 5 et seqq. — ³ Coloss. i, 16. — ⁴ Ibid. 17. — ⁵ Ibid. 15. — ⁶ Matth. xi, 27. — ⁷ Joan. x, 35.

tura et substantia illa ipsa esse. Namque substantiæ Patris fœtus ipse est, ita ut nullus sit dubitandi locus quin ad Patris immutabilis similitudinem sit quoque Verbum immutabile.

XL. Hactenus quidem Filii notionibus inhærentes, sic absurdis illorum commentis, prout ipse dedit Dominus, occurrimus. Jam vero præstiterit divina exponere oracula, ut et Filii immutabilitas magis confirmetur, sitque exploratius paternam ejus naturam mutationis esse expertem, et clarius illorum appareat improbitas. Itaque his verbis ad Philippenses scribit Apostolus : « Hoc » vos sentite, quod et Christus Jesus, qui cum in forma » Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem » Deo, sed semetipsum exinanivit, forma servi accepta, » similis hominum factus, et figura inventus ut homo. » Humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis. Idcirco et Deus exaltavit » illum, et donavit illi nomen quod est super omne nomen, ut in nomine Jesu omne genu flectatur cœlestium, terrestrium et infernorum, et omnis lingua confiteatur quod Dominus Jesus Christus in gloria est Dei » Patris ¹ » Quid his luculentius et evidentius proferri potest? Nec enim ex deteriore melior factus est : sed potius cum Deus esset, formam servi accepit, in qua accipienda non melior est effectus, sed semetipsum humiliavit. Ubi igitur hæc merces virtutis est, vel qualis progressus qualeve in melius incrementum in hujusmodi humiliatione? Nam si quatenus cum Deus esset, homo factus est, et ex altitudine descendit, exaltari dicitur : quo, quæso, extolli sive exaltari potest is qui Deus est? Ex eo enim quod Deus sit altissimus, liquet ejus quoque Verbum necessario esse altissimum. Quo ergo altius extolli potuit is qui in Patre

¹ Philip. 11, 5.

est, et Patris est in omnibus simillimus? Itaque nullo incremento opus habet, nec is est quem falso suspicantur Ariani. Nam si ut exaltaretur, Verbum descendit, idque indicat Scriptura: quid erat necesse seipsum humiliare, ut id quod jam habebat, accipere niteretur? Quam porro gratiam accepit ipse gratiæ dator? Aut quomodo nomen, quo adoraretur, accepit is, qui semper suo nomine fuit adoratus, et quem, antequam factus esset homo, Sancti hisce vocibus invocabant, « Deus in nomine tuo salvum » me fac²: et, hi in curribus et in hi equis, nos autem in nomine Domini Dei nostri magnificabimur². » Eum ergo Patriarchæ adorabant. De Angelis quoque scriptum est, « Et adorent eum omnes Angeli Dei³. »

XLI. Quod si, ut etiam canit David septuagesimo primo psalmo, « Ante solem permanet nomen ejus, et ante lunam in generationes generationum⁴: » quomodo accepit quod semper habuit, ac priusquam nunc illud ipsum acciperet? Vel quomodo exaltatur is, qui antequam exaltaretur erat altissimus? Aut quomodo datum est illi ut ab aliis adoraretur, qui etiam antequam hunc honorem nunc consequeretur, adoratus semper est? Non est enigma, sed mysterium divinum: « In principio » erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat « Verbum⁵: » quod idem Verbum postea nostri causa caro factum est. Itaque ista dictio, « exaltavit, » non significat naturam Verbi exaltatam fuisse; nam semper et fuit et est æqualis Deo: sed humanæ naturæ exaltationem indicat. Igitur ista non ante dicta sunt quam ubi Verbum caro factum est, ut evidens esset has voces, « humiliavit » et exaltavit » de sola intelligi humanitate. Namque id solum quod humile est extolli potest. Quapropter si ob

¹ Psal. LIII. — ² Psal. XIX, 8. — ³ Hebr. 1, 6. — Psal. xcvi, 7. — ⁴ Ps. xxxi, 17, 5. — ⁵ Joan. 1.

assumptam carnem scriptum est, « humiliavit, » clarum est vocem, « exaltavit, » de eadem esse intelligenda. Hoc enim honore indigebat homo, carne et morte humilis. Quoniam ergo ille qui Patris imago et immortale Verbum erat, servi formam induit, ac mortem in sua carne, ut homo, propter nos toleravit, ut seipsum hoc pacto pro nobis Patri per mortem offerret; hinc quoque, ut homo, propter nos et pro nobis dicitur exaltari, ut quemadmodum ejus morte omnes in Christo mortui sumus, ita in ipso Christo rursus exaltaremur, cum nimirum a mortuis excitati in cœlos ascendemus, « quo præ-
« cursor pro nobis introivit Jesus : non enim in exem-
« plaria verorum, sed in ipsum cœlum, ut appareat nunc
« vultui Dei pro nobis¹. » Si porro nunc pro nobis in ipsum cœlum ingressus est Christus, quamvis etiam antea et semper Dominus et opifex esset cœlorum : igitur nunc quoque eum pro nobis exaltari scriptum est. Insuper quemadmodum ipse qui omnes sanctificat, seipsum pro nobis Patri sanctificare dicit, non sane ut Verbum sanctum fiat, sed ut ipse in seipso nos omnes sanctos reddat : ita pariter his verbis, « exaltavit eum, » non intelligendum est eum exaltari (nam altissimus est); sed is est sensus, ut videlicet ille quidem pro nobis justitia fieret, nos autem in ipso exaltaremur, et cœlorum ingrederemur januas, quas ipse rursus pro nobis aperuit, dicentibus his qui præcurrebant : « Tollite portas, principes, vestras, « et elevamini portæ æternæ, et introibit rex gloriæ². » Si quidem non hic intelligendum est, clausas ei fuisse portas, qui omnium Dominus et effector erat. Verum id etiam propter nos scriptum est, quibus paradisi janua erat oclusa. Unde humano more, propter carnem quam gestabat, de illo dicitur : « Tollite portas : »

¹ Hebr. vi, 20; Ibid. ix, 24. — ² Psal, xxiii, 7.

et, « introibit, » velut nempe homine introeunte. Rursus vero quia Verbum Deus est, de eodem divine dicitur Dominum eum et regem gloriæ esse. Hanc autem nostram exultationem Spiritus sanctus psalmo octogesimo octavo his verbis prædicit, « Et in justitia tua exaltabuntur, « quoniam gloria virtutis eorum tu es ¹. » Si porro Filius justitia est : non ergo ille exaltatione opus habet, sed nos sumus qui in justitia exaltamur, quæ nempe ipse est.

XLII. Illa similiter verba, « donavit illi, » non propter ipsum verbum scripta sunt. Nam antequam homo fieret, ab Angelis ab omnibusque rebus creatis secundum paternam proprietatem adorabatur, uti diximus. Verum illud de illo propter nos et pro nobis dictum est. Quemadmodum enim ut homo mortuus est et exaltatus : sic quatenus homo accipere dicitur quod semper, ut Deus, habuit, ut scilicet hujusmodi etiam data gratia ad nos usque pertingeret. Nec enim Verbum carne assumpta diminutum est, ut quæreret accipiendam gratiam : sed potius divinum reddidit quod induit, eoque humanum genus munifice locupletavit. Ut enim quatenus Dei Verbum, et in forma Dei erat, semper fuit adoratum : ita idem etiam quatenus homo factus et vocatus Jesus, universas res creatas sub pedibus subjectas habet, omnesque in hoc nomine ipsi flectunt genua, confitenturque non ignominiosum ejus divinati, sed gloriosum Deo Patri esse, quod Verbum caro factum sit, et mortem carne subierit. Patris scilicet gloria est, factum et postea perditum reperiri hominem, mortuumque revocari ad vitam, ac templum Dei fieri. Cum enim cœli potestates, Angeli et Archangeli qui Dominum semper adoravere, nunc eum in nomine Jesu adorent, nostra profecto gratia et gloria est, quod etiam homo factus Dei Filius adoretur : nec virtu-

¹ Psal. LXXXVIII, 17.

tibus cœlestibus mirum videbitur, cum nos omnes, qui ejusdem ac illæ naturæ corpora habemus, in suam regionem viderint introduci. Quod utique aliter non contigisset, nisi ille qui in forma Dei erat, formam servi assumpsisset, seque adeo humiliasset, ut corpus suum mortem pati permiserit.

XLIII. En ergo quod per crucem stultitia Dei esse hominibus videbatur, omnibus factum est honoratius. In ipsa siquidem posita est nostra resurrectio : nec Israël solum sed etiam omnes gentes jam, uti Propheta vaticinatus est, sua deserunt idola, verumque Deum Christi Patrem agnoscunt. Dæmonum quoque dissolutæ præstigiæ sunt, solusque verus Deus in nomine Domini nostri Jesu-Christi adoratur. Quod autem Dominus etiam assumpto corpore et vocatus Jesus adoratur crediturque Filius Dei, ac per ipsum Pater cognoscitur; id aperte indicat, uti diximus, non Verbum, quatenus Verbum, sed nos hujusmodi gratiam accepisse. Nam propter nostram cum ejus corpore cognationem nos quoque Dei templum effecti sumus, jamque filiorum Dei obtinuimus dignitatem : adeo ut etiam in jam nobis Dominus adoretur, et spectantes pronuntient, ut ait Apostolus, quod vere Deus in illis sit¹. Id ipsum quoque Joannes in Evangelio ita declarat, « Quotquot autem receperunt eum, dedit eis « potestatem filios Dei fieri² : » itemque in epistola, ubi hæc scribit, « In hoc scimus, quia manet in nobis, ex « spiritu ejus quem dedit nobis³. » Id sane argumentum est ejus in nos benignitatis, quod nos ob altissimum Dominum, qui in nobis est, exaltati fuimus, ac propter nos data fuit gratia, eo quod Dominus gratiæ largitor, homo nostri similis sit effectus. Cæterum ipse Salvator se ipsum humiliavit, cum nostrum humile corpus accepit : servi-

¹ 1 Cor. xiv, 25. — ² Joan. 1, 12. -- ³ 1 Joan. III, 24.

que formam induit, cum carnem, quæ peccato mancipata erat, assumpsit. Nihil autem ipse quo melior fieret, a nobis habuit : siquidem nulla re indiget sed plenum et perfectum est Dei Verbum. Verum nos ille potius effecit meliores. Nam ipse lux est quæ illuminat omnem hominem venientem in mundum¹. Frustra porro Ariani conjunctione « idcirco » nituntur, ubi nimirum ait Paulus : « Idcirco et Deus exaltavit illum. » Nec enim hisce verbis præmium virtutis vel incrementum in melius significavit, sed nostri causa factam exaltationem. Quid vero illud aliud est, quam eum, qui in forma Dei erat, nobilissimique Patris Filium, seipsum humiliasse, et nostri vice ac propter nos servum esse factum ? Nisi enim Dominus homo fuisset factus, nunquam nos a peccatis redimi vela mortuis excitari potuissemus, sed mortui sub terram remausissemus, neque unquam in cœlos fuisset evecti, sed in inferis jacuissemus. Itaque propter nos et pro nobis illud dictum est, « exaltavit et donavit. »

XLIV. Hunc ego sensum hujus loci esse, eundemque maxime ecclesiasticum arbitror. Alio tamen modo sed pari sententia idem ita licet interpretari, ut nempe illis verbis non indicetur Verbum ipsum, quatenus est Verbum, exaltari : nam, ut paulo ante est dictum, altissimum simileque Patris est. Verum hujusmodi dicto resurrectio a mortuis significatur propter humanam ab eo assumptam naturam. Hinc postquam dixit, « humiliavit « semetipsum usque ad mortem², » statim addidit, « idcirco exaltavit : » quibus utique verbis vult ostendere eum, quamvis quatenus homo est, mortuus esse dicitur, at quatenus est vita, resurrectione exaltatum fuisse : nam « qui descendit, ipse est et qui ascendit³, » Si quidem corpore descendit : resurrexit vero quia ipse Deus

¹ Joan. 1, 9. — ² Philip. 11, 8. — ³ Ephes. 1v, 10.

erat in corpore : hæcque rursus causa est, cur eo sensu conjunctionem, « idcirco, » adhibuerit, quæ nec virtutis nec incrementi alicujus mercedem indicaret, sed causam declararet, propter quam facta est resurrectio, et quare alii quidem homines ab Adam ad hoc usque tempus mortem obierint, mortuique manserint, solus vero ille integer ex mortuis resurrexerit. Hæc autem causa illa est, quam ipse prius nos docuit, quod scilicet cum Deus esset, homo factus est. Nam cæteri quidem omnes puri homines ex Adam exorti, mortui sunt, et mors adversus illos regnavit : iste vero secundus homo e cœlo est ; nam « *Vñ-
bum caro factum est* ¹. » Qui homo e cœlo et cœlestis esse dicitur, quia Verbum ; quæ causa est cur mortis imperio subjectus non fuerit. Quamvis enim seipsum adeo humiliavit ut corpus suum permiserit mori, quia mori poterat : attamen idem e terra exaltatum est, quia in eo corpore Filius Dei erat. Quocirca quod hic dicitur, « Idcirco et Deus illum exaltavit, » videtur simile esse illius loci Actorum, ubi ait Petrus : « Quem Deus suscitavit, solutis doloribus mortis, quatenus impossibile erat teneri illum ab ea ². » Ut enim Paulus scribit, « Quia cum in forma Dei esset, factus est homo, et humiliavit semetipsum usque ad mortem, idcirco et Deus exaltavit illum ⁶ : » sic etiam a Petro dicitur, « Quia cum Deus esset, factus est homo, ipsumque Deum esse, signa et prodigia videntibus ostendunt, idcirco a morte teneri ille non potuit ⁴. » Id profecto præstare homo non poterat, cum mors hominum sit propria. Quapropter Verbum, quod Deus erat, caro factum est, ut carne moriens, vitam omnibus virtute sua redderet.

XLV. Quoniam autem ipse exaltatus esse, et Deus

¹ 1 Cor. xv, 47. — ² Act. II, 24. — ³ Philip. II, 6. — ⁴ Act. II, 22,

illi donasse dicitur, idque putant hæretici esse defectum et passionem naturæ Verbi : necesse quoque est qua ratione hæc sint intelligenda explanare. Nempe ipse ex inferioribus terræ partibus exaltatus esse dicitur, quia mors dicitur quoque ejus esse¹. Utrumque porro ejus esse dicitur, quoniam illius non autem alius erat corpus quod a mortuis excitatum, et in cœlos est sublatum. Quia ergo illud corpus ad ipsum pertinet, neque Verbum extra idem est, jure merito exaltato corpore, ipse, ut homo, propter corpus dicitur exaltari. Itaque si homo non est factus, fas non sit ista de illo dici. Sed si Verbum caro factum est, necesse est ejus et resurrectionem et exaltationem tanquam de homine dici, tum ut mors, quæ ejus esse dicitur, sit peccati hominum præteritum, et mortis destructio : tum ut resurrectio exaltatione firma per ipsum in nobis perseveret. De utroque autem dixit, « Deus illum exaltavit, » et, Deus illi donavit, » ut hinc etiam ostenderet non Patrem factum esse carnem, sed ejus Verbum hominem factum esse, ab eoque humanitas accipere et exaltari, ut jam est dictum. Constat autem, nec id in dubium vocari potest, ea quæ dat Pater, per Filium dare. Quocirca illud profecto singulare planeque admirabile est, quod gratiam quam Filius, Patre donante, aliis impertit, ipse dicitur accipere, et exaltatione quam idem Filius, Patre item exaltante, perficit, ipse quoque exaltatur. Ille nimirum qui Dei Filius erat, hominis quoque Filius est factus, atque ut Verbum, Patre dante, dat omnia : nam omnia, quæ facit et dat Pater, per ipsum facit et præbet. Idem vero ut Filius hominis, ea, quæ ipse dat, humanitas accipere dicitur, quia scilicet non alterius sed ipsius sit corpus, quod ex sua

¹ Ephes. iv, 9.

natura gratiam potest accipere, uti diximus. Namque accipiebat quatenus exaltabatur homo, cujus exaltatio erat, Deum ipsum effici. Verbum autem semper istud habuit, ex paterna sui divinitate et perfectione.

XLVI. Itaque is verus est verborum Apostoli sensus, eoque valide confutantur impii. Quod item ait Cantor sacer, rectum similiter sensum obtinet, quem prava illi quidem interpretatione corrumpunt, sed pietati esse consonum patet ex ipso Psalmo, cujus hæc sunt verba: « Thronus tuus, Deus, in sæculum sæculi. Virga « æquitatis, virga regni tui. Dilexisti justitiam et odisti « iniquitatem: ideo unxit te Deus, Deus tuus oleo « lætitiæ præ consortibus tuis¹. » Attendite, o Ariani, saltemque hoc ex loco agnoscite veritatem. Consortes Domini nos omnes Psalmista appellavit. Quod si ex nihilo et uno e rebus factis esset Filius, ipse quoque inter consortes numeraretur. Cum autem illum Deum æternum his verbis cecinerit, « Thronus tuus, Deus, in sæculum sæculi? » res vero alias declaraverit ejus fieri participes; quid intelligendum aliud occurrit quam eum a rebus factis alium esse, solumque esse Patris Verbum, splendorem et sapientiam, cujus res omnes creatæ fiant participes, et sanctæ ab eodem Spiritu reddantur? Quocirca hic ungi dicitur, non ut Deus fiat; nam Deus antea ipse erat: nec ut rex sit; ab æternitate enim idem regnavit, utpote qui Dei sit imago, quemadmodum Scriptura testatur². Verum id quoque pro nobis scriptum est³. Nam reges Israëlitæ, cum ungebantur, tunc reges fiebant, qui antea reges non erant, ut David, Ezechias, Josias, aliique. At vero Salvator, tametsi antea Deus, semperque Patris regno potitus, atque Spiritum sanctum ipse impertiens, tamen nunc ungi di-

¹ Psal. XLIV, 7. — ² Heb. I, 8. — ³ 2 Cor. IV, 4. — ⁴ Coloss. I, 15.

citur, ut, cum quatenus homo Spiritu ungi significatur, quemadmodum nobis hominibus dedit ut exaltaremur et resurgeremus, sic nos etiam Spiritus habitationem amicosque efficeret. Id ipse Dominus his suis verbis indicabat, ut legitur in Joannis Evangelio, « Ego misi « eos in mundum, et pro eis ego sanctifico meipsum, « ut sint et ipsi sanctificati in veritate¹. » Quibus utique verbis patefecit se non esse qui sanctificetur, sed qui sanctificet. Nec enim ab alio sanctificatur, sed se ipse sanctificat, ut nos in veritate sanctificemur. Qui autem seipsum sanctificat, sanctificandi Dominus est. Qui porro istud efficitur, quidque aliud dicit quam verba hujusmodi : Ego qui Patris Verbum sum, ipse mihi facto homini dono Spiritum, meque factum hominem in illo sanctifico, ut deinceps in me, qui veritas sum, (Nam « Verbum tuum veritas est) » omnes sanctificentur.

XLVII. Quod si nostri gratia se ipse sanctificat, idque tunc facit cum homo est factus, certe liquet Spiritum, cum in eum apud Jordanem descendit, in nos ipsos, quia nostrum ille gestaret corpus, descendisse, neque id contigisse ut Verbum melius fieret, sed ut nos sancti efficeremur, ejusque unctionis essemus participes, ac de nobis diceretur, « An nescitis quia « templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis²? » Cum enim Dominus tanquam homo lavaretur in Jordane, nos ipsi in illo et ab illo lavabamur. Cum item Spiritum acciperet, nos dignos reddebat, qui illum acciperemus. Quocirca non ut Aaron, vel David, aut alii omnes, ita et ipse oleo est unctus, sed aliter præ omnibus sui consortibus, nempe oleo lætitiæ : quod esse Spiritum sanctum his ipse Prophetæ verbis docet, « Spiritus Domini super me, eo quod unxerit me⁴. »

¹ Isai. LXI, 1. — ² Joan. XVII, 17. — ³ 1 Cor. III, 16.

Idem quoque ait Apostolus, « Quomodo unxit cum Deus « Spiritu sancto¹. » Quando igitur ista de illo dicta sunt, nisi cum assumpta carne baptismum in Jordane suscepit, atque in ipsum descendit Spiritus? Et vero ipse quidem Dominus ita loquitur, Spiritus « de meo « accipiet²: et, Ego illum mitto³: » et ad Discipulos; « Accipite Spiritum sanctum⁴. » Nihilominus ipse ille qui, ut Verbum et splendor Patris, Spiritum aliis impertit, nunc dicitur sanctificari, quia scilicet factus homo est, ejusque sanctificatur corpus. Inde itaque nos etiam unctionem et sigillum habere incœpinus, dicente Joanne, « Et vos unctionem habetis a sancto⁵. » Apostolus quoque scribit, et « Vos signati etiam estis Spiritu promissionis sancto⁶. » Illud igitur propter nos et pro nobis dicitur. Quidnam vero incrementum in melius, quæ virtutis vel factorum Domini merces possit ex his probari? Namque si cum Deus non esset, factus fuisset Deus: si cum non esset rex, regiam fuisset consecutus dignitatem: inesset sane vestra in oratione umbra saltem aliqua verisimilitudinis. Sin autem Deus ille est, ejusque æternus est thronus, qui, quæso, potuit proficere Deus, quidve illi deerat qui in Patris solio sedebat? Præterea si, ut ipse affirmat Dominus, ejus est Spiritus, ex eoque accipit, ipseque illum mittit: non igitur Verbum, quatenus Verbum et Sapientia est, a Spiritu, quem ipse dat, ungitur, sed caro quam assumpsit, in ipso et ab ipso ungitur, ut infusa in Dominum tanquam in hominem sanctitas, in omnes homines ab ipso dimanaret. Non enim a se ipso, inquit, Spiritus loquitur, sed dignis a Verbo datur⁷. Nam hic Psalmistæ locus superioris haud est dissimilis. Ut enim Apostolus scrip-

¹ Act. x, 18. — ² Joan. xvi, 14. — ³ Ibid. 7. — ⁴ Joan. xx, 22. — ⁵ Joan. 11, 20. — ⁶ Ephes. 1. 11. — ⁷ Joan. xvi, 15

sit, « Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitrat¹ est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinanivit, forma servi accepta¹ : » ita David Dominum hymnis celebrat, ut æternum Deum et regem, qui ad nos missus, nostrum mortale induit corpus. Id enim significat hisce Psalmi verbis, « Myrrha et gutta et casia a vestimentis tuis² : » quod idem confirmant cum Nicodemus tum cum Maria sociæque ejus, hic « venit ferens mixturam myrrha et aloës libras centum³; » illæ, aromata portantes quæ ad sepulturam corporis Domini præparaverant⁴.

LXVIII. Quale ergo incrementum immortalis mortali assumenti, vel quæ mutatio in melius æterno temporale induenti accessit? Quænam item major merces Deo æterno et regi, qui in sinu Patris est, contingere queat? An non perspicitis istud quoque propter nos et pro nobis factum scriptumque esse, ut homo factus Dominus nos, qui mortales et temporales sumus, immortales redderet atque in æternum cœlorum regnum introduceret? An non erubescitis, qui divinas Litteras audetis falsa adulterare interpretatione? Enimvero postquam advenit Dominus noster Jesus-Christus, nos quidem a peccato liberati, meliores effecti fuimus: ipse autem idem omnino est: nec quia homo est factus, (nam idem repetendum est) mutatus est: sed sicut scriptum est, « Verbum Dei manet in æternum⁵. » Profecto, quemadmodum priusquam homo fieret, tanquam Verbum, Spiritum, ut sui proprium, sanctis subministrabat; ita etiam homo factus, Spiritu omnes sanctificat atque Discipulis, « Accipite Spiritum sanctum⁶. » Hunc quoque dedit ipse Moysi aliisque sep-

¹ Philip. II, 6. — ² Psal. XLIV, 9. — ³ Joan. XIX, 39. — ⁴ Luc. XXIV, 1. — ⁵ Isai, XL, 8. — ⁶ Joan. XX, 22. Num. XI, 16.

tuaginta, per quem et David Patrem his verbis precabatur : « Spiritum sanctum tuum ne auferas a me¹. » Denique homo factus aiebat : « Mittam vobis Paracletum, Spiritum veritatis² : » quem utique misit verax Dei Verbum. Itaque « Jesus-Christus heri et « hodie, idem et in sæcula » manens immutabilis, ipse est qui dat et qui accipit : dat, ut Dei Verbum ; accipit ut homo. Non ergo Verbum ut Verbum in melius proficit³. Nam omnia habuit semperque habet. Sed homines sunt, qui in illo et per illum habent accipiendi initium. Hinc enim, cum ille secundum humanam naturam ungi dicitur, nos sumus qui in illo unguimur : cum item baptizatur, nos in eo baptizamur. De quibus omnibus ipse Salvator clarius sic Patri loquitur : « Et « ego gloriam, quam dedisti mihi, dedi illis, ut unum « sint, quemadmodum nos unum sumus⁴. » Propter nos igitur etiam postulabat gloriam, illaque verba, « accepit, donavit, exaltavit, » dicta sunt, ut scilicet nos acciperemus, nobis donaret, atque in illo exaltaremur, quemadmodum se ipse quoque sanctificat, ut nos in eo sanctificemur.

XLIX. Quod si hæc Psalmi verba, « Idcirco unxit te » Deus, Deus tuus⁵, » in suum sensum detorquere contendant : intelligant Scripturarum imperiti inventoresque impietatis rursus voce illa, *Idcirco*, non mercedem virtutis vel actionum Verbi significari ; sed causam ejus ad nos adventus, unctionisque Spiritus, quæ pro nobis in illo peragebatur. Nec enim dixit : *Idcirco* unxit te, ut fieres Deus, vel rex, vel Filius, vel Verbum ; id enim antea erat et semper est, uti probavimus : sed potius, Quia et Deus et rex es, *idcirco* unctus es : quandoqui-

¹ Psal. I, 15. — ² Joan. xv, 26. — ³ Hebr. xiii, 8. — ⁴ Joan. xvii, 22. — ⁵ Psal. xliiv, 8.

dem nemo alius poterat hominem cum Spiritu sancto conjungere, præter te, qui imago es Patris, ad cujus similitudinem nos quoque ab initio sumus creati. Nam tuus est ipse Spiritus. Nec enim rerum factarum natura ad hoc munus erat idonea, cum et Angeli peccaverint, et homines Deo parere noluerint. Quapropter Deo opus erat, (Deus autem est Verbum) ut eos liberaret, qui jugo maledictionis premebantur. Itaque si ex nihilo esset, ipse non esset Christus, quippe qui inter res alias creatas et ipse locum haberet, et esset similiter particeps. At quia Deus est, cum sit Dei Filius: quia item rex est sempiternus, cum sit splendor et figura Patris: idcirco convenienter admodum ipse est qui expectabatur Christus, quem Pater hominibus prænunciavit, cum eum sanctis suis Prophetis revelaret, ut, quemadmodum per ipsum facti fuimus, ita omnium peccatorum redemptio in eo fieret, omniaque ejus subderentur imperio. Hæc causa est cur in ipso facta fuerit unctio, et cur carnem Verbum assumpserit; quod prænoscentis Psalmista, ejus divinitatem paternumque regnum hisce celebrat verbis, « Thronus tuus, Deus, in sæculum sæculi: virga » æquitatis, virga regni tui¹. » Cum autem ejus ad nos adventum denuntiat, hæc ait, « Idcirco unxit te Deus, » Deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus tuis². »

L. Quid porro mirum vel incredibile, si Dominus qui dat Spiritum, nunc ipse Spiritu ungi dicitur, qui, ubi postulavit necessitas, seipsum Spiritu inferiorem propter humanam suam naturam dicere non renuit³? Nam Judæis objicientibus, Beelzebut nomine illum ejicere dæmonia, ipse, ut illorum convinceret impietatem, ita respondit, « Si porro ego in Spiritu Dei ejicio dæmonia⁴. » Ecce enim ille qui Spiritum donat, se nunc Spiritu dæ-

¹ Psal. XLIV, 7. — ² Ibid. 8. — ³ Matth. XII, 24. — ⁴ Ibid. 28.

monia ejicere profitetur, quod non certe aliter quam propter carnem est dictum. Nam ut hominum natura ex seipsa non potest dæmones ejicere, sed sola Spiritus virtute; idcirco ut homo dicebat, « Si porro ego in Spiritu » Dei ejicio dæmonia. » Quin etiam blasphemiam in Spiritum sanctum majorem ea esse dicit, quæ in se ut hominem profertur. « Quicumque, *inquit*, dixerit Verbum contra Filium hominis, veniam obtinebit ¹ : » quales illi erant qui aiebant : « Nonne hic est fabri filius? » Qui vero adversus Spiritum proferunt blasphemiam, et Verbi opera Diabolo adscribunt, hi certe supplicio inevitabili sunt puniendi. Et hæc quidem Dominus ad Judæos, tanquam homo, loquebatur; at Discipulis suam divinitatem majestatemque ostendens, nec se Spiritu minorem sed æqualem esse significans, dabat ipse Spiritum ac dicebat, « Accipite Spiritum sanctum ² : et, Ego » illum mitto : et, ille me glorificabit, et, quæcumque » audiet loquetur. ³ » Ut igitur hic Dominus, dator Spiritus, fateri non dubitavit se, ut hominem, Spiritu dæmonia ejicere : eodem modo ipse qui Spiritum donat, hæc dicere gravatus non est : « Spiritus Domini super me, eo quod unxerit me ⁴ ; » quia videlicet caro factus ipse est, ut ait Joannes : quo palam fieret duo illa ad nos pertinere, qui nempe gratia Spiritus indigemus, ut sanctificemur, nec dæmones sine ejusdem Spiritus virtute possumus ejicere. Per quem porro et a quo dari convenit Spiritum, nisi per Filium, cujus ipse est Spiritus? Quando vero nos cum poteramus accipere, nisi cum Verbum factus est homo? Porro ut locus Apostoli probat nos non fuisse redimendos vel exaltandos, nisi ille qui in Dei forma erat, formam servi accepisset ⁵ : sic David

¹ Matth. xii, 52. — ² Matth. xiii, 55. — ³ Joan. xx, 22. — ⁴ Joan. xvi, 13 et 14. — ⁵ Isai. lxi, 1. — ⁶ Philip. ii, 6.

ostendit nos non futuros Spiritus participes vel sanctificandos, nisi ipsum Verbum, a quo datur Spiritus, seipsum pro nobis Spiritu ungi diceret. Hinc nos eum constanter accepimus, cum Verbum carne unctum esse dicitur. Quia enim caro primum in illo sancta effecta est, et ipse, ut homo, Spiritum per eam accepisse dicitur, nos subsequentem Spiritus gratiam ex ejus plenitudine accepimus¹.

LI. Jam vero illud quod in Psalmo extat, « Dilexisti » justitiam, et odisti iniquitatem², » non, ut et vos rursus intelligitis, mutabilem Verbi significat naturam, sed potius ejus immutabilitatem inde confirmat. Cum enim rerum factarum natura sit mutabilis, quippe cum alii leges violaverint, alii noluerint obedire, uti supra dictum est : cum illorum vita nec stabilis sit nec constans, sed sæpe accidat ut is qui nunc bonus est, postea mutetur aliusque evadat, ita ut qui modo justus est, paulopost injustus fiat : idcirco immutabilis nobis opus erat, quo Verbi justitia immutabilis hominibus esset exemplar et forma ad virtutem amplectendam. Hæc autem sententia his qui recte sentiunt rationi admodum consentanea videbitur. Cum enim Adam, primus homo fuerit mutatus, et mors per peccatum in mundum intraverit : eam ob rem secundum Adam decebat esse immutabilem, ut, si serpens insidias iterum tenderet, ejus fraudes irritæ forent, summamque propter Domini immutabilitatem, vim nullam adversus quemquam haberent omnes ejus conatus. Nam quemadmodum peccante Adamo, peccatum in omnes homines pertransiit³ : ita postquam Dominus factus homo serpentem devicit, vis illa permanabit in omnes homines, ut singuli nostrum dicant, « Non enim ignoramus cogitationes ejus⁴. » Me-

¹ Joan. 1, 16 — ² Psa!. XLIV, 8. — ³ Rom. 7, 12. — ⁴ 2 Cor. 11, 11.

ritissimo igitur Dominus, qui semper et natura immutabilis est, qui justitiam amat, et iniquitatem odio habet, ungitur et mittitur, ut idem ipse et existens et permanens, carne mutabili assumpta¹, peccatum in ipsa condemnet, eamque reddat liberam, ut legis justitiam possit deinceps in ipsa implere. Hinc jam licet dicere: Nos autem non in carne sed in Spiritu sumus, si quidem Spiritus Dei habitat in nobis².

LII. Frustra igitur, Ariani, vobis hujusmodi oborta suspicio est: frustra Scripturarum verba prætenditis. Verbum enim Dei immutabile est, semperque idemque est, neque id alio modo quam ipse Pater. Alioquin quomodo illius esset simile, nisi tale esset? Aut quomodo omnia quæ Patris sunt, Filii quoque essent, nisi Patris immutabilitatem haberet? Nec vero veluti legibus subjectus, aut alterutram in partem flexibilis, hoc amat, et illud odit, ne, corruendi metu, aliud quam oporteat amplectatur, atque ita rursus alia quadam ratione mutabilis inducatur. Verum, ut Deus et Verbum Patris, justus est iudex amansque virtutis vel potius virtutem donans. Quia ergo natura justus et sanctus est, ideoque justitiam diligere et iniquitatem odio habere dicitur, quod perinde est ac si dicas, eum homines virtute præditos amare et admittere, injustos vero repellere et odisse: quod idem de Patre testantur divinæ Scripturæ, « Jus- » tus Dominus et justitias dilexit³. *Et*, Odio habuisti » omnes qui injuste agunt⁴. *Et*, Portas Sion diligit; ta- » bernacula autem Jacob non magni facit⁵. *Et*, Jacob » quidem dilexit, Esaü vero odio habuit⁶. » Item secundum Isaiam, vox Dei est rursus dicentis: « Ego » sum Dominus, qui justitiam diligo, et rapinas iniqui-

¹ Rom. viii, 5. — ² Ibid. 9. — ³ Psal. x, 8. — ⁴ Psal. v, 7. — ⁵ Psal. lxxxvi, 2. — ⁶ Malach. 1, 2.

» tatis odi ¹. » Vel ergo illa verba perinde ac ista intelligent; nam et illa de Dei imagine sunt scripta: vel ista ut illa male interpretantes, mutabilem fingant Patrem. Quod si talia vel etiam, aliis dicentibus, audire, non vacat periculo: idcirco igitur ea recte intelligimus, nempe Deum justitias diligere, et injustas rapinas odisse dici, non quasi in alterutram partem propendere, et contrarium amplecti possit, ita ut illud eligat, istud rejiciat; id enim rerum factarum proprium est: sed quod, ut iudex, justos amat et suscipit, procul autem a malis recedit. Eadem porro de Dei imagine sentire quoque convenit, eam scilicet simili modo et amare et odisse. Siquidem talis esse debet imaginis natura, qualis ejus est Pater, etiamsi Ariani neque illam neque quidquam aliud divinarum Litterarum præ cæcitate non perspiciant. Cum enim suas videant cogitationes vel potius delirationes inanes et vanas esse, rursus ad divinarum Scripturarum verba confugiunt. Verum cum hic pro suo more pariter cæcutiant, horum sensum non possunt percipere: sed suam impietatem tanquam regulam secuti, divina omnia oracula ad eam detorquent, quæ cum vel tantum proferunt, nihil certe aliud audire digni sunt, quam, « Erratis nescientes » Scripturas, neque virtutem Dei ² » Quod si pertinaces resistent, hisce rursus verbis sunt confutandi, Reddite quæ sunt hominis, homini, et quæ sunt Dei Deo ³.

LIII. Atqui, inquit, in Proverbiis scriptum est: « Dominus creavit me initium viarum suarum in opera » sua ⁴. » In Epistola quoque ad Hebræos hæc scribit Apostolus: « Tanto præstantior Angelis factus, quanto » excellentius præ illis nomen hæreditate accepit ⁵. » Et

¹ Isai. LXI, 8. — ² Matth. XXII, 29. — ³ Matth. XXII, 21. — ⁴ Prov. VIII, 22. — ⁵ Hebr. I, 4.

paulo post. « Unde, Fratres sancti, vocationis coelestis » participes, considerate Apostolum et Pontificem confessionis nostræ Jesum, qui fidelis est ei qui fecit illum¹. » Et in Actibus. « Notum sit igitur vobis omnibus, omnis domus Israël, quod et Dominum eum et Christum fecit Deus hunc Jesum quem vos crucifixis- »
 « tis². » Hæc illi loca sursum deorsum versant, quorum non assecuti sensum, inde Dei Verbum creatum et opus, ac unam ex rebus factis esse arbitrantur, atque ita stultos in errorem inducunt, specie quidem verba e sacris Litteris excerpta proponentes, sed loco veræ sententiæ quam continent, proprium suæ hæresis spargentes venenum. Namque si quod illis Scripturæ locis significatur, haberent exploratum, in Dominum gloriæ impij non essent, neque ea, quæ recte scripta sunt, prave interpretarentur. Quod si Caïphæ mores palam jam amplexati, Judæos sequi decrevere, ita ut ignorent quod scriptum est, nimirum vere Deum in terris habitaturum; voces igitur apostolicas nolint excutere³. Id enim Judæorum non est. Sin autem societate inita cum impiissimis Manichæis, Verbum carnem factum esse, corporeumque ejus adventum negant; nobis Proverbia non opponant. Nam hoc etiam alienum a Manichæis est. Quod si propter dignitatē quam obtinent, et avaritiæ lucrum quod ex ea fecere, aut famæ conservandæ gratia gloriæque cupiditate inficiari non audent Verbum carnem factum esse, quia scilicet id scriptum est; vel ergo verba de illo scripta, de corporea ipsius Salvatoris præsentia recte intelligant; vel si id quod significant velint rejicere, pernegent quoque Dominum factum fuisse hominem. Valde enim dedecet Verbum carnem factum esse confiteri, et in his quæ de eo scripta sunt erubescere, ob

¹ Hebr. iii, 1. — ² Act. ii, 36. — ³ Zachar. ii, 10,

eamque rationem depravare genuinum Scripturæ sensum.

LIV. Itaque scriptum est tanto præstantiorem factum esse Angelis¹. Nam id primum expendere necesse est. Cæterum hic, ut in omnibus aliis divinæ Scripturæ locis agere convenit, observandum est, qua occasione locutus sit Apostolus: quæ sit persona, quæ res cujus gratia scripsit, accurate et fideliter attendendum est, ne quis illa ignorans, aut aliud præter ea intelligens, a vera aberraret sententia. Hæc profecto non ignorabat studiosus ille Eunuchus, qui Philippum ita rogabat: « Obsecro te, » de quo Propheta dicit hoc: de se, an de alio aliquo²? » Nam verebatur ne alteri personæ verba Scripturæ attribuendo, a recto sensu deflecteret. Similiter Discipuli tempus rerum, quas futuras prædicebat Dominus, discere cupientes, eum hoc modo interrogabant: « Dic nobis » quando hæc erunt, et quod signum adventus tui³? » Idem quoque cum ea quæ finem mundi spectabant a Salvatore audirent, ejus præterea tempus discere peroptabant, ut nec ipsi errarent, et alios possent docere⁴. Quod cum didicissent, Thessalonicenses, qui in proximo erroris erant periculo, correxerunt. Ubi igitur ista quis probe noverit, recta ac sana fide res est intellecturus. Sin autem alio modo horum aliquid explicaverit, statim incidet in hæresim. Hinc Hymenæus et Alexander, qui resurrectionem jam factam esse affirmabant, tempus præveniando, erraverunt⁵: Galatæ vero post tempus, circumcisionem nunc amplectendo. Erraverunt similiter in persona intelligenda et etiamnum errant Judæi, qui existimant de aliquo ex ipsis istud dici: « Ecce Virgo » concipiet et pariet filium, et vocabunt nomen ejus » Emmanuel, quod est interpretatum, nobiscum Deus⁶: »

¹ Hebr. 1, 4. — ² Act. viii, 54. — ³ Matth. xxiv, 5. — ⁴ Ibid. 36. —

⁵ 1 Tim. 1, 20. — ⁶ Isai, vii, 14. Matth. 1, 23.

cum item hæc verba , « Prophetam vobis suscitabit » Deus ¹ , » de aliquo Prophetarum intelligi arbitrantur ; et verborum istorum , « Sicut ovis ad occisionem ductus » est ² , » interpretationem non a Philippo discunt , sed illis Isaiam aut alium aliquem Prophetam designari opinantur.

LV. Idem profecto istis Christi hostibus accidit, indeque in nefandam lapsi sunt hæresim. Nam si personam, rem, et tempus verborum Apostoli cognovissent, non ea, quæ ad humanam pertinent naturam, transtulissent in divinitatem, nec eo impietatis insani devenissent. Id autem is facile perspiciet, qui initium hujus loci recte intellexerit. En enim Apostoli verba : « Multifariam multisque modis olim Deus locutus Patribus per » Prophetas, hisce ultimis diebus locutus est nobis in » Filio ³. » Deinde paulo post ait : « Per seipsum purgatione peccatorum nostrorum facta, sedet ad dexteram » majestatis in excelsis, tanto præstantior factus Angelis quanto excellentius præ illis nomen hæreditate accepit ⁴. » Itaque Apostoli dictum temporis meminit, quo nobis Deus in Filio locutus est, et peccatorum facta est purgatio. Quando porro nobis in Filio locutus est, et peccatorum purgatio facta est, vel quando factus est homo, nisi post Prophetas in postremis diebus? Deinde cum sermo sit de dispensatione quæ nostri causa suscepta est; de ultimis temporibus verba faciens, convenienter admonet neque prioribus temporibus Deum tacuisse: siquidem per Prophetas locutus est. Quoniam igitur Prophetæ ministravere, et lex promulgata per Angelos est, deindeque advenit Filius ut ipse ministraret, necessario hæc verba intulit, « Tanto præstantior factus Angelis, » ut scilicet ostenderet quantum servo præstat filius, tanto

¹ Deut. xviii, 15. — ² Isai. lxi, 7. — ³ Hebr. i, 1. — ⁴ Ibid. 5.

etiam Filii administrationem, servorum administratione præstantiorem fuisse. Veterem itaque et novam administrationem distinguens Apostolus, fidenter hæc ad Judæos scribit: « Tanto præstantior factus Angelis. » Quapropter nulla hic usus est comparatione, nec dixit, major vel honoratior, ne quis illum ejusdem ac illos esse generis suspicaretur; sed « præstantior » dixit, ut naturæ Filii et rerum creatarum differentiam demonstraret, idque verum esse ex divinis patet Scripturis. Nam David ita psallit: « Præstantior dies una in atriiis tuis super milia¹. » Hæc item sunt Salomonis verba: « Accipite disciplinam et non argentum, et cognitionem præ auro probato. Præstantior est enim sapientia lapidibus pretiosis: nihilque est pretiosum quod sit illa dignum². » An non enim diversæ sunt naturæ et substantiæ sapientia et lapides terreni? Quænam autem cognatio aulis cælestibus cum terrenis domiciliis? Vel quid simile potest esse res æternas spiritalesque inter ac res caducas et mortales? Id enim ipsum est quod Isaïas ait: « Hæc dicit Dominus Eunuchis: Qui custodierint sabbata mea, et elegerint quæ ego volo, et tenuerint fœdus meum, dabo illis in domo mea et in muro meo locum celebrem: præstantius quam filiis et filiabus, nomen sempiternum dabo eis, quod non deficiet³. » Similiter igitur nulla est cognatio Filio cum Angelis: ac proinde non comparationis sed distinctionis causa vocabulum, « præstantior, » usurpavit Apostolus, propter discrimen videlicet quod inter naturam Filii et naturam Angelorum intercedit. Hinc ipse Apostolus vocem illam, « præstantior, » explicans, id quod ea significatur, non alia de re intelligit quam de Filii et rerum factarum differentia. Nam hunc quidem, filium appellat; illos autem,

¹ Psal. LXXXIII, 11. — ² Prov. VIII, 10. — ³ Isaï. LVI, 4.

servos. Hinc ille, ut filius, cum Patre ad dexteram sedet: isti autem stant, mittuntur ac ministrant.

LVI. Quæ cum ita scripta sint, o Ariani, ea sane non indicant Filium esse factum, sed potius alium esse a rebus factis, propriumque Patris, et in ejus sinu esse. Nam quod hic scribitur, « factus, » non idcirco factum vere Filium significat, uti vos putatis. Etenim si tantum dixisset, « factus, » aliudque nihil addidisset, inde aliqua Arianis esset litigandi occasio. Verum cum antea Filium nominaverit, eumque alium esse a rebus factis totum per contextum ostenderit, non absolute voce « factus » usus est, sed vocabulum « præstantior » cum voce « factus » conjunxit: quippe qui eam dictionem indifferentem existimaret. Scilicet probe intelligebat hac voce, « factus, » de eo dicta, quem verum esse Filium constabat, nihil aliud hic significari quam eum factum fuisse et esse præstantiorem. Nihil enim refert, si quis de regenita interdum dixerit, facta est vel effecta est. At res factæ, cum sint opera, genitæ dici non queunt, nisi forte geniti Filii participes postea effectæ, genitæ quoque et ipsæ dicantur, non quidem propriam ob naturam, sed quia Filii factæ sint in Spiritu participes. Nec vero id ignoravit divina Scriptura, quæ de rebus factis ait: « Omnia per » ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil¹. » Et, « Omnia in sapientia fecisti². » De genitis autem filiis sic loquitur: « Facti sunt Job filii septem et filiæ tres³. » Et, « Abraham vero centum annorum erat, cum factus est » ei Isaac filius ejus⁴. » Moyses quoque dixit: « Si alicui » filii facti fuerint. » Si ergo Filius alius est a rebus factis, solusque proprius est naturæ Patris foetus, frustra Ariani disputandi occasionem ex vocabulo « factus » arripuere. Nam si hic fracti pudore iterum contendant illa

¹ Joan. 1, 3. — ² Psal. ciii, 24. — ³ Job. i, 2. — ⁴ Genes. xxi, 5.

verba comparate dicta esse, proindeque ea quæ comparantur ejusdem esse generis, ita ut Filius naturæ sit Angelorum; ipsos profecto imprimis pudebit eadem pugnare et loqui ac Valentinum, Carpocratem aliosve hæreticos, quorum ille Angelos ejusdem esse generis ac Christum affirmavit: Carpocrates autem, eosdem esse dixit mundi fabricatores. Nempe isti ab illis forte edocti magistris, Dei Verbum cum Angelis conferre non verentur.

LVII. At certe eos tam impia cogitantes coget erubescere sacer Cantor, cujus hæ sunt voces: « Qui similis erit
« Domino in filiis Dei ¹. » Et, « Qui similis tui in Diis,
» Domine ²? » Nihilominus illis quoque respondebimus, ut vel sic verum discant, comparisonem solere institui inter ea quæ ejusdem constat esse generis, non autem interea quæ diversam habent naturam. Itaque nemo Deum cum homine comparaverit, neque etiam hominem cum belluis, neque ligna cum lapidibus, propter naturæ dissimilitudinem. Sed Deus quidem cum nulla re comparari potest: homo vero cum homine, lignum cum ligno, lapis cum lapide recte potest conferri, nec in his vox « præstantius usurpabitur, sed vox, « magis » vel plus. Sic Joseph magis pulcher erat suis fratribus: Rachel magis pulchra quam Lia. Stella vero non stella præstantior, sed magis una ad alia differt in gloria ³. Cum autem res diversæ naturæ inter se comparantur, tunc vox « præstantior, » aut « præstantius, » differentiæ significandæ gratia, adhibetur, quemadmodum de sapientia et lapidibus est dictum. Si igitur Apostolus dixisset: Tanto magis Filius antecellit, vel tanto major est Angelis; vobis sane ex hac Filii cum Angelis comparatione contendendi ansa præberetur. At cum eum dicat esse præstantiorem, tantumque differret quantum filius a servis differt, manifeste

¹ Psal. LXXXVIII, 7. — ² Psal. LXXXV, 8. — ³ 1 Cor. xv, 41.

utique ostendit alium esse a natura Angelorum. Cum item eum omnia fundasse affirmet, alium profecto ab omnibus factis rebus esse probat ¹. Quapropter cum diversæ sit naturæ a rerum factarum natura, quænam, quæso, comparatio aut quæ similitudo ejus naturæ cum rebus factis? Verum si rursus simile aliquid excogitent, illos his verbis confutabit Paulus : « Ad quem autem An-
 » gelorum dixit unquam : Filius meus es tu, ego hodie
 » genui te? Et ad Angelos quidem dicit : Qui facit Ange-
 » los suos spiritus, et ministros suos flammam ignis ². »

LVIII. Fieri ergo proprium est rerum factarum, quas opera esse dicit. At cum de Filio loquitur, non utitur factionis vocabulo, nec fieri ait : sed eum æternum, regem, et creatorem hisce verbis agnoscit : « Thronus
 » tuus, Deus, in sæculum sæculi, et tu in principio,
 » Domine, terram fundasti, et opera manuum tuarum
 » sunt cœli. Ipsi peribunt, tu autem permanes ³. » Ex quibus, si vellent isti, perspicere possent alium esse opificem et alia opera : illum nimirum esse Deum; hæc facta esse et ex nihilo producta. Nam quod hic dicitur, « ipsi peribunt, » non ita dictum est quasi perituræ sint res creatæ : sed ut rerum factarum naturam a fine indicaret. Nam quæ perire possunt, licet benedictio effectoris non pereant, tamen ex nihilo sunt facta, eaque aliquando non fuisse ipsa testantur. Quia igitur ea est illorum natura, idcirco de Filio dicitur, « Tu autem
 » permanes, » ut ejus inde ostendatur æternitas. Nam quia interire non potest, ut possunt res factæ, sed potius vim habet semper permanendi, hinc alienum quidem est de ipso dici, Non fuit priusquam esset genitus : at proprium ejus est, semper esse et eum Patre permanere. Etsi autem Apostolus Epistola ad Hebræos hæc non scripsisset :

¹ Hebr. 1, 10. — ² Ibid. 5. — ³ Ibid. 8.

ex aliis tamen ejusdem Epistolis atque ex universa alia Scriptura talia de Verbo comminisci sane prohiberentur. Cæterum quandoquidem ipse quoque scripsit et supra ostendimus Filium ex natura Patris esse genitum; et illum quidem esse effectorem, res autem alias ab eo effici: illum esse splendorem, Verbum imaginem, et sapientiam Patris; res vero factas infra Trinitatem assistere et servire: alius ergo generis et naturæ est Filius, quam rerum factarum, ac potius proprius est substantiæ Patris, eademque ac ille naturam habet. Hinc enim et ipse Filius non dixit, « Pater meus præstantior in me est ¹, » ne quis eum alium a Patris natura esse suspicaretur, sed « major » dixit, non quidem magnitudine quadam aut tempore, sed quia ab ipso Patre gignitur. Quin etiam cum dixit, « major est, » naturæ proprietatem ostendit.

LIX. Et vero ipse Apostolus non ut Verbi naturam cum rebus factis potissimum compararet, dixit: « Tanto » præstantior factus Angelis. » Namque simul comparari non queunt, cum sint inter se diversæ. Sed ad corporeum Verbi adventum et ad dispensationem ejus attendens, indicare voluit ipsum aliorum qui antecesserant simile non esse, ut, quantum natura ab iis quos antea miserat differt, tanto etiam longeque præstantior esse intelligeretur gratia quæ ab ipso et per ipsum datur, quam Angelorum administratio. Siquidem servorum erat, fructus duntaxat reposcere: at Filii et Domini erat debita donare et vitam transferre. Unde ea, quæ subjicit Apostolus, differentiam quæ Filium inter et res factas intercedit demonstrant. « Propterea, » inquit, « oportet nos maxime » attendere ad ea quæ audivimus, ne forte effluamus. » Si enim qui per Angelos dictus est sermo, factus » est firmus, et omnis prævaricatio et inobedientia ac-

¹ JOAN. XIV, 28.

» cepit justam mercedis retributionem : quomodo nos
 » effugiemus si tantam neglexerimus salutem , quæ cum
 » initium accepisset enarrari per Dominum ab eis qui au-
 » dierunt in nos confirmata est ¹. » Quod si Filius esset e
 rebus factis, non illis sane esset præstantior, neque majori
 supplicio propter eum puniretur inobedientia. Nec
 enim in administratione Angelorum, pro singulis illorum
 majus vel minus erat in his qui peccabant : sed lex
 erat una, unaque in peccantes animadversio. Quia vero
 Verbum non est e rebus factis, sed est Filius Patris, id-
 circo quanto præstantior est, et ea, quorum auctor ipse
 est, præstantiora sunt et ab aliis diversa, tanto etiam
 gravius esse debet supplicium. Itaque datam per Filium
 considerent gratiam, eumque ex suis operibus agnoscant
 vere alium esse a rebus factis, solumque illum verum Fi-
 lium in Patre esse, et Patrem in ipso. Discant legem ab
 Angelis promulgatam esse, sed neminem reddidisse per-
 fectum, quippe quæ, ut docet Paulus, Verbi adventu in-
 digeret. At Verbi adventus, Patris opus perfecit. Hinc
 antea ab Adam ad Moysen mors quidem regnavit : sed
 Verbi præsentia mortem penitus destruxit : nec amplius
 in Adam morimur, sed omnes in Christo vita donamur.
 Præterea antea a Dan usque ad Bersabee lex divulgaba-
 tur, atque in sola Judæa notus erat Deus : nunc autem in
 omnem terram exivit sonus eorum, et omnis terra Dei
 cognitione est repleta, gentesque universas edocuerunt Dis-
 cipuli, ac denique hoc tempore illud Scripturæ impletum
 est, « Erunt omnes docti a Deo ². » Etenim quæ tunc
 quidem apparebant, meræ erant figuræ : nunc autem
 ipsa patefacta veritas est ³ : quod Apostolus postea lucu-
 lentius ipse explicat his verbis : « In tantum præstantio-

¹ Hebr. II, 1. — ² Psal. LXXV. — ³ Isai. LIV, 16. — ⁴ Joan. VI, 45.

» ris testamenti sponsor factus est Jesus ¹. » Et rursus :
 « Nunc autem excellentius sortitus est ministerium,
 » quanto et præstantioris testamenti mediator est quod
 » in præstantioribus promissionibus sancitum est ². Nam
 » nihil ad perfectionem adduxit lex : sed erat intro-
 » ductio spei præstantiori ³. » Et paulopost : « Necessè est
 » coelestia præstantioribus hostiis quam istis ⁴. » Vocem
 igitur « præstantioris » hic et per totum Epistolæ contex-
 tum Domino, qui præstantior et alius est a rebus factis,
 attribuit. Siquidem præstantius est sacrificium quod per
 ipsum peragitur ; præstantior spes, quæ in eo collocatur ;
 ac promissa, quæ nobis per illum sunt facta, non ut magna
 cum parvis comparantur, sed ut diversa ab aliis natura ;
 quia is, qui ista administravit, rebus factis est præstantior.

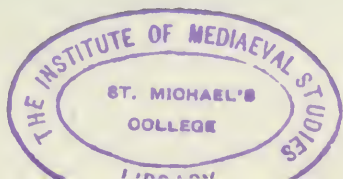
LX. Jam vero quod dicitur, « factus est sponsor, »
 sponsonem quam ille pro nobis fecit significat. Quemad-
 modum enim ille cum Verbum esset, caro factus est,
 hocque, quod dicimus factum esse, carni ascribimus
 (hæc enim facta et creata est) : ita etiam hæc dictio,
 « factus est, » juxta secundam significationem hic est in-
 telligenda, quatenus videlicet factus homo est. Noverint
 proinde pertinaces homines vanum quoque ac pravum
 hoc illorum commentum esse : audiant Paulum cui pers-
 pectissimum erat eum et Filium ac sapientiam, splendo-
 remque et imaginem Patris esse, minime his verbis signi-
 ficare ejus factam fuisse naturam, sed eam dictionem
 referre ad testamenti administrationem, qua scilicet
 mors, quæ olim regnaverat, destructa est. Siquidem
 ea ratione ejus administratio præstantior facta est, quia
 « Quod lex facere non poterat, ubi per carnem infirma
 » erat, fecit Deus misso Filio suo in similitudine carnis

¹ Hebr. vii, 22. — ² Hebr. viii, 6. — ³ Hebr. vii, 19. — ⁴ Hebr. ix, 25.

» peccati, et de peccato condemnavit peccatum in
 » carne ¹, « remoto ab ea delicto, quo captiva perpetuo
 tenebatur, adeo ut divinum sensum non valeret recipere.
 Cum autem carnem dignam reddidit quæ Verbum reci-
 peret, fecit ut nos non amplius secundum carnem, sed
 secundum Spiritum ambularem, sæpeque dicamus ² :
 « Nos vero non sumus in carne, sed in spiritu. » Et, « Quia
 » venit Dei Filius in mundum, non ut judicaret mundum,
 » sed ut » omnes « redimeret, et mundus per ipsum servare-
 » tur ³. » Tunc enim mundus, tanquam reus, a lege judicaba-
 tur : nunc vero Verbum in se suscepti iudicium, et corpore
 pro omnibus patiando, salutem donavit omnibus. Quod
 cum exploratum haberet Johannes, exclamabat : « Lex per
 » Moysen data est, gratia et veritas per Jesum Christum
 » facta est ⁴. Præstantior autem est gratia quam lex, et
 veritas quam umbra.

LXI. Hoc ergo quod *præstantioris* vocabulo exprimi-
 tur, quemadmodum dictum est, per alium fieri non po-
 terat, nisi per Filium qui ad dexteram Patris sedet. Quid
 autem istud significat, nisi verum illum esse Filium,
 eandemque Patris et Filii esse divinitatem? Quia enim
 eodem Patris regno potitur Filius, in eodem similiter
 throno quo Pater sedet; cumque ipse Patris divinitate
 videatur, hinc sane Deus est Verbum, et qui videt Fi-
 lium, Patrem videt, atque hoc pacto unus est Deus. Ita-
 que a dextris sedens, sinistrum non reddit Patrem : sed
 quod dextrum et honorabile est in Patre, hoc etiam ha-
 bet Filius qui ipse ait : « Omnia quæcumque habet Pa-
 » ter, mea sunt ⁵. » Quocirca Filius a dextris Patris se-
 dens, videt ipse similiter Patrem a dextris sedentem,
 quamvis ut homo factus dicat : « Providebam Dominum

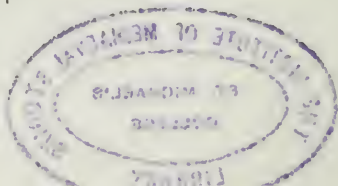
¹ Rom. viii, 5. — ² Ibid., 4. — ³ Joan. iii, 17. — ⁴ Joan. i, 17. — ⁵ Joan.
 xvi, 15.

» in conspectu meo semper, quia a dextris est mihi ne
 » commovear¹. » Inde enim etiam palam fit et Filium
 in Patre et Patrem in Filio esse. Quamvis enim dexter
 est Pater, a dextris tamen etiam est Filius; et Filio a dex-
 tris sedente, in Filio est ipse Pater. Et Angeli quidem as-
 cendendo et descendendo ministrant : de Filio autem
 dicit, « Et adorent eum omnes Angeli Dei². » Insuper
 cum Angeli ministrant, aiunt, « Missus sum ad te : » et,
 « Dominus præcepit. » At Filius, licet ut homo dicat, se
 missum esse et venisse ad opus perficiendum et adminis-
 trandum, tamen ut Verbum et imago ait : « Ego in Pa-
 » tre, et Pater in me est³ : et, Qui vidit me, Patrem vi-
 » dit : et, Pater in me manens ipse facit opera⁴. » Nam
 quæ in ista videntur imagine, ea ipsa sunt Patris opera.
 Hæc igitur satis sunt ad veritatis hostes pudore afficien-
 dos. Quod si, quia scriptum est, *præstantior factus*, no-
 lunt hanc vocem *factus* ita intelligi de Filio, ut idem sit
 ac si diceretur, factus est, et, est; vel quod ejus adminis-
 tratio præstantior aliis facta fuerit, uti diximus, sed hoc
 ex vocabulo arbitrantur factum dici Verbum; hæc ite-
 rum breviter audiant, quandoquidem quæ supra dispu-
 tavimus jam sunt obliti.

LXII. Si Filius unus ex Angelis est; æque ipsi ac illis
 hæc vox *factus* conveniat, nihilque natura ab illis differe-
 rat; verum vel ipsi sint filii vel ille sit Angelus, omnes-
 que pariter ad dexteram Patris sedeant, vel cum omni-
 bus assistat quoque ipse Filius tanquam spiritus admi-
 nister, in administrationem, ut illi, missus⁵. At vero si
 Paulus Filium a rebus factis hisce verbis discriminet :
 « Cui enim Angelorum dixit unquam : Filius meus es
 » tu⁶? » Præterea si cælum ille et terram creat, hique

¹ Psal. xv, 8. — ² Hebr. 1, 6. — ³ Joan. xiv, 10. — ⁴ Ibid. 9 et 10. —
⁵ Hebr. 1, 14. — ⁶ Ibid. 5.

ab eo fiunt; si ille cum Patre sedet, hi autem ministrantes assistunt: cui non perspicuum est nequaquam de Verbi substantia vocem *factus* intelligi ab Apostolo, sed de administratione quæ peracta per ipsum est? Nam quemadmodum cum esset Verbum, caro factum est; ita factus homo, tanto præstantior in administratione factus est Angelis, quantum filius a servis et opifex ab operibus differt. Desinant itaque vocem *factus* de natura Filii interpretari; nec enim est e rebus factis: sed agnoscant hoc vocabulo *factus* factam significari administrationem et dispensationem. Quomodo autem præstantior factus fuerit in administratione, qui ipse natura præstantior est quam res factæ, ea quæ supra diximus, manifesto ostendunt, indeque illos arbitror erubescere. Verum si contumaces esse pergent, e re fuerit insanæ ipsorum occurrere temeritati, similiaque de ipso Patre dicta illis opponere, ut vel fracti pudore suam linguam a malis cohibeant, vel intelligant in quantum devenerint inscitiae. Itaque scriptum est: « Fias mihi in Deum protectorem » et in domum refugii, ut salvum me facias¹ » Et rursus: « Factus est Dominus refugium pauperi², » et alia id genus quæ in divinis leguntur Scripturis. Quod si ista de Filio dicta esse contendent, quod forte vel etiam magis verum est, agnoscant Sanctos eum, qui res facta non erat, rogare ut sibi adjutor et in domum refugii fieret: ac deinceps vocabula *factus*, *fecit* et *creavit* de corporea ejus intelligant præsentia. Tunc siquidem adjutor et domus refugii factus est, cum nostra peccata suo corpore in lignum sustulit, dixitque. « Venite ad me omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos³. »

LXIII. Sin autem illas voces de Patre putant intelligi; num quia hic quoque scriptum est, *Fias* et *factus est*,

¹ Psal. xxx, 5. — ² Psal. ix, 10. — ³ Matth. xi, 28.

eo devenient impudentiæ, ut Deum factum esse dicant? Ita sane id audebunt, quemadmodum idem de ejus Verbo fingere non sunt veriti. Nam sequitur ex ipsorum dictis, ut eadem opinentur de Patre, quæ de ejus Verbo comminiscuntur. Verum absit ut cogitatio tam impia in mentem fidelium unquam veniat. Nec enim Filius e rebus creatis est, nec quod hic scribitur, *fias*, et, *factus est*, principium existendi significat, sed datum indigentibus adjutorium. Namque Deus et semper et idem est: homines autem per Verbum postea facti sunt, quando ipse voluit Pater: nec Deum videre aut ad eum accedere queunt res ullæ factæ, præsertimque homines in terris degentes. Quapropter cum infirmi homines ejus implorant opem, cum vexati precantur auxilium, cum injuria affecti orant; tunc ille, qui est invisibilis, cum perhumanus sit, se præsentem suo beneficio exhibet, quod per proprium Verbum et in ipso tribuit, ac demum ad cujusque utilitatem sese accommodat divina præsentia, ita ut infirmis fiat robur, afflictis refugium et domus salutis, hisque, qui patiuntur injuriam, dicit: *Adhuc te loquente dicam, Ecce adsum*¹. Quod igitur in protegendis singulis fit per Filium, hoc Deum sibi factum esse singuli testantur, quia per Verbum fit auxilium ab ipso Deo. Nec vero insolens est inter homines id loquendi genus, quod rectum esse nemo non fatebitur. Sæpe siquidem hominibus adjutorium factum est ab hominibus. Nam alius illi qui injuriam accepit, opem tulit, ut Abraham, Lot²: alius domum persecutionem fugienti aperuit, ut Abdias filiis Prophetarum³: alius peregrinum refecit, ut Lot, Angelos⁴: alius indigentibus suppeditavit necessaria, ut Job his qui quidpiam ab ipso petebant⁵. Quemadmodum

¹ Isai. LVIII, 9. — ² Genes. XIV, 76. — ³ 3 Reg. XVIII, 4. — ⁴ Genes. XIX, 3. — ⁵ Job. XXI, 15.

igitur si singuli, qui ab aliis acceperint beneficia, dixerint: Ille mihi factus est adjutor: vel, Mihi ille refugium, et isti beneficus factus est distributor, non initium ortus neque naturam eorum, qui bene de se mererentur, significarent, sed acceptum solummodo ab eis beneficium; similiter cum Sancti de Deo dicunt, *factus est*, et, *fias*, nullum ortus initium indicant: nam nec initium Deus habet ullum, nec factus ipse est; verum his verbis significatur salus quam hominibus comparavit.

LXIV. Quibus ita intellectis efficitur ut quotiescumque de Filio dicitur, *factus est*, et, *fias*, eodem explicetur modo, ita ut, cum ista audiunt, *præstantior factus Angelis*, et, *factus est*, non aliquod nascendi principium Verbi effingant, aut cum factum esse inde opinentur: sed illud Pauli dictum de administratione et dispensatione, cum homo factus est, intelligant¹. Cum enim Verbum caro factum est et habitavit in nobis, ac venit ut ministraret, omnibusque impertiret salutem, tunc idem nobis factum est salus, factum est vita, factum est expiatio; tunc ejus pro nobis administratio, Angelorum administratione præstantior est facta; denique ipsum item factum est via et resurrectio. Atque ut istud, *Fias mihi in Deum protectorem*, non naturæ ipsius Dei procreationem, sed ejus humanitatem, ut dixi, significat et benignitatem; ita his vocibus, « præstantior factus Angelis, » et, factus est, et, tanto præstantior sponsor factus est » Jesus, » non Verbi facta esse natura significatur, (absit) sed beneficium quod ex ejus accepimus incarnatione, quantumvis ingrati fuerint hæretici atque in tuenda impietate perpugnaces.

¹ Joan. 1, 14.

SANCTI PATRIS NOSTRI

ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI,

EJUSDEM CONTRA ARIANOS

ORATIO SECUNDA.

I. Ego quidem speraveram fore ut Arii insanix histriones argumentis, quæ supra cum ad illos confutandos tum ad veritatem patefaciendam tractavi, contenti, deinceps quiescerent, ipsosque pœniteret tam male de Salvatore sensisse et locutos esse¹. Verum illi, nescio quo pacto, ne ita quidem recedunt : sed, porcorum canumve more, sese in suæ vomitionis luto et sordibus volutantes, nova commenta defendendæ impietatis causa sibi excogitant. Itaque nec illud intelligentes quod in Proverbiis scriptum est, « Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua², » nec istud Apostoli, « Qui fidelis est ei qui fecit illum³, » temere altercantur aiuntque Dei Filium rem factam et creatam esse. Sane ex his, quæ supra dicta sunt, licebat ipsis perspicere, nisi sensus penitus amisissent, Filium, teste veritate, ex nihilo non

¹ Vide D. Guillon, tom. v, pag. 229,

² Prov. viii, 22. — ³ Hebr. iii, 2,

esse, neque ad res factas ulla ratione pertinere. Cum enim Deus ipse sit; nec factus esse potest, nec fas est eum creatum dicere. Siquidem rerum creatarum et factarum proprium est dici ex nihilo esse, nec fuisse antequam gignerentur. Quando vero, tanquam veriti a propriis discedere fabulis, supra dictas divinarum Scripturarum voces objicere solent, quæ quidem recte sunt scriptæ, sed quas illi malitiose interpretantur: age, quis sit verborum illorum sensus repetamus, cum ut Fidelium animos confirmemus; tum ut illos ex singulis his locis ostendamus Christianismi ignaros penitus esse¹: quem si cognoscerent, sese in Judæorum nostræ ætatis infidelitate nequaquam concluderent, sed sciscitando discerent quod « In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, » et Deus erat Verbum²: » cum autem volente Patre ipsum Verbum homo est factus, tunc jure merito de illo dictum est a Joanne quidem, « Verbum caro factum » est: » et a Petro, « Dominum et Christum eum fecit: » et per Salomonem velut ex ipsius Domini persona, « Dominus creavit me initium viarum suarum in opera » sua³: *item a Paulo*, Tanto præstantior factus Angelis⁴: *et alibi*, Semetipsum exinanivit, forma servi assumpta⁵: *et rursus*, Unde, fratres sancti, vocationis » cœlestis participes, considerate Apostolum et Pontificem confessionis nostræ Jesum, qui fidelis est ei qui fecit illum⁶. » Hæc enim et similia dicta eandem vim significationemque habent, quæ et pietati est consentanea, et Verbi divinitatem ostendit, itemque ea, quæ humano more illi attribuuntur, dicta esse quatenus ipse filius quoque hominis factus est. Quæ tametsi satis sunt ad illos penitus refellendos; tamen, quandoquidem quod

¹ Rom. xi, 32. — ² Joan. 1. — ³ Prov. viii, 22. — ⁴ Hebr. i, 4. — ⁵ Philip. ii, 7. — ⁶ Hebr. iii, 1.

dictum ab Apostolo est, ut hujus primum meminerim. non intelligentes, arbitrantur Dei Verbum unum ex operibus et rebus factis esse, ob hæc nempe verba, « Qui factus est ei qui fecit illum : » necessarium duxi, propositione illorum assumpta, ut antea egimus, eorum iterum confutare impietatem.

II. Itaque si non est Filius, opus appelletur, et omnia quæ de operibus dicuntur, dicantur de illo : nec item solus dicatur Filius, nec Verbum nec sapientia : nec ipse quoque Deus dicatur Pater, sed solummodo opifex et creator rerum quas produxit. Sit etiam res creata, imago et figura effectricis ejus voluntatis : nec ipse secundum illos genitalem habeat naturam, ita ut nec Verbum nec Sapientia nec imago ulla sit propriæ ejus naturæ. Nam si Filius non est, nec imago est. Si porro Filius non est, qui Deum creatorem esse dicitis, si utique per Verbum et in Sapientia omnia fiunt quæcumque fiunt, et sine eo nihil fit, ille autem secundum vos nihil habet in quo et per quod omnia efficiat ? Quod si ipsa divina natura, ut putant, fecunda non est, sed sterilis, ut lux non illuminans et fons siccus, nonne eos pudere debet affirmare eum vi efficiendi præditum esse ? An non erubescant, eo sublato quod est ex natura, id velle primum locum tenere quod est ex voluntate ? Certe si quæ extrinsecus sunt nec prius erant, cum ea esse vult, ipse efficit : multo prius idem Pater fuerit fœtus ex propria natura oriundi. Si enim Deo voluntatem circa res quæ non erant attribuunt ; quare quod voluntate superius est, in Deo non agnoscunt ? Voluntate autem superius est cum ex natura Patrem proprii Verbi esse : si igitur id quod prius est, nempe quod ex natura est non existit, ut stulte illi volunt : quomodo id, quod est posterius, quod nimirum est ex voluntate, poterit, quæso fieri ? Atqui prius est

Verbum ; posterior res creata. Verus existit etiamsi majora contra moliantur impii : nam per ipsum factæ sunt res creatæ. Et certe clarum est Deum, ut effectorem, Verbum etiam efficiens habere non externum, sed quod sui sit proprium. Idem enim rursus dicendum est. Nimirum si voluntatem habet, ejusque voluntas efficax est, et sufficit ad rerum factarum constitutionem; si præterea Verbum ejus est efficax et opifex; dubium utique non est quin idem quoque sit Patris vivens consilium sive voluntas, substantialis efficientia, et verum Verbum, in quo omnia et constant et recte administrantur. Nemo vero vel ambigere possit quin compositor et compositione et rebus compositis prior sit. Posterius item est, ut jam dixi, Deum creare, quam gignere. Namque Filius proprie et vere ex beata illa semperque existente natura est exortus : quæ autem ex ejus voluntate producuntur, extrinsecus fiunt, ac per proprium et ex ipsa natura exortum sœtum procreantur.

III. Cum igitur ostenderit perabsurdam esse eorum sententiam qui Dominum Dei Filium esse negant, sed opus esse contendunt; jam profecto necesse fuerit Dominum Filium esse confiteri. Quod si Filius est, uti revera est, concessumque est Filium non extrinsecus sed ex gignente esse : ne ergo amplius de verbis, ut supra monuimus, disputent, si Sancti de Verbo ipso loquentes, loco, *qui genuit*, dixerint, *qui fecit*. Modo enim de eo quod ex natura est consentiant, parvi omnino refert qua voce hac in re utantur. Nec enim voces naturam perimunt, sed potius ipsa natura voces ad se accommodat et convertit. Nam non voces naturis sunt priores; sed naturæ priores sunt, et voces naturis posteriores. Unde quando naturæ factæ sunt vel creatæ, tunc propriæ de illis hæ dictiones usurpantur, « fecit, facta est, crea-

» vit, » quibus opus significatur. Quando autem natura est et fœtus et Filius, tunc eadem dictiones, « fecit, » facta est et creavit, » non proprie ei attribuuntur, neque opus significant : sed pro dictione, *genuit*, dictio, *fecit*, absque ullo discrimine usurpatur. Certe non raro patres filios ex se genitos, suos servos appellant ; nec tamen quod naturæ proprium est inficiantur. Sæpe etiam servos, benevolentia gratia, filios vocant, quo sane nomine non dissimulant illos ab initio in sui fuisse ditione : sed patres filios suos, servos pro sua auctoritate vocant ; et contra servos, filios pro sua erga eos benignitate. Sic Sara Abrahamum dominum dixit, quamvis non ejus esset ancilla sed uxor. Apostolus quoque Onesimum servum cum Philemone hero tanquam fratrem conjunxit. Bersabee item, tametsi mater, filium, servum appellavit, cum patri ait : « Servum tuum Salomonem ¹ : » ingressesque postea Natham Propheta eadem quæ illa Davidi dixit : « Salomonem servum tuum ² : » nec curabant illi quod filium servum dicerent. Nam et ille audiens, naturam agnoscebat, et hi cum ita loquerentur, verum eum esse filium haud ignorabant. Itaque rogabant ut ille patris hæres fieret, quem servi nomine appellabant. Salomon enim erat natura filius Davidis.

IV. Quemadmodum ergo nos qui ista legimus, ea recte intelligimus, neque eum Salomonem servum appellatum audimus, illum fuisse servum existimamus, sed naturalem et verum filium ; ita si de Salvatore, quem vere Filium esse constat, quique naturale Verbum est, Sancti hæc dicunt, « Qui fidelis est ei qui fecit illum, » vel si ipse et filius ancillæ de seipso ait, « Dominus creavit me, et, ego » servus tuus et filius ancillæ tuæ³, » aliaque hujus generis ; non ideo eum Patris proprium esse negare licet, sed ita de

¹ 3 Reg, 1, 19. — ² Ibid. 26. — ³ Psal, cxv, 16.

Patre et Filio, ut de Salomone et Davide, recte est sentiendum. Alioqui si cum Salomonem servum dici audiunt, eum nihilominus filium esse fatentur : an non eos sæpius perire æquum est, qui idem de Domino nolint sentire, sed cum eum foetum, Verbum et Sapientiam vocari audierint, falsas excogitant interpretationes, negantque Filium natura et vere genitum esse ex Patre : cum vero iidem voces et dictiones operis audiunt, statim eo feruntur ut et putent Filium ex natura opus esse, et Verbum esse negent : quanquam ex eo quod ille factus homo est, possunt hujusmodi vocabula ad humanam ejus naturam referre. Annon igitur et illi detestabiles apud Dominum esse convincuntur, quibus duo sunt pondera, quorum altero illa recte expendunt, altero autem blasphemias adversus Dominum proferunt ¹? At forte consentiunt Salomonem ex animi affectione servum esse appellatum : hæc autem verba de Domino dicta, « qui fecit illum, » velut magnum suæ hæresis præsidium tuentur. Verum, hujusmodi fulcrum calamus quassatus illis est. Cito enim semetipsos sunt condemnaturi, si proprium Scripturæ didicerint loquendi modum. Nempe quemadmodum Salomon, tamen si filius erat, tamen servus est dictus : ita, ut ea quæ supra dixi repetam, licet parentes, filios, quos ex se genuerunt, formari, creari et fieri dixerint, tamen eos natura filios esse non negant. Hinc ergo Ezechias, ut apud Isaiam legitur, orando aiebat : « Namque ab hodierno » die liberos faciam, qui annuntiabunt justitiam tuam, » Domine salutis meæ ². » Ipse igitur dixit, « faciam. » Propheta vero in eodem libro et quarto Regum sic loquitur : « Et Filii tui qui egredientur ex te ³. » Itaque, *faciam*, pro *gignam*, usurpavit, et eos qui ex se nascerentur, tanquam qui fierent appellavit ⁴. Nemo tamen

¹ Prov, xx, 25. — ² Isai, xxxviii, 19. — ³ 4 Reg. xx, 18. — ⁴ Isai, xxxix, 7.

in dubium vocaverit, quin in fortu naturali sermo habeatur. Eva quoque postquam peperit Caïn, dixit : « Possedi » hominem per Deum. » Nempe pro, *peperi*, dixit, *possedi* ¹. Nam quia partum prius viderat, postmodum dixit, *possedi*. Nec tamen propter hanc dictionem, *possedi*, arbitrandum est Caïn extrinsecus emptum fuisse, non vero ex ipsa esse natum. Similiter Patriarcha Jacob dixit Joseph : « Duo ergo Filii tui, qui tibi facti sunt in » Ægypto, antequam venirem ad te in Ægyptum, mei » sunt Ephraïm et Manasses ². » De Job item hæc habet Scriptura : « Facti sunt ei septem Filii et tres filiæ. » Quo etiam modo Moyses in Lege locutus est ; « Si alicui filii » facti fuerint, et, si fecerit filium ³. »

V. En ergo illi eos, qui geniti sunt, factos et formatos appellavere, quippe qui non ignorarent nihil referre, si de Filiis dicatur, « facti sunt, possedi, » vel, « feci, » modo filios eos esse concedatur. Namque natura et veritas mentem ad se intelligendum attrahunt. Quocirca si qui disputent utrum Dominus res facta vel creata sit, primo ab illis quærendum est, num ille sit Filius, Verbum et Sapientia? Hoc enim probato, mox evanescit omnis hac de re suspicio. Neque enim res facta, Filius et Verbum potest esse; neque pariter Filius, res facta esse potest. Quæ cum ita sint, profecto omnibus patet has voces, « qui fecit illum, » nullo adjumento ad illorum hæresim esse, sed eam his potius condemnari. Siquidem ostensum est verbum, *fecit*, etiam cum de veris et naturalibus Filiis sit mentio, a Scriptura divina usurpari; unde cum probatum sit Dominum naturalem verumque Filium Verbum atque Sapientiam Patris esse; etiamsi, cum de illo habetur sermo, dictio, *fecit*, vel, *factus est*, adhibeatur, non id dicitur quasi ille opus esset; sed

¹ Genes. IV, 1. — ² Genes, XLVIII, 5, — ³ Job. I, 2.

Sancti hisce verbis promiscue utuntur, uti de Salomone et Ezechiae liberis ostendimus. Licet enim eos ex seipsis genuissent, scriptum est nihilominus, « feci, possedi, » factus est. » Quocirca jam necesse est ut illi Dei hostes, qui propugnandæ hæresis causa hujusmodi sæpe objecere voculas, sero saltem ex his quæ diximus suam deponant sententiam, ac deinceps sentiant Dominum verum Filium, Verbum et Sapientiam Patris esse, non autem rem factam vel creatam. Nam si res facta esset Filius, in quonam ipse verbo quanamve in sapientia factus esset? Omnia siquidem opera per Verbum et Sapientiam facta sunt, uti scriptum est: « Omnia in sapientia fecisti ¹: et, « Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum » est nihil ². » Si porro ipse est Verbum et Sapientia in qua omnia fiunt, non igitur ex eorum numero est quæ fiunt, ac nullo modo res est creata, sed Patris est fœtus.

VI. Namque attendite quantus sit error, Dei Verbum opus appellare. Salomon aliquo in loco Ecclesiasticis ait: « Universum opus Deus adducet in iudicium pro omni » errato, sive bonum sive malum illud sit³. » Num ergo, si opus est Verbum, in iudicium quoque secundum vos adducetur? Ubi igitur jam iudicium futurum est, si ipse iudex iudicetur? quis justis benedictiones, et indignis supplicia retribuet, cum ipse Dominus secundum vos cum omnibus stet in iudicio? Qua porro lege ipse legislator iudicabitur? Hæc utique rerum factarum propria sunt, iudicari, a Filio benedici et puniri. Jam ergo iudicem timete, et Salomoni auscultate, Nam si universum opus Deus adducet in iudicium, ipse autem Filius non numeratur inter eos qui iudicantur, sed potius ipse universorum operum iudex est: an non sole clarius est Filium non esse opus, sed Patris esse Verbum,

¹ Psal. ciii, 24. — ² Joan. 1, 5. — ³ Eccles. xii, 14.

in quo opera et fiunt et judicantur. Quod si illud quod scriptum est, « qui fidelis est¹, » rursus illos conturbet, perindeque de illo ac de omnibus vocem, « fidelis, » dictam putent, quia scilicet credendo fidei mercedem recipit: profecto restat ut eadem de causa Moysen increpent, qui nempe ait: « Deus fidelis et verus²; » nec non Paulum scribentem: « Fidelis Deus, qui non » patietur vos tentari supra id quod potestis³. » Verum Sancti qui ita loquebantur, non humana de Deo cogitabant, sed noverant duplicem esse vocis, « fidelis, » apud Scripturam significationem: scilicet interdum eum qui credit significare, interdum vero eum qui dignus est cui credatur: priorem porro significationem hominibus convenire; posteriorem, Deo. Itaque fidelis est Abraham, quia loquenti Deo credidit: fidelis autem Deus est, quia, ut canit David, « Fidelis est Dominus in » omnibus verbis suis⁴, » dignusque fide est, nec fieri potest ut ipse mentiatur. Item, « Si qua fidelis viduas » habet⁵, » hæc fidelis appellatur quia recte credit. Fidelis autem sermo est, quia quod dixit credit debet: siquidem id verum est, nec aliter fieri potest. Itaque illud etiam quod scriptum est, « Qui fidelis est ei qui » fecit illum⁶, » nihil simile cum aliis habet, nec is ejus est sensus, quod ille credendo gratus est effectus, sed quod cum veri Dei sit Filius, fidelis ipse quoque est, eique in omnibus, quæ dixerit feceritve, fides est adhibenda. Namque immutabilis permanet, nec in sua humana administratione aut corporeo adventu ullam subiit mutationem.

VII. Sic ergo retundi potest illorum impudentia, solaque ex hac dictione, « fecit, » errantes eos arbi-

¹ Hebr. III, 2. — ² Deut. XXXII, 4. — ³ I Cor. X, 15. — ⁴ Psal. CXLIV, 15. — ⁵ I Tim. V, 16. — ⁶ Ibid. III, 1.

trantesque Dei Verbum factum esse, facillimum est refellere. Quapropter cum rectus sit illorum verborum sensus, constetque ex eo, quandonam et ad quid vox, « fecit, » referatur : necesse est ex ea ipsa hæreticorum ostendere stupiditatem, maxime si, ut antea diximus, ejus tempus et usum attenderimus. Non igitur cum hæc diceret Apostolus, de his, quæ ante creationem erant, verba faciebat, sed de his duntaxat quæ Verbum carnem factum spectarent ; sic enim scriptum est : « Unde, » fratres sancti, vocationis cœlestis participes, conside- » rate apostolum et pontificem confessionis nostræ » Jesum, qui fidelis est ei qui fecit illum¹. » Quandonam igitur missus est, aut quandonam nostram induit carnem ? Quandonam nostræ confessionis pontifex est factus ? Nonne tunc cum, postquam pro nobis se ipse obtulisset, corpus excitavit ex mortuis, nuncque eos, qui ipsius amplectuntur fidem, adducit et offert Patri, omnes redimens, et pro omnibus Deo satisfaciens eumque propitium reddens ? Non itaque Apostolus Verbi naturam vel naturalem ejus ex Patre ortum his significabat vocibus, « Qui fidelis est ei qui fecit » illum : » absit ; siquidem efficiens, non effectum est Verbum : sed ejus ad homines adventum, et factum pontificatum indicabat, ut ex legis et Aaronis historia licet perspicere. Nec enim Aaron pontifex genitus est, sed homo, qui postea, cum Deo placuit, factus est pontifex² ; quod quidem non quovis modo actum est, nec ille consuetis ex vestimentis pontifex est agnitus, sed epominem, poderem et rationale induit, quas vestes Dei jussu texuerant mulieres ; quibus ille indutus in sancta ingrediebatur, ut sacrificium pro populo offerret : ac veluti medius constituebatur inter Dei

¹ Hebr. III, 1. — ² Exod. 28 et 59.

visionem et hominum sacrificia. Sic igitur ipse quoque Dominus in principio quidem erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum¹: cum autem voluit Pater ut pretium pro omnibus redimendis solveretur, et gratia in omnes conferretur, tunc Verbum carnem, ut Aaron poderem, accepit e terra, et Mariam, rudis instar terræ, corporis sui matrem habuit, ut quid ad offerendum, tanquam pontifex, habens, seipsum offerret Patri, omniumque peccata proprio ablueret sanguine, et cunctos ex mortuis excitaret.

VIII. Vetera siquidem hujusce rei umbra erant, quodque Salvator post suam adventum peregit, id Aaron in lege adumbrabat. Igitur quemadmodum Aaron idem erat, nec mutabatur pontificalem induens vestem, sed idem manens, ea solummodo operiebatur, ita ut si quis illum offerentem intuitus dixisset, « Ecce Aaron factus est hodie pontifex; » non his verbis significasset illum tunc hominem factum esse, quippe cum homo esset antequam fieret pontifex: sed ipsum indicasset vestibus factis destinatisque pontificatui indutum, pontificem sacerdotio factum fuisse. Sane simili modo hujusmodi dictiones, « factus est, aut, effectus est, » recte de Domino possumus interpretari, eum videlicet carne assumpta non alium fuisse factum, sed eundem esse, illaque solum contegi: nefas autem est Verbum, quatenus Verbum, factum esse cogitare, sed intelligendum est Verbum, cum esset opifex et creator, corpore facto et creato, quod pro nobis posset offerre, postea indutum, pontificem factum fuisse, quæ causa est cur factum dicatur. Itaque si Dominus homo non est factus, decerent Ariani. Sin autem Verbum caro factum est, quid aliud de homine facto dicendum erat, quam, « qui

¹ Joan. 1.

» fidelis est ei qui fecit illum? » Ut enim proprie de Verbo dicitur, « In principio erat Verbum ¹, » ita hominum proprium est fieri et creari. Quis ergo si Dominum viderit tanquam hominem ambulans, Deumque se factis declarantem, non sciscitetur, quisnam istum fecerit hominem? Quis autem ita interrogatus non responderet, Patrem illum fecisse hominem, ipsumque pontificem nobis misisse. Atqui hanc ipsam sententiam, tempusque et personam ex ipso Apostolo qui scripsit, « qui fidelis est ei qui fecit illum, » melius licet discere, si nempe ad ea quæ antecedunt attenderit. Una enim series est, ac de eodem agitur hoc in Scripturæ loco. Hæc itaque scribit Epistola ad Hebræos : « Quia ergo pueri carnis et sanguinis particeps facti sunt, ipse quoque similiter eorundem particeps fuit, ut per mortem eum destrueret, qui mortis imperium habet, id est, Diabolum, et liberaret eos qui timore mortis per totam vitam obnoxii erant servituti. Nusquam enim Angelos apprehendit, sed semen Abrahæ apprehendit. Unde debuit per omnia fratribus similis fieri, ut misericors fieret et fidelis pontifex in his quæ ad Deum spectant, ut expiaret peccata populi. In eo enim in quo ipsum tentari contigit, potest his qui tentantur auxiliari. Unde, fratres sancti, vocationis cœlestis participes, considerate Apostolum et pontificem confessionis nostræ Jesum, qui fidelis est ei qui fecit illum ². »

IX. Quis hæc verba possit legere quin Arianos statim condemnet beatumque admiretur Apostolum qui tam præclare est locutus? Quando enim factus effectusque est Apostolus, nisi cum ipse, ut nos, carnis et sanguinis fuit particeps? Quando vero misericors et fidelis pontifex est

¹ Joan. 1. — ² Hebr. 11, 14.

factus, nisi cum per omnia fratribus similis fuit effectus, quod utique tunc accidit, cum nostra carne assumpta factus homo est. Itaque de humana Verbi dispensatione non de natura Verbi hæc scripsit Paulus, « Qui fidelis est » ei qui fecit illum. » Jam ergo insanire desinite, nec amplius contendite Dei Verbum rem factam esse. Siquidem ipse est unigenitus natura Filius. Tunc autem habuit fratres, cum carnem nostri similem induit, quam per seipse offerens, pontifex appellatus est, factusque est misericors et fidelis : misericors quidem, quia cum seipsum pro nobis obtulit, nostri est misertus : fidelis vero, non quia fidei particeps est, aut in aliquem credit, uti nos, sed quia in his quæ vel dixerit vel fecerit credi debet, ac fidele constansque sacrificium non fluxum offert. Nam legis sacrificia nihil fidele sive firmum habebant, cum singulis diebus præterirent, novaque rursus indigerent purgatione. At Salvatoris sacrificium semel peractum omnia perfecit, fideleque est factum, cum maneat perpetuo. Præterea Aaroni fuere successores, omninoque legis sacerdotium, tempore et morte interveniente, priores mutabat sacerdotes. At Dominus pontificatum habet qui nec transit, nec cui succeditur : unde fidelis factus est pontifex, quia semper manet¹. Fit quoque promissione fidelis, cum eos qui ad illum accedunt exaudiat, nec fallat unquam. Id item ex Epistola beati Petri licet discernere. « Itaque, *inquit*, et hi qui patiuntur secundum voluntatem Dei, fidei creatori commendent animas » suas². » Fidelis enim est, qui non mutatur, sed semper permanet, et ea reddit quæ est pollicitus.

X. Falsi autem Gentilium Dei neque quo ad naturam neque quo ad promissa fideles sunt. Nec enim ipsi ubique existunt, quin etiam his in locis, ubi sunt, tempore de-

¹ Hebr. vii, 24. — ² 1 Petr. iv, 19.

pereunt ac per se destruuntur¹. Hinc adversus illos clamat Verbum fidem in illis non valuisse, et falsam eos esse aquam, fidemque in illis non esse². At solus et verus omnium Deus fidelis est, qui idem et est, et ait : « Videte » me, videte quod ego sum, et, non sum mutatus³. » Hinc etiam ejus Filius fidelis est, qui et ipse semper est, nec mutatur, nec natura nec promissis fallax est, ut iterum scribit Apostolus ad Thessalonicenses : « Fidelis est » qui vos vocat qui et faciet⁴. » Cum enim ea quæ promittit efficit, fidelis est in verbis suis. Quod autem hoc vocabulum immutabilitatem significet, idem his verbis Hebræos docet : « Si non credimus, ille fidelis permanet, » negare seipsum non potest⁵. » Itaque jure merito Apostolus de corporea Verbi præsentia sermonem habens dixit : « Apostolum et qui fidelis est ei qui fecit illum ; » quibus utique verbis ostendit Jesum Christum etiam factum hominem, heri et hodie eundem esse, atque in perpetuum tempus esse immutabilem. At vero quemadmodum humanæ illius naturæ, sacerdotii nomine, meminit Apostolus, sic etiam non diu de ejus divinitate siluit, sed mox meminit ejusdem, quo nos ubique redderet securos, præsertim ubi de ejus humilitate loquitur, ut ipsius altitudinem paternamque majestatem statim cognosceremus. Ait igitur : Moyses famulus, Christus autem Filius erat : et ille quidem fidelis erat in domo, iste vero super domum, utpote qui eam ædificaverit, ejusque Dominus sit ac opifex, et eam tanquam Dominus sanctam efficiat⁶. Siquidem Moyses qui homo natura erat, fidelis est factus, cum Deo qui per Verbum loquebatur crederet : Verbum autem non veluti res quædam facta, erat in corpore, aut ut res creata in creata, sed Deus erat in carne, et opifex

¹ Jer. ix, 3 ; Ibid. xv, 18. — ² Deut. xxxii, 20. — ³ Deut. xxxii, 59
Malach. iii, 5. — ⁴ 1 Thess. v, 24. — ⁵ 1 Tim. ii, 11. — ⁶ Hebr. iii, 5,

ac fabricator in opere a se constructo. Præterea homines carne circumdantur ut sint et consistent : at Dei Verbum homo factus est, ut carnem sanctam redderet; et qui Dominus erat, servi figuram assumpsit. Verbi enim serva est res omnis creata, quæ ab ipso facta et condita fuit. Inde porro constat illud ab Apostolo dictum, *fecit*, minime significare factum fuisse Verbum, sed corpus duntaxat quod simile nostri accepit : hincque factus homo, frater noster est appellatus.

XI. Quod si ostensum est, cum quis de ipso Verbo loquens, vocabulo, *fecit*, utitur, eum illud loco, *genuit*, usurpare; quam illi, quæso, pravam interpretationem sunt excogitaturi, postquam nostra Oratione dictum illud tam dilucide enucleavimus, ostendimusque Filium non rem factam, sed natura quidem Patris foetum esse, œconomia vero sive dispensatione eundem, cum Patri visum est, hominem propter nos factum esse : quam ob causam ait Apostolus, « qui fidelis est ei qui fecit illum¹, » et in Proverbiis idem creari dicitur. Dummodo enim factum eum esse hominem concedatur, nihil sane interest, si, uti jam est observatum, de eo dicatur, sive, factus est, sive, effectus est, sive, creatus est, sive, formatus est, sive, servus, sive, filius ancillæ, sive, filius hominis, sive, constitutus est, sive, peregrinatus est, sive, sponsus, sive, patruelis, sive, frater. Siquidem omnia hæc vocabula hominum conditionis propria sunt, eaque et similia non naturam Verbi significant, sed eum hominem factum esse demonstrant. Eodem similiter modo intelligendus est locus ille Actuum, quem illi quoque objiciunt, ubi scilicet Petrus ait : « Quia et Dominum et Christum fecit hunc » Jesum, quem vos crucifixistis². » Nec enim hic scriptum est ; « Fecit sibi ipsum Filium, vel, fecit sibi ipsi

¹ Pro v. viii, 22. — ² Act. ii, 36.

» Verbum, ut ista comminiscerentur. » Si igitur obliti non sunt se de Dei Filio loqui, scrutentur num alicubi scriptum sit : sibi ipsi Filium fecit Deus, vel, sibi ipsi Verbum creavit : vel, an usquam aperte dictum sit : Verbum res est facta ac creata; idque tunc objiciant, ut etiam hac ex parte stulti confutentur. Quod si nihil hujusmodi reperiunt, sed tantum sedulo observant sicubi scriptum est, « fecit, et, factus est, » vereor ne audientes, « In principio fecit Deus cœlum et terram, et, fecit solem et lunam, et, fecit mare, eo sensim veniant ut dicant eum esse cœlum et lucem quæ prima die facta est, terramque et singulas res factas, ut jam scilicet his, quos Stoïcos vocant, similes habeantur¹. Stoïci enim ipsum Deum in omnia extendunt : illi autem Dei Verbum collocant in singulis rebus factis : quanquam similia jam propugnarunt, cum ipsum contenderint unam ex rebus factis esse.

XII. Verum iterum eadem audiant, ac primum discant Filium ipsum esse, ut supra dictum est, nec Verbum rem factam esse, nec illa loca de ejus divinitate esse intelligenda, sed expendendum qua de causa quove modo scripta fuerint : quod si quis exquirat, ea de humana dispensatione, quam nostri causa suscepit, dicta esse reperiunt. Hinc enim cum Petrus dixisset, « Dominum et Christum eum fecit, » continuo addidit, « hunc Jesum quem vos crucifixistis² : » ex quibus profecto nemini non est manifestum, idque et istis patebit, modo velint sermonis contextum observare, his Petri verbis indicari non quidem naturam Verbi, sed ipsum secundum naturam humanam factum esse. Quid enim crucifixum est præter corpus? qui vero id quod Verbi corporeum est potuit aptius significare quam vocabulo, *fecit*? quanquam hæc ipsa dictio, *fecit*, rectam hic obtinet significationem. Nec

¹ Gen. 1. — ² Act. 11, 36.

enim dixit, ut supra annotavimus, fecit eum Verbum, sed, « Dominum eum : » neque id tantum, sed, « apud vos, » et, « in medio vestri fecit ¹, » quod idem est, ac, ostendit. Sane id Petrus ipse, primariam hanc doctrinam promulgare incipiens, verbis hujusmodi annotavit : « Viri » Israëlitæ, audite verba hæc ; Jesum Nazarenum, virum » quem Deus apud vos ostendit virtutibus, prodigiis et » signis, quæ Deus per illum fecit in medio vestri, sicut » ipsi scitis. » Itaque quod in fine ait, *fecit*, idem initio, vocabulo, *ostendit*, dixerat. Namque ex signis et miraculis quæ edidit Dominus, ostensus est non simplex homo, sed Deus esse in corpore, et Dominus ac Christus. Simile quoque est quod a Joanne in Evangelio dicitur : « Idcirco ergo eum Judæi magis persequabantur, non » tantum quod solvebat sabbatum, sed et Patrem pro- » prium dicebat Deum, æqualem se faciens Deo ². » Nec enim tunc Dominus seipsum Deum finxit : cum Deus omnino fieri non queat : sed se Deum esse operibus ostendebat, uti ipse ait, « Si mihi non creditis, saltem operibus » credite, ut cognoscatis quia ego in Patre et Pater in me » est ³. » Sic ergo Dominum et regem eum fecit Pater in medio nostri et apud nos qui prius non credebamus. Unde etiam perspicuum est eum, qui eo tempore Dominus ac Rex esse ostendebatur, non tunc incœpisse Regem et Dominum fieri, sed cœpisse dominatum ostendere suum, atque etiam apud eos propagare qui antea non credebant.

XIII. Si igitur existimant Salvatorem, Dominum et Regem non fuisse, antequam fieret homo, et crucis supplicium subiret, sed tunc tantum Dominum esse cœpisse ; noverint se eadem quæ Samosatensis, aperte proferre. Sin autem, ut vidimus supraque ostendimus, Dominus et

¹ Act. 11, 23, 30. — ² Joan. 7, 16, 18. — ³ Joan. 1, 38.

Rex est æternus, quippe cum Abraham eum tanquam Dominum adoret, et Moyses dicat : Igitur Dominus pluit » super Sodomam et Gomorrham sulphur et ignem a Domino¹; » et David canat : « Dixit Dominus Domino meo, sede a dextris meis²; » et, « Thronus tuus, Deus, » in sæculum sæculi, virga æquitatis, virga regni tui³ : » et, « Regnum tuum, regnum omnium sæculorum⁴ : » liquet sane eum prius etiam quam homo fieret, Regem et Dominum æternum fuisse, utpote qui sit imago et Verbum Patris. Cum igitur Verbum æternus fuerit Dominus et Rex, manifestum profecto est Petrum non dixisse naturam Filii fuisse factam, sed ejus in nos dominatum factum fuisse, quando factus homo est, et omnibus cruce redemptis omnium Dominus et Rex est factus. Sin vero propterea quod scriptum est, fecit, instent pertinaciter, nec idem hic esse velint, « fecit, ac ostendit, » vel quia non intelligunt, vel quia adversus Christum dinicare statuerunt : audiant etiam hoc modo Petri verba recte posse explicari. Nam qui aliquorum sit Dominus, eos qui jam existunt in suam recipit ditionem. Sed si Dominus omnium est creator rexque sempiternus, cumque factus homo est, tunc etiam nos possedit : clarum utique fuerit nec etiam hoc pacto illis Petri verbis significari factam esse Verbi naturam, sed omnia posthac ei fuisse subjecta, ac Salvatoris dominatum apud omnes factum fuisse, quod sane simile est his quæ supra tractata sunt. Ut enim ibi in medium attulimus hæc verba, « Fias mihi in Deum » protectorem⁵; » et, « Factus est Dominus refugium » pauperi⁶, ostendimusque his non doceri Deum factum esse, sed gratiam ab eo in singulos collatam indicari : ita eadem est verborum Petri significatio.

¹ Genes. xix, 24. — ² Psal. cix, 1. — ³ Psal. xlv, 7. — ⁴ Psal. cxliv, 13. — ⁵ Psal. xxx, 30. — ⁶ Psal. ix, 10.

XIV. Verbum enim cum sit ipse Dei Filius, omnium est Dominus : nos autem, antequam essemus, servituti corruptionis et legis maledictioni obnoxii ab initio tenebamur : deinde cum paulatim ea, quæ non essent, nobis ipsi effluissemus, his qui natura dii non erant, ut docet beatus Apostolus, servivimus, verique Dei ignari, ea quæ nulla erant veritati anteposuimus¹. Postea vero, ut vetus ille populus in Ægypto oppressus ingemiscebat; ita cum nos naturali ornati lege, inenarrabiles Spiritus gemitus edebamus, aiebamusque² : « Domine, Deus noster » posside nos³ : » quemadmodum factus est in domum refugii et in Deum protectorem : sic et ipse Dominus noster est factus. Nec ille tunc esse cœpit, sed nos eum Dominum habere incœpimus. Nam Deus qui bonus est et Pater Domini, misericordia motus, volensque notus omnibus fieri, fecit ut suus Filius corpus humanum indueret, homoque fieret, et vocaretur Jesus, ut in eo corpore pro omnibus se offerens, omnes idololatria et corruptione liberaret, ac omnium Dominus et rex fieret. Eum ergo hac ratione Dominum et regem factum esse, id ipsum est quod Petrus ait, « Fecit eum Dominum et Christum missit⁴, » quod idem est, ac si diceret Patrem, eum fecisse hominem. Fieri enim proprium est hominum. Nec vero eum solummodo fecit hominem, sed ut in omnes dominaretur, eosque unctione sanctos redderet. Nam etsi Verbum in forma Dei existens servi formam accepit, carnis tamen assumptio Verbum, qui Dominus natura erat, servum non effecit, sed universam potius hominum naturam ipsum Verbum liberavit, quod Verbum, qui natura Dominus erat, etiam factus homo, per servi formam, omnium factus est Dominus et Christus, id est, ut omnes per Spiritum sanctificaret. Atque ut Deus factus

¹ Rom. 1, 25. — ² Rom. VIII, 26. — ³ Isai. XXVI, 15. — ⁴ Act. II, 36.

in Deum protectorem et dicens, *Ero illis Deus*, non tunc magis fit Deus, vel fieri incipit, sed quod semper est, id etiam fit indigentibus, cum ipsi placuerit; ita quoque Christus qui natura Dominus et rex sempiternus est, non magis fit Dominus tum cum mittitur, neque Dominus et rex esse tunc incipit; sed quod semper est, hoc ipsum tunc etiam secundum carnem factus est, omnibusque redemptis, fit quoque hoc modo viventium et mortuorum Dominus. Jam enim inde omnia ipsi serviunt, idque ipsum est quod canit David: « Dixit Dominus Domino meo, sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum¹. » Neque enim decebat per alium redemptionem fieri quam per eum qui natura Dominus erat, ne per filium creati, alium appellarem Dominum, atque in Arianorum et Gentilium delaberemur dementiam, rebus creatis potius quam Deo omnium creatori servientes.

XV. Hic est, ut pro mea quidem tenuitate judico, huius loci sensus. Non enim absque vera et recta causa hæc ad Judæos dixit Petrus. Nimirum Judæi a veritate deerantes, Christum expectant venturum, nec eum passurum arbitrantur, aientes quod minime intelligunt, « Nos scimus Christum cum venerit, in æternum permansurum, et quomodo tu dicis ipsum extolli oportere²? » Deinde non putant Verbum in carne nasci, sed purum eum hominem esse, quales omnes fuere Reges. Hinc Dominus ut Cleopham ejusque socium convinceret, eos docebat Christum primum pati oportuisse³. Cæteros item confutavit Judæos, Deum advenisse his ostendens verbis: « Si illos dixit Deos ad quos Verbum Dei factum est, et non potest solvi Scriptura: quem Pater sanctificavit

¹ Psal. cix, 1. — ² Joan. xii, 34. — ³ Luc. xxiv, 26

» et misit in mundum, vos dicitis quia blasphemus : quia
 » dixi, Filius Dei sum ¹. »

XVI. Itaque Petrus qui hæc a Salvatore didicerat, Judæos utraque ex parte coarguens ait. O Judæi, divinæ Scripturæ Christum venire annuntiant, vosque eum purum esse hominem ut unum ex David posteris arbitramini. Verum quæ de illo sunt scripta, non talem eum indicant, qualem vos dicitis, sed potius Dominum eum et Deum, immortalem atque auctorem vitæ esse declarant. Namque Moyses dixit : « Videbitis vitam vestram » pendentem ante oculos vestros ². » Et David Psalmo centesimo nono, « Dixit Dominus Domino meo, sede a » dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum » pedum tuorum ³. » Et Psalmo decimo quinto : « Non » derelinques animam meam in inferno, nec dabis Sanctum tuum videre corruptionem ⁴. » Hæc autem Verba non ad David pertinere, testatur idem ipse, cum eum, qui venit, sui appellet Dominum. Vos vero ipsi perspicite illum esse mortuum, ejusque reliquias apud vos esse. Christum vero talem esse oportere qualem eum describunt Scripturæ, vos quoque una certe fatebimini, cum illa verba sint a Deo dicta, nec in illis ullus esse possit mendacii locus. Si igitur talem aliquem antea advenisse eumque Deum esse ex signis et prodigiis quæ ediderit potestis ostendere, jure merito nobiscum contendite. Sin autem talem aliquem advenisse non potestis probare, sed eum adhuc expectatis, tempus ex Daniele cognoscite; nam quæ ab illo dicta sunt, in præsens quadrant tempus. Porro si præsens tempus illud ipsum est quod olim fuit prædictum, vosque ipsi ea quæ nunc apud nos gesta sunt estis intuiti, nolite in dubium vocare quin iste Jesus, quem vos crucifixistis, ipse sit Christus expectatus : si-

¹ Joan. x, 35. — ² Deut. xxviii, 66. — ³ Psal. cix, 1. — ⁴ Psal. xv, 10.

quidem David et omnes Prophetæ mortui sunt, extantque apud vos eorum monumenta. At resurrectio, quæ modo est facta, argumento est ad istum ea quæ scripta erant spectare. Eum enim crucifigendum fuisse hæc verba ostendunt, « Videbitis vitam vestram pendentem¹ : » et in vulnere quod ejus lateri lancea est inflicto, istud Prophetæ impletur, « Sicut ovis ad occisionem ductus » est². » Quod autem non solum ipse revixit, sed etiam priscos mortuos e monumentis excitavit, (hos enim plerique vestrum viderunt) hoc ipsum est, « Non dereliques animam meam in inferno³ : et, Absorbuit mors » invalescens⁴ : et rursus, Abstulit Deus. » Illa porro quæ edidit signa, eum Deum esse in corpore, vitamque ac Dominum mortis esse prorsus persuadent. Siquidem decebat Christum, qui vitam aliis impertit, a morte non teneri, quod certe fieri non potuisset, si, ut vos sentitis, purus homo esset Christus. Verum ipse est Filius Dei. Nam omnes homines morti sunt subjecti. Itaque nemo jam ambigat, sed pro certo habeat omnis domus Israëli hunc Jesum quem figura hominem vidistis, signorum tantorumque auctorem operum, quæ nullus unquam egit, ipsum esse Christum et Dominum omnium. Namque factus licet et vocatus Jesus, ut antea diximus, non est tamen humana conditione diminutus, sed potius, cum homo factus est, viventium et mortuorum Dominus est declaratus. « Quia enim, ut ait Apostolus, in sapientia » Dei non cognovit mundus Deum per sapientiam, placuit Deo per stultitiam prædicationis salvos facere » credentes⁵. » Sic etiam quia nos homines per ejus Verbum nolimus Deum agnoscere, nec Dei Verbo, qui natura noster Dominus est, servire : placuit Deo in homine

¹ Deut. xxviii, 66. — ² Isai. liii, 7. — ³ Psal. xv, 10. — ⁴ Isai. xxv, 8. — ⁵ 2 Cor. i, 21.

sum ostendere dominatum, omnesque ad seipsum attrahere. Per merum autem hominem id dedecebat fieri, ne hominem dominum habentes, hominis cultores efficeremur. Quapropter ipsum Verbum caro factum est, et vocavit nomen ejus Jesum, atque ita eum Dominum et Christum fecit Pater, id est, fecit ut dominaretur et regnaret, ut in nomine Jesu, quem vos crucifixistis, quemadmodum omne genu flectitur, ita et Dominum et regem ipsum Filium, et Patrem per eum agnosceremus.

XVII. His auditis plerique Judæorum ita fuere commutati ut Christum agnoverint, quemadmodum in Actibus scribitur. Verum quandoquidem Ariani, Judæi permanere atque adversus Petrum contendere decreverunt¹; age, similes loquendi modos eis proponamus: futurum forte est ut hoc pacto tandem cedant, ubi divinæ Scripturæ morem didicerent. Itaque Christum æternum Dominum et regem esse constat ex supra dictis, nullusque est qui hac de re dubitet. Cum enim Filius Dei sit, illius similem ipsum esse necesse est. Quia porro similis ejus est, Dominus et rex necessario est. Ipse enim ait: *Qui me vidit, vidit Patrem*². Quod autem sola hæc Petri verba, *Dominum eum et Christum fecit*³, Filium opus esse non significant, ex benedictione Isaac licet perspicere: quanquam hæc imago ad rem de qua agimus exprimendam paulo obscurior est. Igitur ille ad Jacob dixit: *Fias Dominus fratris tui*: ad Esaü autem, *Ecce eum tui Dominum feci*⁴. Quod si dictio, *fecit*, hic naturam Jacob ejusque ortus principium significaret; neque tamen idcirco idem de Dei Verbo esset cogitandum; nec enim Filius Dei res facta est, sicuti Jacob: quanquam possent, si vellent alios interrogare, non amplius desipe-

¹ Act. II, 57. — ² Joan. XIV, 9. — ³ Act. II, 36. — ⁴ Genes. XXII, 29 et 57.

re. Verum si ista neque de natura neque de ortus principio intelligunt, cum tamen Jacob natura creatus sit et factus; an non furiose magis quam Diabolus insanire dicendi sunt qui ea, quæ rebus natura factis non audent similes ob dictiones attribuere, Dei Filio ipsi affingant, eumque rem factam esse contendant? Et vero Isaac cum diceret, *fias*, et, *feci*, nec principium ortus Jacob nec ejus significabat naturam. Siquidem post triginta et amplius annos, ex quo Jacob natus erat, hæc ille aiebat, sed ejus in fratrem potestatem, quæ postea facta est, indicabat.

XVIII. Ergo multo magis Petrus non his verbis significavit factam esse Verbi naturam: ipsum siquidem Filium Dei esse noverat confessusque fuerat, cum ait, « Tu es Christus, Filius Dei viventis¹: » sed ejus in nos imperium et dominatum ex gratia factum intelligebat. Hinc etiam hæc dicendo, de æterna et paterna Filii Dei divinitate non siluit, sed prius dixerat, illum in nos Spiritum effudisse². Atqui Spiritum cum potestate dare, non rei creatæ est vel factæ, sed Dei donum est. Nam res creatæ sanctæ quidem efficiuntur a Spiritu sancto: Filius autem non sanctus efficitur a Spiritu sancto, sed ipse eum dat omnibus, indeque patet non creatum, sed verum Patris esse Filium. Is nihilominus qui dat Spiritum, ipse quoque factus esse dicitur. Nimirum factus esse apud nos Dominus dicitur ob humanam naturam: dat autem Spiritum, quia Dei Verbum est. Siquidem semper fuit et est, sicut Filius, ita et Dominus et summus omnium imperator, in omnibus Patri similis, omniaque habens quæ Patris sunt, ut ipse dixit³. Jam vero, si placet, istud Proverbiorum, « Dominus creavit me initium viarum suarum in opera

¹ Matth. xvi, 16. — ² Act. ii, 17. — ³ Joan. xvi, 15.

» sua¹, dispiciamus : quanquam cum Verbum rem factam non esse ostenderit, plane nec rem creatam esse simul probatum est. Idem enim est si rem factam vel creatam dixeris : proindeque argumenta quibus probatur eum non esse factum, eadem ostendunt creatum non esse. Quocirca permirum sane est illos confirmandæ impietatis causa varia comminisci, nolleque allatis cedere argumentis. Namque primo quidem simpliciores circumvenire conati sunt, ita interrogantes : Qui est cumne qui non erat fecit ex non existente, an qui erat? Et, habuistine Filium priusquam genuisses? Quod esse futile ut probatum est, aliam sunt commenti quæstionem, nempe, « Unumne est non-factum, an duo? sed ibi quoque devicti, istam rursus excogitavere : Num liberi est arbitrii naturæque mutabilis? Quod cum pariter explosum fuisset, illud Apostoli perperam sunt interpretati, « Tanto præstantior factus Angelis². » Verum cum hoc etiam illorum commentum dissolverit veritas; jam omnia illa simul colligentes, rei factæ et creatæ vocabulis, suam sperant confirmare hæresim. Eadem enim illa iterum significant, nec impia sua deserunt commenta, sed ea varie mutant et vertunt, ut aliquos possint varietate in errorem inducere. Quapropter licet ex his, quæ jam dicta sunt, vanum hinc illorum conatum esse perspicuum sit: quia tamen illum Proverbiorum locum ubique circumserunt et pervulgant, atque plurimis, qui Christianæ fidei ignari sunt, aliquid dicere videntur; necesse est quemadmodum de his verbis, « Qui fidelis est ei qui fecit illum, » disseruimus, sic et istam dictionem « creavit, » seorsim expendere, ut hoc in loco sicuti in aliis omnibus, nihil præter mera mentis commenta sibi esse convincantur.

¹ Prov. viii, 22. — ² Hebr. i, 4.

XIX. Primo ergo videamus quænam initio, cum ab ipsis fingeretur hæresis, beatæ memoriæ Alexandro tradiderint. Hæc nempe illi scripserunt : Creatus est, sed non ut una e rebus creatis : factus est, sed non ut una e rebus factis : genitus est, sed non ut una e rebus genitis. Quilibet, quæso, attendat ad artificium dolumve hujusce hæresis, quæ cum non ignoraret, quam amara esset impia sua doctrina, verborum furore sese exornare nisa est, ita ut id quidem, quod sentiebat, promeret, eum scilicet creatum esse, seipsam autem occultare arbitraretur, cum subjungeret, sed non ut una e rebus creatis. Verum hujusmodi verbis suam apertius patefecerunt impietatem. Nam si secundum vos creatus plane est; cur simulatione utimini, addentes, sed non ut una e rebus creatis? si item vere factus est, quid illud significat, sed non ut una e rebus factis? qua profecto in re venenum hæresis perspicere licet. Cum enim dicunt eum esse genitum sed non ut unam ex rebus genitis, multos inducunt Filios, quorum unum esse Dominum opinantur, ita ut secundum illos jam non sit unigenitus, sed unus et ipse inter plures fratres et genitus et Filius appelletur. Quid igitur simulatione opus est, et eum ut creatum dicant et non creatum? Nam etiamsi addatis, non ut una e rebus creatis : insulsum sane videbitur vestrum hujusmodi sophisma. Eum quippe unam ex rebus creatis esse asseveratis, ac quæcumque de aliis rebus creatis dici possint, vos eadem Filio adscribitis, vere stulti et cæci. Quæ enim alia etiam res creata talis est, qualis facta alia est, ut id de Filio tanquam præcipuum aliquid prædicetis? Certe universa rerum aspectabilium natura intra sex dies facta est, ita ut prima die lux facta sit, quam vocavit diem : secunda, firmamentum : tertia, congregatis aquis aridam patefecit, variosque in

ea produxit fructus : quarta, solem, et lunam omnemque astrorum cœtum creavit ; quinta autem, animalia maris et aves aëris : sexta denique terræ quadrupedes ac deinde hominem fecit. « Invisibilia » autem « ipsius ex » creatione mundi per ea, quæ facta sunt, intellecta » conspiciuntur¹. » Atqui neque lux ut nox est, neque sol ut luna, nec brutæ animantes, ut homo ratione præditus, nec Angeli ut Throni, nec Throni ut Potestates ; sed res illæ omnes creatæ quidem sunt, at singulæ in propria natura, uti factæ fuerunt, et sunt et permanent.

XX. Vel igitur Verbum ex factis rebus eximatur, atque ut creator, reddatur Patri, et Filius natura esse concedatur. Aut si vere res est creata, eundem ordinem habere fateantur, qualem inter se habent res cæteræ. Singulæ itaque creatæ dicantur, non vero, ut una ex rebus creatis : genitæ similiter et factæ dicantur, non tamen, ut una ex factis aut genitis rebus. Siquidem idem esse dixistis *γέννημα* et *ποίημα*, id est, rem genitam et factam. Nam scripsistis, *γεννηθέντα ἢ ποιηθέντα*, id est, genitum vel factum. Tametsi enim Filius aliis rebus comparatus, longe illis excellit, nibilo tamen minus res est creata ut illæ : quippe cum etiam inter res quæ natura creatæ sunt, aliæ aliis sint præstantiores. Stella enim a stella differt in gloria, resque aliæ omnes inter se comparatæ differunt². Nec tamen idcirco aliæ dominæ sunt, aliæ præstantioribus serviunt, aliæ causæ sunt efficientes, aut aliæ ab aliis fiunt, sed omnes ex naturæ suæ conditione fiunt et creantur, suumque creatorem per se ipsæ confitentur, uti psallit David : « Cœli » enarrant gloriam Dei, et opus manuum ejus annunciat » firmamentum³. » Sapiens item Zorobabel ita loquitur :

¹ Rom. i. 20. — ² I Cor. xv, 41. — ³ Psal. cxviii.

« Omnis terra veritatem invocat : cœlum etiam ipsi » benedicit, omniaque opera concutiuntur et tremunt¹. » Atqui si universa terra opificem sive creatorem et veritatem laudat, benedicit et tremunt; ejus autem opifex est Verbum quod et ipsum ait, « Ego sum veritas² : » non ergo Verbum est creatum, sed ipsum solum Patris proprium est, in quo omnia sunt coagmentata, atque idem ab omnibus tanquam opifex hymnis celebratur. Nam, ut ipsum Verbum ait, « Eram apud » illum componens. » Et, « Pater meus usque modo » operatur, et ego operor³. » Quæ dictio, « usque modo⁴, » significat ipsum, ut Verbum, semper in Patre existere. Siquidem Verbi proprium est, Patris opera efficere, nec extra eum esse.

XXI. Quod si quæ Pater facit, eadem et Filius facit, et quæ creat Filius, Patris sunt creaturæ : certe si Filius creatura est Patris, vel ergo ipse seipsum efficit, proindeque seipse creat, (quandoquidem quæ Pater facit, eadem Filii sunt opera) quod profecto absurdum est, nec fieri ullomodo potest : vel si Patris opera creat et facit, igitur nec opus nec creatura est, ne cum ipse sit causa efficiens, in rebus quæ fiunt facere reperiat quod ipse factus est : cum potius ne facere quidem possit. Qui enim fieri queat, ut ea quæ non sunt efficiat ut sint, si, ut putatis, factus e nihilo est? Quod si ille, licet creatus, possit producere creaturam : certe idem de singulis creaturis erit intelligendum, nempe illas quoque creare posse. Quod si a vobis conceditur, quid Verbo opus fuit, cum inferiores a superioribus efficiantur; vel saltem cum res singulæ factæ potuerint a Deo initio audire, « Fias, » et, « Efficere, atque ita

¹ 2 Esdr. iv, 56. — ² Joan. xiv, 6. — ³ Prov. viii, 30. — ⁴ Joan. v, 17.

fuiſſent productæ. Verum neque id ſcriptum eſt, neque fieri potuit. Nulla enim rerum quæ fiunt, cauſa eſt efficiens : nam omnia per Verbum facta ſunt, quod ſane non feciſſet omnia, ſi ipſum quoque Verbum e rebus creatis eſſet. Nec enim vel Angeli poſſunt creare, cum ipſi ſint creati, licet ita ſenſerint Valentinus, Marcion et Baſilides, quorum vos amulatiores eſtis : nec ſol, utpote creatus, quod non eſt faciet ut ſit : nec homo hominem formabit, nec lapis eſſinget lapidem, nec ligno lignum dabit incrementum. Sed Deus ipſe eſt qui hominem in utero format, qui montes collocat, qui lignum producit : ipſe autem homo, qui ſcientiæ capax eſt, iſtam materiem varie format et componit, atque ea quæ ſunt, uti didicit, eſſingit et figurat, ſatiſque illi eſt quod ſint facta : tum vero naturæ non ignarus ſuæ, ſi re aliqua indigeat, a Deo id novit eſſe poſcendum.

XXII. Itaque ſi Deus quoque ipſe ex materia res facere et componere dicatur : hæc ſane ſententia Gentilium eſt, artifexque non autem effector erit Deus. Materiam tamen hoc modo Verbum Deo jubenti ministrans efficiat. Sed ſi ea, quæ non ſunt, per proprium Verbum vocat ut ſint : certe Verbum non eſt inter ea quæ non ſunt et vocantur, ne aliud nobis quærendum ſit Verbum, per quod iſtud vocatûm fuerit. Nam Verbo omnia facta ſunt. Quod ſi per Verbum Deus res creat et facit, ipſum profecto non eſt e rebus creatis et factis, ſed potius Dei creantis Verbum eſt, quod etiam ex Patris operibus, quæ ipſum Verbum facit, cognoſcitur, quoniam ipſum eſt in Patre, et Pater in eo, et qui ipſum vidit, vidit Patrem, ob naturæ ſcilicet proprietatem ſummanque Filii in omnibus cum Patre ſimilitudinem ¹. Quomodo itaque res per ipſum creat,

¹ Joan. xiv.

nisi ejus sit Verbum et Sapientia? Quomodo vero Verbum et Sapientia possit esse, si ejus naturæ non sit foetus proprius, sed ex nihilo quoque factus ipse sit? Deinde qui fit ut cum omnia ex nihilo producta sint, et creata, Filiusque, ut volunt, una sit e rebus creatis et quæ aliquando non fuerunt, solus tamen ille Patrem revelet, nullusque alius, præter illum, Patrem cognoscat? Nam si fieri potest ut ille, qui opus est, Patrem cognoscat: quidni ab omnibus quoque pro uniuscujusque dignitate ac facultate cognoscat? Omnia siquidem opera sunt, uti et ipse. Quod si fieri nequit ut res factæ Patrem vel videant vel cognoscant, sed ejus visio et cognitio omnes superet: namque ipse Deus ait, « Nemo videbit faciem » meam et vivet; » et Filius, Nemo, *inquit*, novit Patrem nisi Filius¹; » fatendum sane est Verbum aliud esse a rebus factis, ut pote a quo solo Pater videatur et cognoscat, ut hæc ejus verba ostendunt, « Non quod » Patrem quis vidit, nisi is qui apud Patrem est, nemo- » que Patrem cognoscit nisi Filius², » quidquid repugnet Arius. Quomodo ergo solus cognosceret, nisi solus proprius ejus esset? Quomodo vero proprius ejus esset, si esset creatus, non autem verus ex ipso Filius? Nec enim grave debet esse eadem sæpius pietatis causa dicere. Itaque impium est sentire Filium unum ex omnibus esse. Nefarium vero et stultum est eum creatum dicere, sed non ut unam e creatis rebus; factum, sed non ut unam e factis rebus; genitum, sed non ut unam e rebus genitis. Nam qui fieri potest ut non sit sicut una ex hisce rebus, si, ut illi quidem opinantur, non erat antequam esset genitus? Siquidem rerum creatarum et factarum proprium est non esse antequam fiant, atque ex nihilo pro-

¹ Joan. vi, 46. — ² Matth. xi, 27.

creari, licet aliæ aliis gloria præcellant. Ut enim res aspectabiles inter se differre cernimus, sic idem etiam in omnibus aliis rebus creatis licet deprehendere.

XXIII. Atqui si, ut putant hæretici, Filius res creata esset vel facta, sed non ut una ex rebus creatis, quia scilicet gloria ab illis differat; sane id debuisset significare Scriptura, ipsumque cum aliis rebus factis, ratione præstantiæ, comparando, ostendere quonam modo major Archangelis, Thronis honoratior, sole et luna splendidior, cœlisque amplior dicendus sit. Nihil autem tale de illo habetur, sed Pater eum solum et proprium sui Filium esse his verbis declarat: « Filius meus es tu: et, » hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui¹. » Hinc quoque Angeli ei ministrabant tanquam qui alius ab illis esset, eumque adorant non ut gloria majorem², sed ut alium tum ab omnibus rebus creatis tum a seipsis, atque ut solum Patris propriumque et natura Filium. Nam si eum tanquam gloria præcellentem adorarent, singulæ res inferiores eas, quæ superiores et præstantiores sunt, deberent adorare. Sed non ita se res habet. Nec enim res creata aliam creatam adorat; sed servus Dominum, et res creata Deum adorat. Unde Petrus Apostolus Cornelium se adorare volentem his verbis retinet: « Ego etiam homo sum. » Similiter Angelus Joannem se in Apocalypsi volentem adorare hoc modo arcet: « Vide ne feceris: conservus enim tuus sum, et fratrum » tuorum Prophetarum, et eorum qui servant sermones » hujus libri. Deum adora³. » Itaque solus Deus adorandus est, noruntque ipsi Angeli, etiamsi res alias gloria superent, se tamen omnes esse res creatas, nec in eorum esse numero qui adorantur, sed qui Dominum adorant. Hinc Angelus Manuë Samsonis patrem, qui sibi sacrifi-

¹ Psal. 11, 7; Matth. III, 17. — ² Matth. IV, 12. — ³ Apoc. XXII, 9.

cium volebat offerre, his dictis coercuit : « Non mihi sed » Deo offer¹. » Porro Dominus ab Angelis adoratur : scriptum enim est, « Et adorent eum omnes Angeli Dei² : » ab omnibus item gentibus adoratur, ut ait Isaias : « La- » boravit Ægyptus et negotiatio Æthiopum, et Sabaim » viri sublimes ad te transibunt, et tibi servi erunt³ : » deinde, « Et te adorabunt teque precabuntur, quia in te » est Deus, et non est Deus præter te⁴. » Præterea Discipulos seipsum adorantes laudat, hisque verbis eos hac de re confirmat : « Nonne vos vocatis me, Domine et » magister, et bene dicitis : sum etenim⁵. » Thomam quoque ipsi dicentem, « Dominus meus et Deus meus⁶, » ita loqui sinit, nec prohibet, sed potius comprobat. Ipse enim est, ut alii Prophetæ testantur et canit David, « Dominus virtutum, et Dominus Sabaoth⁷, » id est, « Dominus exercituum⁸, » ac Deus verus et omnipotens, hic licet dirumpantur Ariani.

XXIV. Atqui ipse non certe adoratus fuisset, nec ista de eo dicerentur, si prorsus e numero esset rerum creatarum. Quia vero non est creatus, sed proprius est substantiæ Dei adorandi foetus ac naturalis Filius, idcirco adoratur et Deus creditur, estque Dominus exercituum, dominator atque omnipotens, sicuti ipse Pater. Siquidem ipse dixit : « Omnia quæcumque habet Pater, mea sunt⁹. » Filii enim proprium est ea quæ Patris sunt habere, ac talem esse ut in ipso Pater conspiciatur, et per eum omnia facta fuerint, in eoque fiat et constet omnium salus. Nam hoc ab illis inquirere haud ab re erit, quo magis sit perspicua illorum hæresis refutatio : Quare nimirum cum res omnes sint creatæ, atque ex nihilo extiterint,

¹ Judic. xiii, 16. — ² Psal. xcvi, 8. — ³ Hebr. i, 6. — ⁴ Isai. xlv, 14. — ⁵ Joan. xiii, 13. — ⁶ Joan. xx, 28. — ⁷ Psal. xlvii, 9. — ⁸ Psal. xxiii, 10. — ⁹ Joan. xvi, 15.

ipseque Filius secundum vos sit creatus et ex earum rerum numero quæ aliquando non fuerunt, omnia tamen per ipsum fecit Deus, et sine illo factum est nihil? Vel quare cum, « omnia ¹, » dicitur, Filium inter omnia significari nemo intelligit; cum vero de Verbo loquuntur Scripturæ, non ipsum e numero omnium esse intelligunt, sed cum Patre collocant, omniumque conservationi et saluti in eo providet ac prospicit Pater: maxime cum omnia eodem imperio, quo ipse a solo Deo factus est, fieri possint? Nec enim Deus jubendo defatigatur, vel ad omnia creanda est imbecillior, ut solus solum Filium creet, quo adjutore et ministro indigeat ad res alias producendas. Nam nulla interponitur mora ut ea quæ voluerit fiant; sed satis fuit eum velle, statimque omnia extiterunt, nemoque ejus restitit voluntati. Quare igitur non a solo Deo omnia eodem jussu facta sunt, quo Filius factus est? Vel si factus ipse est, dicant velim quare omnia per ipsum facta sunt? sane nihil nisi perabsurdum habent quod respondeant. Hæc sunt nihilominus quæ » hac de re effutiunt. Cum Deus, inquit, factam natu- » ram vellet creare, vidit meræ manus Patris ejusque » creationis seu actionis participum fieri non posse: » quam ob causam primo solus unum creavit, quem Fi- » lium et Verbum appellavit, ut illo intermedio facto, ita » deinceps omnia per ipsum possent fieri. Hæc non tan- » tum dixere, sed etiam scribere ausi sunt Eusebius et » Arius, atque Asterius qui Idolis immolavit. »

XXV. An non igitur ex his summæ sunt merito condemnandi impietatis, quam insigni cum amentia conjungentes, non erubescunt contra veritatem tam impudenter bacchari? Nam si aiunt Deum procreasse solum Filium, quod ipse impar erat ad res alias efficiendas: ad-

¹ Joan. 1, 3.

versus illos tanquam indigna de Deo loquentes reclama-
bit universa rerum creaturarum natura, nec non Esaiās qui
hæc scribit : « Deus æternus, qui terminos terræ constru-
» xit, non esuriet neque laborabit, nec est investigatio
» sapientiæ ejus ¹. » Quod si Deus res alias a se fieri indi-
gnum se arbitratus, solum produxit Filium, cætera au-
tem Filio veluti adjutori dimisit : hoc ipsum profecto
valde indignum est Deo. Nec enim ulla in Deo est super-
bia. Verumtamen illos quoque, si ita senserint, silere
coget Dominus, cujus nimirum hæc sunt verba : « Nonne
» duo passeress asse veneunt, et unus ex illis non cadet
» super terram sine Patre vestro, qui in cœlis est ²? » Et
rursus : « Ne solliciti sitis animæ vestræ quid manducetis,
» neque corpori vestro quid induamini. Nonne anima
» plus est quam esca, et corpus plus quam vestimen-
» tum? Respicite volatilia cœli, quoniam non serunt,
» neque metuunt, neque congregant in horrea : et Pa-
» ter vester cœlestis pascit illa. Nonne vos illis præ-
» stantiores estis? Quis vero ex vobis solícite cogitans
» potest adjicere ad staturam suam cubitum unum? Et de
» vestimento quid solliciti estis? Considerate lilia agri quo-
» modo crescunt : non laborant neque nent. Dico autem
» vobis, quia nec Salomon in omni gloria sua coopertus
» est sicut unum ex istis. Si autem fœnum agri quod ho-
» die est, et cras in elibanum mittitur, Deus sic vestit :
» nonne multo magis vos modicæ fidei ³? » Si ergo non
indignum Deo videtur res tantulas, ut capitis crinem,
passerem, agrique fœnum sua complecti providentia ;
certe nec ipsas creare indignum ei fuit. Quibus enim
Deus providentia sua consulit, eorum per proprium Ver-
bum est effector. Præterea, qui hæc audent dicere, tur-
piorem in errorem incidunt. Illi enim res creatas et crea-

¹ Isai. XL, 28. — ² Matth. X, 29. — ³ Matth. VI, 25.

tionem dividunt, ita ut hanc velint Patris opus esse, illas autem Filii esse opera : cum necesse sit vel omnia cum Filio a Patre fieri, vel, si res omnes factæ per Filium fiant, non affirmare eum unam e rebus factis esse.

XXVI. Insuper hoc etiam pacto redargui potest illorum inscitia. Si ipse quoque Verbum factæ est naturæ; qui fieri potest, ut cum ipsa Dei actionem sustinere non queat, solum Verbum ex omnibus a non facta et purissima Dei natura fieri potuerit, uti vos asseveratis? Nam necesse est, si possit Verbum, res omnes similiter posse : aut si nulla possit, nec Verbum item posse, ut pote quod secundum vos una sit e factis rebus. Rursus si, ideo quod facta natura non possit actionis ipsius Dei esse particeps, intermedii alicujus opus fuit ; sane cum Verbum factum sit et creatum, ut possit creari, necessarius omnino fuerit aliquis item intermedius, quandoquidem ipsum quoque est ex numero factarum naturarum, quæ actionis Dei participes non esse queunt, sed intermedio indigent aliquo. Quod si intermedius aliquis inter illum intermedium et Deum reperiatur, alio iterum intermedio propter istum opus erit, itaque quis progrediendo et mente indagando, maximam confluentium intermediorum turbam offendet, ac proinde nulla res creata poterit existere et constitui, cum semper intermedio aliquo indigeat, unusque intermedius sine alio intermedio non possit fieri, ideo quia omnes factæ sunt naturæ, quæ actionis solius Dei, ut vos contenditis, particeps esse non potest. Quanta igitur illorum est dementia, ex qua res jam factas fieri non potuisse arbitrari illos necesse est. An vero necdum factas esse opinantur, interdiumque aliquem adhuc quærent? Nam juxta impiam hanc et stultam illorum sententiam, minime existerent etiam ea quæ existunt, cum intermedius non reperiatur.

XXVII. At vero quid objiciant videamus. Ecce, in-
 quiunt, Deus per Moysen populum deduxit ex Ægypto,
 per eundem legem dedit, tametsi homo ipse erat: ac
 proinde similia per simile possunt fieri. Utique maxime
 decuit hæc eos latenter loqui, ne summo afficerentur pu-
 dore. Nec enim Moyses missus est ad creandum, neque ut
 ea, quæ non sunt, vocaret ut sint, neque ut homines similes
 formaret, sed tantum ut apud populum et apud regem
 Pharaonem sermonum esset administer; quæ profectum
 multum inter se differunt. Nam ministrare rerum fac-
 tarum est tanquam servorum: res vero producere et
 creare solius Dei est propriique ejus Verbi et sapientiæ.
 Hinc nemo alius in rebus creandis occurrit præter solum
 Dei Verbum: omnia siquidem in sapientia facta sunt, et
 sine Verbo factum est nihil ¹. Quod autem ad eos, qui
 ministrant spectat, non unus certe, sed ex omnibus plu-
 rimi sunt, quos nimirum Domino placuerit mittere ². Et-
 enim multi Archangeli, multi Throni et Potestates ac Domi-
 nationes, milliaque millium et decies millies dena millia
 ministrant ac præsto sunt ad missionem ². Multi quoque
 sunt Prophetæ: duodecim sunt item Apostoli, et Paulus.
 Et vero ipse Moyses non solus, sed Aaron cum eo, ac deinde
 alii septuaginta sancto Spiritu repleti sunt: ac Moysi Je-
 sus filius Nave successit, cui succesere Judices, Judicibus
 vero non unus sed multi reges ³. Si igitur creatus et factus
 esset Filius, multos quoque hujusmodi filios esse oporteret,
 ut multos pariter ejus generis ministros haberet Deus,
 quemadmodum aliorum magna est multitudo. Quod si id
 verum non est, sed res quidem creatæ multæ sunt, unum
 autem est Verbum; quis non inde perspicit Filium ab
 omnibus differre, nec res creatas illi esse æquales, sed
 eum proprium esse Patris? Unde non multa sunt Verba,

¹ Psa. ciii, 24; Joan. 1, 3. — ² Dan. vii, 10. — ³ Num. xi, 25.

sed solum unum Patris unius Verbum, unaque unius Dei imago est. Atqui, inquiunt, etiam solus est, et terra una. Addant insani unam aquam unumque ignem esse, ut deinde audiant, quamlibet quidem rerum factarum unam esse secundum propriam naturam, sed singulas non solas sufficere ad officium et munus commissum. Hinc enim dixit Deus: «Fiant luminaria in firmamento cœli ad illuminandam terram et ad separandum diem a nocte, et sint » in signa et in tempora et in dies et in annos¹.» Deinde sequitur: « Et fecit Deus duo luminaria magna, luminare » majus ut præset diei, et luminare minus ut præset nocti et stellas, et posuit eas in firmamento cœli, » ut lucerent super terram, et præset diei ac nocti.

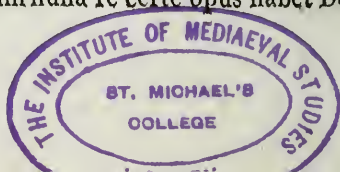
XXVIII. Et multa luminaria, nec solus sol vel sola luna, sed unumquodque est quidem natura unum, unum tamen et commune omnium est officium, atque id, quod uni deest, ab alio suppletur, cunctisque sua est illuminandi utilitas et necessitas. Sol enim per solum diem apparendi habet potestatem, luna vero per noctem, ac stellæ cum illis tempora et annos efficiunt, singulæque in signa ad usus vitæ necessarios fiunt. Sic etiam terra non ad omnia apta est, sed ad solos fructus proferendos, et ad sustentanda animalia a quibus incolitur. Firmamentum vero aquas ab aquis dividit, in coque collocata sunt luminaria. Ita similiter et ignis et aqua cum omnibus aliis facti sunt ad constituenda corpora. Uno verbo nihil solum est, sed singulæ res factæ, veluti totidem membra, mundum tanquam unum corpus perficiunt. Si ergo similia de Filio suspicantur, digni sunt qui ab omnibus lapidentur, quippe qui putent Verbum partem esse universitatis, partem, inquam, quæ ad commissum sibi

¹ Genes, 1, 14.

munus obeundum sine aliis non sit idonea. Quod cum aperte impium sit, agnoscant igitur Verbum inter res factas non habere locum, sed solum proprium Patris Verbum esse, et rerum factarum opificem. At reponunt creatum quidem eum esse et unam e factis rebus, sed artem creandi tanquam a magistro et artifice didicisse, atque ita ipsi Deo, quem magistrum habuit, ministrasse. Hæc enim Asterius Sophista, utpote Christum doctus negare, ausus est scribere, minime ad ea quæ inde sequuntur absurda attendens. Nam si ars creandi potest doceri : videant ne ipsum etiam Deum non natura sed arte opificem esse dicant, ita ut ea facultate privari possit. Deinde, si Dei Sapientia facultatem creandi, discendo, comparavit : quomodo sapientia appellari potest, quæ doctrina indigeat? Quid vero ipsa erat antequam disceret? Nec enim sapientia erat, quæ doctrina opus habuit. Inanis nempe et vacua res aliqua fuit, non autem substantialis sapientia, sed sapientiæ nomen proficiendo obtinuit, quæ tamdiu futura est sapientia, quamdiu quod didicit conservatura est. Nam quod aliquis non natura sed studio consecutus est, id aliquando potest dediscere. Hæc autem de Dei Verbo dicere, non profecto Christianorum sed Gentilium est.

XXIX. Etenim si facultas creandi doctrina comparari queat, invidiam vel etiam imbecillitatem stulte in Deum inducunt : invidiam quidem, quia non multos docuerit creandi artem, ut quemadmodum multi circa illum sunt Archangeli et Angeli, ita et multi essent creatores : imbellicitatem vero, quia non solus res potuerit facere, sed adjutore et administro opus habuerit : quanquam factam naturam a solo Deo fieri posse ostensum jam est, quandoquidem Filius qui, ut putant, est factus, a solo Deo potuit fieri. Verum nulla re certe opus habet Deus : absit.

Ipsè enim dixit ¹ : « Plenus sum : Nec item Verbum discendo factus est creator : sed cum sit imago et sapientia Patris, ipsa quæ sunt Patris efficit. Nec etiam Filium creavit rerum factarum efficiendarum causa : namque quamvis existat Filius, Pater nihilominus agit, ut ipse Dominus his verbis docet : « Pater meus usque modo » operatur, et ego operor ². » Quod si, ut putatis, idcirco Filius factus est, ut ea quæ post illum existunt produceret, et ipse tamen Pater post editum Filium operatur; supervacua sane est hujusmodi Filii procreatio. Præterea cur, quæso, cum nos creare vellet, intermedium aliquem quæsivit administrum, quasi scilicet non sufficeret ejus voluntas ad ea efficienda quæ ipse voluerit? Clamant quippe Scripturæ : « Omnia quæcumque voluit, » fecit : et voluntati enim ejus quis restitit ³ ? » Si porro ejus voluntas sufficit ad res omnes producendas, inutilis secundum vos erit intermedii illius adjutoris opera. Illa enim Moysis, solis et lunæ exempla quæ adduxistis, futilia esse probatum est. Verumtamen sic etiam vos possumus refellere. Si factam naturam volens Deus creare, deque ipsa facienda deliberans, Filium secundum vos excogitat et creat, ut nos per ipsum postea producat : quantam proferre audetis impietatem, animadvertite.

XXX. Primo enim inde sequitur, ut ipse Filius nostri potius causa factus fuerit, quam nos propter ipsum. Nec enim nos propter eum creati sumus, sed ipse propter nos factus est, ita ut ille nobis potius habeat gratiam, quam nos illi, ut et mulier viro. « Etenim, *ut ait Scriptura,* » non est creatus vir propter mulierem, sed mulier propter virum ⁴. » Igitur quemadmodum « vir imago et « gloria Dei est, mulier autem gloria viri est ⁵ : » ita nos Dei imago et ad ejus gloriam facti sumus, Filius autem

¹ Isai. 1, 11. — ² Joan. 7, 17. — ³ Psal. cxliii, 11; Rom. ix, 19. — ⁴ 1 Cor. xi, 9. — ⁵ Ibid.

nostri imago et ad nostram gloriam factus dicendus erit. Deinde nos quidem facti sumus ut existeremus: at Dei Verbum non ut existeret, sed nostri gratia, instar instrumenti, factum est; proindeque non nos propter illud, sed ipsum propter nos existit. An non vero qui hæc vel tantum cogitant, omnium dementissimi sunt habendi? Nam si propter nos factum est Verbum: nobis certe prius non est apud Deum. Neque enim cum illud in se ipse haberet, de nobis creandis, deliberavit Deus; sed potius cum nos in se ipse haberet, de suo Verbo, ut illi dicitant, producendo deliberavit. Quod si verum est, forte nec omnino Pater Filium voluit. Nam non ipsum volens, creavit, sed nos volens, ipsum propter nos creavit. Siquidem eum post nos excogitavit, adeo ut jam, ex impia illorum sententia, inutilis sit Filius, quem instar instrumenti factum esse volunt, quandoquidem ea sunt effecta, quorum causa creatus ipse est. Quod si Filius a solo Patre factus est, quia solus potuit ab illo fieri, nos autem quia non potuerimus, a Verbo facti fuimus; cur non de illo, quippe qui ab ipso posset fieri, sed de nobis creandis primum deliberavit? Vel cur eum, qui ab ipso fieri poterat, his, qui non poterant, non anteposuit? Vel quare cum primum eum fecerit, de illo non primum deliberavit? Aut denique cur cum de nobis primum deliberavit, non tamen primum nos fecit, cum ad res omnes procreandas satis sit eum velle? Equidem primum illum creare dicitur Deus: sed tamen de nobis primum deliberat, nosque prius vult quam ipsum intermedium: ac nos quidem creare volens, et de nobis deliberans, res creatas vocat; illum vero, quem nostri causa creat, Filium atque hæredem nominat. Atqui nos potius quorum gratia illum facit, filios oportuit appellari: vel certe illum, qui Filius est, prius debuit cogitare et velle, prop-

ter quem scilicet etiam nos omnes facit. Hæc sunt quæ evomunt et effluentes nauseant hæretici.

XXXI. Non est autem silentio prætermittendum quæ sit veritatis sententia, sed ea potius ample declaranda est. Igitur Verbum Dei propter nos non est factum, sed potius nos propter ipsum facti sumus, atque *omnia in ipso creata sunt*¹. Neque vero quia nos ab ipso Deo fieri non possemus ille autem posset, idcirco a solo Patre est factus, ut nos per ipsum, tanquam per organum, crearet; absit: non ita se res habet. Nam etiamsi Deo placuisset nullas res factas producere, Verbum nihilominus esset apud Patrem, atque in ipso esset Pater. At vero res factæ non poterant sine Verbo fieri; quæ causa est cur per ipsum factæ fuerint, et merito quidem. Quia enim Verbum natura est proprius substantiæ Dei Filius, estque ex eo et in eo, uti ipse dixit: liquet sane res creatas non potuisse non per ipsum fieri. Ut enim lux omnia splendore illuminat, nihilque sine splendore potest illuminari: ita et Pater, veluti per manum, omnia in Verbo effecit, nihilque sine illo facit. Itaque Deus, ut narrat Moyses, dixit: « Fiat lux, *et*, congregetur aqua², *et*, producat terra, *et*, » faciamus hominem: » atque ut canit beatus David: « Ipse dixit et facta sunt, ipse præcepit et creata sunt³. » Dixit, inquam, non ut, quemadmodum apud homines fieri solet, tanquam minister aliquis audiret, ac ubi loquentis didicisset voluntatem, ad opus peragendum properaret. Hoc enim rerum creatarum proprium est, quod de Verbo cogitare vel dicere valde dedecet. Siquidem Verbum Dei opifex est, et efficiens, ipsumque est Patris consilium. Hinc sane divina Scriptura non dixit ipsum audivisse atque respondisse, quonam modo vel quales vellet esse res factas⁴: sed dixit tantum Deus, *Fiat*; dein-

¹ Coloss. i, 16. — ² Gen. 1. — ³ Psal. xxxii, 9. — ⁴ Isai. ix, 6.

deque subditur, « Et factum est ita¹. » Quod enim Deus fieri voluit, statim Verbo factum et absolutum est. Quando autem aliis vel Angelis præcipit, aut cum Moyse loquitur, aut promittit Abrahamo : tunc qui audit, respondet : atque hic quidem ait, « Unde scire possum²? » Ille vero, « Alium elige³ : » Et rursus : « Si me interrogaverint, Quod est nomen ejus? Quid dicam eis⁴? » Ait quoque ad Zachariam Angelus : « Hæc dicit Dominus⁵. » At idem ipse Dominum ita interrogaverat, « Domine » omnipotens, usquequo non misereberis Jerusalem⁶? » Expectatque ut bonos et consolatorios sermones audiat. Illi nempe singuli intermedium habebant Dei Verbum et Sapientiam, quæ Patris voluntatem declarabat. Cum autem ipsum Verbum agit et creat, nulla ibi est interrogatio, nulla responsio; in illo enim est Pater, et Verbum in Patre : sed ut opus fiat, voluisse satis est; ita ut hoc verbum, *Dixit*, sit nostri gratia divinæ voluntatis indicium, his autem verbis, « Et factum est ita⁷, » opus per Verbum et sapientiam factum significetur, qua quidem in sapientia est etiam Patris voluntas. Itaque istud, *Dixit Deus*⁸, in Verbo cognoscitur : Namque, « omnia, *inquit*, » in Sapientia fecisti⁹ : *et*, Verbo Domini coeli firmati » sunt : *et*, Unus Dominus Jesus Christus per quem omnia, et nos per ipsum¹⁰. »

XXXII. Ex quibus perspicuum certe est Arianos hac sua hæresi bellum nobis minime inferre, sed potius contra nos quidem simulate pugnare, revera autem contra ipsam divinitatem. Si enim nostrum esset vox illa, « Hic est Filius meus¹¹, » nonnulla illis esset de nobis conquirendi causa. Sed si vox est Patris, et a Discipulis au-

¹ Gen. 1. — ² Gen. xv, 8. — ³ Exod. iv, 10. — ⁴ Exod. iii, 13. — ⁵ Zach. 1, 17. — ⁶ Ibid. 12. — ⁷ Gen. 1. — ⁸ Psal. ciii, 24. — ⁹ Psal. xxxii, 6. — ¹⁰ 1 Cor. viii, 6. — ¹¹ Matth. xvii, 5.

dita, et ab ipso etiam confirmata Filio qui de se ipse ait:
 « Ante omnes colles gignit me ¹; » nonne et ipsi, more
 Gigantum quos celebrant fabulæ, bellare cum Deo dicen-
 di sunt, qui lingua, ut cum Psalmista loquar, tanquam
 gladio acuto, pro asserenda impietate utuntur²? Siqui-
 dem nec Patris vocem nec Salvatoris verba sunt reveriti:
 nec Sanctis fidem habent, quorum unus quidem sic scri-
 bit, « Qui cum sit splendor gloriæ et figura substantiæ
 » ejus³; et, Christus Dei virtus et Dei sapientia⁴: *alius*
 » *vero ita psallit*, Quia apud te est fons vitæ, in lumine
 » tuo videbimus lumen⁵; et, omnia in sapientia fecisti⁶.
 » *Prophetæ item aiunt*, Et factum est Verbum Domini ad
 » me⁷. *Et Joannes*, In principio erat Verbum⁸. *Et Lu-*
 » *cas*, Sicut tradiderunt nobis, qui ab initio ipsi vide-
 » runt, et ministri Verbi fuerunt⁹. *David etiam dicit*:
 » Misit Verbum suum et sanavit eos¹⁰. » Hæc enim omnia
 arianam ubique profligant hæresim, Verbique asserunt
 æternitatem, nec ipsum alienum, sed naturæ Patris pro-
 prium esse. Quis enim unquam lucem absque splendore
 vidit? Vel quis characterem substantiæ audebit alienum
 ejus esse dicere? Aut qui is non maxime insanit qui vel
 cogitat Deum aliquando sine Verbo sive Ratione et Sa-
 pientia fuisse? Namque ideo hujuscemodi exempla ac
 imagines proposuit Scriptura, ut quoniam res divinas
 comprehendere hominum non valet natura, saltem ex
 his aliqua ex parte et obscure, pro nostris viribus, intel-
 ligere possemus. Ac quemadmodum ipsa rerum natura
 satis ex se est ad probandam Deum et Providentiam esse:
 « Siquidem ex magnitudine et pulchritudine rerum
 » creatarum, illarum creator convenienter conspici-

¹ Prov. viii, 25. — ² Psal. lvi, 5. — ³ Hebr. i, 5. — ⁴ I Cor. i, 24. —
⁵ Psal. xxxv, 10. — ⁶ Psal. ciii, 24. — ⁷ Jerem. ii, 1. — ⁸ Joau. i. —
⁹ Luc. i, 2. — ¹⁰ Psal. cvi, 20.

» tur¹: » nec verba exigimus ut discamus, sed et Scriptaris auditis credimus, et huncce omnium rerum ordinem ac concentum contemplantes, illum intelligimus omnium opificem, Dominum ac Deum esse, ejusque in res omnes providentiam admirabilem et gubernationem agnoscimus. Ita similiter cum ea, quæ hactenus dicta sunt, plane sufficiant ad Filii probandam divinitatem; vanum, imo stultissimum fuerit hac de re dubitare, atque hæretice interrogare, quomodo Filius potuit esse ab æternitate, vel quomodo ex Patris est substantia nec tamen ejus pars, cum id quidem, quod ex aliquo esse dicitur, ejus pars sit, id autem, quod dividitur, integrum non sit?

XXXIII. Hæ sunt enim flagitiosæ hæreticorum argutiæ, quarum futilitatem tametsi supra confutavimus; nihilominus accurata dictorum illorum explicatio, rectaque perceptio exemplorum, nefariæ eorum sententiæ vanam speciem repellet. Quippe videmus semper esse Verbum, ex illoque esse et ejus proprium esse naturæ ejus est Verbum, nihilque in eo vel prius vel posterius esse. Videmus item splendorem ex sole esse, illiusque esse proprium, nec tamen ideirco dividi aut minui naturam solis, sed et eam integram manere, et splendorem integrum et perfectum esse, neque ab eo lucis naturam imminui, sed tanquam verum foetum ex illa esse. Similiter intelligimus Filium non extrinsecus sed ex Patre esse genitum, simulque tum Patrem integrum permanere, tum substantiæ figuram semper esse, ac perfectam absque ulla varietate cum Patre servare similitudinem et imaginem, adeo ut qui hunc viderit, in ipso quoque naturam et substantiam, ejus figura est, contueatur². Ex efficientia item figuræ, veram substantiæ divinitatem

¹ Sap. XIII, 5. — ² Hebr. I, 5.

percipimus, quemadmodum Salvator ipse his verbis docuit: « Qui manet in me, ipse faciet opera quæ ego facio ¹: et, Ego et Pater unum sumus ² et, Ego in Patre, » et Pater in me est ³. » Itaque impia et Christo inimica hæresis primum tentet res factas, quæ in exemplum proponuntur, dividere, ac dicere: Fuit aliquando sol sine splendore: vel, splendor non est proprius naturæ lucis, vel splendor lucis proprius quidem est, sed divisione particeps est lucis; ac postea Verbum illi separent, affirmentque alienum esse a mente, aut aliquando non fuisse, vel substantiæ divinæ mentis proprium non esse, aut denique ejus partem divisione esse. Figuram quoque, lucem, et virtutem eodem separent ac Verbum et splendorem, atque tunc quod modo ipsis collibitum fuerit opinentur. At si talia nullo modo audere queunt, an non vehementer insanire sunt existimandi, qui se in res illas inferant quæ ipsorum natura et creatis rebus adeo sunt superiores, quique ea aggrediantur quæ omnino fieri non possunt?

XXXIV. Namque si in factis his et corporeis rebus quidam reperiuntur fœtus, qui naturarum, unde sunt exorti, partes non sint, nec patibili producti sint modo, neque parentum minuerint naturam; nonne rursus dementes sunt, qui in vero et incorporeo Deo partes ac patiendi modos quærant et suspicentur, eique, qui immutabilis est nec aliquid pati potest, attribuant divisiones, ut scilicet simplicium aures hac ratione conturbent atque a veritate avertant? Quis enim audiendo nomen Filii, non statim intelligat quod Patris naturæ proprium est? Quis vero, cum primis christianæ religionis elementis informaretur, Deo Filium esse audiens, omniaque eum

¹ Joan. XIV, 12. — ² Joan. X, 50. — ³ Joan. XIV, 11.

proprio Verbo fecisse; id non eo sensu perceperit quo nos nunc intelligimus? Quis cum impura Arianorum hæresis nata est, non continuo audita illorum sententia obstupuit, utpote aliena loquentium, aliamque superseminantium doctrinam ab ea quæ ab initio seminata est? Doctrina siquidem quæ primum in qualibet anima est seminata, hujusmodi est, Deo Filium esse qui ejus sit Verbum, sapientia et virtus, hæcque ejus esse imaginem et splendorem : ex quibus ultro sequitur Filium semper esse, ex Patre esse, similem illius esse, æternumque naturæ esse foetum, nihil denique hic factum aut creatum debere cogitari ¹. At ubi inimicus homo dormientibus hominibus hasce de Filio opiniones superseminavit, nempe cum creatum esse, aliquando fuisse cum non esset, et, quomodo igitur id fieri potest? tunc veluti zizanium facta est perversa Christi inimicorum hæresis, qui illico, tanquam omni recto sensu destituti, furum instar, circumire cœperunt, eoque devenerunt temeritatis ut hæc dicerent, « Qui fieri potest ut Filius semper cum Patre » fuerit? Namque apud homines post aliquod duntaxat » tempus ex hominibus Filii nascuntur, ita ut verbi » gratia Pater triginta sit annorum, cum genitus Filius » ortum accipit : omninoque quivis hominis filius » non prius extitit quam genitus est. » Rursus vero ita murmurant : « Qui fieri potest ut Verbum sit Filius et » imago Dei? Nam hominum verbum ex syllabis compo- » situm, loquentis voluntatem solummodo indicat, pos- » teaque desinit et evanescit. »

XXXV. Sic illi, quasi jam argumentorum, quæ adversus se supra allata sunt, obliti, iterum sese his impietatis constringunt vinculis. Verum ita eos ipsa confutat veritas. Si de aliquo homine sermo illis est, humana

¹ Matth. XIII, 24.

etiam de ejus verbo et filio cogitent : sed si de Deo hominum creatore disputant, nihil humani, sed potius nihil nisi supra hominum naturam concipiant. Nam qualis est genitor, talem et genitum esse necesse est; et qualis est Verbi Pater, tale quoque ejus debet esse Verbum. Itaque homo quidem qui in tempore gignitur, ipse quoque in tempore gignit filium; et quia ex nihilo est factus, idcirco ejus verbum desinit, nec permanet. Deus autem non ut homo est, quemadmodum testatur Scriptura¹ : sed is est qui est; ac proinde vere pariter est ejus Verbum, semperque est cum Patre, tanquam lucis splendor. Præterea verbum hominum ex syllabis est compositum, nec vivit, nec quid efficit, sed loquentis tantum mentem significat, statimque ut exiit evanescit, quippe cum nullum esset omnino, antequam proferretur : hinc nec vivit nec quid efficit, nec denique homo est hominum verbum. Cujus utique rei ea est ratio quam diximus, quia scilicet hominis, qui illud gignit, natura est ex nihilo. At Dei Verbum, non est aliquid quod proferatur, ut forte dixerit aliquis, nec vocis sonus est, nec quod Deus præceperit, hoc Filius est : sed ut lucis splendor, sic ille perfectus est ex perfecto foetus. Hinc item Deus est ipsa imago Dei. Nam *Deus*, inquit, *erat Verbum*². Insuper, verba hominum nihil ad efficiendum valent, unde homo non verbis sed manibus agit, quia hæ quidem existunt, at verbum illorum nihil est consistens. Verbum autem Dei, ut ait Apostolus, « vivens et efficax est Dei Verbum » et penetrabilius omni gladio ancipiti, et pertingens » usque ad divisionem animæ ac spiritus, compagum » quoque ac medullarum, et judex est meditationum et » cogitationum cordis, nec ulla res creata illi occulta est, » sed omnia nuda et aperta sunt oculis ejus, ad quod

¹ Judith. viii, 15; Exod. iii, 14. — ² Joan. i.

» nobis est sermo ¹. Opifex igitur est, et sine ipso factum est nihil, nec aliquid absque illo potest fieri.

XXXVI. Nec vero quærenda est ratio cur Dei Verbum non tale sit quale nostrum : quandoquidem non talis est Deus quales nos, uti jam diximus. Nec etiam investigare convenit quomodo Verbum ex Deo est, quoque modo splendor sit Dei, aut quomodo gignit Deus, quisve ille sit Dei gignendi modus. Insanus enim is est æstimandus, qui ista scrutari non verebitur, quippe qui existimet rem inexplicabilem divinæque propriam naturæ, soli Deo ac Filio cognitam, posse verbis exprimi. Idem enim est profecto ac si ipsi quærent, ubinam, quoque modosit Deus, et qualis sit Pater. Ut ergo de istis rebus sciscitari, non nisi impiorum et Deum ignorantium est ; ita talia de Filii Dei generatione audere indagare, Deumque ac ejus sapientiam nostra natura et infirmitate metiri, prorsus nefas est. Non idcirco tamen quid præter veritatem cogitare licet, nec si quis in his exquirendis defecerit, debet etiam fidem Scripturæ derogare. Siquidem præstat hæsitantes silere et credere, quam nolle credere quia hæsitaverimus. Nam is qui hæsitat, veniam aliquo modo potest consequi, propterea quod, tametsi scrutatus est, tamen conquievit. Qui autem quia ipse hæsitat, ea quæ minime decent audent comminisci, atque indigna Deo loquitur; nullam is profecto temeritatis suæ veniam obtinebit. Namque in hisce difficultatibus potest solatium aliquod ex divinis haurire Scripturis, ita ut quæ scripta sunt, recte intelligat, nostrumque verbum habeat instar exempli et imaginis. Ut enim verbum nostrum ex nobis est, nec aliquid est opus extra nos factum ; ita et Dei Verbum proprium ex illo est, nec opus aliquid est, nec etiam velut hominum verbum. Alioquin Deum hominem

¹ Hebr. iv, 12.

esse omnino esset intelligendum. Etenim plurima et diversa hominum verba quotidie prætereunt, quia priora non manent, sed evanescent. Cujus rei hæc causa est, quod illorum patres cum homines sint, fluxas habent ætates, aliasque aliis succedentes cogitationes, ac qualia ipsi cogitant et meditantur, talia et loquuntur: quo fit ut multa habeant verba, nullumque tamen illorum postea supersit. Cum enim is, qui loquitur, siluerit, eorum statim deficit verbum. Dei autem Verbum unum et idem est, et, ut scriptum est ¹, Verbum Dei in sæculum permanet, nec mutatur, nec primum aut secundum est, sed idem semper existit. Nempe conveniebat unius Dei unam esse imaginem, unum Verbum, unam sapientiam.

XXXVII. Quocirca non possum non mirari, quomodo, cum unus sit Deus, illi pro suis commentis multas imagines, sapientias et verba inducant, aliudque velint esse proprium ac naturale Patris Verbum, in quo et Filium fecerit, quem Filium verum, sola cogitatione Verbum putant appellari, ut vitem, viam, januam, et lignum vitæ. Sapientiam item nomine tenus eum dici docent, aliamque propriam ac veram sapientiam Patris esse, una cum ipso existentem nec tamen genitam, in qua factum et ipsum Filium sapientiam quoque appellarit, ut qui sapientiæ illius esset particeps ¹. Hæc porro non solum voce proferre ausi sunt, sed et Arius in sua edidit Thalia, et Sophista Asterius, ut etiam supra attulimus, in hunc scripsit modum. « Non dixit beatus Paulus se Christum » ipsam Dei virtutem vel ipsam Dei sapientiam predicare, sed sine pronomine², virtutem Dei et Dei sapientiam, aliamque idem ostendit esse virtutem Dei propriam et naturalem quæ non sit genita, sed una cum

¹ Psal. cxviii, 59. — ² 1 Cor. i, 24.

» illo existat, quæ et genitrix sit, Christi videlicet, et
 » totius mundi creatrix, de qua ad Romanos ita scribit:
 » *Invisibilia enim ipsius ex creatione mundi, per ea quæ*
 » *facta sunt, intellecta conspiciuntur: sempiterna quoque*
 » *ejus virtus et divinitas* ¹. Ut enim divinitatem, de qua
 » hic sermo est, nemo Christum esse dixerit, sed ipsum
 » esse Patrem : ita, ut opinor, sempiterna ejus virtus
 » et divinitas non unigenitus est Filius, sed ipse est ge-
 » nitor Pater. Aliam autem virtutem et sapientiam Dei
 » esse docet, quæ per Christum apparuit. » Deinde paucis
 interjectis pergit idem Asterius : « Quamquam sempi-
 » terna ejus virtus et sapientia, quam principio carere
 » nec genitam esse ratio vera declarat, una certe et ipsa
 » est. Complures vero sunt sapientiæ singulatim ab ipso
 » creatæ, quarum primogenitus et unigenitus est Chris-
 » tus, quæ omnes similiter ex domino pendent suo, ejus-
 » que virtutes, quia eas creavit et qui his utitur, jure
 » merito appellantur. Hinc Propheta locustam ad homi-
 » num peccata ulciscenda divinitus immissam, non
 » virtutem tantum, sed magnam virtutem a Deo ipso
 » testatur appellari. Beatus item David non tantum
 » Angelos, sed etiam Virtutes ad Deum laudandum hor-
 » tatur ². »

XXXVIII. Hæc cum illi vel tantum loqui audent, nonne omnium odio dignissimi sunt? Si enim, ut ipsi quidem putant, Filius est, non quia ex Patre genitus est, nec propter naturæ proprietatem; sed Verbum dicitur sive Ratio ob res ratione præditas, et sapientia, propter illos qui sapientes fiunt; potentia seu virtus, eorum causa qui potentes redduntur; denique Filius, eos propter qui filii efficiuntur : fortassis quoque ob res quæ existunt, sola cogitatione existit. Quid ergo tandem fu-

¹ Rom. 1, 20. — ² Joel. 11, 25.

turus ille est? Nihil enim illorum esse dici possit ipse, si hæc mera ejus sunt nomina, solaque cogitatione descendus est existere, cum nostri tantum causa hujusmodi ornetur nominibus. Sane ipsi potius censendi sunt diabolica aut etiam deteriore agitari insania, quippe qui se quidem vere existere velint, Dei autem Verbum solo nomine putent existere. An non vero monstra dicunt, cum affirmant sapientiam simul cum Patre existere, eamque Christum esse negant, sed multas aiunt virtutes creatas et sapientias esse, quarum una sit Dominus, quem cum eruca et locusta conferre non dubitant? An non etiam dolose agunt, qui cum a nobis audiunt Verbum una cum Patre existere, continuo his obmurmurant verbis: Igitur duo non facta dicitis: cum autem ipsi aiunt non factam ejus esse sapientiam, non vident contra seipsos vanam hanc factitare accusationem? Enimvero an non etiam valde stulta est hæc illorum sententia, nempe non factam illam sapientiam, simulque cum Deo existentem, ipsum esse Deum? Nam quod simul existit, non secum, sed cum aliquo simul existit, ut de Domino narrant Evangelistæ, eum nempe simul cum Discipulis fuisse. Nec enim secum, sed cum Discipulis simul erat. Nisi forte Deum velint dicere compositum, eumque permixtam habere sapientiam vel quæ sit suæ naturæ complementum, quæ ipsa quoque non facta sit, quam et inducunt mundi creatricem, ut Filium rerum creatione spolient. Nihil enim non movent, ut ne de Domino secundum veritatem sentiant.

XXXIX. Quo enim in loco divinæ Scripturæ repererunt, vel a quonam audierunt aliud verbum aliamve esse sapientiam præter huncce Filium, ut ista sibi confingant? Scriptum quidem est: « Numquid non verba » mea sunt quasi ignis et quasi securis incidens pe-

» tram ¹? » et in Proverbiis : « Docebo vos verba mea ². » Verum hæc præcepta et mandata sunt, quæ per proprium ac solum verum Verbum Deus Sanctis edixit, de quibus sic loquitur Psalmista : « Ab omni via mala prohibui » pedes meos, ut custodiam verba tua ³. » Quæ quidem verba alia a se esse ipse Salvator his dictis docuit : « Verba quæ ego locutus sum vobis ⁴. » Nec enim hujusmodi verba foetus sunt aut filii, neque tot sunt creantia verba, neque tot Dei imagines, neque tot sunt pro nobis homines facti, neque quasi ex multis talibus unum est, quod secundum Joannem caro factum est, sed de eo, ut de solo Dei Verbo, a Joanne dictum est : « Verbum caro factum est, et omnia per ipsum facta sunt ⁵. » Itaque de solo hoc Domino nostro Jesu Christo et de ejus cum Patre unitate et scripta sunt et exhibentur testimonia. Ipse enim Pater unum esse Filium declarat, quod idem didicere viri sancti, qui unum Verbum esse ipsumque esse unigenitum affirmant : id ipsum quoque probant opera per ipsum facta. Siquidem res prorsus omnes, sive quæ videntur, sive quæ non videntur per ipsum factæ sunt, et sine illo factum est nihil. Nihil autem de altero aut de aliquo alio cogitant, nec alia sibi fingunt verba aliasve sapientias, quarum nec nomen nec opus ullum indicat Scriptura, sed illi tantum memorant. Hoc enim eorum commentum, est et mentis Christo inimicæ foetus. Scilicet Verbi et Sapientiæ nomine abutuntur, aliaque verba aliasve comminiscuntur sapientias, ut verum Dei Verbum veramque ac unam Patris sapientiam negent : quo utique facto Manichæos miseri imitantur. Illi enim Dei cernentes opera, eum qui solus et te verus es Deus negant, aliumque sibi ipsi fingunt, cujus opus nec testimonium aliquod ex divinis Scripturis queunt proferre.

¹ Jer. xxiii, 29. — ² Prov. i, 25. — ³ Ps. cxviii, 101. — ⁴ Joan. vi, 64. — ⁵ Joan. i.

XL. Igitur si in sacris Litteris nulla alia præter ipsum Filium reperitur sapientia : si nihil hujuscemodi a Patribus audivimus : si contra ipsi Patres confessi sunt ac scriptum reliquerunt sapientiam simul cum Patre existere, nec factam esse, sed propriam ejus esse, et mundi effectricem : sane nihil aliud esse potest nisi Filius, qui et, ut iidem ipsi sentiunt, ab æternitate simul cum Patre existit. Siquidem ipse est opifex, uti scriptum est : « Omnia in sapientia fecisti ¹. » Namque ipse quoque Asterius, veluti eorum oblitus quæ prius scripserat, contra Gentiles postea disputans, non secus ac Caïphas, invitus, non jam multas sapientias nec erucam commemorat, sed unam esse sapientiam his verbis scribit : « Unus quidem Deus Verbum sive Ratio est, sed res » multæ ratione sunt præditæ : una item sapientiæ sub- » tantia et natura est, sed res multæ sapientes et bonæ » sunt.» Et paucis interjectis hæc addit: « Quinam fuerint » quos Dei filios appellari dignos arbitrantur ? Nec enim » verba quoque illos esse, nec multas contendent exis- » tere sapientias. Nam fieri nequit ut, cum unum sit » Verbum, unamque ostensum sit esse Sapientiam, » filiorum multitudini attribuatur natura Verbi, nomen- » que Sapientiæ concedatur. » Nihil ergo mirum videri debet, si Ariani cum veritate pugnent, quandoquidem secum ipsi invicem confligunt. Modo enim complures esse sapientias asseverant, modo unam declarant esse, modo cum eruca collocant sapientiam, modo eam simul cum Patre existere, propriamque ejus esse fatentur : modo solum Patrem docent non factam esse, modo ejusdem sapientiam ac virtutem non factam quoque esse concedunt. Nobis Dei Verbum semper esse affirmantibus repugnant illi quidem, sed iidem tamen propriæ sen-

¹ Psal. ciii, 24.

tentiæ obliti, Sapientiam simul cum Deo existere nec factam esse consentiunt. Ita illi in omnibus laborant vertigine, veraque rejecta Sapientia, aliam quæ nulla est excogitant, non secus ac Manichæi, qui Deum qui vere est negantes, alium sibi ipsi fingunt.

XLI. Verum audiant cum Manichæi tum alii hæretici unum esse Christi Patrem, qui rerum creatarum dominus est et effector per proprium Verbum. Audiant vero speciatim Ariani unum esse Dei Verbum, ipsumque, solum proprium et genuinum ex ejusdem natura ortum Filium esse, atque individuum divinitatis cum suo Patre unitatem habere, uti sæpe diximus, idque ab ipso didicimus Salvatore. Alioquin si non ita sit, quare per ipsum creat Pater, seque in ipso quibus voluerit patefacit, illosque illuminat? Vel quare in Baptismo una cum Patre nominatur Filius? Nam si respondeant Patrem minime sufficere, impia est responsio. Si vero sufficere dicatur, quod utique fas est dicere, quid, quæso, opus est Filio sive in rerum creatione sive in sancto lavacro? Ecqua enim rei creatæ cum Creatore communitas? Aut quare id quod factum est, cum ipso effectore conjungitur in omnium initiatione? Vel cur tandem fides secundum vos in nomine unius Creatoris uniusque rei creatæ traditur? Si enim id ita fit, ut cum divinitate jungamur: quid re creata opus est? Si vero, ut cum Filio qui res est creata ineamus societatem, inutiliter secundum vos Filii nomen adhibetur in Baptismo; siquidem Deus qui Filium illum efficit, nos quoque similiter filios potest efficere. Quanquam si Filius res creata est, cum rerum creatarum, quæ ratione sunt præditæ, una sit natura, nullum auxilium rebus creatis ferre poterit res creata, quippe cum omnes gratia Dei indigeant. Paucis quidem antea explicavimus quam con-

gruenter omnia per ipsum facta fuerint : quando vero nostra Oratione incidimus in Baptismi mentionem, necesse est respondere, ut ego quidem sentio et credo, non ideirco Filium cum Patre nominari, quasi ipse non sufficeret Pater; neque id temere et fortuito fieri: sed quia Dei Verbum est propriaque ejus sapientia, semperque est cum Patre, tanquam ejus splendor; hinc fieri nequit ut Patre præbente, non detur in Filio gratia. Namque in Patre est Filius, ut splendor in luce. Nec enim Deus quasi indigens, sed, ut Pater, sua ipsius sapientia terram fundavit, et omnia Verbo, quod ex se est, fecit, factumque lavacrum in Filio confirmat¹. Ubi enim Pater est, illic est et Filius, quemadmodum ubi lux est, ibi quoque est splendor. Ac sicut ea quæ Pater efficit, per Filium efficit, quod quidem ipse Dominus his verbis testatur: Quæ video Patrem facientem, hæc et ego facio²; ita cum confertur Baptismus, quem Pater baptizat, hunc Filius baptizat; et quem Filius baptizat, idem in Spiritu sancto initiatur. Præterea, quemadmodum lucente sole, recte dici potest splendor illuminare; cum una et eadem sit lux quæ nec dividi nec discindi possit, ita ubi Pater est vel nominatur, ibi omnino est item Filius. Quocirca cum Pater in Baptismo nominetur, in eo etiam Filium necesse est nominari.

XLII. Ea propter cum ipse bona Sanctis promitteret, sic ait: « Veniemus ego et Pater, et mansionem apud eum faciemus³. » Et rursus, « Ut sicut ego et tu unum sumus, sic et illi unum sint in nobis⁴. » Una similiter est gratia, quæ a Patre in Filio datur, ut in omnibus Epistolis scribit Paulus: « Gratia vobis et pax a Deo Patre nostro et Domino Jesu Christo⁵. » Neces-

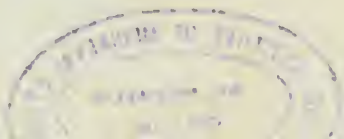
¹ Prov. III, 19. — ² Joau. V, 19. — ³ Joan. XIV, 25. — ⁴ Joan. XVII, 22 — ⁵ Rom. I, 7.

sum enim est lucem una cum splendore esse, et splendorem cum propria luce videri¹. Qua de causa Judæi qui Filium cum istis negant, nec ipsi etiam Patrem habent². Nam cum fontem sapientiæ, ut illis exprobrat Baruch, dereliquerint, sapientiam quoque ex fonte ipso promanantem³, quæ est Dominus noster Jesus-Christus, a se tunc projecerunt, cum dixerunt, « Non habemus regem nisi Cæsarem⁴. Christus enim, » inquit Apostolus, « Dei virtus et Dei sapientia est⁵. » Judæi itaque dignas impiæ negationis persolvunt poenas : rationem enim una cum urbe sua amiserunt. Isti autem in periculum veniunt amittendæ mysterii (de Baptismo loquor) integritatis (5). Nam si in Patris et Filii nomine initiamur, illi autem verum non pronuntiant Patrem, utpote qui id, quod ex ipso est, ejusque naturæ est simile, negent : cum item verum iidem negant Filium, aliumque nominant, quem ex nihilo creatum esse comminiscuntur; qui fieri potest ut prorsus vacuus ac inutilis non sit Baptismus, qui ab illis datur, in quo quidem insit religionis simulatio, sed revera nihil ad pietatem queat conferre? Nec enim Ariani in Patris et Filii nomine dant Baptismum, sed in nomine creatoris et rei creatæ, effectoris et rei factæ. Unde quemadmodum res creata alia est a Filio, ita Baptismus, quem illi dare putantur, a vero Baptismo alius est, etiamsi nomen Patris et Filii, ut præcipit Scriptura, proferre assimulent. Non enim qui dicit, Domine, ille etiam dat, sed is tantum, qui cum nomine rectam quoque habet fidem⁶. Ea de causa Salvator non solum baptizare jussit, sed primum ait : « Docete, » et deinde, « baptizate in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti⁷, » ut ex doc-

¹ 1 Cor. 1, 3. — ² Ephes. 1, 2 et seqq. — ³ Baruc. III, 12. — ⁴ Joan. XIX, 15. — ⁵ 1 Cor. 1, 24. — ⁶ Matth. VII, 21. — ⁷ Matth. XXV, 19.

trina oriretur recta fides, et cum fide Baptismo initiaremur.

XLIII. Itaque multæ quoque aliæ hæreses nomina tantum pronunciant: verum cum recte non sentiant, uti dictum est, nec sanam habeant fidem, inutilis est aqua quam donant, quippe cui desit pietas; ita ut quemcumque illi asperserint, impietate foedetur potius, quam redimatur. Sic et ipsi Gentiles, tametsi Deum in ore habent, Deum tamen convincuntur non colere, quia illum, qui verus et vere est Deus, Patrem scilicet Domini nostri Jesu-Christi non agnoscunt. Sic Manichæi, Phryges, et Samosatensis discipuli, quamvis proferunt nomina, nihilominus sunt hæretici. Sic etiam deinde hi qui cum Ario sentiunt, licet quæ scripta sunt recitent, et nomina pronuncient, eos tamen, qui ab illis accipiunt Baptismum, decipiunt et eludunt, cum longe major sit ipsorum impietas quam cæterorum hæreticorum, quos sensim prætergrediuntur, ut etiam sua præ loquacitate, culpa liberi illi videantur. Enimvero alii hæretici quiddam præter veritatem sunt commenti, ita ut vel eorum error circa Domini corpus versetur, eumque ex Maria Virgine carnem negent habuisse, vel contendant mortem non subiisse, nec factum ullo modo esse hominem, sed solum apparuisse, non autem revera fuisse: corpus similiter specie, non vere habuisse: denique hominem visum duntaxat fuisse, eo modo quo visa somniantibus occurrunt. Ariani autem aperte in ipsum Patrem impii sunt, cujus divinitatem, quam in Filio tanquam in imagine Scripturis testatam audiunt, blasphemiis audent impugnare, eam creatam esse affirmantes, et quocumque se contulerint, voculam hanc, « non erat, » veluti cœnum in pera secum circumferunt, sicque, ut serpens virus, evomunt.

Deinde vero quando illorum sententia nauseam parit omnibus, continuo humanum præsidium auctoritatemque, labantis hæresis fulciendæ causa, substituunt et supponunt, ut ejus aspectu aut metu, quam noxia sit impia ipsorum doctrina non intelligant incautiores. An non igitur miseratione digni sunt qui ita decipiuntur? An non eos æquum est deslere, qui præsentī mendacique voluptatum specie victi, suum produnt commodum, et futura spe cadunt? Qui enim in nomine ejus, qui nullus est, Baptismum videntur accipere, nihil certe accipient, sed rei creatæ conjuncti, nullum ab ea consequentur auxilium. Cum item in rem natura a Patre alienam et dissimilem iidem credant, nullam quoque cum eo conjunctionem sunt habituri, quippe qui proprium et natura ex Patre genitum non habeant Filium, qui et ipse in Patre est, et in quo est similiter Pater, ut idem testatur Filius: sed infelices, illorum circumventi improbitate, nudi plane et destituti divinitate permanent¹. Nec enim ipsos morientes sequentur fallacia terræ bona, nec cum Dominum, quem negaverunt, in throno Patris sui sedentem viderint, vivosque ac mortuos judicantem, aliquem illorum, a quibus circumventi sunt, in sui auxilium licebit eis advocare. Nam illos quoque judicari, et omnium, quæ inique et impie egerint, videbunt pœnitere.

LXIV. Hæc porro, loci Proverbiorum explicandi gratia, hætenus præmisimus, absurdisque illorum refellendis commentis institimus; ut perspectum habentes, Filium Dei dici creatum non debere, recte legere discant illum proverbiorum locum, cujus sana utique est sententia. Itaque scriptum quidem est: « Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua²: » verum

¹ Joan. xiv, 10. — ² Prov. viii, 22.

quia proverbialia illa sunt, idque instar proverbii est dictum; hæc ideirco verba non, ut nude jacent, sunt explicanda, sed attendendum est ad personam, itaque congruenter pietati ea par est intelligere. Nam quæ proverbiorum instar dicuntur, non clare et aperte, sed obscure enunciantur, ut ipse Dominus in Evangelio secundum Joannem his verbis docet: « Hæc in Prover-
« biis locutus sum vobis. Sed venit hora cum jam non
« in proverbiiis loquar vobis sed palam¹. » Itaque opus est ut dicti illius evolvamus sensum; et tanquam abd-
ditum investigemus: nec verba illa quasi perspicue enun-
ciata, uti jacent, debemus excipere, ne a veritate, falsa interpretatione, aberremus. Igitur si de Angelo vel de aliqua alia re facta, uti nos sumus, scripta sunt: hæc dictio, « creavit, » per me licet, proprie usurpetur. Sed si sapientia Dei, in qua res factæ omnes productæ sunt, hic de seipsa loquitur: quid cogitare convenit quam eam, cum verbo, « creavit, » usa est, nihil contrarium vocabulo, « genuit, » dicere, neque oblitam se creatricem et effectricem esse, aut ignaram quid inter creantem et creata intersit, seipsam inter res creatas annumerasse, sed sensum aliquem non aper-
tum, sed abstrusum, proverbiorum more, significare, secundum quem Sanctos ad vaticinandum excitavit, ip-
sæque paulopost eadem significatione vocem, « creavit, » hisce aliis denotarit verbis, « Sapientia ædificavit sibi
« ipsi domum¹? » Certum est autem Sapientiæ domum, nostrum esse corpus, quo assumpto factus homo est; unde jure merito a Joanne dicitur, « Verbum caro
« factum est: » et Sapientia ipsa de se per Salomonem haud inconsulte ait, non, « Ego sum creata, » sed tantum, « Dominus creavit me initium viarum suarum

¹ Joan. xvi, 25. — ² Prov. ix, 1.

« in opera sua¹, » non autem ut essem me creavit ; neque quod simile habeam rerum creatarum principium aut originem.

XLV. Non enim Verbum hoc in loco naturam suæ divinitatis vel æternum germanumque sui ipsius ex Patre ortum, Salomonis Verbis significavit : sed solam humanitatem et susceptam nostri gratia dispensationem intellexit. Hinc ut jam monui, non dixit : Res sum creata, vel, creatura facta sum, sed tantum, *creavit*. Siquidem res creatæ, quia creatam habent naturam, e numero rerum factarum sunt, et creari dicuntur, omninoque creatura creatur. At sola dictio, *creavit*, non necessario naturam vel ortum significat, sed aliquid aliud circa rem, de qua loquitur, fieri innuit : nec proinde id quod dicitur creari, etiam natura et substantia creatum est. Quod quidem discrimen non ignotum est divinæ Scripturæ, quæ de creatis rebus ait : « Impleta est terra creatura tua² : *et*, ipsa creatura congemit et condolescit³. » In Apocalypsi quoque scribitur : « Et mortua est tertia pars creaturarum quæ erant in mari, animas habentium⁴. » Ait item Paulus : « Omnis creatura Dei bona est, et nihil rejiciendum, quod cum gratiarum actione percipitur⁵. » Et in libro Sapientiæ legitur : « Et Sapientia tua constituisti hominem, ut dominaretur creaturis quæ a te factæ sunt⁶. » Quod autem res istæ quæ creaturæ sunt, creari dicantur, id rursus a Domino licet discere, cujus nempe hæc sunt verba : « Qui autem ab initio *homines* creavit, masculum et fœminam fecit eos⁷. » Idem quoque confirmat Moyses, qui in Cantico ita loquitur : « Interrogate dies, quæ priores te factæ sunt, a die qua Deus hominem creavit in terra, et

¹ Joan. 1, 14. — ² Psal. ciii, 24. — ³ Rom. viii, 22. — ⁴ Apoc. viii, 9, — ⁵ 1 Tim. iv, 4. — ⁶ Sap. ix, 2. — ⁷ Marc. x, 6.

» ad summum cœlum¹. » Et Paulus Epistola ad Colossenses sic scribit : « Qui est imago Dei invisibilis, primo-
 » genitus omnis creaturæ; quoniam in ipso creata sunt
 » omnia quæ in cœlis sunt et quæ in terra, visibilia et
 » invisibilia, sive Throni, sive Dominationes, sive Prin-
 » cipatus, sive Potestates : omnia per ipsum et in ipso
 » creata sunt, et ipse est ante omnia². »

XLVI. Itaque ea, quæ ex natura sua substantiam habent creatam, creaturas dici, et vere creari, satis ex his patet, quæ commonefaciendi gratia attulimus, cum alioquin hujusmodi testimoniis plena sit Scriptura. Quod vero sola dictio, *creavit*, non semper naturam significet vel originem, liquet ex Davide, qui in Psalmis ait, « Scri-
 » batur hæc in generationem alteram, et populus qui
 » creabitur, laudabit Dominum³. » Et rursus, « Cor
 » mundum crea in me. Deus⁴. » Paulus item Epistola ad Ephesios scribit : « Legem mandatorum in decretis abro-
 » gans, ut duos in semetipso in unum novum hominem
 » crearet⁵. » Et iterum : « Induite novum hominem,
 » qui secundum Deum creatus est in justitia et sancti-
 » tate veritatis⁶. » Neque enim David de populo aliquo, qui secundum substantiam crearetur sermonem habebat, nec orabat ut cor acciperet aliud ab eo quod jam haberet : sed eam, quæ secundum Deum est, renovationem significabat et instaurationem. Nec item Paulus duos aliquos intelligebat, qui secundum substantiam in Domino crearentur, neque nos hortabatur ut alium quemdam indueremus hominem : verum per hominem, qui secundum Deum est, vitam virtute ornatam, et per eos qui in Christo creantur, duos populos qui in illo renovantur indicabat. Nec ab hac loquendi forma alienum est istud

¹ Deut. iv, 52. — ² Coloss. i, 15. — ³ Psal. ci, 19. — ⁴ Psal, l, 12. —

⁵ Ephes. ii, 15. — ⁶ Ephes. iv, 24.

Jeremiæ : « Creavit Dominus salutem novam in plantationem, qua in salute circuibunt homines¹ : » quibus verbis non significat substantiam aliquam creaturæ, sed renovandam in hominibus salutem, quæ nobis in Christo facta est, prædicit. Cum igitur tantum differat rem creatam esse, et dictionem, *creavit*, de aliquo tantummodo usurpari : si aliquo in loco divinæ Scripturæ, Dominum creaturam appellari reperistis, exhibete et contendite. Sin vero nusquam scriptum est illum esse creaturam, sed solum ipse de se in Proverbiis ait, « Dominus creavit » me : » erubescite itaque cum ob hujusmodi differentiam, tum quod illa proverbiorum instar sint dicta : nec jam amplius ex hoc vocabulo, *creavit*, Dominum creatum esse colligite, sed id de ejus humana natura interpretamini, cujus scilicet proprium est creari. Alioquin an non iniquissime agitis, qui cum hanc dictionem, *creavit*, a Davide vel a Paulo usurpari auditis, non naturam et originem intelligitis, sed renovationem : cum vero eodem vocabulo, *creavit*, utentem Dominum auditis, ejus naturam inter res creatas audetis annumerare ? Cum rursus hæc auditis verba, « Sapientia ædificavit sibi ipsi » domum, et erexit columnas septem² : » domum quidem istam allegorice explicatis : vocem autem, *creavit*, uti jacet, accipitis atque ad significationem creaturæ transferre nihil dubitatis. Nec aliquid vero apud vos valet quod ille creator sit et opifex ; nihilque formidinis vobis injicit quod idem solus proprius sit Patris foetus : sed temere, veluti nomine contra illum dato, pugnat, viliusque de eo quam de hominibus sentitis.

XLVII. Namque hoc ex ipso loco convincitur merum vestrum commentum esse, quod Dominum creatum esse affirmatis. Quippe Dominus sciens suam naturam esse

¹ Jerem. xxxi, 22. — ² Prov. ix, 1.

unigenitam sapientiam, Patrisque foetum, et aliam a factis et ex natura creatis rebus, nunc perhumaniter dicit : « Dominus creavit me initium viarum suarum¹, » quasi scilicet diceret : Pater corpus mihi perfecit, et me ad homines pro hominum salute creavit. Quemadmodum enim eum a Joanne audimus, « Verbum caro factum est, » non totum Verbum carnem esse, sed carnem tantummodo induisse factumque esse hominem intelligimus : cum item audimus, « Christus pro nobis factus est maledictum²; et, Eum qui non noverat peccatum, pro nobis peccatum fecit³; » non etiam totum ipsum intelligimus maledictum et peccatum factum esse, sed nostram maledictionem duntaxat suscepisse, ut Apostolus his verbis docet, « Redemit nos de maledictione⁴, » nostraque portasse peccata ut ait Isaias, atque ea, ut scribit Petrus, corpore in lignum sustulisse⁵. Similiter ergo si vocem *creavit* in Proverbiis audierimus, non totum Verbum creaturam esse⁶, sed creatum induisse corpus intelligendum est, Deumque pro nobis ipsum creasse, et illi creatum corpus, nostri causa, uti scriptum est, perfecisse, ut in ipso renovari diique effici possemus⁷. Quid igitur vos, o insani, adeo sefellit, ut Creatorem creaturam diceretis? Aut unde novum hoc commentum vobis ipsis comparastis, in eoque triumphatis? Proverbia quidem dictionem, *creavit*, habent : at Filium non creatum sed genitum esse aiunt, et juxta vocis, *creavit*, et *creaturæ* differentiam, quam paulo antea ex Scripturis explicavimus, illum agnoscunt sapientiam esse unigenitam et rerum creatarum opificem, quod quidem naturæ Filii proprium est. Cum autem vocem, *creavit*, usurpant, non de ejus loquuntur natura, sed eum multarum viarum principium fieri sig-

¹ Hebr. x, 5. — ² Galat. v, 13. — ³ 2 Cor. v, 21. — ⁴ Galat. iii, 13. —

⁵ Isai. lxxv, 4. — ⁶ 1 Petr. ii, 24. — ⁷ Hebr. x, 5.

nificant, ita ut vox, *creavit*, voci, foetus, opponatur : quod autem principium viarum dicitur, ipsi verbo opponitur quatenus est unigenitum.

XLVIII. Nam si genitus est, quare illum creatum dicitis? Nemo enim quæ creat gignere dicit, nec proprios foetus vocat creaturas. Rursus, si unigenitus est, quomodo fit ipse viarum principium? Nam si principium omnium ipse est creatus, necesse est non jam amplius unum esse, quippe qui alios post se habeat. Siquidem Ruben qui principium fuit filiorum, non unigenitus erat, sed ætate quidem erat primus, natura autem et cognatione unus illorum erat, qui post ipsum nati fuere. Igitur si Verbum principium est viarum, tale profecto est quales sunt viæ : et vicissim tales sunt viæ quale ipsum est Verbum, licet tempore primum illarum creetur. Namque tale est alicujus urbis principium, quales sunt aliæ urbis partes, quæ partes cum ipso principio conjunctæ integram et unam urbem perficiunt, non secus ac unius corporis membra : nec vero una ejus pars inter res condentes est, alia inter conditas, alterique parti subjicitur, sed omnes simul æquali architecti cura reguntur et consistunt. Si ergo hoc etiam modo Dominus principium omnium creatur, necesse est ipsum simul cum omnibus unam perficere creatam naturam, neque ab aliis differre, etiamsi omnium sit principium, neque aliarum naturæ creatæ partium esse Dominum, licet sit tempore antiquior : quippe cum ipse quoque cum aliis omnibus unam creationis rationem et dominum habeat. Porro si secundum vos creatus est, qui fieri potest ut solus et primus creetur, omniumque sit principium, cum ex his, quæ dicta sunt, constet nihil per se stabile esse et primum factum, sed unamquamque rem una cum omnibus ortum habuisse, quamvis aliæ aliis præstent. Nec enim

singula astra, nec majorum luminarium aliud primum, aliud secundum apparuit : sed cuncta uno die eodemque imperio vocata sunt ut essent. Talis etiam quadrupedum avium, et piscium et plantarum origo fuit, ut et generis hominum qui ad imaginem Dei facti sunt¹. Nam tametsi Adam solus e terra est formatus : tamen in ipso inerant propagationis humani generis rationes et semina.

XLIX. Cæterum ex his mundi rebus quas videmus, perspicimus quoque ejus invisibilia, operibus intellecta, nec singula seorsum existere². Non enim aliud primum aut aliud secundum, sed simul omnia secundum suum genus extitere. Nam non singulos recensuit Apostolus, ita ut diceret, sive Angelus, sive Thronus, sive Dominatio, et Potestas, sed simul omnes ex ordine enumerat hujusmodi verbis : « sive Angeli, sive Archangeli, sive » Principatus³. » Propria scilicet ea est rerum creaturarum origo. Igitur si, ut dixi, Verbum creatum esset, non prius sed una cum aliis Virtutibus factum fuisset, quantumvis iisdem gloria antecellat. Ita enim se res habet in cæteris, quæ nempe simul factæ fuerunt, nullaque inter illas prima est vel secunda, licet gloria inter se differant, ita ut aliæ quidem a dextris, aliæ circum, aliæ a sinistris, sed tamen omnes simul Deum laudent, et Domino ministrent. Quocirca si Verbum creatum est, nec primum nec principium aliorum esse potest. Si vero ante res omnes est, uti revera est, ipsumque solum primum est et Filius est : non igitur secundum naturam omnium est principium. Nam inter omnia etiam omnium principium numeratur. Quod si principium non est; nec etiam creatum est, sed patet ipsum substantia et natura a rebus quidem creatis differre, aliudque ab illis esse, solius autem et veri Dei similitudinem esse et imaginem, solum

¹ Rom. 1v, 17. — ² Rom. 1, 20. — ³ Coloss. 1, 16.

denique et ipsum existere. Hinc ipsum inter res creatas non collocant Scripturæ. Imo David eos, qui id vel agere cogitant, his verbis arguit : « Quis similis tui in diis, Domine¹? et, quis similis erit Domino in filiis Dei². Et » *Baruch* : Hic est Deus noster, non æstimabitur alius » adversus eum³. » Enimvero hic creat, illa autem creantur. Proprium ille est naturæ Patris Verbum et Sapientia; res vero factæ, cum antea non essent, per ipsum Verbum fuerunt productæ.

L. Hæc igitur quæ tam crebro jactitatis verba, Filius res est creata, vera nullomodo sunt, sed merum vestræ mentis commentum est, vosque Salomon ipse increpat quod sæpe illius auctoritate false abusi fueritis. Neque enim docuit Filium rem creatam esse, sed fœtum et sapientiam Dei, ut ex his ejus verbis clarum est : « Deus Sapientia » fundavit terram⁴. » Et, « Sapientia ædificavit sibi ipsi » domum⁵. » Quin etiam locus, quem hic expendimus, vestram plane confutat impietatem. Nam scriptum est : « Dominus creavit me initium viarum suarum in opera » sua. » Igitur si ipse est ante omnia, dicit autem « creavit me, » non ut opera faciam, sed « in opera : » vel id, quod ista voce, *creavit*, significatur, ipso est posterius, vel ipse operibus posterior videbitur, quippe qui illa, cum creatur ipse, jam ante se existentia reperiat, et quorum causa idem ipse creetur. Quæ si vera sunt, qui potest fieri, ut ipse sit ante omnia⁶? Quomodo porro omnia per ipsum facta sunt et in ipso constituta⁷? Namque secundum vos ante eum extiterunt opera, quorum causa ipse est creatus, et ad quæ missus fuit. Verum non ita se res habet : absit. Falsa hæc est hæreticorum sententia. Nec enim Dei Verbum res est creata, sed creator ipse est :

¹ Psal. LXXXV, 8, et LXXXII, 2. — ² Psal. LXXXVIII, 7. — ³ Bar. III, 56. — ⁴ Prov. III, 19. — ⁵ Prov. IX, 1. — ⁶ Joan. I, 5. — ⁷ Coloss. I, 17.

tunc autem proverbii instar ait, « Dominus creavit me, » cum creatam induit carnem, ut etiam ex hoc ipso loco potest intelligi. Tametsi enim Filius est, et Deum habet Patrem, cum proprius ejus sit foetus : tamen Patrem hoc in loco Dominum appellavit, non quia servus esset, sed quia servi formam accepit. Quippe quemadmodum, quatenus Verbum est ex Patre, Deum convenienter Patrem appellat : namque id proprium filii est erga Patrem : ita cum opus venit absoluturus, et servi formam accepit; Patrem, Dominum dicere, eum omnino decuit. Hujusmodi porro discrimen suos ipse Discipulos distincte admodum hisce Evangelii verbis docuit : « Confiteor tibi, » Pater : » deinde : « Dominus cœli et terræ¹. » Namque et Deum sui ipsius Patrem esse testatur, et eundem rerum creatarum Dominum appellat : ita ut ex hoc loco perspicuum sit eum, cum naturam creatam accepit, tunc Patrem appellasse Dominum. Quin etiam idem discrimen in Davidis oratione sanctus declarat Spiritus, sic in Psalmis loquens : « Da imperium tuum puero tuo, et salvum fac » Filium ancillæ tuæ². » Siquidem alius est naturalis et verus Dei Filius, et alii sunt ancillæ liberi, qualis est videlicet rerum factarum natura. Hinc ille tanquam Filius, paterno gaudet imperio : hæ autem, salute opus habent.

LI. Quod si ideo quod puer sit vocatus, nugari velint et rixari, discant Isaac puerum quoque Abrahæ appellatum esse, et Filium Sunamitidis puerulum fuisse dictum³. Merito itaque cum nos servi simus, ille nostri factus similis, Patrem quoque Dominum, sicuti nos, vocat : quod profecto summæ suæ erga nos benignitatis argumentum voluit esse, ut scilicet nos, qui natura servi sumus, spiritu Filii accepto, illum qui natura noster est Dominus, gratia Patrem appellare auderemus⁴. Verum

¹ Matth. xi, 25. — ² Psal, xxv, 16. — ³ Genes. xxi, 8. — ⁴ 4 Reg. iv, 18.

quemadmodum nos cum Dominum Patrem appellamus, non tamen inficiamur servos nos natura esse; ejus siquidem opera sumus, ipseque fecit nos et non ipsi nos: ita cum Filius, forma servi accepta ait, « Dominus creavit » me¹, » non idcirco ejus divinitatis æternitatem negare debent, vel in principio Verbum fuisse, omniaque per ipsum esse facta, et in ipso creata omnia esse. Hac autem Proverbiorum sententia, non Verbi natura, uti jam dixi, sed humanitas significatur. Nam si in opera se creatum esse dicit, manifestum est eum hisce verbis nolle suam indicare naturam, sed suam tantummodo in opera administrationem, quod quidem posterius est quam esse. Res enim creatæ primo ac præcipue ea de causa sunt factæ ut sint et existant, secundo vero habent ut agant quæcumque imperaverit Verbum, ut in omnibus licet perspicere. Siquidem Adam creatus est, non ut ageret, sed ut primum esset homo; nam postea agendi præceptum accepit. Noë similiter non propter arcam creatus est, sed ut primum esset et fieret homo: nam postea arcam jussus est fabricari: idemque in aliis singulis quisque potest animadvertere. Etenim magnus ille Moyses primum factus homo est, deinde populi imperium illi est concreditum. Idem ergo hic pariter licet intelligere. Vides enim Filium non creari ut sit: sed « in principio » quidem « erat Verbum, » postea vero in opera eorumque administrationem mittitur. Etenim antequam facta essent opera, semper erat Filius, necdum tamen necesse erat eum creari. Postquam autem creata sunt opera, ac deinde administratione ad illa restauranda opus fuit: tunc etiam seipsum obtulit Verbum, eoque sese demisit, ut operum simile fieret: quod utique per vocem, *creavit*, nobis voluit significare. Simile item aliquid per Isaiam Prophetam his verbis do-

¹ Psal. xcix, 8.

cet : « Et nunc hæc dicit Dominus, qui me ex utero servum sibi formavit, ut Jacob et Israël ad ipsum congregarem, congregabor et glorificabor coram Domino¹. »

LII. Ecce etiam hic non ut esset formatur, sed ut tribus congregaret, quæ antequam ipse formaretur existebant. Nam ut illic scriptum est, *creavit*, ita hic, *formavit*, dicitur, et ut illic additur, *in opera*, ita hic sequitur, *ut congregarem*. Quocirca clarissimum undelibet est non nisi posterius quam fuerit Verbum, hæc verba, « creavit, et » formavit, » de illo enunciari. Nam quemadmodum antequam Filius formaretur, tribus existebant, propter quas formatus ipse est : sic etiam opera, quorum causa creatus est, prius patet extitisse. Præterea cum in principio esset Verbum, nondum, ut dixi, erant opera : cum autem facta sunt opera, et exegit necessitas, tunc dictum est, *creavit*. Ac quemadmodum si aliquis filius servis perditis et apud hostes, ipsorum negligentia, detentis, cogente necessitate a Patre mitteretur, ut illos adjuvaret et reduceret, illeque in itinere similem illorum indueret vestem, eodemque ac illi se appellaret nomine, ne forte hi, qui servos retinerent, ipso ut Domino agnito, fugerent, ipseque hoc pacto prohiberetur ad servos subter terram ab illis occultatos accedere : si quis deinde ab eo sciscitaretur, quare ita egisset, recte responderet : Sic me formavit et comparavit Pater in opera sua : quibus quidem verbis neque se servum aut unum ex operibus esse significaret ; nec etiam sui ortus indicaret principium, sed tantum commissam sibi postea operum curam. Simili ratione si Dominus, nostra induta carne, et figura inventus ut homo, ab his interrogaretur qui ipsum eo in statu suspiciunt et admirantur, responderet : « Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua¹ : » et, « Formavit me ut con-

¹ Isai. XLIX, 8.

» gregarem Israël¹. » Idem autem ipse quoque Spiritus in Psalmis prænunciando aiebat : « Constituisti eum super » opera manuum tuarum² : » quod et Dominus de seipso his confirmat verbis : « Ego autem constitutus sum rex ab » eo super Sion montem sanctum ejus³. » Porro quemadmodum cum monti Sion corpore illuxit, tunc non incœpit esse aut regnare : sed cum esset ipse Verbum et rex sempiternus, humaniter voluit suum regnum illucere quoque in Sion, ut scilicet et nos et illos a peccato, quod in eis regnabat, redimeret, et in paternum sui imperium redigeret : qua utique ratione in opera est constitutus, non quæ nondum essent, sed quæ jam existerent, et emendatione indigerent.

LIII. Igitur hæc dictiones, « creavit, formavit, et constituit, » eandem habent significationem, nec ullo modo probant, vel eum incœpisse esse, vel creatam ejus esse naturam, sed intelligendæ sunt de renovatione, qua nos singulari beneficio refecit. Itaque licet hæc ejus sint verba, ipse nihilominus se ante res illas docuit existere cum ait : « Antequam Abraham fieret, ego sum⁴ » et « cum cœlos præparabat, aderam illi : » et, « apud illum » eram res apte componens⁵. » Quemadmodum vero ipse erat, antequam fieret Abraham, Israël autem post Abraham factus est, certumque est ipsum cum prius existeret, postea formatum esse, idque non ejus existendi principium, sed humanam ab ipso naturam assumptam significare, in qua videlicet tribus Israël congregat : ita cum ipse semper sit cum Patre, rerum creatarum est quoque opifex, palamque est opera ipso esse posteriora, et voce, *creavit*, non ostendi eum esse cœpisse, sed operum administrationem, quam in carne gessit, suscepisse.

¹ Philip. II, 8. — ² Psal. VIII, 7. — ³ Psal. II, 6. — ⁴ Joau. VIII, 58. — ⁵ Pro. V, VIII 27, 30.

Quippe decuit ipsum, qui alius ab operibus, immo qui creator illorum erat, eorum quoque in se suscipere renovationem : ut ipse nostri causa creatus, omnia in seipso recrearet ac reficeret. Hinc ubi dixit, « creavit, » statim causam, nempe, « opera, » addidit, ut scilicet his verbis, « in opera creari, » significaretur illum hominem fieri ad ipsa opera instauranda. Namque ea est consuetudo Scripturæ divinæ, quæ quoties de Verbi ortu secundum carnem loquitur, causam subjungit propter quam homo factus est. Cum autem vel ipse vel ejus famuli de ejus divinitate verba faciunt; omnia simplici dictione absolutaque sententia, et nulla implicita causa proferuntur. Nempe Patris est splendor; ut autem Pater non est ob aliquam causam, ita nec ejus splendoris causa est inquirenda. Itaque scriptum est, « In principio erat Verbum, et Verbum » erat apud Deum, et Deus erat Verbum : » cujus quidem rei nulla affertur causa. Cum autem « Verbum caro factum est, » tunc causa propter quam factum est, his verbis indicatur « et habitavit in nobis. » Similiter Apostolus cum ait : « Qui cum in forma Dei esset, » causam non protulit nisi post hæc verba, « formam servi accepit¹ : » tunc enim subjeit : « humiliavit semetipsum » usque ad mortem, mortem autem crucis. » Hæc enim causa est cur Verbum caro factum est et servi accepit formam.

LIV. Ipse etiam Dominus multa quidem in proverbiiis elocutus est, sed cum de seipso loquitur, absolute dicit : « Ego in Patre et Pater in me est² : » et, « Ego et Pater » unum sumus³ : » et, « Qui vidit me, vidit Patrem⁴ : » et, « Ego sum lux mundi⁵ : » et, « Ego sum veritas⁶ : » quibus in locis nulla causa recensetur, nec affertur ratio

¹ Philip. II, 6. — ² Joan. XIV, 10. — ³ Joan. X, 50. — ⁴ Joan. XIV, 9. — ⁵ Joan. VIII, 12. — ⁶ Joan. XIV, 6.

cur ita sit, ne illis esse sit videretur posterior, quorum causa factus est. Si quidem necesse est causam illo priorem esse sine qua nec etiam ipse factus fuisset. Paulus quidem segregatus Apostolus in Evangelium¹, quod ante promiserat Dominus per Prophetas, Evangelium cujus administer factus est, prius se habuit. Joannes autem cui Domino præeundi munus fuerat commissum, priorem quoque se habuit Dominum. At Dominus qui nullam causam cur sit Verbum agnoscit, nisi tantum quod Patris et fœtus et sapientia est unigenita; cum fit homo, tunc causam indicat, propter quam carnem gestare debeat. Illi enim facto homini antecedit hominum necessitas, sine qua carnem minime induisset. Quæ autem illa sit necessitas, propter quam factus homo est, ipse Dominus his verbis exponit: « Descendi de cœlo » non ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem ejus » qui misit me. Hæc est autem voluntas ejus qui misit » me, ut omne quod dedit mihi non perdam ex eo, sed » resuscitem illud in novissimo die. Hæc est enim vo- » luntas Patris mei, ut omnis qui videt Filium et credit » in eum, habeat vitam æternam, et ego resuscitabo » eum in novissimo die². » Et rursus: « Ego lux in » mundum veni, ut omnis qui credit in me, in tenebris » non maneat³. » Et, « Ego in hoc natus sum, et ad hoc » veni in mundum, ut testimonium perhibeam ve- » ritati⁴. » Scribit quoque Joannes: « In hoc apparuit » Filius Dei, ut dissolvat opera Diaboli⁵. »

LV. Itaque idcirco venit Salvator ut testimonium perhiberet, et mortem pro nobis susciperet, hominesque ad vitam revocaret, ac Diaboli opera dissolveret. Hæc causa est cur carne assumpta, ad nos advenerit. Nec

¹ Rom. 1, 1. — ² Joan. vi, 58. — ³ Joan. xii, 46. — ⁴ Joan. xviii, 37. —
⁵ 1 Joan. iii, 8.

enim esse potuisset resurrectio, nisi mors antecessisset. Quomodo vero mors antecessisset, nisi mortale habuisset corpus? Id sane ab eo didicerat Paulus, cujus nempe hæc sunt verba : « Quia ergo pueris sanguinis et » carnis participes facti sunt, ipse quoque similiter » eorundem particeps fuit, ut per mortem, Diabolum » qui mortis imperium habet destrueret, et liberaret eos » qui timore mortis per totam vitam obnoxii erant servi- » tuti⁴. » Et : « Quoniam enim per hominem mors, et » per hominem resurrectio mortuorum². » Et iterum. « Nam quod impossibile erat legi, in quo per carnem » infirma erat, Deus sui ipsius misso Filio sub specie » carnis peccati, etiam de peccato condemnavit pecca- » tum in carne, ut legis justitia in nobis impleretur, » qui non secundum carnem, sed secundum spiritum » ambulamus³. » Joannes vero scribit : « Nec enim » misit Deus Filium suum in mundum ut judicet mun- » dum, sed ut mundus per ipsum salvetur⁴. » Rursus quoque per seipsum ita locutus est Salvator : « Ego in » judicium in hunc mundum veni, ut qui non vident » videant, et qui vident cæci fiant⁵. » Non ergo propter seipsum venit sed propter nostram salutem, nec non ut mortem destrueret, peccatum condemnaret, cæci viderent, omnesque e mortuis excitarentur. Quod si non propter seipsum sed propter nos venit : non igitur sui sed nostri causa creatur. Si porro non propter seipsum sed propter nos creatur, non ergo ipse est creatus, sed nostra assumpta carne hæc illa ait. Quod autem is sit Scripturarum sensus, licet ab Apostolo discere, qui Epistola ad Ephesios ita scribit : « Qui medium septi parie- » tem diruit, cum inimicitiam in carne sua, legem man-

¹ Hebr. II, 14. — ² I Cor. XV, 21. — ³ Rom. VIII, 3. — ⁴ Joan. III, 17, — ⁵ Joan. IX, 39.

» datorum in decretis, abrogavit, ut duos crearet semet-
 » ipso in unum novum hominem, faciens pacem¹. »
 Quod si duo in illo creantur, qui et sint in ipsius
 corpore : non immerito igitur, duos in se ferens, ipse
 quoque quasi creatus est. Namque creatos in seipso con-
 junxit, et ipse in illis erat, veluti illi. Sic porro duobus
 in illo creatis, dicere maxime ei convenit : « Dominus
 » creavit me. » Ut enim nostris infirmitatibus susceptis
 ipse infirmus esse dicitur, quamvis infirmus non sit,
 quippe qui sit Dei virtus : ut item peccatum et maled-
 dictio pro nobis factus est, licet ipse non peccaverit, sed
 quia ipse peccata nostra et maledictionem portavit : ita
 nos in seipso creans, recte dixerit, « creavit me in opera, »
 licet ipse creatus non sit.

LVI. Nam si, ut illi sentiunt, quasi natura Verbi
 creata esset, dicit, « Dominus creavit me, » utpote qui
 sit creatus : sane non propter nos creatus erit dicendus.
 Si vero ille propter nos non est creatus; in ipso non
 creati sumus : quod si in illo creati non sumus, eum igitur
 non in nobis sed extra nos haberemus, ut si nimirum
 doctrinam ab eo tanquam a magistro accepissemus.
 Quod si ita de nobis se res habet, proculdubio carnis
 peccatum, nihilominus quam antea, regnare perseve-
 rat, nec ex illa expulsus est. Verum his adversatur
 Apostolus, qui paulo ante ita ait : « Ipsius enim opus
 sumus creati in Christo Jesu². » Si ergo nos in Christo
 creati sumus, non igitur ille est qui creatur, sed nos ipsi
 sumus qui in illo creamur, nostrique causa vox illa,
 « creavit, » scripta est. Nam nostram ob necessitatem
 Verbum, etiamsi sit creator, vocem tamen rerum crea-
 tarum non renuit, nec ista vox ejus propria est quatenus
 est Verbum, sed nostrum est vocabulum, « creavit, »

¹ Ephes. ii, 14. ² Ibid. 10.

qui nempe in eo creamur. Ac quemadmodum ut Pater est semper, ita etiam ejus Verbum semper est, et quatenus est semper, dicit : « Ego eram qua delectabatur : » ego vero per singulos dies ante faciem ejus lætabar¹ : » et, « Ego in Patre et Pater in me est² : » sic cum nostræ necessitatis causa factus est homo, convenienter admodum, ut nos, quæ nostra sunt usurpat ipse, nempe, « Dominus creavit me, » ut eo in carne habitante, peccatum ex carne penitus exterminaretur, et nos liberum sensum haberemus. Ecquid vero illum hominem factum loqui decebat ? In principio eram homo ? At minime hoc ei congruebat, nec verum erat. Ut autem eum ita loqui dedecebat, sic proprium est et conveniens de homine dici, « creavit, » et, « fecit ipsum. Hinc etiam causa cur hujusmodi dictio, « creavit, » adhibeatur, adjuncta est, quæ nempe operum est necessitas. Ubi porro adjuncta causa est, ea lectionis difficultatem penitus tollit. Namque hic causam, cur vox, « creavit, » sit adhibita, « opera » assignat. At cum de ejus ex Patre generatione sermo aperte habetur, mox subditur : « Ante » omnes colles gignit me³. » Causa utique hic non additur, ut in voce, « creavit, » ubi subjungitur, « in » opera : » sed absolute dicitur, « gignit me, » ut et illud, « In principio erat Verbum. » Nam etiamsi nulla fuissent creata opera ; nihilominus Verbum Dei erat, et Deus erat Verbum. Ipsum autem Verbum nequaquam homo factus esset, nisi causa fuisset hominum necessitas. Itaque Filius res creata non est : nam si res creata esset, non dixisset, « Gignit me : » cum res creatæ externa sint effectoris opera, res autem genitæ non sint quid externum, ut opus, sed sunt ex patre, cujus naturæ

¹ PRŪV. VIII, 50. — ² JOAN. XIV, 10. — ³ PROV. VIII, 25.

sunt quid proprium. Hinc illæ, res sunt creatæ; hic vero, Verbum Dei et Filius unigenitus est.

LVII. Sane Moyses de rebus creatis non dixit, « In » principio genuit, neque, In principio erat, » sed, « In » principio fecit Deus cœlum et terram¹. » Nec item David canebat, « Manus tuæ » genuerunt me, sed, « fecerunt me et formaverunt me², » qui idem ubique de rebus creatis loquens, verbo, « fecit, » utitur, non autem, ubi de Filio illi est sermo. Nec enim dixit, « feci, » sed, « genui³, » et, gignit me⁴, » et, « eructa- » vit cor meum Verbum bonum. Igitur de rebus creatis dicitur, « In principio fecit⁵; » de Filio autem, « In » principio erat Verbum⁶. » Id porro est discriminis, quod res creatæ sub principio sunt factæ, habentque existendi principium temporis distinctum intervallis, ita ut hæc verba, « in principio fecit, idem valeant ac si diceretur, « a principio fecit, » quemadmodum Dominus, quod fecerat, recte ipse noverat, docuit, cum Pharisæos his confutavit verbis, « Qui illos a principio » creavit, masculum et scœminam fecit eos⁷. » Res enim factæ ab aliquo principio, cum aliquando non essent, et conditæ sint et creatæ, quod ipse Spiritus sanctus ita in Psalmis declaravit, « Et tu secundum principia, Do- » mine, terram fundasti⁸. » et iterum, « Memor esto » congregationis tuæ quam possedisti a principio⁹. » Manifestum autem est id quod fit « secundum prin- » cipia, » principium habere ex quo creatur, et Deum congregationem ab aliquo possedisse principio. Jam quod hæc verba, « In principio fecit, » ex eo quod dicitur, « fecit, » idem sit ac « cœpit facere, ipse

¹ Genes. 1. — ² Psal. cxviii, 71. — ³ Psal. ii, 7, — ⁴ Psal. xlv. —

⁵ Genes. 1. — ⁶ Joan. 1. — ⁷ Matth. xix, 4. — ⁸ Psal. ci, 26. — ⁹ Psal. lxxliii, 2.

docet Moyses, qui post absolutam rerum omnium creationem sic loquitur : « Et benedixit Deus diei septimo, » et sanctificavit illum, quia in ipso cessaverat ab omnibus operibus suis quæ cœpit Deus facere¹. » Itaque res creatæ fieri cœperunt. At Dei Verbum cum principium, ex quo sit, nullum habeat, merito nec esse nec fieri cœpit, sed semper fuit. Opera igitur principium, cum fiunt, habent, quod quidem principium rebus, quæ fiunt, prius est : Verbum autem cum non sit ex numero rerum quæ fiunt, ipse potius rerum principium habentium effector est. Deinde, ipsum esse sive natura rerum factarum, in eo ipso quod fiunt, modum et mensuram habet, easque Deus ab aliquo principio per Verbum facere incœpit, ut nempe esset perspicuum illas non fuisse priusquam fierent. At Verbum non in alio principio habet ut sit quam solo in Patre, qui, ut illi etiam consentiunt, principii est expers, ut ipse quoque Filius sine principio existat in Patre, a quo genitus est, non autem creatus.

LVIII. Id igitur inter eum qui genitus est, et res factas discrimen novit divina Scriptura, quæ et eum qui genitus est, Filium esse nec ab aliquo cœpisse principio sed æternum esse declarat; rem autem factam, tanquam opus extra effectorem existens, fieri incœpisse docet. Hinc enim Joannes de Filio disserens nec horum vocabulorum ignorans differentiam, non dixit : In principio factus aut formatus est, sed, « In principio erat Verbum, » ut per hanc vocem, « erat, » genitus esse agnosceretur, nullusque temporum fingeret intervalla, sed semper et ab æternitate Filium extitisse crederemus. Quæ cum ita esse probatum sit, quî fit, o Ariani, ut his, quæ in Deuteronomio habentur, non intellectis,

¹ Genes. ii, 5.

rursus impii in Dominum esse audeatis, cum dicitis illum factum vel creatum sive genitum esse¹? Contenditis enim rem genitam et rem factam, idem significare? At nihilo secius ex hoc ipso loco, imperitiæ et impietatis convincemini. Itaque hic est primus, de quo agitur, locus: « Numquid non hic ipse pater tuus possedit te, et » fecit te, et creavit te²? » Et paulopost in eodem cantico: « Deum qui te genuit dereliquisti, et oblitus es » Dei te nutrientis³? » Quorum quidem verborum sententia admirabilis plane est. Nec enim primum dixit, « genuit, » ne id vocabulum idem posset significare, ac, « fecit, » indeque ansam illi haberent ita loquendi: Moyses quidem narravit Deum a principio dixisse, « Faciamus hominem⁴? » idem autem post hæc dixit: « Deum qui te genuit dereliquisti⁵, » utpote cum hæc voces utrumque promiscue significant: siquidem idem est res genita ac facta. Verum post verba, « possedit, » et, « fecit, » addidit verbum, « genuit, » ut oratio suam secum interpretationem haberet. Nam dictione, « fecit, » vere id quod naturæ hominum proprium est significat, eos nempe facta esse opera: at dictione, « genuit » summam Dei erga homines benignitatem post quam illos creavit indicat, in quam quia se præbuerunt ingratos, eos merito objurgat Moyses. Hinc primo ait: « Hæccine Domino » rependitis⁶? » deinde subjungit: « Numquid non » hic ipse pater tuus possedit te, fecit te, et creavit » te⁷? » Postea vero pergit: « Immolaverunt dæmoniis » et non Deo, diis quos ignorabant. Novi recentesque » venerunt quos non coluerunt patres eorum. Deum qui » te genuit dereliquisti. »

LIX. Deus enim non tantum homines creavit, sed

¹ Deut. xxxii, 6. — ² Ibid. — ³ Ibid. 18. — ⁴ Genes. 1, 26. — ⁵ Deut. xxxii, 18. — ⁶ Ibid. 6. — ⁷ Ibid. 17.

etiam filios vocavit, tanquam si illos genuisset. Nam vox, « genuit, » filium indicat, uti per Prophetam dicit, « Filios genui et exaltavi. » Quocirca quoties Scriptura de filio loquitur, non vocem, « creavi, » usurpat, sed vocem, « genui. » Id videtur Joannes his verbis significare : « Dedit eis potestatem filios Dei fieri his » qui credunt in nomen ejus, qui non ex sanguinibus, » neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed » ex Deo geniti sunt ¹ : » quæ verba e re fuerit observare. Siquidem verbum, « fieri, » adhibet, quia non natura sed adoptione filii esse dicuntur : dictione autem, « geniti sunt, » usus postea est, quia illi quoque nomen filii acceperunt. Sed populus, ut ait Propheta, repulit benefactorem ². Hæc est autem Dei benignitas, quod quorum effector est, horum etiam pater gratia postea fiat, quod tunc contingit cum creati homines, ut ait Apostolus, Spiritum Filii ejus clamantem, Abba, Pater, in suis cordibus suscipiunt ³. Ii porro sunt qui suscepto Verbo, potestatem ab eo acceperunt filios Dei fieri. Nec enim alio modo filii possunt fieri, cum ex natura sua sint creati, nisi Spiritum ejus qui naturalis et verus est Filius acceperint. Quod ut fieret, Verbum caro factum est, ut hominem ad divinitatem recipiendam idoneum redderet. Eandem hanc sententiam licet discere ex Malachia Propheta ita loquente : « Numquid non Deus unus » creavit vos? Numquid non pater unus omnium vestrum ⁴ ? » Hic enim primum posuit, « creavit, » deinde, « pater, » ut nempe ostenderet nos a principio natura creatos esse, Deumque creatorem nostrum esse per Verbum : postea vero nos filios adoptione effici, tumque Deum creatorem, nostrum etiam fieri patrem. Itaque Pater proprius est Filii, nec aliquid creatum sed

¹ Joan. 1, 12. — ² Isai. 1, 2. — ³ Galat. 17, 6. — ⁴ Malach. 11, 10.

Filius est quoque Patris proprius. Quocirca inde perspicuum etiam est nos non natura filios esse, sed Filium qui in nobis est; nec vicissim Deum, patrem nostrum natura esse, sed Verbi quod in nobis est, in quo et per quod clamamus, Abba, Pater. Similiter Pater illos in quibus suum Filium viderit, filios vocat, et dicit, « genui, » quandoquidem verbum, « gignere, » filium significat, ut verbum, « facere, » ad opera refertur. Hinc nos non primum gignimur, sed fimus, unde scriptum est : « Faciamus hominem. » Postea vero, gratia Spiritus accepta, gigni dicimur. Certe magnus Moyses in cantico optimo priore in loco dixit : « possedit, » deinde, « genuit, » ne audientes, « genuit, » nostræ naturæ qualis ab initio fuit oblivisceremur, sed ut disceremus nos ab initio creatos esse, atque cum gigni gratia dicimur, nihilominus nos ex natura homines factos esse.

LX. Quod autem non idem sit res creata et genita, sed inter se et natura et verborum significatione differant, ipse Dominus in iisdem Proverbiis declarat. Nam postquam dixit : « Dominus creavit me initium viarum » suarum¹, » subdidit : « Ante omnes colles gignit me². » Quod si Verbum natura et substantia creatum esset, nihilque rem genitam inter et creatam differret, non subjunxisset, « gignit me, » sed satis habuisset dictionem, « creavit, » usurpare, quippe quæ idem ac, « genuit, » significaret. Verum ubi dixit : « Creavit me initium » viarum suarum in opera sua, » non simpliciter addidit, « genuit me, » sed cum conjunctione, « vero, » ut hoc modo dictionem, « creavit, » confirmaret, cum dicit; « Ante omnes vero colles gignit me. » Nam verbum, « creavit, » cum vocabulo, « gignit me, » conjunctum, unam perficit sententiam, indicatque aliquam ob cau-

¹ Prov. viii, 22. — ² Ibid. v, 25.

sam dictum esse, « creavit; » ut et, « gignit me, » esse ante, « creavit. » Quemadmodum enim si rursus dixisset, « Dominus gignit me, » deindeque addidisset « ante « omnes vero colles creavit me; » profecto, « creavit, » prius esset quam, « genuit: » ita quandoquidem primum dixit, « creavit, » deinde subjunxit, « ante omnes vero » gignit me, » necessario ostendit, « genuit, prius esse quam, « creavit. » Namque dicendo, « ante omnes vero » gignit me, » se alium ab omnibus esse declarat, cum ex supra dictis constet, nullam e rebus creatis prius altera factam esse, sed res omnes factas uno eodemque mandato simul extitisse. Hinc nec eadem adjuncta sunt dictionibus, « creavit, » et, « gignit me: » sed post, « creavit, » additur, « principium viarum: » at non dixit, principium gignit me, sed « ante omnes gignit » me. » Atqui is qui ante omnes est, non est omnium principium, sed alius est ab omnibus. Quod si alius est ab omnibus, inter quæ ipsum quoque principium omnium comprehenditur: haud dubium est quin alius sit a rebus creatis. Et proinde cum Verbum aliud sit ab omnibus atque ante omnia existat, evidens est ipsum postea, humana assumpta natura, creari principium viarum in opera, ut, quemadmodum ait Apostolus, ille qui principium et primogenitus est ex mortuis, idem ipse in omnibus primatum teneat ¹.

LXI. Quapropter cum id discriminis intercedat inter, « creavit, *et*, gignit me, *atque*, principium viarum, *et*, ante omnes, » concludendum est Deum qui hominum creator est, per suum Verbum, quod in illis habitat, eorundem Patrem postea fieri. De Verbo autem contraria omnino est ratio. Siquidem Deus, qui Verbi Pater natura est, ejus post hæc creator et effector factus

¹ Coloss. 1, 18.

est, cum scilicet Verbum creatam et factam carnem induit, et homo factus est. Nam sicut homines, spiritu Filii accepto, Filii per ipsum efficiuntur; ita Dei Verbum cum humanam carnem induit, tunc et creari et factum esse dicitur. Itaque si nos natura Filii sumus, fatendum quoque est Verbum natura et creatum et factum esse. Sed si nos adoptione tantum et gratia filii efficimur, clarum pariter est Verbum propter gratiam nobis donandum factum hominem dixisse, « Dominus creavit me. » Deinde quandoquidem creato corpore assumpto, nostri secundum corpus similis factus est, ideo non immerito et frater noster et primogenitus appellatus est. Nam tametsi post nos homo propter nos factus est, ac proinde frater noster, ob corporis similitudinem : verum ea ratione dicitur et est noster primogenitus, quatenus omnibus hominibus Adæ peccato perditis, ejus caro, utpote Verbi corpus facta, prima omnium servata est et liberata, indeque nos, ut qui cum Verbo corpore sumus conjuncti, per idem ejus corpus salvi efficimur. In illo siquidem nobis Dominus ad regnum cœlorum et ad suum Patrem se ducem præbuit, cum ait : « Ego sum via et janua, ac per me omnes introire oportet¹. » Quapropter primogenitus ex mortuis dicitur, non quod primus nostrum mortuus est, nos enim prius mortui fueramus : sed quia morte pro nobis suscepta et destructa, primus, ut homo, revixit, cum suum corpus pro nobis ex mortuis excitavit. Hinc enim postquam revixit ille, jam nos deinceps et ab illo et propter illum revocamur quoque ad vitam.

LXII. Quod si « primogenitus creaturæ » dicitur : non veluti rerum creatarum æqualis, aut iisdem prior tempore, hoc appellatur nomine : (qui enim id fieri

¹ Joan. x, 9.

posset, cum ipse sit unigenitus¹?) sed ob singularem Verbi erga res creatas benignitatem, qua etiam multorum factus est frater. Siquidem is unigenitus dicitur, cui nulli alii sunt fratres : is autem dicitur primogenitus, cui alii sunt fratres. Hinc nullo in loco Scripturarum legitur, « primogenitus Dei, aut, creatura Dei : « *sed ista, Unigenitus, Filius, Verbum, et, Sapientia,* » ad Patrem referuntur, ad quem tanquam quid proprium pertinent. « Vidimus enim gloriam ejus, gloriam « quasi unigeniti a Patre². *Et, Misit Deus Filium suum « unigenitum*³. *Et, In sæculum, Domine, Verbum « tuum permanet*⁴. *Et, In principio erat Verbum, et « Verbum erat apud Deum*⁵. *Et, Christus Dei virtus « et Dei sapientia*⁶. *Et, Hic est Filius meus dilectus*⁷. « *Et, Tu es Christus Filius Dei viventis*⁸. Primogenitus » autem appellatur ex summa sua erga creatam naturam humanitate : ejus quippe dictus etiam est primogenitus. Dictione autem, « creavit, » significatur gratia quam in opera contulit : namque in illa creatur. Si ergo unigenitus est uti revera est, vox ista, « primogenitus, » est sane explicanda⁹. Sed si primogenitus est, unigenitus dici non debet. Idem enim non potest unigenitus et primogenitus esse, nisi ad diversa respiciat, ita ut unigenitus quidem dicatur, quatenus ex Patre genitus est, quemadmodum dictum est : primogenitus vero ; quatenus singulari erga creatam naturam benignitate usus est, multosque sibi fratres reddidit. Certe, cum duo illa nomina inter se sint contraria, haud immerito possit affirmari nomen unigeniti proprie magis Verbo convenire, quandoquidem nullum aliud est verbum, nulla alia sapientia, sed solus ipse verus est Patris

¹ Coloss. 1, 15. — ² Joan. 1, 14. — ³ 1 Joan. 4, 9. — ⁴ Psal. cxviii, 89. — ⁵ Joan. 1. — ⁶ 1 Cor. 1, 24. — ⁷ Matth. iii, 17. — ⁸ Matth. xvi, 17. — ⁹ Prov. viii, 22.

Filius. Etenim, ut supra observavimus, nulla adjuncta causa, sed absolute de illo dictum est, « unigenitus Filius qui est in sinu Patris¹. » At cum, « primogenitus, » dicitur, causa annectitur, creata nempe natura, ut Paulus ipse his indicat verbis, « quia in ipso creata sunt » omnia². » Si porro universæ res creatæ, in illo sunt creatæ, alius certe est a rebus creatis, nec ipse res est creata, sed rerum creatarum creator.

LXIII. Non ergo primogenitus vocatus est, quia ex Patre est genitus, sed quia in illo factæ sunt res creatæ. Quocirca quemadmodum ante res creatas ipse erat Filius per quem res creatæ factæ sunt; ita antequam primogenitus omnium rerum creatarum dictus est, nihilominus ipsum Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum³. Verum ea impii cum non intelligant, hæc dictitando circumcursant: Si omnium rerum creatarum primogenitus est, profecto ipse quoque una est e rebus creatis. Stulti! nam contra, si omnium plane rerum creatarum primogenitus est, ergo alius est a rebus omnibus creatis. Nec enim dixit, primogenitus aliarum rerum creatarum, ne tanquam una e rebus creatis esse putaretur: sed scriptum est, « omnium rerum creatarum, » ut alius ab illis esse ostenderetur. Hinc Ruben non dictus est primogenitus omnium liberorum Jacob, sed ipsius Jacob et fratrum, ne alius a liberis Jacob esse existimaretur⁴. Quin etiam de ipso Domino non dixit Apostolus, ut fiat primogenitus omnium, ne aliud corpus a nostro habere crederetur, sed, « in multis fratribus⁵, » ob suæ carnis cum nostrâ similitudinem. Igitur si etiam Verbum una esset e rebus creatis, sane Scriptura dixisset ipsum esse aliarum rerum creatarum primogenitum.

¹ Joan. 1, 18. -- ² Coloss. 1, 16. -- ³ Joan. 1. -- ⁴ Genes. xxxv, 22. -- ⁵ Rom. viii, 29.

Verum cum Sancti dicant primogenitum illum esse rerum omnium creatarum, evidens profecto est Filium Dei alium esse ab omnibus creatis rebus, non autem creatum esse. Alioquin si creatus esset, ipse sui ipsius esset primogenitus. Qui ergo fieri potest, Ariani, ut idem ipse seipso prior et posterior sit? Insuper, si creatus est, resque universæ creatæ, per ipsum factæ sunt, et in ipso consistunt, quomodo et res creatas creare et una ex rebus quæ in ipso consistunt potest esse? Quæ illorum commenta cum absurda esse luculenter pateat, certe a veritate ipsa convincuntur, quæ quidem nos docet, illum primogenitum in multis fratribus ob carnis cognationem vocatum fuisse, primogenitum vero ex mortuis, quia ex ipso et post ipsum mortuorum est resurrectio; denique primogenitum omnis creaturæ, propter Patris in homines benignitatem, per quam non solum omnia in ipsius Verbo constituta sunt, verum ipsa etiam creatura, quæ, ut ait Apostolus, « revelationem filiorum » Dei expectans, liberabitur a servitute corruptionis in « libertatem gloriæ filiorum Dei ¹. » Cujus hoc pacto liberatæ nec non omnium, qui filii facti fuerint, Dominus primogenitus futurus est, ut cum ipse primus dicitur, ea quæ post ipsum sunt perseverent, ut pote quæ ex Verbo tanquam ex aliquo principio pendeant.

LXIV. Sane nec ego dubitem quin ipsos etiam impios pudeat suæ hujusmodi sententiæ. Nisi enim ita se res habeat, uti supra diximus, sed cum, natura creatum, inter res creatas velint esse rerum omnium creatarum primogenitum, animadvertant se eo progressuros ut illum brutarum animantium rerumque inanimatarum fratrem et similem esse opinentur. Siquidem hæ quoque partes sunt rerum omnium creatarum. Necessè est au-

¹ Rom. viii, 19.

tem primogenitum solo tempore primum esse, genere vero et similitudine eundem esse ac omnes quorum est primogenitus. An non porro, cum hæc dicunt, omnem prætergrediuntur impietatem? Quis vero hæc illos dicentes ferat? aut potius quis vel talia cogitantes odio non prosequetur? Palam enim omnibus est neque eum propter se, tanquam si creatus esset, neque ob aliquam cognationem quam secundum naturam cum omnibus rebus creatis habeat, earum esse primogenitum appellatum: sed quatenus Verbum, cum res creatas initio effecit, se ad eas benigne accommodavit, ut fieri possent. Nec enim ejus naturam, quæ purus et paternus est splendor, ferre potuissent, nisi se ad illas paterna benignitate accommodasset, iisdemque naturam ut essent dedisset. Alia autem ratio est, quod ejusdem Verbi benignitate, res creatæ filiorum dignitatem per ipsum consequuntur, ut illarum, sicuti diximus, modis omnibus primogenitus fieret, tum cum eas creat, tum cum ipse in orbem terrarum, omnium causa, introducit. Namque ita scriptum est, « Cum introducit primogenitum in orbem » terræ, dicit: Et adorent eum omnes Angeli Dei¹. » Audiant Christi inimici, seque ipsi discerpant, quod nimirum ejus in orbem terrarum ingressus, causa est cur omnium primogenitus sit appellatus. Quocirca Patris quidem unigenitus est Filius, quoniam solus ipse ex illo est: est autem rerum creatarum primogenitus, quia omnes adoptione filii efficiuntur. Ut porro inter fratres primogenitus est, idemque ex mortuis, primitiæ eorum qui dormierunt, revixit²: ita quia eum in omnibus primum locum decebat obtinere, ideo etiam principium viarum creatur, ut per illud incedentes, et per Filium qui ait, « Ego sum via et janua, » ingressi, fac-

¹ Hebr. 1, 6. — ² 1 Cor. xv, 20.

tique cognitionis Patris participes, nos etiam audiamus,
 « Beati immaculati in via, qui ambulant in lege Do-
 « mini: et, Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum
 « videbunt¹. »

LXV. Cum igitur ipsa declaret veritas Verbum natura non esse creatum, consequens est ut jam explicemus quare principium viarum appellatum fuerit. Nempe quoniam perierat prima per Adamum via, nec amplius in Paradisum tendebamus, sed ad mortem deflexeramus, audieramusque, « Terra es, et in terram reverteris², » idcirco clementissimum Dei Verbum, volente Patre, creatam carnem induit, ut quam primus homo, violata lege, morte affecerat, eidem, sui corporis sanguine, vitam redderet, « nobisque viam novam et viventem » per velamen, » ut ait Apostolus, « idest, per carnem » suam innovaret³. » Quod idem alibi his verbis significat, « Si qua in Christo nova creatura, vetera tran- » sierunt, ecce omnia nova facta sunt⁴. » Si porro nova creatura facta est, sane inter novas has res creatas primum aliquem esse oportuit: atqui merus homo et tantummodo terrestris, quales nos post violatam legem facti sumus, is esse non poterat. Namque in prima creatione infideles facti sunt homines, ac per eos prima illa periit creatura, et proinde opus alio erat qui et primam renovaret, et novam factam conservaret. Itaque non aliquis alius, sed Dominus mira benignitate principium novæ creaturæ creatur via, unde jure merito ait, « Dominus » creavit me principium viarum suarum in opera sua, » ut non jam secundum priorem illam vivat homo, sed ut existente jam principio novæ creaturæ, Christumque ejus viarum principium habentes, ipsum deinceps se-

¹ Psal. cxviii, 1. Matth. v, 8. — ² Genes. iii, 19. — ³ Hebr. x, 20. —
⁴ 2 Cor. v, 17.

quamur dicentem, « Ego sum via. » Id ipse beatus Apostolus epistola ad Colossenses his verbis docet, « Ipse » est caput corporis Ecclesiæ, qui est principium, pri- » mogenitus ex mortuis, ut sit in omnibus ipse prima- » tum tenens ¹. »

LXVI. Namque si, uti dictum est, ob resurrectionem ex mortuis ipse principium appellatur; tunc autem facta est resurrectio, cum nostra indutus carne se ipse pro nobis morti tradidit; planum utique fuerit his ejus verbis, « Dominus creavit me initium viarum, » non ipsius naturam sed corporeum adventum significari. Mors enim ejus fuit propria corporis, ac proinde quemadmodum mors est corporis propria, ita corporeæ præsentia propria sunt illa verba, « Dominus creavit me initium viarum suarum. » Cum enim Salvator hac ratione secundum carnem creatus sit, eorumque qui recreantur factus fuerit principium, ac nostrum habeat primitias, humanam scilicet carnem quam assumpsit; convenienter post ipsum futurus creatur populus de quo ait David: « Scribatur hæc in generationem alteram, et populus » qui creabitur, laudabit Dominum ²: » et rursus Psalmo vigesimo primo, « Annuntiabitur Domino generationatio ventura, et annuntiabunt justitiam ejus populo qui nascetur, quem fecit Dominus ³. » Nec enim amplius audituri sumus, « Quacumque die comederitis » ex eo, morte moriemini ⁴ » sed, « ubi sum ego, et » vos eritis ⁵: adeo ut jam dicere liceat, « Ipsius enim » factura sumus creati in operibus bonis ⁶. » Præterea postquam opus Dei, id est, homo, perfectus creatus, prævaricatione inops effectus est, et peccato mortuus; cum item dedeceret Dei opus imperfectum remanere, unde

¹ Coloss. 1, 18. — ² Psal. ci, 19. — ³ Psal. cxi, 52. — ⁴ Gen. 11, 17. — ⁵ Joan. xiv, 5. — ⁶ Ephes. 11, 10.

fit ut omnes Sancti Psalmo centesimo trigesimo septimo Deum hac de re ita precentur, « Domine, retribues pro » me : Domine, opera manuum tuarum ne despicias¹, » ideo perfectum Dei Verbum corpus imperfectum induit, atque in opera creari dicitur, ut pro nobis debito soluto, ea quæ homini deerant, per seipsum expleret atque perficeret. Deerant autem homini immortalitas et via ad paradysum. Hoc ipsum Salvator his verbis indicat : « Ego te glorificavi in terra : opus perfeci quod facien- » dum mihi dedisti². » Et iterum : « Opera quæ Pater » mihi perficienda dedit : ipsa opera quæ facio, testi- » monium perhibent de me³. Opera porro quæ sibi Patrem perficienda dedisse declarat, ipsa illa sunt in quæ creatur, ut in Proverbiis ait, « Dominus creavit me » principium viarum suarum in opera sua⁴. » Nam idem est dicere, dedit mihi Pater opera, et creavit me Dominus in opera.

LXVII. Quandonam igitur opera perficiendo suscepit, o Dei hostes? Illic enim quid dictio, *creavit*, significet, facile intelligetur. Si respondetis principio suscepisse opera perficienda, cum illa e nihilo fecit ut essent : falsum id utique est; necdum enim facta erant. Atqui de his tanquam quæ jam essent apparet eum loqui. Neque etiam fas est istud de tempore intelligere quod prius fuit quam Verbum caro fieret, ne inutilis ejus videatur adventus, cum hujusce rei causa advenerit. Itaque jam restat ut fateamur tunc accepisse opera cum homo factus est. Siquidem tunc illa perfecit, cum nostra sanavit vulnera, nobisque ex mortuis resurgere concessit. Quod si cum Verbum caro factum est, tunc ei data sunt opera, liquet ipsum, cum homo factus est, tunc quoque in opera esse creatum. Non ergo hoc verbo, *crea-*

¹ Psal. cxxxvii, 8. — ² Joan. xvii, 4. — ³ Joan. v, 36. — ⁴ Prov. viii, 22.

vit; ejus natura significatur, uti sæpius dictum est, sed ortus ipsius corporeus. Tunc enim, quod opera imperfecta et mutila peccato facta fuerant, creari secundum corpus dicitur, ut illis perfectis atque in integrum statum restitutis, Ecclesiam Patri exhiberet « non habentem maculam, » ut ait Apostolus, « aut rugam, aut » aliquid hujusmodi, sed ut sit sancta et immaculata ¹. » In illo ergo perfectum est hominum genus, qualeque initio factum fuerat, vel potius ampliore cum gratia restitutum atque reparatum est. Siquidem ex mortuis excitati, mortem non amplius pertimescimus, sed in Christo semper in cœlis sumus regnaturi. Quod ideo consequimur, quod ipsum Dei Verbum proprium atque ex Patre genitum carnem induit factusque homo est. Nam si creatam cum haberet naturam, factus postea fuisset homo: idem profecto quod antea mansisset hominum genus, neque cum Deo conjunctum fuisset. Quis enim res facta per rem factam cum Creatore conjungi posset? Aut quid auxilii similibus posset dari a similibus, cum ipsa eodem auxilio indigeant? Quis vero, si Verbum res creata esset, posset Dei sententiam abrogare, peccatumque dimittere, cum hoc Dei proprium esse scripserint Prophetæ? Nam « Quis Deus similis tui, qui aufers peccata, » et transcendis iniquitates ²? Siquidem Deus dixit, « Terra es, et in terram reverteris ³, » eaque causa est cur homines facti mortales fuerint. Quomodo igitur peccatum possent res factæ solvere? Verum ipse solvit Dominus, ut idem ipse ait, « Nisi Filius vos liberaverit ⁴, » vereque ostendit Filius liberator se nec creatum nec factum esse, sed naturæ Patris, qui sententiam illam initio tulerat, solusque peccata condonat, proprium esse Verbum et imaginem. Cum enim in Verbo dictum fuerit,

¹ Ephes. v, 27. — ² Mich. vii, 18. — ³ Genes. iii, 19. — ⁴ Joan. viii, 36.

« Terra es et in terram reverteris, » valde congruenter per idem ipsum Verbum atque in ipso libertas et solutio damnationis facta est.

LVIII. Atqui, inquit, etiamsi Salvator creatus esset, poterat Deus tantummodo dicere, atque ita solvere maledictionem. At simili modo ipsis ita occurri possit: Etiam sine ullo ejus adventu poterat Deus tantummodo dicere, atque ita solvere maledictionem. Verum attendere oportet quid sit hominibus utile, non autem quid in omnibus possit Deus. Namque etiam ante Noë arcam, homines qui peccaverant poterat interimere: tamen id non nisi post arcam fecit. Poterat quoque absque Moyse, solummodo dicere, populumque educere ex Ægypto: at id per Moysen fieri conveniebat. Poterat item Deus populum sine iudicibus conservare: verum e re populi erat iudices pro tempore habere. Quin etiam ipse Salvator poterat ab initio advenire; vel postquam advenit, poterat non tradi Pilato: attamen in fine sæculorum advenit, et quæsitus dixit, « Ego sum¹. » Quod enim ille facit, id hominibus expedit, nec aliter fieri decuit: quod autem et expedit et decet, id ipse curat et providet. Venit itaque non ut illi ministraretur, sed ut ipse ministraret, et nobis restitueret salutem². Certe tametsi legem e cœlo poterat enunciare, vidit tamen hominibus conducere, eam e monte Sina proferri: quod quidem fecit ut et Moyses posset ascendere, et illi, verba proprius audiendo, facilius crederent. Verumtamen quanta cum ratione id factum fuerit, ex his perspicere licet. Si Deus pro sua potentia dixisset, solutaque esset maledictio; apparuisset quidem jubentis potestas, talisque factus fuisset homo qualis fuit Adam ante peccatum, qui nimirum gratiam extrinsecus acci-

¹ Joan. xviii, 5. — ² Matth. xx, 28.

peret, nec eam corpori connexam haberet. Enimvero cum istiusmodi esset Adam, in paradiso est collocatus: immo vero forte pejor factus est, quippe qui peccare didicerit. Quod si, cum talis fuisset, contigisset quoque ut a serpente deciperetur, Deum iterum jubere et maledictionem solvere opus fuisset, eoque modo nullum finem consecuta esset necessitas, hominesque nihilominus rei mansissent, ac peccato serviissent. Ita autem semper peccando, semper condonante opus habuissent, ac proinde nunquam fuissent liberati, cum ex se toti sint carnei, atque ob carnis infirmitatem legi semper succumbant.

LXIX. Præterea si Filius res creata esset, homo nihilominus mortalis remaneret, utpote minime cum Deo copulatus. Nec enim res aliqua creata res alias creatas cum Deo potest conjungere, cum ipsa conjungentem aliquem quærat. Neque pars aliqua creatæ naturæ salutem illi posset afferre, cum ipsa salute quoque indigeat. Quod ne fieret, Deus sui ipsius Filium misit, qui creata carne assumpta factus est filius hominis, ut quoniam omnes rei essent mortis, ille qui alius est ab omnibus, proprium corpus pro omnibus morti offerret, atque ita omnibus veluti per ipsum mortuis, et sententia adversum nos lata compleretur, (omnes enim in Christo mortui sunt) et omnes deinceps a peccato et maledictione, quæ ex eo secuta est, per ipsum fierent liberi, vereque in perpetuum permanerent, immortalitate et incorruptione, postquam resurrexissent, induti. Namque postquam Verbum carnem induit, ut sæpe dictum est, ab ea extinctus penitus est serpentis morsus, et quidquid mali exoriebatur ex carnis motibus, præcisum omnino est, ac denique ipsa mors peccati comes fuit simul interempta, ut ipse Dominus hujusmodi verbis declarat:

» Venit Princeps hujus mundi et nihil in me invenit¹. » Et, « In hoc enim apparuit, » uti scripsit Joannes, « ut » dissolvat opera Diaboli². » His autem carne dissolutis, omnes propter carnis cognationem liberati sumus, jamque nos etiam cum Verbo copulati fuimus. Porro cum Deo conjuncti, non amplius in terra remanebimus, sed ut ipse dixit, ubi ille erit, nos quoque erimus, nec serpentem amplius sumus formidaturi³. Profligatus enim ille est a Salvatore eum in sua carne persequente ac dicente, « Vade post me, Satana⁴ : » atque ita extra paradysum in ignem æternum est dejectus. Nec etiam ullæ mulieris illecebræ cavendæ nobis erunt : « In » resurrectione enim nec nubunt nec nubuntur, sed » sunt sicut Angeli⁵. » Et in Christo Jesu nova creatura erit, neque masculus aut fœmina, sed omnia et in omnibus erit Christus⁶. Ubi autem Christus adest, quis timor vel quid periculi possit accidere⁷?

LXX. Id autem factum minime fuisset, si quid creatum esset Verbum. Nam Diabolus qui et ipse creatura est, perpetuum cum creatura gessisset bellum, et homo quicumque fuisset intermedius, morti semper subjectus fuisset, quippe qui nihil haberet in quo et per quod cum Deo conjunctus liber fieret ab omni metu. Quocirca ipsa veritas ostendit Verbum non esse e factis rebus, sed illarum potius esse auctorem. Ita enim corpus factum et humanum assumpsit, ut illud tanquam opifex reficeret, et divinum in seipso redderet, atque hoc pacto nos omnes ad illius similitudinem in cœlum introduceret. Atqui homo cum re creata conjunctus non potuisset divinus effici, nisi Filius verus Deus esset, neque homo se Patri sistere ausus esset, nisi is qui corpus induit, na-

¹ Joan. xiv, 50. — ² 1 Joan. iii, 8. — ³ Joan. xiv, 3. — ⁴ Matth. iv, 10. — ⁵ Matth. xxii, 30. — ⁶ Galat. vi, 15. — ⁷ Galat. iii, 20.

turale et verum ejus esset Verbum. Ac quemadmodum nunquam a peccato et a maledictione liberati fuisset, nisi caro, quam induit Verbum, natura humana esset; nihil enim nobis cum aliena re commune posset esse: ita nunquam homo divinus effectus fuisset, nisi is qui caro factus est, natura esset verum et proprium Patris Verbum. Namque idcirco hujusmodi copulatio facta est, ut eum, qui natura homo est, cum illo, qui natura Deus est, conjungeret, hocque pacto stabilis et firma esset ejus salus et, ut ita loquar, deificatio. Qui ergo Filium natura esse ex Patre aut ejus substantiæ proprium esse inficiantur, negent quoque cum veram humanam carnem ex Maria semper virgine accepisse. Nihil enim nobis hominibus profuisset, si nec Verbum verus et naturalis Dei filius esset, nec vera esset caro quam assumpsit. Sed profecto veram accepit carnem quantumvis furat Valentinus. Erat item et natura et verum Dei Verbum, insaniant licet Ariani: atque in ea carne nostrum novæ creationis fuit principium, homo pro nobis creatus, qui et nobis viam illam, uti dictum est, renovavit.

LXXI. Itaque Verbum nec res est creata, nec opus. Nam idem est res creata et facta atque opus: unde si res creata et facta esset, esset quoque opus. Hinc non dixit: « Creavit me opus, neque, cum operibus fecit, ne natura et substantia res creata esse videretur: » neque, creavit me ad opera facienda, ne rursus eum tanquam organum nostri causa factum esse arbitraremur, quæ prava est impiorum sententia: neque etiam dixit, Ante opera creavit me, ne quemadmodum est ante omnia genitus, ita quoque, si ante opera creatus diceretur, inde colligeretur idem significari vocabulis, « genitus, et, creavit: » verum cautissime addidit, « in opera, » quod idem est ac si dice-

ret : in carnem me fecit Pater , ut homo fierem. Unde ex hoc etiam loco evidens sit illum non opus sed genitum esse. Nam ut qui domum ingreditur , non est pars domus , sed alius est a domo : ita qui in opera creatur , alius sane est ab operibus. Alioquin si , ut putatis , o Ariani , Dei Verbum opus est , quanam , amabo , in manu et sapientia factum est ? Nam omnia quæ facta sunt , in manu et sapientia Dei facta sunt ut Deus ipse ait , « Manus
« mea fecit hæc omnia ¹. » Et David , « Et tu initio , Do-
« mine , terram fundasti , et opera manuum tuarum sunt
« cœli ². » Et rursus Psalmo centesimo quadragesimo secundo : « Memor sui dierum antiquorum , et meditatus
« sum in omnibus operibus tuis ; in factis manuum tuarum
« meditabar ³. » Itaque si in manu Dei facta sunt opera , scriptum autem est , « Omnia per Verbum facta sunt et
« sine ipso factum est nihil ⁴ : et rursus : « Unus Domi-
« nus Jesus , per quem omnia ⁵ : et , In ipso omnia cons-
« tituta sunt ⁶ : » clarum utique est Filium non esse opus , sed Dei manum et sapientiam. Quod cum non ignorarent Babylonis martyres Ananias , Azarias et Mizaël , arianam et ipsi impietatem redarguunt. Namque postquam dixissent , « Benedicite omnia opera Domini
« Domino ⁷ , ea quidem quæ cum in cœlis tum in terra existunt , atque universas res creatas tanquam opera recensuerunt : at Filium prætermiserunt. Nec enim dixere , Benedic Verbum , et lauda sapientia : nempe ut ostenderent res alias omnes et laudantes et opera esse , Verbum autem nec opus nec e laudantium esse numero , sed una cum Patre laudari , adorari , et Deum agnosci , atque ejus quidem Verbum et sapientiam esse , operum vero creatorem. Id etiam Spiritus in Psalmis dilucide

¹ Isai. LXVI, 2. — ² Psal. CI, 25. — ³ Psal. CXLII, 5. — ⁴ Joan. I, 3. —
⁵ I Cor. VIII, 6. — ⁶ Coloss. I, 17. — ⁷ Dav. III, 57.

admodum distinxit his verbis, « Rectum est Verbum
« Domini et omnia opera ejus in fide¹ : » Et alibi :
« Quam magnificata sunt opera tua , Domine ; omnia in
« sapientia fecisti². »

LXXII. Atqui si Verbum opus esset, absque dubio in sapientia quoque fuisset factum, nec ipsum Scriptura ab operibus discriminasset, neque illa quidem, opera : hoc autem, Verbum et propriam Dei sapientiam appellationem. Cum autem Scriptura ipsum ab operibus discernat, docet profecto sapientiam esse operum effectricem, non vero opus. Eadem distinctione usus est Paulus Epistola ad Hebræos, ubi hæc scribit : « Vivum enim
« est Verbum Dei et efficax et acutius omni gladio
« ancipiti, et pertingit usque ad divisionem animæ et
« spiritus, compagum quoque ac medullarum, et judex
« cogitationum, et meditationum cordis, nec ulla est
« creatura invisibilis in conspectu ejus : omnia autem
nuda et aperta sunt oculis ejus, ad quod nobis est
« sermo³. » Ecce res quidem factas, « creaturam, » appellat : Filium vero Verbum Dei esse novit, utpote qui alius sit a rebus creatis. Cum item addit, « Omnia
« autem nuda et aperta sunt oculis ejus, ad quod nobis
« est sermo, » alium certe eum ab omnibus esse significat. Hinc ille quidem judicat : singulæ vero res creatæ ei rationem referre tenentur⁴. Ex eo etiam loco, ubi universa creatura nobiscum una dicitur congemere ut liberetur a servitute corruptionis, Filium alium a rebus creatis esse ostenditur. Enimvero si creatus esset, unus et ipse esset gementium, qui alio pariter opus haberet, a quo simul ipse cum omnibus filius efficeretur et liberaretur. Si porro res omnis creata congemit ut li-

¹ Psal, xxxii, 4. — ² Psal. ciii, 20. — ³ Hebr, iv, 12. — ⁴ Rom, viii, 21, 22.

beretur a corruptione servitutis, ipse autem Filius non unus est gementium, nec indigentium libertate, sed ipse est qui omnes et Filios efficit et liberos reddit, ut olim Judæis aiebat ipse, « Servus non manet in domo in æternum : « Filius autem manet in æternum. Si ergo Filius vos liberaverit, vere liberi eritis¹ : » ex his profecto luce ipsa clarius est Dei Verbum non creatum esse, sed verum et natura proprium Patris Filium. Hæc quæ de loco illo Proverbiorum, « Dominus creavit me initium viarum², » licet paucis disseruimus, tamen, ut equidem reor, ampliolem doctioribus dicendi copiam adversus arianam hæresim queunt suppeditare. Quando vero hæretici etiam sequentem hunc versum male interpretantur, « Ante ævum fundavit me, » quæ scilicet verba de divinitate non de ejus adventu corporeo dicta esse autumant : necesse omnino est ut hunc etiam versum explicemus, illorumque errorem patefaciamus.

LXXIII. Scriptum est : « Dominus sapientia fundavit » terram³. » Si igitur sapientia terram fundavit, qui fieri potest ut is qui fundat, fundetur? Verum id etiam proverbii instar dictum est, ejusque nobis quærenda significatio est, ut cognoscamus Patrem sapientia creare et fundare terram, ut firma et stabilis permaneat : ipsam vero sapientiam nostri causa esse fundatam, ut videlicet nostræ novæ creationis et renovationis principium fieret et fundamentum. Hinc nec eo in loco ait, « Ante ævum Verbum vel Filium me fecit, « ne quasi initium, quo fieri cœpisset, habere crederetur. » Namque id ante omnia quærendum est, si nempe Filius ipse est, eaque de re Scripturæ sunt præcipue scrutandæ. Id enim cum interrogarentur et ipsi Apostoli, Petrus ita respondit, « Tu es Christus,

¹ Joan. viii, 35. — ² Prov. viii, 22. — ³ Ibid. 25. — ⁴ Prov. iii, 19.

« Filius Dei viventis¹. » Idem vero et ipse pater arianæ hæresis in primis percunctatus est, « Si Filius Dei es². » Hoc enim veritatem et præcipuum nostræ fidei fundamentum esse non ignorabat, et, si ipse esset filius, finem habituram esse diabolicam tyrannidem : sin autem creatus esset, unum quoque eum esse ex Adæ posteris quem olim decepit, proindeque nihil hoc curandum esse. Ea similiter de causa Judæi indignabantur, quod Dominus se Filium Dei, et Deum sui proprium Patrem diceret. Nam si se unam e creatis rebus vel factum esse dixisset, nihil illos perturbassent hujusmodi verba, nec impia esse judicassent, utpote quibus non latebat Angelos olim ad suos patres accessisse. Verum quia se Filium dicebat, id non rei creatæ sed divinitatis ac paternæ naturæ notam esse perspiciebant.

LXXIV. Par itaque erat Arianos saltem suum imitari patrem, quidque rei esset inquirere, ita ut, si dixisset quidem, Verbum vel Filium me fundavit, idem sentirent atque nunc sentiunt : at si non hæc ejus essent verba, ea quoque quæ non essent non comminiscerentur. Nec enim dixit, Ante ævum Verbum vel Filium me fundavit, sed tantum, « fundavit me, » ut nimirum indicaret, quemadmodum jam observavi, non propter se, sed propter illos qui super ipsum ædificantur, hæc, proverbii instar, locutum esse. Id optime intelligebat Apostolus cum ita scripsit : « Fundamentum aliud nemo potest » ponere, præter id quod positum est, quod est Jesus » Christus. Unusquisque autem videat quomodo superæ » dificet³. » Porro necesse est ut tale sit fundamentum qualia sunt quæ super ipsum ædificantur, ut inter se possint apte congruere. Atqui ut Verbum, tales, qualis et ipse est, qui secum convenient habere non potest,

¹ Matth. xvi, 16. — ² Matth. iv, 6. — ³ 1 Cor. iii, 11; Ibid. 10.

quippe, cum sit unigenitus. At factus homo similes habet, quorum videlicet similem carnem assumpsit. Itaque secundum naturam humanam fundatur, ut et nos tanquam lapides pretiosi super ipsum ædificari possimus, et templum efficiamur sancti Spiritus in nobis habitantis. Cæterum ut ipse fundamentum est, nos autem sumus qui super ipsum ædificamur ; ita etiam idem ipse vitis est, nos autem veluti palmites cohærentes, non quidem secundum divinitatis naturam, nam hoc fieri nequit, sed secundum naturam humanam (necesse enim est vitis similes esse palmites) quia nos scilicet secundum carnem similes illius sumus. Quoniam vero hæretici nihil nisi humanum sapiunt, haud ab re fuerit eos humanis exemplis eodem ex loco depromptis confutare. Itaque non dixit, fundamentum me fecit, ne inde eum rem factam esse atque ortus principium habuisse suspicati hæretici, impietatis stabiliendæ occasionem impudenter arriperent : sed dixit : « Fundavit me. » Porro quod fundatur, lapidibus super ipsum projectis fundatur, quod quidem non quovis modo perficitur, sed quum lapis e monte translatus, in imis terris collocatur. Nam quandiu lapis est in monte, nondum positus est in fundamentum. Cum vero exigente causa, translatus fuerit, et terræ profundo coopertus, tunc si vox lapidi daretur, hæc utique posset dicere, Qui me huc transtulit, nunc fundavit me. Igitur ipse quoque Dominus, non tunc esse cœpit, cum fundatus est : (siquidem antea erat Verbum) sed postquam nostrum induit corpus, quod ex Maria desectum accepit, tunc dixit, « fundavit me : » quod idem est ac si diceret : Me, qui sum Verbum, terreno corpore cooperuit. Sic enim ille, qui nostra suscipit, nostri causa fundatur, ut nos, qui simile habemus corpus, carnis si-

militudine in illo aptati et colligati, in virum perfectum occuramus, immortalesque et incorrupti maneamus ¹.

LXXV. Nemo vero his etiam loquendi modis conturbetur : « Ante ævum, » et « priusquam terram faceret, » et « antequam montes collocarentur ². » Recte enim ista conjunxit cum verbis, « fundavit, » et « creavit. » Namque hæc ejus secundum carnem dispensationem spectant. Etenim gratia quæ nobis a Salvatore donata est, modo quidem apparuit, ut ait Apostolus, exortaque est postquam ipse advenit ³ : verum antequam nos nasceremur, vel potius ante mundi constitutionem præparata fuit, cujus hæc causa et recta est et admiranda. Deum de nobis posterius deliberare minime decebat, ne res nostras ignorare videretur. Quocirca cum nos rerum universarum Deus per proprium Verbum crearet, et ea, quæ ad nos pertinent, supra nos prospiceret, prænosceretque nos postquam boni facti fuisset, legem violaturos, atque idcirco e paradiso expellendos ; ille qui perhumanus et benignus est, in proprio Verbo, per quod nos creavit, nostræ salutis dispensationem præparavit, ut videlicet, etiamsi contingeret ut a Dæmone circumventi caderemus, ne mortui penitus remaneremus, sed ut redemptionem et salutem in Verbo nobis præparatam habentes, revivisceremus et immortales essemus, postquam ipse pro nobis principium viarum est creatus, et qui creaturæ primogenitus est, fratrum factus fuit primogenitus, et ipse, mortuorum primitiæ, revixit. Hæc ipsa est beati Apostoli Pauli doctrina, qui illa Proverbiorum verba, « ante ævum, » et, « antequam terra » fieret, » ita Epistola ad Timotheum interpretatur : « Collabora Evangelio secundum Dei Virtutem, qui sal- » vos nos fecit et vocavit vocatione sancta, non secun-

¹ Ephes. iv, 13. — ² Prov. viii, 25, 25. — ³ Tit. ii, 11.

» dum opera nostra, sed secundum proprium propo-
 » tum et gratiam, quæ nobis data est in Christo Jesu
 » ante æterna tempora, et nunc apparuit per adventum
 » Salvatoris nostri Jesu Christi, qui mortem quidem
 » destruxit, vitam autem illuminavit ¹. » Et ad Ephe-
 sios : « Benedictus Deus et Pater Domini nostri Jesu
 » Christi, qui benedixit nobis in omni benedictione spi-
 » rituali, in cœlestibus, in Christo Jesu, sicut elegit nos
 » in ipso ante mundi constitutionem, ut essemus sancti
 » et immaculati in conspectu ejus in caritate, qui præ-
 » destinavit nos in adoptionem per Jesum Christum in
 » ipsum ². »

LXXVI. Quomodo ergo nos elegit antequam essemus, nisi, ut ipse dixit, in ipso fuisset præsignati? Qui vero fieri potuit, ut nos, priusquam homines crearentur, in adoptionem prædestinaverit, nisi ipse Filius ante ævum fundatus esset, suscepta, nostri gratia, dispensatione? Vel quomodo, ut subjicit Apostolus, « sorte sumus prædestinati ³, » nisi ipse Dominus ante ævum fundatus fuisset, ita ut ipsi propositum fuerit omnem judicii adversum nos lati sortem carne suscipere, quo nos deinceps filii in ipso efficeremur? Quomodo item nos, qui nondum eramus, sed tempore extitimus, ante æterna tempora accepimus, nisi gratia, quæ ad nos pervenit, in Domino fuisset reposita? Hinc ille in judicio, cum unusquisque pro suis factis mercedem est accepturus, dicet, « Venite benedicti Patris mei : possidete paratum » vobis regnum a constitutione mundi. » Quomodo igitur, vel in quo, antequam essemus, paratum est, nisi in Domino, qui ante ævum eam ob causam fundatus est, ut nos super ipsum tanquam ædificati, vitæ et gratiæ quæ ab illo oritur, velut apti lapides, participes esse-

¹ 2 Tim. 1, 8. — ² Ephes. 1, 3. — ³ Ibid. v, 11.

mus? Id autem eo factum est, quantum pie potest cogitari, ut, quemadmodum dixi, a morte temporaria excitati, perpetuo vivere possimus, quod nobis nequaquam licuisset quæ terreni sumus homines, nisi ante ævum nobis spes vitæ et salutis in Christo esset præparata. Itaque jure merito Verbum in nostram veniens carnem, in eaque principium viarum in opera sua creatum, hac ratione, ut erat in ipso Patris voluntas, fundatur, sicuti commemoratum est, ante ævum, et antequam terra fieret, et montes collocarentur, fontesque scaturirent, ne scilicet, cum terra, montes, rerumque apparentium figuræ in fine præsentis ævi preterierint, nos, similiter, ut illa, vetustate conficeremur; sed potius ut etiam postea vivere valeremus, utpote qui nobis ante res illas præparatam in ipso Verbo habeamus secundum electionem vitam et benedictionem spiritalem¹. Sic enim vitam minime fluxam licebit consequi, constanterque in Christo vivemus, quoniam ante illa omnia vita nostra in Christo Jesu fundata et parata fuerit.

LXXVII. Nec enim in alio quam in Domino qui est ante sæcula et per quem facta sunt sæcula, vitam nostram fundari par erat, ut, cum illa in ipso veluti esset, nos etiam æternæ vitæ hæredes esse possemus². Bonus enim est Deus: proindeque cum sit semper bonus, id profecto voluit, quippe qui infirmam nostram naturam ejus auxilio et salute opus habere cognosceret. Ac quemadmodum si quis sapiens architectus domum statueret ædificare, simulque in animo haberet eandem, si forte postea destruat, reficere: ille utique prius præpararet daretque artifici ea quæ ad instaurationem essent necessaria, itaque fieret ante domum ipsam, ejus instaurationis

¹ Prov. viii. — ² Hebr. i, 2.

nis præparatio : haud aliter nostræ salutis renovatio in Christo ante nos fundata est, ut in ipso quoque refici possemus. Quapropter consilium et propositum ante ævum est paratum : tunc autem effectum opus est, cum exegit necessitas et Salvator advenit. Namque ipse Dominus instar omnium nobis in cœlis erit, cum nos in æternam vitam admittet. Hæc profecto sufficere possint ad ostendendum Dei Verbum creatum non esse, rectamque Scripturæ esse sententiam. Verum quandoquidem accurate expensa illa verba rectum quaqua ex parte sensum includere comperiuntur, e re esse videtur nec istum reticere : forte accidet ut multis afferendis pudore afficiantur insani. His autem quæ jam tractata sunt opus nobis est : hic enim de eodem proverbio de eademque sapientia agitur. Non dixit Verbum se natura esse creatum, sed in Proverbiis dixit, « Dominus creavit me ¹. » Manifestum est autem hic sensum aliquem non obvium sed latentem significari, quem quidem consequemur, si proverbii velum detrahamus. Ecquis enim opificem Sapientiam dicentem audiens, « Dominus creavit me principium viarum suarum, » non continuo sensum exquirat, secumque cogitet quomodo creatrix creari possit? Quis unigenitum Dei Filium se viarum principium creari aientem audiens, non qua ratione id dixerit investiget, admireturque, qui fieri queat ut unigenitus Filius multorum aliorum sit principium? Enigma sane illud est. Verum « vir intelligens, » inquit Scriptura, « intelliget » parabolam et obscurum sermonem, verbaque et enigmata sapientum ². »

LXVIII. Unigenita ipsaque Dei sapientia, omnium creatrix est et effectrix. « Omnia, » enim inquit, « in » sapientia fecisti, » et, « impleta est terra creatione tua³. »

¹ Prov. viii, 22. — ² Prov. i, 6. — ³ Psal. ciii, 24.

Ut autem res factæ non tantum existerent, sed etiam bene existerent, placuit Deo ut sua Sapientia se ad res creatas accommodaret, ut formam speciemque aliquam ipsius imaginis cum in omnibus simul tum in singulis imprimeret, quo nimirum perspicuum fieret et sapientia ornatas esse res factas, et digna Deo esse opera. Ut enim nostrum verbum, Verbi, qui Dei est Filius, est imago; ita sapientia in nobis facta ejusdem Verbi, quæ ipsa est Sapientia, imago quoque est, in qua cum vim sciendi et intelligendi habeamus, idonei efficimur qui creatricem Sapientiam recipiamus, ejusdemque Patrem per ipsam possumus cognoscere. Nam « qui habet Filium, » inquit, « habet et Patrem, et qui me recipit, recipit eum qui » misit me ¹. » Quoniam ergo hujusmodi Sapientiæ forma creata in nobis et in omnibus est, non immerito vera et opifex Sapientia ea quæ suæ formæ propria sunt sibi ipsi adiscens ait, « Dominus creavit me in opera sua. Quippe ea quæ sapientia, quæ in nobis est, loquitur, hæc ipse Dominus tanquam propria usurpat. Quocirca non ille creatur qui creator est, sed propter suam imaginem in ipsis operibus creatam, ista velut de se ipse ait. Hinc quemadmodum ipse Dominus dixit, « Qui vos recipit ², » eo quod ejus forma in nobis est : sic etiamsi inter res creatas non annumeretur, tamen quia ejus forma et imago in operibus creatur, quasi ipse esset, ait : « Dominus creavit » me initium viarum suarum in opera sua. » Porro idcirco sapientiæ forma in operibus facta est, ut, quemadmodum supra memini, mundus in ipsa Verbum, suum opificem, et Patrem per Verbum agnosceret. Enimvero hoc ipsum est quod Paulus docet : « Quia quod notum est » Dei, manifestum est in illis ; Deus enim illis manifestum fecit. Invisibilia enim ipsius ex creatione mundi

¹ Matth. x, 40. — ² Ibid,

» operibus intellecta conspiciuntur¹. Quapropter Verbum natura nequaquam est creatum, sed ille Proverbiorum locus de sapientia, quæ in nobis et vere est et esse dicitur, est intelligendus.

LXXIX. Veruntamen si his fidem habere noluerint, ipsi nobis respondeant, utrum in rebus creatis aliqua sit sapientia, vel non? Si nulla sit; quare Apostolus his verbis conqueritur « Nam quia in Dei sapientia non cognovit » mundus per sapientiam Deum²? » Vel si nulla est sapientia, cur multitudo sapientum in Scriptura memoratur³? Namque « Sapiens perterritus declinat a malo, » et, « Cum sapientia ædificatur domus⁴. » Ecclesiastes quoque dicit: « Sapientia hominis illuminabit vultum ejus⁵: idemque temerarios his verbis increpat, « Ne dixeris, quid factum est, quod priora tempora his præsentibus meliora fuerunt⁶? Nec enim in sapientia istud sciscitatus es⁷. » Quod si in rebus creatis est sapientia, ut hisce verbis testatur filius Sirachi, « Effudit illam in omnia opera sua opera cum omni carne secundum donationem suam, et præbuit illam diligentibus se⁸; » quæ quidem effusio minime significat naturam Sapientiæ quæ per se ipsa est atque unigenita, sed illius quæ expressa in mundo est: quid ergo incredibile videtur, si ipsa opifex et vera Sapientia, cujus forma seu figura est sapientia ac scientia quæ in mundum effusa est, tanquam de seipsa dicat, « Dominus creavit me in opera sua? » Nec enim sapientia quæ in mundo est, creatrix est, sed in operibus est creata, secundum quam « Coeli enarrant gloriam Dei, et opera manuum ejus annunciant firmamentum⁹. » Eam si homines in seipsis habuerint, veram Dei sapientiam agnoscent, patebitque illos ad

¹ Rom. 1, 19. — ² 1 Cor. 1, 21. — ³ Sap. vi, 26. — ⁴ Prov. xiv. 16. —

⁵ Prov. xxiv, 5. — ⁶ Eccles. viii, 1. — ⁷ Eccles. vii, 11. — ⁸ Eccles. 1, 10.

— ⁹ Psal. xviii.

imaginem Dei factos esse. Quemadmodum enim si quis Imperatoris filius, patre urbem aliquam ædificare cupiente, suum nomen singulis ædificiis securitatis causa inscribet, ut nempe ædificia, sui ob nominis speciem singulis impressi, poscent persistere, eoque ex nomine cum sui ipsius tum patris meminisse: si is, inquam, urbe ædificata interrogaretur, quonam modo facta esset, recte responderet: Tute est ædificata; mea quippe imago sicuti voluit pater, in singulis expressa est ædificiis; meum enim nomen creatum in illis est. His autem ille verbis non suam sane naturam, sed suam duntaxat figuram suo nomine creatam esse significaret. Eodem plane modo juxta id exempli, his qui sapientiam, quæ in rebus creatis existit, admirantur, respondet vera Sapientia, « Dominus creavit me in opera. » Mea enim figura in illis est, et ego sic me ad res efficiendas accommodavi.

LXXX. Nec vero mirum videtur, si Filius de sua quæ in nobis est figura, tanquam de seipso loquatur, cum (idem enim repetere nihil est reforminaddum) Saulo Ecclesiam in qua ejus figura et imago erat, persequente, quasi ipse esset quem ille persequeretur, dixerit, « Saule, quid me persequeris? ¹ Ut ergo nemini mirum videtur, uti diximus, si sapientiæ forma, quæ in operibus, est diceret, « Dominus creavit me in opera: » ita si ipsa vera et creatrix Sapientia, quod et unigenitum Dei est Verbum, ea quæ suæ propria sunt imaginis usurpaverit, ac velut de se ipsa dixerit, « Creavit me in opera, nemo dimissa sapientia, quæ in mundo et operibus creata est, arbitretur verbum istud, « creavit, de natura Sapientiæ quæ per seipsa est dictum esse, ne vinum cum aqua miscens, veritatem surripere videatur. Namque illa creatrix et opifex est sapientia ²: ejus autem forma in operibus creatur tan-

¹ Act. ix, 4. — ² Isai. 1, 22.

quam imaginis similitudo. Hujusmodi porro sapientia « principium viarum esse dicitur, » quia quoddam est principium et elementum cognitionis Dei. Eam enim quis primam veluti viam ingressus, et timore Dei custodiens, ut dixit Salomon, « principium sapientiæ timor » Domini ¹. » deindeque mente progrediens, et creatricis Sapientiæ, quæ in rebus apparet, cognitionem assecutus, in ipsa ejus quoque Patrem haud dubie contemplaturus est, ut ipse Dominus his verbis testatur, « Qui vidit me » vidit Patrem ². « Joannes item scribit : « Qui confi- » tetur Filium, Patrem quoque habet ³. » Ait autem, « ante » ævum fundavit me, » quia in ejus forma sive figura constanter et semper manent opera. Præterea ne quis, his de sapientia hoc modo in operibus creata auditis, Dei Filium qui vera est sapientia, creatum esse existimaret, necessario addidit, « antequam montes, et, antequam » terram, et ante aquas, et, ante colles gignit me ⁴, » ut, cum dicit, ante res universas creatas, (universam siquidem creatam naturam his verbis comprehendit) ostenderet se non natura una cum operibus creatam esse. Namque si in opera creata est, et ante opera est, patet utique eum fuisse antequam creata est. Non ergo natura et substantia creata est, sed, ut ibidem subjicitur, genita est. Quid porro differentiæ et discriminis sit inter rem natura creatam et genitam antea exposuimus.

LXXXI. Quia vero addidit, « Quando preparabat » coelos, cum illo aderam ⁵, » sciendum est hæc eam dicere, non quod Pater coelos et superiores nubes per ipsam non paraverit. Nec enim dubium est quin omnia in Sapientia creata sint, nihilque sine ipsa factum sit. Verum hæc sunt quæ hisce verbis illa significat : Omnia quidem in me et

¹ Prov. i, 7. — ² Joan. xiv, 9. — ³ 1 Joan. ii, 24. — ⁴ Prov. viii, 25. — ⁵ Prov. viii, 27.

per me facta sunt : quia autem opus erat ut sapientia in operibus crearetur, ego quidem secundum naturam cum Patre aderam, me vero ad res factas benigne accommodans, meam figuram in illis apte imprimebam, ut universus mundus tanquam in uno corpore non secum discordaret sed concordaret. Quotquot igitur recta mente pro data sibi sapientia res creatas contemplantur, ipsis quoque licet dicere : Dispositione tua permanent omnia. Qui vero ista negligunt et contemnunt, ad illos hæc spectant verba : « Cum se sapientes esse dicerent, stulti » facti sunt ¹. » Nam « quod notum Dei est, manifestum est in illis ². Deus enim illis patefecit ³. Invisibilia » enim ipsius, ex creatione mundi, operibus intellecta » conspiciuntur, sempiterna quoque ejus virtus et divinitas, adeo ut careant excusatione, quippe qui cum » Deum cognoscerent non ut Deum coluerunt, sed rebus » creatis potius servierunt quam omnium creatori, qui » est benedictus in sæcula ⁴. Amen. » Pudore quoque certe afficientur, hæc audientes : « Nam quia in sapientia Dei, » prout explicavimus, « mundus Deum per » sapientiam non cognovit, placuit Deo per stultitiam » prædicationis salvos facere credentes ⁵. » Nec enim jam amplius, ut superioribus temporibus, Deus per imaginem et umbram sapientiæ quæ in rebus creatis est, cognosci voluit, sed placuit ipsi ut ipsa vera Sapientia carnem assumeret, homo fieret, et crucis mortem pateretur, ut per fidem, quæ in ea consistit, omnes deinceps credentes salvi esse possent. Ipsa ergo Sapientia Dei est, quæ antea per suam imaginem in rebus creatis impressam, (quam ob causam creari dicitur) et seipsam et per se suum Patrem notum reddebat. Postea vero eadem ipsa,

¹ Psal. cxviii, 91. — ² Rom. 1, 21. — ³ Ibid. 19. — ⁴ Ibid. 25. — ⁵ 1 Cor. 1, 21.

quæ et Verbum est, caro facta est, ut ait Joannes, destructaque morte, ac nostro genere liberato, et se et per se Patrem clarius patefecit ¹ : unde hæc ejus verba : « Da » eis ut cognoscant te solum verum Deum, et quem misisti Jesum Christum ². »

LXXXII. Itaque universa terra cognitione ejus repleta est. Siquidem una est Patris per Filium, et Filii ex Patre cognitio : ipso gaudet Pater, eodemque gaudio Filius in Patre delectatur dicens : « Ego eram, quo delectabatur, » per singulos dies in conspectu ejus delectabar ³. » Hæc proculdubio rursus probant Filium non alienum sed proprium naturæ Patris esse. Ecce enim non propter nos, ut impii dietitant, factus est, neque omnino e nihilo est, neque Deus sibi auctorem gaudii comparavit extrinsecus; sed illæ voces aliquid, quod proprium sit et simile, significant. Quando ergo contigit ut Pater non gauderet? Quod si semper gavisus est, semper fuerit necesse est is in quo gaudebat. In quo porro gaudet et lætatur Pater, quam cum se ipse cernit in propria imagine, quæ Verbum suum est? Quod si etiam post perfectum mundum filiis hominum delectabatur, ut ibidem scriptum est, nec id utique alio modo intelligendum est ⁴. Ita enim delectabatur, non quasi gaudium ipsi accidisset, sed quatenus opera ad suam imaginem facta intuebatur. Illa proinde Dei oblectatio suam imaginem causam habet. Et ipse vero Filius an alio oblectatur modo, quam cum se ipse in Patre contemplatur? Idem enim hisce ejus verbis declaratur « : Qui vidit me, vidit Patrem : et, Ego in Patre, » et Pater in me est ⁵. » Probatur itaque omni ex patre est vanum et futile esse quod tantopere jactitatis, o Christi hostes. Frustra illa undique circumfertis et pervulgatis verba,

¹ Joan. 1, 14. — ² Joan. xvii, 5. — ³ Prov. viii, 50. — ⁴ Ibid. 51. —

⁵ Joan. xiv, 9.

« Dominus creavit me principium viarum suarum ¹, »
quæ nimirum perverse interpretamini, vestraque vos
ipsi potius commenta quam Salomonis mentem propo-
nitis. Jam enim ostendimus fictum totum esse quod ipsi
quidem sentitis : at ille Proverbiorum locus, et quæcum-
que supra disputata sunt, probant profecto Filium non
esse natura et substantia creatum, sed proprie ex Patre
genitum, ejusque esse sapientiam et Verbum verum, per
quod omnia facta sunt, et sine quo factum est nihil ².

¹ Prov. viii, 22. — ² Joan. 1, 3.

SANCTI PATRIS NOSTRI

ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRIÆ,

EJUSDEM CONTRA ARIANOS

ORATIO TERTIA.

I QUANDOQUIDEM semel Ariani ¹, ut videtur, animum induxerunt a veritate desciscere, in seipsos attrahere contendunt hæc Scripturæ verba, « Impius cum in profundum malorum venerit, contemnit ². » Neque enim convieti quiescunt, nec hærentes erubescunt ³ : sed veluti frontem gerentes meretricis, omnem pudorem exuerunt, ut in suam adversus omnes defendant impietatem. Postquam enim probatum a nobis est illorum Scripturæ locorum, nempe, « Dominus creavit me ⁴, et, Tanto » præstantior factus Angelis ⁵, et, primogenitus ⁶, et, Qui » fidelis est ei qui fecit eum ⁷, » rectam esse significationem, iisdemque veram in Christum pietatem edoceri : nescio quonam pacto tanquam serpentis veneno per-

¹ Vide D. Guillon, tom. v, pag. 226 et seqq.

² Prov. xviii, 3, — ³ Jerem. iii, 5. — ⁴ Prov. viii, 22. — ⁵ Hebr. i, 4. —

⁶ Rom. viii, 29. — ⁷ Coloss. i, 15; Hebr. iii, 2.

fusi, nec videntes quæ videnda sunt, nec ea quæ legunt intelligentes, sed tanquam ex impii sui cordis profundo ructantes, jam hæc Domini verba, « Ego in Patre et » Pater in me est¹, » exagitare cœperunt. Quomodo, inquiunt, iste in illo et ille in isto contineri potest? Vel qua prorsus ratione Pater, qui major est, in Filio qui minor est, potest comprehendi? Aut quid mirum est Filium in Patre esse, quandoquidem etiam de nobis scriptum est, « In ipso enim vivimus, et movemur et sumus²? » Sane hoc illis merito pro sua perversitate accidit, ut Deum corpus esse existiment, nec intelligant quid sit verus Pater et verus Filius, quid lux invisibilis et æterna, ejusque invisibilis splendor, quid invisibilis item substantia, quid figura et imago non corporea? Namque si cognoscerent, non profecto tam impie Dominum gloriæ deriderent, neque res, quæ corporeæ non sunt, tanquam corporeas cogitantes, ea quæ recte dicta sunt ipsi prave interpretarentur. Par erat utique illos his vel solum auditis, utpote Christi verbis, credere, cum simplex fides curiosa eloquentia sit præstantior. Verum quoniam hoc quoque Scripturæ loco ad suam confirmandam hæresim profana temeritate abuti conantur; necessarium duximus in illorum convincere improbitatem, et quæ vera sit hujus loci interpretatio, ad fidelium securitatem patefacere. Non enim, ut illi opinantur, his verbis³, « Ego in Patre et Pater in me est, » significatur eos in se invicem immitti, seseque, veluti vacua quædam vasa, invicem implere, ita ut Pater Filii, et Filius Patris vacuitatem repleat, neuterque illorum plenus et perfectus sit. Siquidem id proprium est corporum, nec absque summa impietate vel etiam dici queat. Plenus enim et perfectus est Pater, et ipse Filius plenitudo est Patris. Nec

¹ Joan. xiv, 10. — ² Act. xvii, 28. — ³ Hebr. 1, 5.

vero eodem modo quo Deus est in Sanctis ut eos corroboret, ita est et in Filio. Ipse enim virtus est sive robur et sapientia Patris : ejusque communione, res factæ in Spiritu sanctificantur : ipse autem Filius non alicujus communione filius est, sed proprius est Patris foetus. Nec item Filius est in Patre eadem ratione quam indicant hæc verba, « In ipso vivimus, et movemur, et sumus. » Nam ipse ex Patre existit tanquam ex fonte vita, in qua omnia cum vitam accipiunt tum consistunt. Non enim vita in vita vivit, alioquin vita non esset : sed potius vitam ipse omnibus impertit.

II. Jam vero argutias quoque Asterii sophistæ, hæresis patroni, si placet, dispiciamus. Ille enim Judæos æmulatus, ea quæ sequuntur scripsit. « Perspicuum enim est, » inquit, illum ideirco dixisse seipsum in Patre et Patrem in seipso esse, quod nec ipsum quidem sermonem quem proferebat sui esse diceret, sed Patris, nec propria item sui esse opera, sed Patris, a quo videlicet agendi virtutem acceperat. » Profecto si puerulus ista loqueretur, veniam ex ætate posset consequi. Cum autem hæc ille scribat qui Sophista vocatur, et omnia se profitetur cognoscere; qua, quæso, damnatione dignus esse censendus est? An non etiam seipsum ab Apostolo alienum probat, quippe qui persuasibilibus sapientiæ sermonibus gloriatur¹, quibus et alios se decipere posse confidit, cum tamen nec ipse ea quæ dicit, nec de quibus contendit intelligat². Ea enim quæ Filius soli Filio, qui Verbum et sapientia, ac Patris naturæ imago est, convenire et propria esse docuit, iste rebus omnibus creatis attribuit, illisque cum Filio pugnat esse communia : quin etiam virtutem virtuti Patris impertiri impie asseverat, ut ex impia ejus doctrina efficiatur, Filium in filio fac-

¹ Cor. II, 4. — ² 1 Tim. I, 7.

tum esse filium, et Verbum potentiam verbi accepisse. Nec item eum ut filium ista vult dixisse, sed ipsum, ut qui ea quoque didicerit, una cum aliis operibus collocat. Si enim propterea quod verba quæ proferebat Filius, non ejus essent sed Patris, ut et opera, idcirco dicebat, « Ego in Patre, et Pater in me est : » cum ipse quoque David dicat, « Audiam quid loquetur in me Dominus » Deus : » Et Salomon : « Sermones mei a Deo dicti » sunt ¹ : » cum similiter Moyses sermonum Dei administrator fuerit, singulique Prophetæ non propria, sed Dei verba annuntiaverint, unde aiebant, « Hæc dicit Dominus : » cum item opera ipsa quæ Sancti effecere, non sua esse sed Dei virtutem suppeditantis affirmarint, ut ex Elia et Elisæo patet qui Deum invocavere ut mortuos ipse excitaret : unde idem Elisæus postquam Naamani lepram sanasset, ei dixit : « Ut scias esse Deum » in Israël ² : » Samûel quoque messis tempore Deum ut pluviam daret oravit : Apostoli denique se non propria virtute sed Dei gratia signa et prodigia facere fatebantur : ex his, inquam, dilucide secundum illum sequitur vocem hujusmodi omnium quoque esse communem singulosque posse dicere, « Ego in Patre, et Pater » in me est, » nec proinde jam unum hunc esse Dei Filium et Verbum ac Sapientiam, sed eum unum quoque ex multis esse.

III. Atqui si hæc esset verborum Domini sententia, non ita eum loqui oportuisset, « Ego in Patre, et Pater in » me est, » sed potius : Ego etiam sum in Patre, et Pater in me etiam est ; ut videlicet nihil se proprium et singulare apud Patrem, tanquam Filium, habere sed communi cum omnibus gratia gaudere significaret. Verum

¹ Psal. LXXXIV, 9. — ² 4 Reg. v.

non ita se res habet, ut opinantur illi, qui cum eum verum ex Patre Filium esse non sentiant, falsa de vero fingunt, cui soli dicere convenit, « Ego in Patre, et » Pater in me est. » Filius enim in Patre est, quantum licet intelligere, quia totum quod est Filius, hoc naturæ Patris proprium est, eo modo quo ex luce splendor, et ex fonte fluvius exoritur, adeo ut qui Filium videt, id quod proprium est Patris videat, intelligatque Filium idcirco in Patre esse, quia ex Patre habet ut sit; et vicissim Patrem in Filio esse, quia Filius est id quod proprium est ex Patre, sicuti sol est in splendore, mens in verbo, et fons in fluvio. Ita enim qui Filium contemplatur, id quod naturæ Patris proprium est simul contemplatur, Patremque in Filio esse intelligit. Nam cum forma et divinitas Patris hoc ipsum sit quod est Filius, omnino sequitur ut Filius sit in Patre, et Pater in Filio. Quocirca cum antea dixisset, « Ego et » Pater unum sumus ¹, » hic recte ait, « Ego in Patre et » Pater in me est ², » ut scilicet eandem amborum divinitatem unamque naturam esse doceret.

IV. Unum enim illi sunt, non quod unum in duas partes sit divisum, quæ nihil sint præter unum, neque quod unum bis nominetur, ita ut idem aliquando Pater, aliquando sui Filius fiat; quæ cum sentiret Sabellius, hæreticus est iudicatus. Verum duo quidem sunt, quia Pater, Pater est, nec ipse est Filius; et vicissim Filius est Filius, nec ipse Pater est. Una vero illorum natura est: nec enim genitoris genitus est dissimilis, cum imago ejus sit, et omnia quæ Patris sunt, sint quoque Filii. Hinc Filius alius non est Deus, quia non extrinsecus effictus est: alioquin complures dii inducerentur, si extranea excogitaretur divinitas præter Patris divinitatem. Tametsi enim

¹ Joan. x, 30. — ² Joan. xiv, 10.

aliud est Filius, ut genitus : attamen idem est, ut Deus : atque adeo ipse et Pater unum sunt cum naturæ proprietate, tum eadem et una divinitate, quemadmodum dictum est. Enimvero ipse quoque splendor lux est, nec sole posterior, neque alia lux, neque quatenus ejus fit particeps, sed totus proprius ejus est foetus. Hujusmodi porro foetus necessario lux una est, nec dici potest duas illas esse luces, sed duo quidem esse solem et splendorem, unam vero ex sole ortam lucem esse, quæ in splendore orbem illuminat universum. Ita similiter Filii divinitas est quoque ipsa Patris, quam quidem ob causam individua est, atque hoc pacto unus est Deus, nec alius est præter illum. Quia ergo unum illi sunt, unaque ipsa est divinitas, idcirco eadem de Filio quæ de Patre dicuntur, Patris excepto nomine. Sic ergo Filius dicitur Deus : « Et Deus erat Verbum¹ : » item omnipotens, « Hæc dicit qui erat, et qui est, et qui venturus est omnipotens² : » similiter Dominus, « unus Dominus Jesus Christus³ : » lux quoque esse dicitur, « Ego sum lux⁴ : » nec non peccata delere : « Ut autem sciatis⁵, » inquit, « quia filius hominis habet potestatem in terra dimittere peccata : » et quæcumque alia similia inveneris. Nam « omnia⁶, » inquit ipse Filius, « quæcumque » habet Pater, mea sunt : » et rursus, « mea tua sunt⁷. »

V. Porro is qui ea quæ Patris sunt Filio attribui audierit, hac ratione Patrem in Filio videbit : Filiumque similiter intuebitur in Patre, cum illa quæ de Filio dicuntur, eadem quoque de Patre dicantur. Cur vero ea quæ Patris sunt, Filio attribuuntur, nisi quia Filius ex illo genitus est ? Cur item quæ Filii sunt, eadem propria sunt Patris, nisi quia Filius ejus naturæ proprius est foetus ? Quare cum

¹ Joan. 1, 1. — ² Apoc. 1, 8. — ³ 1 Cor. VIII, 6. — ⁴ Joan. VIII, 12. — ⁵ Luc. v, 24. — ⁶ Joan. XVI, 15. — ⁷ Joan. XVII, 10.

Filius proprius sit naturæ Patris foetus, jure merito ea, quæ Patris sunt, sui esse asseverat. Quapropter bene ac congruenter post hæc verba, « Ego et Pater unum sumus¹, » subjecit, « Ut cognoscatis quia Pater in me est, et ego in Patre²; » post quæ rursus addidit: « Qui vidit me, vidit Patrem³, » quorum utique trium locorum una eademque est sententia. Qui enim ita scit unum esse Filium et Patrem, novit certe cum in Patre, et Patrem in Filio esse. Divinitas enim Filii, Patris quoque ipsa est, eademque est in Filio: quod qui comprehenderit, is persuasum facile habebit, eum qui Filium vidit, Patrem vidisse: quippe cum Patris divinitas in Filio conspiciatur. Id autem facilius, imaginis Imperatoris exemplo, poterit intelligi. Nempe in imagine species quidem et forma Imperatoris est: in Imperatore autem eadem species est quæ in imagine videtur. Perfecta enim similitudo est in Imperatoris imagine, ita ut et is qui imaginem viderit, in ipsa Imperatorem intueatur, et vicissim qui Imperatorem viderit, agnoscat illum ipsum esse qui in imagine conspicitur. Ex eo autem quod nulla discrepent dissimilitudine, si quis post imaginem, vellet Imperatorem videre, recte illi imago diceret: Ego et Imperator unum sumus; ego enim in illo sum, et ille in me: quodque in me vides, idem in illo aspicias, et quod in illo vidisti, idem in me cernis. Itaque qui imaginem adorat, in ea quoque Imperatorem adorat: imago siquidem, ejus species et forma est. Cum igitur Filius imago quoque sit Patris, intelligere necesse est divinitatem et proprietatem Patris, hoc ipsum esse quod est Filius. Hoc autem est quod his verbis significatur, « Qui in forma Dei existens⁴, » et, « Pater in me⁵. »

¹ Joan. x, 30. — ² Ibid. 38. — ³ Joan. xiv, 9. — ⁴ Philip. ii, 6. — ⁵ Joan. xiv, 10.

VI. Cæterum non ex parte tantum divinitatis forma est, sed hoc quod est Filius, plenitudo est divinitatis Patris, ita ut Filius totus sit Deus. Hinc cum æqualis Deo esset, non rapinam arbitratus est Deo æqualem esse¹. Similiter, quia Filii divinitas et species seu forma nullius alius quam Patris est, hoc ipsum est quod dixit, « Ego » in Patre². » Sic « Deus in Christo erat mundum reconcilians sibi³. » Namque naturæ Patris proprius est Filius, in quo natura creata cum Deo reconciliatur. Sic ea quæ Filius agebat, opera Patris erant, quia Filius species seu forma erat Patris divinitatis, quæ ipsa opera efficiebat. Sic qui videt Filium, Patrem simul videt, quia in paterna divinitate et est et cernitur Filius; paternaque species, quæ in illo est, Patrem in eodem exhibet, atque hoc modo Pater est in Filio. Proprietas autem et divinitas, quæ ex Patre in Filio existit, Filium in Patre com-
monstrat, eundemque ab eo dividi nunquam posse ostendit. Quocirca qui audit et videt ea, quæ de Patre dicuntur, de Filio quoque dici, non quod hæc per gratiam ejus accidant naturæ, aut quatenus sit horum particeps, sed quia hoc ipsum quod est Filius, proprius est naturæ Patris fœtus: ille proculdubio optime, ut jam dixi, hæc verba intelliget, « Ego in Patre et Pater in me est⁴: » et, « Ego et Pater unum sumus⁵. » Talis siquidem est Filius qualis Pater, eo quod omnia habeat quæ Patris sunt: quo fit ut et ipse una cum Patre significetur. Nemo enim Patrem appellaverit, nisi existat Filius. Nec vero qui Deum effectorem dicit, idcirco res effectas necessario significat: siquidem opifex etiam est ante opera. Sed qui Patrem dicit, omnino cum Patre Filium quoque existere significat. Unde qui credit in Filium, in Patrem credit, quippe

¹ Philip. II, 6. — ² Joan. XIV, 10. — ³ 2 Cor. V, 19. — ⁴ Joan. XIV, 10. — ⁵ Joan. X, 30.

qui in eum credat qui proprius est naturæ Patris : atque hoc pacto una est fides in unum Deum : et ille vero qui Filium adorat et honorat , in Filio adorat et honorat Patrem , quia una est amborum divinitas. Qua de causa unus est honor unaque adoratio , qua Pater in Filio et per Filium colitur , et qui ita adorat , unum Deum adorat , quia unus est Deus , nec alius est præter eum. Cum ergo solus Pater dicitur Deus : cum item dicitur unus esse Deus , et , « Ego sum¹ ; » et , « Præter me non est » Deus² : » et , « Ego primus et ego post hæc³ : » hæc , inquam , omnia recte dicuntur , quia unus et solus et primus est Deus. Nec vero hujusmodi verbis excluditur Filius. Absit. Ipse enim est in uno , primo et solo , tanquam unius , solius et primi solum item Verbum , sapientia et splendor. Ipse item primus est , quippe qui divinitatis primi et solius plenitudo sit , totusque et plenus Deus. Itaque non ejus causa illa dicta sunt , sed ad declarandum non esse alium qualis est Pater ejusque Verbum : eamque Prophetæ mentem esse clarum manifestumque est omnibus.

VII. Verum quandoquidem impii hæc circumferentes , impie de Domino loquuntur , nobisque hujusmodi verbis obtrectant : Ecce unus et solus et primus dicitur Deus , quare ergo vos Filium Deum quoque esse contenditis ? si enim esset Deus , non diceret , « Ego solus⁴ , » neque quod , « unus est Deus⁵ : » eam ob rem operæ pretium est etiam de hujusmodi dictis pro nostra facultate disserere , ut inde omnibus pateat vere Arianos Dei hostes esse. Si igitur Filio contentio esset cum Patre , non immerito hujusmodi ille audiret voces ; et si quemadmodum David de Adonia et Absalone audivit , ita Pater Filium videret ,

¹ Exod. iii, 14. — ² Deut. xxxii, 59. — ³ Isai. xlii, 6. — ⁴ Deut. xxxii, 39. — ⁵ Deut. vi, 4.

recte item hæc verba sibi ipsi diceret et proferret, ne forte Filius, seipsum Deum dicendo, aliquos a Patre adduceret. Sed si contra se res habet, illeque qui Filium cognoscit, Patrem melius cognoscit, quem nempe illi Filius ipse patefacit: si, inquam, melius quoque in Verbo, uti dictum est, videbit Patrem: si item postquam advenit Filius, non seipsum sed Patrem honoravit, unde cuidam ad se accedenti ait, « Quid me dicis bonum? » Nemo bonus nisi solus Deus¹: » et interroganti quodnam majus mandatum esset in lege, respondit, « Audi » Israël, Dominus Deus tuus, Dominus unus est²: » turbis similiter ait, « Ego de cælo descendi, non ut faciam » voluntatem meam, sed voluntatem Patris qui misit » me³: » sic quoque docebat Discipulos, « Pater meus » major me est⁴: » et, « Qui me honorat, honorat eum » qui misit me⁵: » Quod si Filius talem se erga Patrem præbet, quid illic est contrarium, ut quis illa Scripturæ loca hoc modo velit intelligere? In primis vero, si Verbum Filius est Patris, quis præter Dei hostes adeo demens sit, ut suspicetur Deum hæc locutum esse, quo suum Verbum calumniaretur et tolleret. Non est hæc Christianorum sententia: absit. Nec enim propter Filium ista scripta sunt, sed ad falsorum deorum, qui ab hominibus ficti sunt, eversionem: idque haud absque recta ratione.

VIII. Quia enim qui falsis diis sunt addicti, a vero Deo recedunt; ideo Deus qui bonus est curamque hominum habet, cum errantes revocat, ait, « Ego Deus solus, » et, Ego sum, et, Præter me non est Deus, » aliaque id genus, cum ut ea quæ nulla sunt exploderet, tum ut omnes ad seipsum converteret. Ac quemadmodum si quis per diem et sole lucente lignum temere pingeret, in quo

¹ Luc. xviii, 19. — ² Marc. xii, 30. — ³ Joan. vi, 58. — ⁴ Joan. xix, 28. — ⁵ Joan. v, 23.

ne species quidem esset luminis, diceretque hanc imaginem causam esse lucis : quod sol animadvertenssi diceret, Ego solus sum lux dici, nec est alia lux præter me : nemo profecto hæc a sole dicta esse arbitraretur, ut suum excluderet splendorem, sed tantum illius erroris tollendi causa, qui in lignea imagine inanisque figuræ dissimilitudine objiceretur : ita similiter dixit Deus, « Ego sum, » et, Ego solus Deus, et, non est alius præter me, » ut homines a falsis diis averteret, indeque discerent verum eum esse Deum. Cæteram cum hæc Deus diceret, ea sine dubio per suum Verbum ipse dicebat, nisi forte hodierni Judæi addant ista Deum minime per suum Verbum locutum fuisse. Verum ita illa dicta sunt, quantumvis furant diabolici viri. Nam Verbum Domini factum est ad Prophetam, hæcque audita sunt. Quod si ejus erat Verbum, ac per ipsum hæc dicebantur, nihilque est quod vel dicat vel faciat Deus, nisi in Verbo : non igitur propter ipsum dicta ista sunt, o Dei hostes, sed propter aliena, et quæ ab ipso non sunt. Etenim, ut in eodem insistamus exemplo, si sol illa verba protulisset, non his utique dictis indicasset se splendorem suum extra se habere, sed potius lumen suum in splendore esse ostendens, errorem illum refellisset. Nec ergo pariter dicta illa sunt ad excludendum Filium, neque propter illum, sed ad confutandum mendacium. Hinc Deus initio mundi nusquam illis est usus vocibus, cum Adamo loqueretur, quamvis Verbum, per quod omnia facta sunt, cum illo esset. Nec enim tum his opus erat, cum nondum idola fuerant inventa. Postea autem quam homines a veritate defecerunt, sibi que deos ad arbitrium conflexerunt, tunc ad falsos deos exterminandos verba hujusemodi fuere necessaria. Mihi vero liceat etiam addere, illa ante hæreticorum insaniam dicta esse, ut inde exploratum

haberent, eum quem extra Patris naturam Deum fingunt, non esse verum Deum, neque solius primique imaginem et filium.

IX. Quocirca etsi Pater solus verus Deus dicitur, non profecto dicitur ad repudiandum eum qui dicit, « Ego » sum veritas¹, » sed ad illos rejiciendos qui natura veri non sunt, qualis ipse est Pater ejusque Verbum. Sic enim Dominus ipse statim conjunxit, « Et quem misisti » Jesum Christum.² » Qui si res esset creata, non certe conjunxisset, nec se cum suo creatore numerasset. Quæ enim societas vero cum non vero? Cum igitur se cum Patre conjunxerit, utique hoc facto declaravit se naturæ Patris esse, nosque docuit vere se ex vero Patre esse genitum. Idem docuit Joannes, ut et ipse quoque didicerat, sic in Epistola scribens: « Et sumus in vero, in Filio ejus » Jesu Christo: ipse est verus Deus et vita æterna.³ » Cum item Propheta de creatione dicit, « Qui solus ex- » tendit cœlos⁴: » cumque Deus ipse ait, « Ego solus » cœlos extendi⁵; » perspicuum sane omnibus est in solo solius quoque Verbum, in quo omnia facta sunt et sine quo factum est nihil, significari. Igitur si per Verbum facti sunt cœli, dicit tamen Deus, « Ego solus, » sed cum solo intelligitur Filius, per quem facti sunt cœli: similiter ergo etiamsi dicatur, « Unus Deus, et, Ego solus, et, » Ego primus, » in uno, solo et primo simul esse Verbum, ut in luce splendorem, haud dubie est intelligendum: quod quidem de nullo alio præterquam de Verbo intelligi potest. Namque res cæteræ omnes per Filium e nihilo sunt factæ, multumque ab illo natura differunt: ipse autem Filius vere et naturaliter est ex Patre genitus. Hæc proinde verba, « Ego primus⁶, » quæ stullis adhi-

¹ Joan. xiv, 6. — ² Joan. xvii, 5. — ³ 1 Joan. iii, 20. — ⁴ Job. ix, 8. — ⁵ Isai. xlv, 24. — ⁶ Isai. xlv, 6.

bere visum est suæ hæresis propugnandæ causa, ipsorum impietatem magis redarguunt. « Ego, » inquit Deus, « primus et ego postea. » Quod si igitur velint eum, inter res se posteriores numerari, earumque primum dici, ut et illæ ipso sint posteriores, inde certe efficietur ut ipse opera solo tempore antecedit : quod quidem unum omnem superat impietatem. Sin autem hæc verba, « Ego » primus, » protulit, ut se non esse ex aliquo, nec aliquem ante se fuisse, sed se omnium esse principium et causam ostenderet, atque ut Gentilium exploderet fabulas; perspicuum quoque est Filium primogenitum appellari, non quod inter res creatas numeretur, sed ad indicandum omnium creationem et adoptionem per Filium esse effectam. Siquidem quemadmodum Pater primus est, ita et ipse primus est, quatenus nimirum imago primi est, et in eo est primus, ipseque ex Patre est genitus, in quo item omnis natura creata cum creatur tum adoptatur.

X. Verum ista illi propriis commentis conantur dissolvere. Aiunt itaque Filium et Patrem non ita unum et quid simile esse, ut Ecclesia prædicat, sed ut ipsi docent. Quia enim, inquiunt, quæ vult Pater, eadem etiam vult Filius, ejusque cogitationibus et judiciis non adversatur, sed in omnibus plane cum illo consentit, eaque sermonibus suis docet quæ Patris dogmatis et doctrinæ sunt admodum consentientia : idcirco ipse et Pater unum sunt. Hæc illa sunt quæ nonnulli eorum non tantum dicere, sed etiam scribere ausi sunt, quibus quid, quæso, absurdius et ineptius dici queat? Namque si propterea Pater et Filius unum sunt, hocque modo Patris simile est Verbum, sequitur profecto ut etiam Angeli, aliique nobis superiores spiritus, Principatus, Potestates, Throni, Dominationes, res item aspectabiles, sol, lunaque et

stellæ sint filii uti Filius, ac de iisdem dicatur illos et Patrem unum esse, singulosque Dei esse Verbum. Quæ enim vult Deus, eadem et illi volunt, nec ab ejus sententia et judicio dissentiunt, sed in omnibus creatori obediunt. Siquidem in propria gloria non permansissent, nisi quæ Pater voluit, illi quoque voluissent. Hinc ille qui non permansit, sed mente depravatus est, hæc audivit, « Quo- » modo cecidit e cœlo Lucifer, ille qui mane oriebatur¹? » Cum igitur tales illi sint, quare solus iste, Filius unigenitus, Verbum et Sapiencia est? Vel cur, si tot sunt Patris similes, solus iste imago est? Namque inter ipsos etiam homines multi reperientur qui Patris sint similes, plurimi scilicet Martyres, et ante Martyres, Apostoli et Prophetæ, atque ante istos Patriarchæ². Quin etiam complures quoque hodie Salvatoris mandatum servant, fiuntque misericordes ut Pater cœlestis, atque hisce monitis obsequuntur, « Estote itaque imitatores Dei sicut » filii dilecti : et ambulate in dilectione, sicut et Chris- » tus dilexit nos³ : » multi etiam Pauli imitatores effecti sunt ut et ille Christi. Atqui nemo tamen illorum vel Verbum aut Sapiencia, vel unigenitus Filius, vel imago est, nec ausus est dicere, « Ego et Pater unum sumus⁴, » vel, « Ego in Patre, et Pater in me est⁵ : » sed omnium quidem nomine dictum est, « Quis similis tui in diis, » Domine⁶, et, Quis similis erit Domino in filiis Dei⁷? ille autem solus vera et naturalis imago Patris esse dicitur. Nam tametsi ad imaginem quoque Dei facti fuimus, Deique imago et gloria appellamur, at non nostri causa hujusmodi nomen sumus consecuti, sed propter inhabitantem in nobis imaginem veramque Dei gloriam, quæ

¹ Isai. xiv, 12. — ² Luc. vi, 36. — ³ Ephes. v, 1. — ⁴ Joan. x, 30. — ⁵ Joan. xiv, 10. — ⁶ Psal. lxxxv, 8. — ⁷ Psal. lxxviii, 7.

ejus Verbum est, quod propter nos caro postea est factum ¹.

XI. Cum igitur ex his dilucidum sit adeo ineptam et absurdam esse illorum sententiam, certe similitudo illa et unitas ad Filii naturam est necessario referenda. Nisi enim ita intelligatur, nihil ille supra res factas habiturus est, uti diximus, neque Patris futurus est similis, sed Patris dogmatum duntaxat: immo ab ipso Patre differet, quandoquidem Pater est pater, dogmata autem et doctrina, Patris sunt. Si igitur Filius secundum dogmata et doctrinam Patri est similis, profecto ex illorum sententia Pater solo nomine Pater futurus est, nec Filius similima ejus imago erit: immo nullam plane proprietatem, nullam Patris similitudinem habere videbitur. Quæ enim similitudo vel quæ proprietas Patris in illo esse potest, qui diversus est a Patre? Namque Paulus ipse qui doctrinæ Salvatoris consimilia docebat, similis eidem natura non fuit. Errant igitur qui ita sentiunt: vereque unum sunt Filius et Pater, quemadmodum supra dictum est: atque ita Filius, Patris est similis et ex ipso Patre genitus, qualem videlicet intelligimus et cernimus filium se habere erga patrem, et splendorem erga solem. Quia enim hoc modo se habet Filius, idcirco cum agit Filius, Pater similiter agit, et cum Filius ad Sanctos accedit, Pater quoque ad illos in Filio accedit, ut ipse hisce pollicitus est verbis, « Ego et Pater veniemus, et mansio- » nem apud eum faciemus ². » Siquidem pater in imagine cernitur, et in luce splendor existit. Hinc, ut paulo ante diximus, cum Pater dat gratiam et pacem, eandem pariter dat Filius, uti Paulus in omnibus suis Epistolis significat, dum ita scribit: « Gratia vobis et pax a Deo » Patre nostro et Domino Jesu Christo ³. » Una enim

¹ 1 Cor. xi, 7. — ² Joan. xiv, 25. — ³ Rom. 1, 7.

eademque est gratia quæ a Patre in Filio datur¹; quemadmodum una est lux solis et splendoris, et sol non nisi per suam lucem illuminat². Sic item Thessalonicensibus precatur: « Ipse autem Deus et Pater noster » et Dominus Jesus Christus dirigat viam nostram ad vos³, » quibus verbis Patris et Filii unitatem servavit. Nam non dixit, « dirigant, » quasi duplex gratia a duobus nempe ab illo et illo daretur, sed, « dirigat, » ut illam a Patre per Filium dari significaret: quæ quidem impios cogere saltem erubescere, nisi erubescere nollent.

XII. Namque si non esset unitas, nec Verbum naturæ Patris proprius esset fœtus, ut lucis splendor, sed Filius a Patre natura differret, satis certe esset si solus Pater daret, cum nullam rem creatam in dandis gratiis sociam habeat Creator. Quapropter hic dandi modus signum est unitatis Patris et Filii. Nemo igitur quid a Deo et ab Angelis aut aliqua alia re creata precatus fuerit, nemoque cuiquam dixerit, Det tibi Deus et Angelus: sed quæ precamur, a Patre et Filio precamur, ob eorum unitatem unicamque donationem. Quæ enim dantur, per Filium dantur, nihilque omnino est quod non per Filium efficiat Pater: hincque certa et segura est gratia quam accipimus. Quod si Patriarcha Jacob suis nepotibus Ephraim et Manasse benedicens dixit, « Deus qui pascit me a juventute mea usque in præsentem diem. Angelus qui eruit me de cunctis malis, benedicat pueris istis⁴: » nequaquam ex hisce verbis aliquem ex creatis et qui natura sunt Angeli, cum Deo, a quo creati sunt, conjunxisse existimandus est, neque Deo altore suo dimisso benedictionem pro nepotibus ab Angelo poposcisse, sed his dic-

¹ 1 Cor. 1, 3. — ² Ephes. 1, 2 et seqq. — ³ 1 Thes. III, 11. — ⁴ Genes. XLVIII, 15.

tis, « Qui eruit me de cunctis malis, » ostendit non aliquem ex creatis Angelis, sed Dei esse Verbum, quod cum Patre in oratione consociavit, quia per ipsum Deus quos voluerit liberat. Nam cum nescius non esset illum magni consilii Angelum Patris vocari, non alium præter ipsum esse significavit, qui et benediceret et de malis erueret¹. Nec enim arbitrandum est eum voluisse, ut sibi quidem Deus, nepotibus vero Angelus benediceret : sed quem ipse ita rogabat, « Non te dimittam, nisi mihi benedixeris², » (is porro Deus erat, ut idem testatur³ : « Vidi Deum facie » ad faciem⁴) » eundem precabatur ut filiis Joseph benediceret⁵. Proprium quidem Angeli est Deo imperanti ministrare⁶ : hincque multoties scribitur prævisse ut Amorrhæum expelleret, missusque fuisse ut populum in itinere tueretur. Verum nec ista ejus sunt opera, sed Dei imperantis et mittentis, cujus est liberare quos voluerit : qua de causa non alius quam ipse Dominus Deus illi apparuit et ait : « Ecce ego tecum ero, ad te custodien- » dum quocumque ieris. » Nec item alius quam ipse Deus apparuit Laban, ejusque cohibuit insidias, cui et jussit ut ne verbis asperis cum Jacob ageret⁷. Ipse autem Jacob non alium sane quam Deum his verbis invocabat, « Erue » me de manu fratris mei Esaü, quia eum timeo⁸. » Hæc etiam ad uxores dixit : « Deus non permisit Laban ut » mihi noceret. »

XIII. Non alium quoque præter Deum precabatur David ut se liberaret : « Ad te, Domine, cum affligerer, » clamavi, et exaudisti me. Domine, libera animam » meam a labiis iniquis et a lingua dolosa⁹. » Eidem rursus gratias agens, hæc Psalmi decimi septimi verba ce-

¹ Isai. ix, 6. — ² Genes. xxxii, 26. — ³ Ibid. 30. — ⁴ Num. xxi, 21. —

⁵ Deut. ii, 26. — ⁶ Amos. ii, 9. — ⁷ Gen. xxxi, 24. — ⁸ Gen. xxxii, 11.

— ⁹ Psal. cxix, 1.

cinit, die qua Dominus eum de manu omnium inimicorum eruit: « Diligam te, Domine, fortitudo mea, Dominus firmamentum meum et refugium meum et liberator meus¹. » Paulus etiam multas passus vexationes, non alii quam Deo gratias hoc modo agebat, « Ex omnibus eripuit me Dominus, et erepturus est, in quem speravimus². » Nec item alius quam Deus Abrahamæ atque Isaac benedixit. Ipse autem Isaac Deum his verbis pro Jacob orabat, « Deus autem meus benedicat tibi, et crescere te faciat atque multiplicet, ut sis in turbas populorum, et det tibi benedictionem Abrahamæ patris mei³. » Si porro nullius alius quam Dei est benedicere et liberare: si nullus præter ipsum Dominum Jacob liberavit, quem liberatorem ipse Patriarcha pro nepotibus invocabat: perspicuum inde est eum nullum alium cum Deo in sua oratione conjunxisse præter Verbum, quod idcirco Angelum appellavit, quod solum ipsum Patris impertiat cognitionem. Simile item est quod scribit Apostolus, « Gratia vobis et pax a Deo Patre nostro et Domino Jesu Christo⁴. » Ita enim tuta erat benedictio cum ob individuan Filii et Patris naturam, tum quia unâ et eadem erat data gratia. Nam licet dederit Pater, quod tamen datur, per Filium datur. Similiter licet Filius dare dicatur, Pater est qui per Filium et in Filio dat. Hinc Apostolus ad Corinthios scribit, « Gratias ago Deo meo semper pro vobis pro Dei gratia, quæ vobis in Christo Jesu est data. » Quin etiam idem istud in luce et splendore animadvertere est. Nam quod lux illuminat, idem quoque splendor illuminat, et vicissim quod splendor illuminat, hoc lux quoque illuminat. Sic Pater videtur, cum videtur Filius, quia ipse Patris est splendor, atque hoc pacto Pater et Filius unum sunt.

¹ Psal. xvii, 1. — ² 2 Cor. i, 10. — ³ Genes. xxviii, 5. — ⁴ Rom. i, 7.

XIV. Idem autem de factis et creatis rebus nequit dici. Neque enim Patre aliquid efficiente, id etiam Angelus aliquis aut alia res creata efficit, cum nihil horum causa sit efficiens, sed omnes omnino sint res factæ, ab eo, qui solus est, separatae et disjunctæ, quæ et aliam ab ipso naturam habent, et opera sunt, neque ea quæ Deus efficit, possunt efficere, neque, uti supra dixi, Deo gratiam impertiente, eam cum illo impertire queunt: nec quis, si Angelum videret, se Patrem vidisse recte posset dicere. Nam Angeli, ut scriptum est, ministratores sunt spiritus ad ministrandum missi, qui dona, quæ ab ipso per Verbum dantur, his annunciant qui ea accipiunt¹. Hinc ipse apparens Angelus, se a Domino missum esse fatetur, uti Gabriël Zachariæ et Deiparæ Mariæ confessus est. Hinc etiam qui Angelum vidit, se Angelum non Deum vidisse novit. Vidit enim Angelum Zacharias, vidit vero Isaias Dominum: Angelum vidit Manue pater Samsonis, Deum autem Moyses intuitus est: Gedeon Angelum aspexit, at Abrahæ Deus ipse apparuit: atque adeo nec qui Deum videbat, is cernebat Angelum: nec qui videbat Angelum, is se Deum videre existimabat. Multum siquidem, immo se totis a Deo creatore res factæ natura differunt. Quod si aliquando apparente Angelo, is, qui spectator erat, Dei audiit vocem, ut in Rubo evenit: namque « Angelus Do- » mini e Rubo apparuit instar flammæ ignis, et vocavit » Dominus Moysem de Rubo dicens · Ego sum Deus Patris » tui, Deus Abraham, Deus Isaac et Deus Jacob². » Atqui non erat Angelus, Deus Abraham: sed Deus erat qui in Angelo loquebatur: unde quod quidem apparebat, Angelus erat, Deus autem in illo loquebatur. Ut enim in tabernaculo Moysi loquebatur in columna nubis: ita etiam Deus in Angelis loquens apparet; qua quidem ra-

¹ Hebr. 1, 14. — ² Exod. 3, 2; Ibid. 4, 6.

tione cum Jesu filio Nave per Angelum loquebatur¹. Quæ porro loquitur Deus, manifestum est ea illum per Verbum, non vero per alium aliquem loqui. Verbum autem, quod a Patre nec separatum est, nec Patris naturæ dissimile est aut alienum, quidquam efficit, ea ipsa sunt Patris opera, ita ut idem et unum opus efficiat, et quæ dat Filius, Patris sint quoque munera. Qui item vidit Filium, novit se, cum illum vidit, non Angelum, neque aliquem Angelis majorem, neque prorsus rem aliquam creatam vidisse, sed Patrem. Similiter qui Verbum audit, se Patrem audire novit, non secus ac ille qui splendore illuminatus, a sole se illuminari non ignorat.

XV. Idcirco enim divina Scriptura nobis hujusmodi exempla suppeditavit, ut rem ita intelligeremus, sicuti supra docuimus. Ex quibus certe cum proditores Judæos confutare, tum Gentilium calumnias facile est refellere, qui, quoniam Trinitatem colimus, multos a nobis deos agnosci aiunt et arbitrantur. Nec enim, ut etiam ex allato exemplo constat, tria principia vel tres patres inducimus, uti Marcionistæ et Manichæi: quandoquidem nec tres soles in exemplum proposuerimus, sed solem et splendorem, unamque lucem ex sole in splendore existentem. Ita unum agnoscimus principium: nec opifici Verbo diversum aliquem divinitatis modum, sed ipsam solius Dei divinitatem attribuimus, eo quod ex ipso natum sit. Verum multo æquius Ariani accusari possint multos vel etiam nullos deos admittere, quippe qui inepte contendant et Filium externum creatumque esse, et Spiritum sanctum e nihilo esse. Vel enim Verbum non esse Deum fateantur necesse est: vel si Deum esse, quia id scriptum est, inficiari non audeant, ipsumque velint naturæ Patris esse alienum; planum est multos deos propter diversam

¹ Josue. 1.

illorum naturam ab illis induci, nisi forte Deum illum nonnisi communicatione esse, uti res alias omnes, dicere non vereantur. Verum si hæc illorum est sententia, non minus impii sunt habendi, qui nempe Verbum inter res cæteras collocent; quod absit ut nobis unquam in mentem veniat. Siquidem una est divinitatis forma quæ eadem est quoque in Verbo. Unus, inquam, est Deus Pater, in seipso existens, cum in omnibus est: in Filio autem apparens, cum per res omnes pervadit: itemque in Spiritu, cum in omnibus per Verbum in ipso Spiritu agit. Sic enim unum per Trinitatem Deum esse confitemur: quæ quidem nostra sententia longe melius cum pietate congruit, quam multiformis multiplexque hæreticorum divinitas, cum unam in Trinitate divinitatem propugnemus.

XVI. Namque si non ita se res habet, sed Verbum e nihilo factum et creatum est: vel ergo non sit Deus verus, cum sit una e rebus creatis; vel si Scripturis refragari non audentes, Deum illum appellant, igitur necesse est ut duos deos admittant, unum creatorem, creatum alium, ac duobus proinde dominis serviant, uni non facto, alii facto et creato, hocque pacto duas habeant fides, unam in verum Deum, aliam in factum ab ipsisque fictum et dictum Deum. Necesse est autem eos adeo obœcætos a facto recedere, cum non factum adorant, et vicissim se a creatore avertere, cum ad creatum accedunt. Nec enim hic in illo videri potest, quippe cum alienæ et diversæ sint amborum eum naturæ tum effectus. Si igitur hæc illorum est sententia, complures profecto deos agnoscunt: huc enim devenit eorum impietas; ab uno Deo desciscunt. Cur ergo Ariani ita sentientes seipsum eum Gentilibus non annumerant, cum ipsi perinde ac Gentiles rei creatæ potius serviant, quam Deo

omnium creatori? Verum ut credulos et simplices possint circumvenire, nomen quidem Gentilis fugiunt, sed tamen similem occulte tuentur sententiam. Siquidem acutum illud dictum quod usurpare solent, Non confitemur duo non facta, non nisi ad simplicium animos in errorem inducendos excogitavere. Nam cum dicunt, « Non » confitemur duo non facta, » duos utique confitentur deos, qui diversas habeant naturas, hic factam, ille non factam. Quod si Gentiles uni non facto et multis factis serviunt, illi autem non facto et uni facto: non eos idcirco a Gentilibus credendum est dissidere. Enimvero hic quem factum dicunt, unus est ex multis: et multi quos Gentiles venerantur, eandem, ac iste unus, habent naturam, cum et iste et illi similiter sint creati. Miseri sane illi eoque magis quod tam perverse de Christo sentiendo non leve sibi ipsi damnum intulerint, utpote qui a veritate desciverint, et Christum negantes, ipsam Judæorum prodicionem sua superarint impietate, ita ut Deo invisum jam cum Gentilibus volutentur, rei creatæ diisque diversis servientes. Unus enim est Deus, non multi; unum item ejus est Verbum, non multa: nam Deus est Verbum, quod et solum paternam speciem habet¹. Hinc cum talis esset Salvator, Judæos his verbis coarguebat: « Qui misit me Pater, ille testimonium » perhibuit de me: neque vocem ejus unquam audistis, » neque speciem ejus vidistis, et Verbum ejus non habetis in vobis manens: quia quem misit ille, huic vos » non creditis². » Bene ille Verbum cum specie conjunxit, ut ostenderet Dei Verbum, imaginem, figuram, et speciem sui Patris esse, Judæosque Verbum ipsum, quod Dei species est, non recepisse, cum eum qui illis loquebatur recipere noluerunt. Hunc ipsum cum vidisset Ja-

¹ Joan. 1. — ² Joan. v, 37.

rob Patriarcha, beudictus est, et pro Jacob, Israël ab eo est appellatus, quemadmodum divina Scriptura his verbis memorat, « Sol autem ipsi exortus est, quando » transivit Speciem Dei ¹. » Hæc porro ille erat qui dicebat, « Qui vidit me, vidit Patrem ² : et, Ego in Patre » et Pater in me est ³ : et, Ego et Pater unum sumus ⁴. » Ita enim Deus unus est, unaque est fides in Patrem et Filium. Quocirca cum Verbum sit Deus, rursus sequitur ut Dominus Deus noster, Dominus unus sit, quippe qui secundum naturæ proprietatem proprius et individuus sit unius Filius.

XVII. Verum nec his frangitur Arianorum impudentia, sed sic illi respondent : « Non uti vos dicitis, sed ut » nos volumus. Nam etsi ea quæ a nobis primo fuerant » excogitata evertistis: attamen recentius aliquid invenimus, quod hujusmodi est. Ita scilicet Pater et Filius » unum sunt, et ita Pater est in Filio, et Filius in Patre, » quemadmodum nos quoque in illo existimus. Hoc » enim in Joannis Evangelio scriptum est, ubi Christus » hæc pro nobis postulare non est gravatus : *Pater sane-* » *te, serva eos in nomine tuo, quod dedisti mihi, ut sint* » *unum, sicut et nos* ⁵. Et rursus paulopost : *Non pro eis* » *autem rogo tantum, sed et pro eis qui credunt per ver-* » *bum eorum in me, ut omnes unum sint, sicut tu Pater* » *in me, et ego in te, ut et ipsi in nobis unum sint : ut* » *mundus credat, quia tu me misisti, et ego gloriam* » *quam dedisti mihi, dedi eis, ut sint unum, sicut et nos* » *unum sumus, ego in eis et tu in me, ut sint perfecti* » *in unum, et ut cognoscat mundus, quia tu me misis-* » *ti* ⁶. Quibus illi innixi verbis, sic subdole assumunt : » Si quemadmodum nos in Patre unum esicimur, ita et

¹ Gen. xxxii, 31. — ² Joan. xiv, 9. — ³ Joan. x, 50. — ⁴ Deut. vi, 4. — ⁵ Joan. xvii, 11. — ⁶ Ibid. 20.

ille et Pater unum sunt, hocque modo ipse est in Patre; cur vos ex his ejus verbis, « *Ego et Pater unum sumus,* » et, *ego in Patre et Pater in me est,* cum proprium et » similem naturæ Patris esse concluditis? Siquidem necesse est vel nos etiam naturæ Patris proprios esse, vel illum alienum esse, sicuti nos alieni sumus. » En quæ illi effutiant. Ego vero nihil aliud in tanta illorum perversitate perspicio, præter inconsideratissimam temeritatem diabolicamque dementiam. Videntur enim perinde ac Diabolus dicere, in cælum ascendemus, similes Altissimo erimus: quippe qui ea, quæ gratis donantur hominibus, donantis divinitati velint esse æqualia¹. Quia enim homines filios appellari audierunt, se etiam vero et naturali filio æquales esse arbitrati sunt: qui iidem his Salvatoris verbis auditis, « ut sint unum sicut et » nos, » se iterum decipiunt, sicque seipsos futuros esse arroganter existimant, ut Filius in Patre et Pater in Filio est: nec attendunt hujusmodi cogitationem causam casus et ruinæ sui patris Diaboli fuisse.

XVIII. Itaque, ut sæpe diximus, si Dei Verbum idem ac nos est, nihilque a nobis differt, nisi solo tempore: per me licet, esto nostri similis, eundemque locum apud Patrem occupet quem nos obtinemus: nec unigenitus, nec solum Verbum vel Patris Sapiaentia appelletur, sed idem quoque nobis omnibus, utpote similibus, concedatur nomen. Par enim est horum commune esse nomen, quorum una est natura, etiamsi ætate inter se differant. Hinc homo est Adam, homo similiter Paulus, homo item qui modo gignitur: nec intervallis temporum immutari potest natura generis. Quocirca si etiam solo tempore a nobis differt Verbum, necesse omnino est nos similes ejus esse. Verum neque nos Verbum aut Sapiaentia sumus, ne-

¹ Isai. XIV, 15.

quæ Verbum creatum est aut factum. Alioquin si omnes ex uno facti sumus, quare ipsum solum est Verbum? Sed si talia eos loqui deceat, nos certe illorum impietates vel solum cogitare dederet. Etsi vero nihil opus est verba illa curiosius expendere, cum tam aperte nihil nisi pium significant, rectaque sit nostra fides: ut tamen inde etiam impios illos esse appareat, age, ex hoc ipso loco breviter, ut a Patribus edocti sumus, eorum hæresim refutare ne gravemur. Mos est divinæ Scripturæ res naturales hominibus in similitudinem et exemplum proponere, ut nimirum ex illis motus hominum, qui ex voluntate oriuntur, fiant manifesti, atque hoc pacto eorum mores vel malos vel bonos esse ostendatur. Hinc malos mores perstringit cum ait: « Nolite fieri sicut equus et mulus, quibus non » est intellectus¹; » vel cum eos, qui tales jam sunt effecti, his objurgat verbis: « Homo cum in honore esset, » non intellexit, comparatus est cum jumentis intellectu » destitutus, et similis factus est illis²: » et rursus, « Equi » salaces facti sunt³. » Salvator quoque, qualis esset Herodes hisce verbis indicavit, « Dicite vulpi illi. » Hæc item ad Discipulos aiebat, « Ecce mitto vos sicut oves in » medio luporum. Estote ergo prudentes sicut serpentes, » et simplices sicut columbæ⁴: » quibus utique verbis non nos hortabatur ut pecora, serpentes, vel columbæ natura efficeremur, cum ipse nos tales non fecerit, ac proinde id natura fieri non queat; sed ut ferinos illorum devitaremus impetus, et cognita serpentis prudentia, nos ab ipso non sineremus decipi, ad denique ut columbæ mansuetudinem amplecteremur.

XIX. Ex rebus similiter divinis exempla hominibus proponit Salvator. « Estote, *inquit*, misericordes, sicut » Pater vester cœlestis misericors est²: » et « Eritis vos

¹ Psal. xxxi, 9. — ² Psal. xlviii, 15. — ³ Jerem. v, 8. — ⁴ Luc. xiii, 32.

» perfecti, sicut Pater vester cœlestis perfectus est¹. » Hæc autem dicebat, non ut nos tales efficeremur qualis est Pater : nam id fieri nequit, cum et creati et ex nihilo facti simus. Verum quemadmodum cum ait, « Nolite fieri » sicut equus, » non nos cavere jussit ne jumenta efficeremur, sed ne eorum imitaremur feritatem : ita non ut Dei similes efficeremur, dixit, « Estote misericordes sicut » Pater, » sed ut ad ejus beneficia attendentes, quæ agimus bona, non propter homines sed propter ipsum agamus, atque ita ab ipso non ab hominibus mercedem consequamur. Ut enim tametsi unus ipse est natura Filius, verus, et unigenitus, nos tamen filii quoque efficimur, non ut ille quidem re et natura, sed vocantis duntaxat gratia : ut item quamvis homines terreni simus, dii nihilominus appellamur, non quidem sicut verus Deus ejusque Verbum, sed ut Deo id donati visum est : ita etiam, sicut Deus, misericordes efficimur, non quidem ipsi Deo exæquati, vel natura et revera benefici facti, cum non nostrum sed Dei sit benefacere; sed ut ea, quæ Deus gratis nobis tribuit, aliis absque delectu impertiamur, in omnesque prorsus beneficentiam extendamus. Siquidem ea tantum ratione, non alia, possumus ejus esse quodammodo imitatores, cum ipsius dona nobis invicem subministramus. Ut igitur ista hoc modo recte et bene intelliguntur, sic locus ex Joanne allatus aliud nihil significat. Nec enim ait, ut Filius est in Patre, ita nos in illo esse. Qui enim id fieri queat, cum ille sit Verbum et sapientia Dei, nos autem ex terra formati simus : cum, inquam, ille natura et substantia sit Verbum et Deus verus, uti scribit Joannes, « Scimus quoniam Filius Dei venit, et dedit nobis sensum ut cognoscamus verum Deum, et sumus in vero, in Filio ejus Jesu Christo : hic est verus Deus et

¹ Luc. vi, 36. — Matth. v, 48.

» vera vita¹ : » nos autem non nisi adoptione et gratia, ejusdem Spiritus facti participes, filii per ipsum efficiamur? « Quotquot, » enim inquit, « receperunt eum, » dedit illis potestatem filios Dei fieri, his qui credunt in » nomen ejus². » Hinc ille quidem est veritas, ut testatur ipse : « Ego sum veritas³, » qui idem Patrem alloquens ait : « Pater, sanctifica eos in veritate : Verbum » tuum veritas est⁴ : » nos vero sola tantum imitatione eum præditi virtute, tum filii efficiamur.

XX. Non ergo ut sui similes efficeremur, ait, « Ut » unum sicut sicut et nos, » sed ut quemadmodum ille, tanquam Verbum, est in proprio Patre, ita et nos secundum aliquam similitudinem, in ipsumque intuentes, unum inter nos animorum concordia et consensu efficiamur, nec dissideamus ab invicem, ut Corinthii, sed idem omnino sentiamus, ut in Actibus de quinque illis millibus legitur, qui omnes veluti unus erant⁵. Hinc dicitur, ut filii, non ut Filius; et dii, non ut ipse : misericordes ut Pater, non vero ut Pater. Verum ita unum, quemadmodum dictum est, sicut Pater et Filius effecti, non eo modo erimus quo Pater est natura in Filio et Filius in Patre, sed quantum per naturam et vires nobis licet aliquam inde exprimere similitudinem, discereque quam ratione unum esse debeamus, quemadmodum misericordes esse didicimus. Res enim similes cum similibus unitate quadam copulantur. Hinc universa caro genere conjungitur. At Verbum, nostri est dissimile, Patris vero simile, proindeque natura et revera unum est cum suo Patre. Nos autem, qui ejusdem sumus generis, cum ex uno omnes facti fuerimus, unaque sit omnium hominum natura, unum inter nos caritate efficiamur, qua in re Filii et Patris unitas

¹ 1 Joan. v, 20. — ² Joan. 1, 12. — ³ Joan. xiv, 6. — ⁴ Joan. xvii, 17. — ⁵ Act. iv, 52.

nobis est exemplari. Ut enim, cum mansuetudinem doceret, se ipse in exemplum his verbis proposuit, « Discite a » me, quia mitis sum et humilis corde¹; » non quidem ut ei exæquaremur, cum id fieri nequeat, sed ut in illum intuentes semper mansueti permaneremus : ita quoque, cum hic vellet veram, firmam et indissolubilem caritatem inter nos esse, se ipse in exemplum proponit, et ait, « Ut » unum sint sicut et nos, » utque in nobis individua est unitas, sic et illi individuum naturam ex nobis ediscentes, concordiam inter se servent. Tutior autem est illarum rerum imitatio quæ ad ipsam naturam pertinent, uti dictum est. Nam cum illæ perseverent et nunquam mutantur, mores autem hominum facile sint mutabiles : sane possumus, ad rem natura immutabilem contuentes, perversa fugere, atque in bonis sectandis nos ipsos optime conformare. Sic enim horum verborum, « Ut et ipsi in » nobis unum sint, » recta omnino est sententia.

XXI. Si igitur fieri posset ut nos eo modo in Patre essemus quo ipse est Filius; dicendum fuisset, « Ut et illi » in te unum sint, quemadmodum Filius est in Patre. » Atqui hoc nequaquam dixit, sed cum ait, « in nobis, » discrimen et differentiam rei indicavit, ipsum nempe in solo Patre ut solum Verbum et Sapientiam esse, nos vero in Filio, et per ipsum in Patre esse. Quibus utique dictis nihil aliud voluit significare quam hujusmodi sententiam : Ita illi nostra unitate unum sint inter se, ut nos natura et revera unum sumus : non possunt autem unum inter se esse, nisi in nobis discant unitatem. Hanc porro nostram expositionem Paulus his verbis confirmat : « Hæc autem » transfiguravi in me et Apollo, ut in nobis discatis non » supra quod scriptum est inflari². » Illa ergo dictione, « in nobis, » minime significatur nos esse in Patre, quem-

¹ Matth. xi, 29. — ² 1 Cor. iv, 6.

admodum in ipso est Filius, sed exemplum et specimen proponitur, idemque est ac si diceretur: Ex nobis discant. Ut enim Paulus Corinthiis, sic Patris et Filii unitas norma est omnibus et regula, juxta quam, naturalem Patris et Filii unitatem contemplantés, possunt discere, quoniam et ipsi modo unum inter se esse animorum consensu debeant. Quod si etiam aliter hunc Scripturæ locum defendere oporteat, hæc voces, « in nobis, » idem valent ac si diceretur, virtute Patris et Filii ut unum fiant, id ipsum dicentes. Id enim sine Deo fieri nullo modo potest¹. Hanc autem interpretationem possumus aliis Scripturæ locis comprobare, istis, exempli causa, « In Deo faciemus virtutem², » et, « In Deo transgrediar murum³, » et, « In te inimicos nostros ventilabimus cornu⁴. » Clarum est igitur nos in nomine Patris et Filii unum effectos, firmum caritatis vinculum habere posse. Hinc Dominus eandem dilatans sententiam, ait: « Et ego gloriam quam dedisti mihi, dedi eis ut sint unum, sicut et nos unum sumus⁵. » Apposite hic quoque non dixit, ut sint in te sicuti ego sum, sed, « sicut nos sumus, » qua quidem particula, « sicut, » aperte ostendit non identitatem, ut ita loquar, significari, sed imaginem et exemplar proponi.

XXII. Itaque Verbum quidem vere eandem naturam habet ac Pater: nobis autem id duntaxat licet imitarit, sicuti dictum est: unde continuo subjunxit, « Ego in eis et tu in me, ut sint perfecti in unum. » Quibus verbis majus et perfectius aliquid pro nobis poscit. Constat enim Verbum in nobis factum esse, quippe cum nostrum induerit corpus. « Et tu in me, Pater: » siquidem tuum ego sum Verbum, et proinde cum tu in me sis quia tuum

¹ 1 Cor. 1, 10. — ² Psal. LIX, 14. — ³ Psal. XVII, 30. — ⁴ Psal. XLIII, 6. — ⁵ Joan. XVII, 22.

sum Verbum : cum item sim in illis, propter corpus, cumque propter te in me hominum salus perfecta fuerit, rogo ut et ipsi unum fiant, corporis scilicet quod in me est ejusque perfectionis communione, quo et ipsi unitatem cum eo habentes, unumque in ipso effecti, perfecti reddantur, ut omnes a me veluti gestati unum sint corpus et unus spiritus, occurrantque in virum perfectum¹. Omnes enim ipsius facti participes unum efficimur corpus, qui nempe unum Dominum in nobis ipsis habemus. Cum igitur ea sit vera hujusce loci Scripturæ interpretatio, magis profecto inde redarguitur hæretica Christi hostium sententia. Nam, ut quæ fuse a nobis sunt dicta, breviter repetam; si simpliciter et absolute dixisset, « Ut sint in te unum, vel, Ut ipsi et ego in te unum » simus, aliquam saltem ex hujusmodi verbis causam » habuissent, quam et absque pudore potuissent pro- » ferre. » Verum non ita locutus est, sed hæc sunt ejus verba : « sicut tu, Pater, in me, et ego in te, ut omnes » unum sint. « Qua particula, « sicut, » procul illos abesse significat a modo quo ipse est in Patre, procul, inquam, non loco, sed natura. Siquidem nihil loco procul est a Deo : sed sola natura procul ab ipso sunt res universæ. Quocirca ut supra docui, particula, *sicut*, non indentitatem vel æqualitatem significat, sed nota est alicujus similitudinis cum re de qua agitur.

XXIII. Quin etiam idem discere possumus ex his Salvatoris verbis, « Sicut enim fuit Jonas in ventre ceti » tribus diebus et tribus noctibus : sic erit Filius hominis » in corde terræ². » Neque enim Jonas talis fuit qualis Salvator : neque Jonas in infernum descendit, neque cetus fuit infernus : præterea neque absorptus Jonas eos quos cetus absorpserat reduxit, sed solus ex ceto, Deo

¹ Ephes. iv, 15, — ² Matth. xii, 40.

jubente, egressus est. Non ergo identitatem aut æqualitatem, sed aliud et aliud particula, *sicut*, significat, similitudinemque duntaxat aliquam ob illud triduum denotat. Nec igitur ex hac Domini voce, *sicut*, intelligendum est nos ita esse posse, ut est Filius in Patre, et Pater in Filio. Nos enim, sicut Pater et Filius, unum effici-mur sententiarum et animorum concordia : Salvator vero sicut Jonas erit in terra. Sed ut Jonas Salvator non fuit, sic nec Salvator, quemadmodum absorptus est Jonas, ita ad inferos descendit : sed res omnino diversa est. Sic etiam tametsi nos unum effici-mur sicut Filius est in Patre, tamen non tales futuri sumus qualis est Filius, neque pares illi erimus : aliud quippe et aliud sumus. Quocirca particula, *sicut*, hic ubi de nobis sermo habetur, usus est, quia res natura diversæ cum ad aliquid aliud referuntur, fiunt sicut illud. Quamobrem ipse quidem Filius absolute, nullaque addita conjunctione, in Patre esse dicitur, quia hoc illi ex natura est : nos autem qui id ex natura non habemus, imagine et exemplo indigemus ut de nobis dicat, « Sicut tu in me et ego in te¹. » Cum autem, inquit, illi ita perfecti fuerint, tunc cognoscet mundus quia tu me misisti. Nisi enim venissem et eorum corpus gestassem, nullus sane illorum perfectus fuisset : sed omnes corrupti permansissent. Operare ergo in illis, Pater, et sicut mihi hoc corpus gestandum dedisti, tuum illis impertire Spiritum, ut in illo unum fiant, et in me perfecti evadant. Nam illorum perfectio argumento est Verbum tuum advenisse : ita ut mundus eos perfectos Deoque plenos videns, omnino crediturus sit me a te missum esse et advenisse. Unde enim illis perfectio accedere posset, nisi ego tuum Verbum, ipsorum corpore assumpto, homo essem factus, et opus quod mihi dedisti, Pater,

¹ Joan. xvii, 21.

perfectissem? Opus autem perfectum est, quia homines a peccato redempti, jam amplius mortui non manent, sed divini effecti, in nos intuentes, vinculum mutuae inter se caritatis in nobis habent.

XXIV. Nos itaque, quatenus allata Scripturæ verba licuit simplicius perpendere, hæc fuse disseruimus. Beatus autem Joannes breviter et longe nobis accuratius quæ sit illius loci sententia, ex Epistola sua declaraturus est, qua et pravam impiorum interpretationem refutabit, et simul docebit, quomodo nos in Deo esse possumus, et Deus in nobis : quo item pacto nos unum in ipso effici-mur, et quantum Filius natura a nobis differat; tandemque Arianos coercebit, quominus amplius sperent se ut Filium futuros aliquando esse, ne ipsos quoque hæc verba respiciant, « Tu autem homo es et non Deus¹ : » et, « Ne tu, qui pauper es, te diviti æquaveris². » Hæc sunt ergo quæ scribit Joannes : « In hoc cognoscimus » quoniam in eo manemus, et ipse in nobis : quoniam » de Spiritu suo dedit nobis³. » Itaque propter Spiritus gratiam, quæ nobis data est, et nos in illo sumus, et ille est in nobis : ac proinde cum Dei ille Spiritus sit, idcirco quando ille in nobis adest, nos, qui eundem Spiritum habemus, jure merito in Deo esse existimamur : eaque ratione Deus est in nobis. Non igitur ut est Filius in Patre, ita et nos in Patre sumus. Namque Filius non fit Spiritus particeps ut sit in Patre, neque ipse Spiritum accipit, sed eum potius omnibus impertit. Nec item Spiritus Verbum cum Patre conjungit, sed potius Spiritus hoc a Verbo accipit. Denique Filius in Patre est tanquam proprium ejus Verbum et splendor : nos autem, si quidem absit Spiritus, alieni et procul a Deo sumus ;

¹ Ezech. xxviii, 2. — ² Prov. xxiii, 4. — ³ 1 Joan. iv, 13.

sed Spiritus participes effecti, cum ipsa conjungimur divinitate, ac proinde non nostrum est nos esse in Patre, sed Spiritus qui in nobis est et in nobis manet, quamdiu scilicet eum in nobis confessione servabimus, ut idem Joannes his verbis docet: « Quisquis confessus fuerit » Jesum esse Filium Dei, Deus in eo manet, Et ipse in » Deo¹. » Quæ ergo nobis similitudo vel æqualitas est cum Filio? Vel potius an non undique maximeque a Joanne convincuntur Ariani, aliter Filium in Patre esse, et aliter nos in eodem esse, neque nos unquam sicut illum futuros, neque Verbum sicut nos esse, nisi forte, ut mos illis est, hic quoque temere contendant etiam Filium ipsum, nonnisi Spiritus participem effectum, et recte factis meruisse ut in Patre esset, quod certe vel solum cogitari absque summa impietate non potest. Namque ut dictum est, ipse dat Spiritui, et quæcumque Spiritus habet, hæc a Verbo habet.

XXV. Cum igitur de nobis dixit Salvator, « Sicut tu, » Pater, in me, et ego in te, ut et ipsi in nobis unum » sint, » non nos eosdem ac seipsum fore significavit, ut ex Jonæ exemplo probavimus; sed est postulatio qua Patrem precatur, uti scribit Joannes, ut Spiritum per se impertiat credentibus, per quem videmur et in Deo esse, et per eundem in ipso conjungi². Quia enim Verbum est in Patre, et Spiritus ex Verbo datur, nos ideo Spiritum cupit accipere, ut, cum eum acceperimus, tunc Spiritum Verbi in Patre existentis habentes, etiam nos ipsi per Spiritum, unum in Verbo et per Verbum in Patre effecti esse videamur. Id autem quod ait, « ut nos, » nihil aliud indicat quam, ut hujusmodi Spiritus gratia in Discipulos infusa, stabilis et irrevocabilis reddatur. Nempe, ut supra explicavi, id quod Verbo in Patre na-

¹ 1 Joan. IV, 15. — ² Joan. XVII, 20.

tura inest, hoc nobis per Spiritum ita vult dari ut sit irrevocabile. Quod cum non ignoraret Apostolus, ait, « Quis nos separabit a caritate Christi¹? Nam Dei dona » et gratia vocationis irrevocabilia sunt². » Itaque Spiritus est qui in Deo existit, non autem nos secundum nos. Unde quemadmodum Filii et dii efficimur ob Verbum quod in nobis habemus : ita in Filio et in Patre erimus, unumque in iisdem effecti esse existimabimur, propterea quod in nobis sit Spiritus qui in Verbo est, quod ipsum Verbum est in Patre. Quocirca cum aliquis vitio aliquo a Spiritu defecerit, illa quidem gratia apud eos qui voluerint irrevocabilis permanet, si modo ipsos postquam ceciderint pœniteat : verumtamen ille qui cecidit, non amplius in Deo est, eo quod sanctus et paracletus Spiritus, qui in Deo est, ab ipso recesserit; sed huiusmodi peccator in illo erit cuisese ipse subiecit, quod utique Saüli evenit, a quo nimirum discessit Dei Spiritus, quemque malus spiritus vexavit³. Profecto his auditis erubescere deberent Dei hostes, nec se amplius Deo æquales fingere. Verum nec intelligunt; nam, « Impius, » inquit, « scientiam non intelligit⁴ : » nec pios illi perferunt sermones, sed vel solo auditu ipsis sunt graves.

XXVI. Ecce enim illi veluti impietatibus nusquam defessi, sed non secus ac Pharao indurati, humana Salvatoris acta in Evangeliiis cernentes et audientes, Samosatensem imitati, paternæ Filii divinitatis penitus obliti sunt, temerariaque lingua fidentes, hæc rursus objiciunt : « Qui fieri potest, *inquiunt*, ut Filius sit natura » ex Patre, vel Patri secundum naturam similis, cum » ipse dicat, *Data est mihi omnis potestas*⁵; et, *Pater*

¹ Rom. viii, 35. — ² Rom. xi, 21. — ³ 1 Reg. xvi, 14. — ⁴ Prov. xix, 7. — ⁵ Matth. xxviii, 18.

» *neminem judicat, sed omne judicium dedit Filio*¹; *et,*
 » *Pater diligit Filium et omnia tradidit in manu ejus.*
 » *Qui credit in Filium, habet vitam æternam*². *Et ite-*
 » *rum : Omnia mihi tradita sunt a Patre meo : et nemo*
 » *novit Patrem nisi Filius, et cui voluerit Filius reve-*
 » *lare*³, *et rursus, Omne quod dedit mihi Pater, ad me*
 » *veniet*⁴. Tum ita ratiocinantur : Si talis natura esset
 » Filius, qualem vos affirmatis, nequaquam illi opus
 » fuisset ista accipere, sed ea natura ut Filius habuisset.
 » Quis item naturalis et vera Patris virtus esse potest is
 » qui, ubi patiendi tempus advenit, ait, *Nunc anima*
 » *mea turbata est : et quid dicam? Pater, serva me ex*
 » *hac hora : sed propterea veni in horam hanc. Pater,*
 » *glorifica nomen tuum. Venit ergo vox de cælo, et*
 » *glorificavi, et iterum glorificabo*⁵. similia rursus alibi
 » profert : *Pater, si fieri potest, transeat calix iste*⁶. *et,*
 » *Cum hæc dixisset Jesus turbatus est spiritu, et contes-*
 » *tatus est, et dixit, Amen, amen dico vobis, unus ex*
 » *vobis me traditurus est*⁷. Ex quibus ita perversi conclu-
 » dunt : Si virtus ille sive potentia fuisset, non profecto
 » timuisset, sed ipse potius aliis vim et potentiam præ-
 » buisset. Addunt item : Si natura vere et propria Patris
 » sapientia erat, cur igitur scriptum est, *Et Jesus pro-*
 » *ficiebat sapientia et ætate et gratia apud Deum et ho-*
 » *mines*⁸ : idemque cum venisset in partes Cæsareæ
 » Philippi, interrogavit Discipulos quem se esse dicerent
 » homines⁹ : cum item in Bethaniam advenisset, scisci-
 » tatus est ubinam jaceret Lazarus¹⁰ : præterea Discipulis
 » ait, *Quot panes habetis*¹¹? Quis igitur, *inquiunt, fieri*
 » potest, ut ille sit sapientia, qui in sapientia proficit,

¹ Joan. v, 22. — ² Joan. iii, 35. — ³ Luc. x, 22. — ⁴ Joan. vi, 37. —

⁵ Joan. xii, 27. — ⁶ Matth. xxvi, 39. — ⁷ Joan. xiii, 21. — ⁸ Luc. ii, 52. —

⁹ Matth. xvi, 13. — ¹⁰ Joan. xi, 18. — ¹¹ Marc. vi, 38.

» et ea nescit quæ ab aliis optat discere? Id etiam iidem
 » dicunt: Qui potest ille proprium Patris Verbum esse,
 » sine quo non fuit aliquando Pater, et per quod omnia
 » efficit, ut vestra est sententia, qui in cruce clamabat,
 » *Deus meus, Deus meus, quare dereliquisti me*¹? Sic
 » etiam precatus erat, *Glorifica nomen tuum*²: et, *Glo-*
 » *rifica me, Pater, gloria quam habui apud te, prius-*
 » *quam mundus fieret*³, Precatus item est in solitudine,
 » Discipulosque est hortatus ad orandum, ne intrarent
 » in tentationem. *Et, Spiritus quidem*, aiebat, *promp-*
 » *tus est, caro autem infirma*⁴. et, *De die et hora illa*
 » *nemo novit neque Angeli, neque Filius*⁵. Ex quibus
 » locis ita improbi argumentatur: Si, ut vos putatis,
 » semper Filius apud Patrem extitisset, diem illum mi-
 » nime ignoraret, sed tanquam Verbum cognosceret:
 » nec item a Patre derelinqueretur, qui una cum ipso
 » existeret, nec gloriam postularet, quam in Patre ha-
 » beret, nec denique prorsus precaretur, quippe qui,
 » ut Verbum, nulla omnino re indigeret. Verum quia et
 » creatus erat et una e rebus factis, hinc ita loquebatur,
 » hisque indigebat quæ non ipse habebat. Siquidem re-
 » rum creatarum proprium est his indigere quæ non
 » habent. »

XXVII. Hæc igitur sunt quæ impii insaniendo profe-
 runt. Qui quidem, cum res hujusmodi cogitent, possent
 etiam audacius interrogare, Quare omnino Verbum caro
 factum sit, tumque subjungere: Quomodo enim ille qui
 Deus erat, homo potuit fieri? Vel quomodo ille qui cor-
 poris expers est, corpus potuit gestare? Immo quin Judæos
 potius imitentur et cum Caïpha clament, Cur Christus,
 qui homo est, seipsum Deum fecit⁶? his enim et simi-

¹ Matth. xxvii, 47. — ² Joan. xii, 28. — ³ Ibid, xvii, 5. — ⁴ Matth.
 xxvi, 41. — ⁵ Marc. xiii, 32. — ⁶ Joan. x, 31.

libus sermonibus Judæi olim obstrepebant, cum hæc viderent, quæ nunc Ariani legentes, nolunt credere, sed ad blasphemias delapsi sunt. Si quis igitur Judæorum et Arianorum verba inter se velit conferre, is facile perspiciet illos in eandem omnino infidelitatem incurrere, paremque eorum impietatem et audaciam, ac communem illis contra nos esse pugnam. Nam Judæi quidem aiebant : Qui fieri potest ut ille qui homo est, Deus sit? Ariani vero : Si Deus verus est ex Deo, quo pacto potuit fieri homo? Judæi præterea scandalum patiebantur, hujusmodique cavillabantur verbis : si Filius Dei esset iste, crucem non tolerasset. Ex adversa autem parte Ariani hæc nos interrogant : Quare asseverare audetis illum proprium naturæ Patris Verbum esse, qui corpus quod pati possit habet? Judæi item Dominum necandum quærebant, quod Deum, suum esse Patrem diceret, eique se parem faceret, cum se ea agere quæ ille agit testaretur. Eadem quoque est Arianorum doctrina, illum nempe neque parem esse Deo, neque Deum proprium ac naturalem Verbi Patrem esse : quin etiam illos, qui ita sentiunt, ad necem perquirunt. Insuper is erat etiam Judæorum sermo : « Nonne hic est Filius Joseph, cujus » nos patrem et matrem novimus? Quomodo igitur dicit, » priusquam Abraham fieret, ego sum, et de cælo descendi¹? » Judæis consentiunt Ariani, atque ista pariter decantant : Qui fieri potest ut ille sit Verbum vel Deus, qui dormit, ut homo, qui flet et interrogat? Scilicet utrique humanas propter affectiones, quibus pro carnis, quam induit, conditione se subiecit Salvator, Verbi proprietatem et divinitatem rejiciunt.

XXVIII. Cum igitur stulta ejusmodi doctrina tota sit Judaïca, atque ex proditore Juda exorta; vel ergo

¹ Joan. vi, 42; Ibid, viii, 53.

palam illi fateantur se Caïphæ et Herodis Discipulos esse, nec Judaïsmum Christianismi titulo occultent, sed corporeum Salvatoris adventum penitus, ut supra diximus, negent : ea enim est propria illorum hæresis sententia : vel si, tum ut Constantio non displiceant, tum illorum gratia quos deceperunt, Judæorum ritus palam amplecti et circumcidi non audent, desinant ergo eadem ac Judæos loqui. Convenit enim eos ab illorum mente discedere, quorum nomen refugiunt. Enimvero nos Christiani sumus, o Ariani, nos, inquam, Christiani sumus, propriumque nostrum est Evangelia de Salvatore recte intelligere, non autem cum cum Judæis lapidibus percutere, si ipsum de sua divinitate et æternitate loquentem audiamus, neque scandalum vobiscum pati, ob humilia verba quibus ut homo utitur. Quapropter si vos Christiani quoque esse optatis, Arii insaniam deponite, vestrasque aures impiis maledictis sordidatas, piis abluite sermonibus, exploratumque sit vobis statim atque Ariani esse destiteritis, Judæorum quoque perversitatem dimissuros, foreque ut tenebris dissipatis lux veritatis vobis continuo affulgeat, nec nos jam amplius calumniaturi sitis, quasi duo æterna agnoscamus : vos quippe ipsi intelligetis Dominum verum et naturalem Dei Filium esse, nec tantummodo æternum esse agnoscere, sed etiam simul cum æternitate Patris existere. Alia siquidem sunt quæ æterna quoque dicuntur, quorum tamen ipse effector est : nam Psalmo vigesimo tertio scriptum est, « Tollite portas, principes, vestras, et elevamini portæ æternæ ¹. » Verum est autem hæc ab illo facta esse : quapropter si ille rerum æternarum opifex est, quis nostrum jam in dubium vocaverit ipsum esse ante res hujusmodi æternas? At vero non tam ob æternitatem cognoscitur Dominus, quam quod

¹ Psal. xxiii, 7.

Dei Filius est. Quia enim est Filius, hinc a Patre separabilis non est, neque fuit unquam cum non esset, sed semper fuit, cumque sit imago et splendor Patris, æternitatem quoque Patris possidet. Itaque qua quidem ratione convicti fuerint male illa Scripturæ loca intelligere quæ obtendebant, ex his quæ supra paucis disputata sunt disci potest : quod autem etiam ea, quæ nunc ex Evangeliiis opponunt, futilia admodum ac levia sint, facile perspicere est, si in primis quis sit Christianæ fidei scopus perceperimus, eoque tanquam regula utentes, lectioni Scripturæ divinitus inspiratæ, ut monet Apostolus, attenderimus ¹. Hunc enim cum ignorarent Dei hostes, a via veritatis aberravere, et in lapidem offensionis offendere, ea sapientes quæ sapere non oportet ².

XXIX. Hic igitur scopus et character est sanctæ Scripturæ, uti sæpe diximus, nempe ut duo de Salvatore demonstret, illum scilicet Deum semper fuisse, et Filium esse, quippe cum sit Patris Verbum, splendorque et sapientia, ipsumque postea propter nos, carne ex Virgine Dei para Maria assumpta, hominem factum esse. Atque hunc quidem scopum per universam divinitus inspiratam Scripturam inculcari deprehendere est, quemadmodum testatur ipse Dominus his verbis : » Scrutamini « Scripturas, quia illæ sunt quæ testimonium perhibent « de me ³. » Verum ne, omnia loca adducendo, multus hac in re probanda videar, ea, quæ sequuntur, vice omnium afferre satis fuerit. Hæc igitur sunt Joannis verba : « In principio erat Verbum, et Verbum erat « apud Deum, et Deus erat Verbum : hoc erat in prin- « cipio apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt, et « sine ipso factum est nihil ⁴. » Deinde : « Et Verbum

¹ 1 Tim. iv, 6. — ² Rom, ix, 32, ³ — Joan, v, 39. ⁴ — Joan 1, 1.

« caro factum est, et habitavit in nobis, et vidimus
 « gloriam ejus, gloriam quasi unigeniti a Patre¹. » Pau-
 lus autem ita scribit : « Qui cum in forma Dei esset,
 « non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo,
 « sed semetipsum exinanivit, forma servi accepta, in
 « similitudinem hominum factus, et figura inventus ut
 « homo. Humiliavit semetipsum, factus obediens usque
 « ad mortem, mortem autem crucis². » Ex his porro,
 si quis eadem ratione universam Scripturam perlus-
 trare voluerit, clare percipiet quare initio Pater illi
 dixit : « Fiat lux, *et*, Fiat firmamentum³, *et*, Faciamus
 « hominem⁴ : » cur item eum in fine sæculorum in
 mundum miserit, non ut mundum judicaret, sed ut
 mundus per ipsum salvus fieret : similiter cur scriptum
 sit : « Ecce Virgo concipiet et pariet Filium, et voca-
 « bunt nomen ejus Emmanuel, quod est interpretatum,
 « nobiscum Deus⁵. »

XXX. Qui igitur divinam Scripturam legerit, discat
 quidem verba ex vetere Testamento, sed ex Evangelio
 attendat Dominum hominem factum esse. Nam,
 « Verbum, inquit, caro factum est, et habitavit, in
 « nobis. » Homo, inquam, factus est, non autem in
 hominem venit. Id enim scire etiam necesse est, ne
 forte in hujusmodi sententiam deflectentes impii, aliquos
 decipiant, illique existiment, quemadmodum olim Ver-
 bum in unumquemque Sanctorum descendit, ita etiam
 in hominem venisse, ut eum sanctum redderet, et in
 ipso appareret, uti in aliis contigit. Si enim ita se res
 haberet, et in homine tantummodo apparuisset : nihil
 sane esset quod admirationem posset movere, nec
 qui eum videbant, obstupefacti dixissent : Undenam

¹ Joan. 1, 14. — ² Philip. 11, 6. — ³ Gencs. 1, 5, 6, 26. — ⁴ Joan. III, 17
 — ⁵ Matth. 1, 23.

iste est? et, Cur tu homo cum sis, teipsum facis Deum¹? Audire siquidem illi consueverant, « Factum est Verbum Domini ad singulos Prophetas². » Nunc autem postquam Dei Verbum, per quod omnia facta sunt, etiam Filius hominis fieri non renuit, seque ipsum humiliavit, servi forma accepta: ideo crux Christi Judæis est scandalum, nobis autem Christus Dei virtus et Dei sapientia est³. Nam « Verbum, » ut ait Joannes, « caro factum est⁴. » Siquidem mos est Scripturæ sacræ hominem carnem appellare. Hinc apud Joëlem Prophetam dicitur: « Effundam de Spiritu meo in omnem
« carnem⁵. » Item Daniel Astyagi dixit: « Ego idola
« manufacta non colo, sed Deum viventem, qui cœlum
« et terram creavit, et in omnem carnem dominatum
« habet⁶. » Hic enim, ut et Joel, hominum genus carnis nomine significat.

XXXI. Olim igitur ad singulos Sanctos factum est Verbum, eosque, qui ipsum digne susceperunt, effecit sanctos: nec tamen cum illi nascerentur, dictum est ipsum hominem factum esse, nec cum paterentur, passum esse. Cum autem in fine sæculorum ad destruendum peccatum ex Maria prodiit, (ita enim Patri visum est suum mittere Filium factum ex muliere⁷, factum sub lege) tunc dictum est ipsum carne assumpta hominem factum esse, atque pro nobis in ea esse passum, ut ait Petrus: « Christo igitur pro nobis passo in carne⁸, « ut scilicet planum fieret, omnesque crederemus eum ipsum, qui semper Deus fuit, et eos, ad quos accessit, sanctos effecit, omniaque juxta Patris voluntatem administrat, propter nos hominem postea factum fuisse, atque, ut loquitur Apostolus⁹, divinitatem corporaliter

¹ Joel. xix, 9. — ² Joan. x, 53. — ³ 1 Cor. i, 24. — ⁴ Joan. i. — ⁵ Joel. ii, 28. — ⁶ Dan. xiv, 4. — ⁷ Gal. iv, 4. — ⁸ 1 Petr. iv, 3. — ⁹ Coloss. ii, 9.

in carne habitasse, quod idem est ac si diceret; cum Deus esset, proprium habuit corpus, quo ut instrumento utens, homo propter nos factus est. Hinc quæ carnis sunt propria, illi attribuuntur, quia nempe in ea existebat: sic ergo dicitur esurire, sitire, pati, laborare, et similia quæ ad carnem pertinent. At quæ propria Verbi erant opera, ut mortuos ad vitam revocare, cæcis visum restituere, hæmorroisam sanare, per proprium præstabat corpus. Proinde Verbum proprias carnis infirmitates portabat, quia caro sua erat: et vicissim caro divinitatis operibus faciendis inserviebat, quia in illa erat, quippe quæ Dei corpus esset. Aptè autem Propheta voce, « portavit¹, » usus est, nec dixit, Infirmitates nostras sanavit, ne extra corpus esse, illudque duntaxat sanare, uti semper fecit, videretur, atque iterum homines morti obnoxios relinqueret². Verum nostras infirmitates nostraque peccata ipse portat, ut omnibus evidens sit et hominem propter nos eum esse factum, et corpus, quod in illo nostra peccata portabat, proprium ipsius esse. Nihil autem ei nocuit peccata nostra suo corpore in lignum tulisse, ut ait Petrus: at nos homines propriis affectionibus liberati sumus, et Verbi justitia repleti³.

XXXII. Hinc cum caro pateretur, extra eam non erat Verbum, quæ causa est cur ejus esse passio dicatur. Cum item ipse Patris opera divine efficeret, extra ipsum non erat caro, sed in ipso corpore hæc efficiebat Dominus. Idcirco enim factus homo aiebat⁴: « Si Patris
« mei opera non facio, mihi credere nolite: sin autem
« facio, si mihi credere nolitis, operibus saltem cre-
« dite, ut cognoscatis Patrem in me esse, et me in

¹ Isai. lxxv, 4. — ² Matth. viii, 17. — ³ 1 Pet. ii, 24. — ⁴ Joan. x, 37.

« illo. » Certe cum opus fuit socrum Petri febris laborantem curare, humano quidem more manum extendit, sed morbum divinitus repressit¹. Similiter cum cæcum natum sanavit, humanum sputum e carne emisit, sed per lutum oculos ejus divine aperuit. In Lazaro quoque a mortuis excitando humanam quidem vocem, ut homo, edidit : sed divine, ut Deus, Lazarum ad vitam revocavit. Hæc autem idcirco ita palam fiebant, quod non specie sed revera corpus haberet. Nempe decebat Dominum, humanam carnem induentem, totam eam cum propriis affectionibus induere, ut quemadmodum proprium ejus esse corpus dicimus, ita etiam corporis affectiones, ejusdem solum propriæ esse dicerentur, tametsi ejus non attingebant divinitatem. Itaque si alterius esset corpus, illius etiam esse affectiones dicerentur : sed si Verbi caro est « (Verbum » enim « caro » factum est²) » necesse est carnis affectiones illius dici cujus ipsa caro est. Cujus porro dicuntur affectiones, quales in primis sunt, condemnari, flagellis cædi, sitire, cruci affigi, mori, aliæque corporis infirmitates, ejusdem quoque sunt tum præclare gesta tum gratia. Eam igitur ob rem congruenter et convenienter hujusmodi affectiones non alterius, sed Domini esse dicuntur, ut et gratia ab illo sit, et nullius alius, sed vere Dei cultores essemus, quippe qui nullam e rebus factis nec vulgarem aliquem hominem, sed verum et natura ex Deo genitum Filium invocemus, qui idem tametsi factus est homo, nihilominus et Dominus et Deus et Salvator est.

XXXIII. Cui porro id admirabile non videbitur, vel quis rem vere divinam esse non consenserit? Nisi enim divinitatis Verbi opera per corpus essent facta, nun-

¹ Matth. viii, 14. — ² Joan. i, 14.

quam homo divinus effectus fuisset : et vicissim nisi quæ carnis propria sunt, Verbi esse dicerentur, ab his homo non penitus fuisset liberatus. Verum si ad aliquod tempus, ut supra dixi, cessassent, rursus tamen in homine peccatum et corruptio remansisset, uti antea contigit hominibus : neque id probatu est difficile. Multi nempe sancti et ab omni peccato puri extitere : quin etiam Jeremias ab utero sanctus est effectus¹, et Joannes cum in matris utero adhuc gestaretur, ad Deiparæ Mariæ vocem lætitia exultavit². Verumtamen « Regnavit « mors ab Adam usque ab Moysen, etiam in eos, qui « non peccaverunt, in similitudinem prævaricationis « Adæ³, » atque ita homines nihilominus mortales et corrupti propriisque naturæ affectionibus subjecti permansere. Jam vero postquam Verbum homo factus est, et quæ carnis sunt, propria sibi esse voluit, hæc non amplius corpus attingunt, ob Verbum quod in ipso factum est, sed consumpta ab illo sunt, nec jam homines suas propter affectiones peccatores et mortui manent, sed Verbi virtute reviviscentes, immortales atque incorrupti perpetuo durant. Quocirca cum caro ex Deipara Maria nascitur, ipse tamen natus esse dicitur, quo donante alii nascuntur ut sint, ut scilicet nostrum ipse ortum in se transferat, hincque nos non jam, ut terra sola, in terram revertamur, sed tanquam cum cœlesti Verbo conjuncti, in cœlos ab ipso perducamur. Similiter igitur haud absque ratione alias corporis affectiones in seipsum transtulit, ut videlicet, non jam ut homines, sed ut proprie ad ipsum Verbum pertinentes, æternæ vitæ participes redderemur. Nec enim deinceps, ut in priori origine, in Adam morimur, sed nostra origine omnibusque carnis infirmitatibus in Verbum ip-

¹ Jerem. 1, 5. — ² Luc. 1, 44. — ³ Rom. v, 14.

sum translatis, e terra excitamur, soluta peccati maledictione, ejus merito, qui in nobis, nostri gratia, maledictio factus est, idque admodum convenienter. Nam quemadmodum nos omnes, ut qui ex terra sumus, in Adam morimur: ita ex aqua et spiritu sursum regenerati, omnes in Christo vita donamur, quasi caro non jam terrestris, sed Verbum et ipsa effecta esset ob ipsum Dei Verbum, quod nostri causa caro factum est.

XXXIV. Ut autem accuratius cognosci possit naturam Verbi pati nihil posse, carnisque infirmitates propter carnem ipsi attribui, haud ab re erit beatum Petrum audire: dignus siquidem testis est cui de Salvatore dicenti fides habeatur. Sic ergo in Epistola scribit: « Christo igitur » pro nobis carne passo¹. » Proinde cum esurire dicitur et sitire, laborare, ignorare, dormire, flere, postulare, fugere, nasci, calicem deprecari, ac denique quæcumque carnis propria sunt, de singulis recte dici possit: Christo igitur carne pro nobis esuriente et sitiente, seque ignorare dicente, colaphis cæso, et laborante pro nobis carne: exaltato item, nascente, crescente, carne; timente et latente, carne; ac dicente similiter, « Si fieri potest, tran- » seat a me calix iste², » vapulante et accipiente, pro nobis carne: in cæteris demum similibus rite addi queat, « pro nobis carne. » Idcirco enim et ipse Apostolus dicit, « Christo igitur passo, » non divinitate, sed, « pro nobis » carne, » ut illæ affectiones non propriæ Verbi naturæ, sed carnis naturæ propriæ esse agnoscerentur. Nemini igitur hæc humana sint scandalo, sed omnes potius agnoscamus Verbum quidem pro naturæ suæ conditione nihil pati posse, sed propter carnem unam induit ista illi attribui, quia nempe hæc carnis propria sunt, ipsumque corpus Salvatoris est proprium. Quocirca ille quidem, nullis

¹ 1 Pet. ix, 1. — ² Matth. xxvi, 59.

ex natura sua obnoxius affectionibus, sicuti est permanet, nec ab his læditur, sed eas potius delet et exterminat : homines autem, ipsis affectionibus in illum, qui earum expers est, veluti translatis et deletis, iis et ipsi liberi pariter in perpetuum fiunt, quemadmodum his verbis Joannes docet : « Et scitis quod ille apparuit, ut peccata nostra tolleret, et peccatum in eo non est ¹. » Quæ cum ita sint, nullus certe locus hæretico relinquitur hoc modo obtrectandi : quare caro quæ natura mortalis est reviviscit? Quod si reviviscit, cur non iterum esurit et sitit, et patitur, mortalisque manet, cum ex terra sit facta? Quomodo vero quod illi naturale est ab ea discessit? Tunc enim caro ad hujusmodi nugacem hæreticum posset respondere : Ego quidem ex terra sum secundum naturam mortalis, sed postea Verbi caro facta sum, quod meas affectiones, tametsi earum expers, portavit, hisque ipsa libera effecta sum, nec jam deinceps illis servio ob Dominum qui me ab iisdem liberavit. Nam si me reprehendis quod a naturali corruptione fuerim liberata ; vide ne etiam reprehendas, quod Dei Verbum meam servitutis formam acceperit. Ut enim Dominus induto corpore homo est factus; ita nos homines per Verbi carnem assumpti, divini ab eo efficimur, æternæque vitæ hæredes in posterum sumus.

XXXV. Hæc primum expendere necesse fuit, ut si Dominum viderimus, sui corporis instrumento, aliquid divinæ agentem aut dicentem, meminerimus eum, cum Deus sit, ista efficere. Si vero rursus eundem viderimus humano more loqui et pati, non ignoremus illum, carne induta, factum esse hominem, sicque illa et agere et loqui. Si enim quod utriusque proprium est perceperimus, et utraque ab uno agi consideraverimus et intellexerimus,

¹ 1 Joan. III, 5.

recta profecto erit fides nostra, nec unquam futurum est ut erremus. At si quis his quæ a Verbo divine fiunt conspectis, ejus corpus negaverit : vel si ea quæ corporis propria sunt intuitus, corporeum Verbi adventum ausus fuerit inficiari, aut ex humanis gestis abjecte de Verbo senserit, isti non secus ac Judaïco cauponi, vinum cum aquam miscenti, crux scandalum erit, idemque, « Gentili » similis, prædicationem stultitiam esse censebit¹ : quod » jam Dei hostibus Arianis accidit, qui nimirum ob humanos Salvatoris actus, creatum eum esse arbitrati sunt². » Quidni igitur etiam ob divina illius opera, ejus corporis procreationem negaverint, seseque deinceps Manichæis adjunxerint? Verum vel saltem sero illi quidem discant Verbum carnem esse factum : nos autem fidei scopum retinentes, agnoscamus eorum, quæ male illi intelligunt, rectam esse significationem. Nam hæc dicta, « Pater diligit Filium, et omnia dedit in manu ejus³ : » et, « Omnia mihi tradita sunt a Patre meo⁴ : » et, « Non possum ego a meipso facere quidquam, sed sicut audio, judico⁵, » aliaque id genus nequaquam demonstrant Filium aliquando ista non habuisse. Qui enim fieri possit, ut ea quæ Pater habet, ille non semper habuerit, qui solus natura Verbum et Sapientia Patris est : cujus item hæc sunt verba : « Omnia quæ habet Pater, mea sunt⁶, » et, quæ mea sunt, Patris etiam sunt? Si enim quæ Patris sunt, sunt quoque Filii, hæcque semper Pater habet, perspicuum sane est ea quæ Filius habet, cum eadem sint Patris, semper in illo esse⁷. Non igitur ista commemorabat, quasi ea aliquando non habuerit : sed quod Filius, qui ea, quæ habet, semper habet, ipsa a Patre habet.

¹ Isai. 1, 22. — ² 1 Cor. 1, 25. — ³ Joan. III, 35. — ⁴ Matth. XI, 27. —

⁵ Joan. V, 30. — ⁶ Joan. XVI, 15. — ⁷ Joan. XVII, 10.

XXXVI. Ne quis enim Filium omnia, quæ habet Pater, habere intelligens, ex summa illa similitudine, quæ absque ulla est differentia, et ex identitate, ut hoc verbo utar, eorum quæ habet, eo impietatis cum Sabellio errans deveniret, ut ipsum esse Patrem arbitraretur : idcirco his est usus vocibus, « data est mihi, accepi, tradita sunt » mihi¹, » ut id solum ostenderet, se videlicet Patrem non esse, sed Patris Verbum æternumque esse Filium², qui ob suam quidem cum Patre similitudinem semper habet quæ ab eo habet³; quia vero Filius idem ipse est, idcirco ex Patre habet quæ semper habet. Quod enim hæc verba, « data est, tradita sunt, » aliaque similia, Filii divinitatem non minuunt, sed potius eum vere Filium esse argumento sint, ex iisdem illis vocabulis licet discere. Nam si omnia illi tradita sunt, primum sequitur eum alium esse ab omnibus quæ accepit. Deinde, cum omnium sit hæres; certe solus ipse quoque, Filius et proprius est Patris secundum naturam. Si enim e numero omnium esset, non ómnium profecto esset hæres : sed quilibet etiam accepisset, uti voluisset ac dedisset Pater. Quapropter cum omnia ipse accipiat, alius utique est ab omnibus, solusque est proprius Patris. Quod vero his verbis, « data » est, et, tradita sunt, » non significetur eum his aliquando caruisse, ex simili loco perspicere cæteraque inde licet intelligere. Ait nempe Salvator ipse : « Sicut Pater » habet vitam in semetipso : Sic dedit et Filio vitam habere in semetipso⁴. » Nam cum dicit, *dedit*, se non sese Patrem declarat : particula autem, *Sic*, utitur, ut naturalem Filii cum Patre similitudinem et proprietatem significet. Si igitur fuit aliquando cum Pater non haberet ea quæ habet : nullum dubium est quin etiam fuerit aliquando Filius, cum illa non haberet. Nam ut Pater habet,

¹ Matth. xxviii, 18. — ² Joan. x, 18. — ³ Matth. xi, 27. — ⁴ Joan. v, 26,

ita et Filius. Verum si id impium dictu est, e contrario autem pium est affirmare, semper Patrem habuisse, an non perabsurdum est, Filio asseverante quemadmodum Pater habet ita et Filium habere, illos nihilominus contendere non ita sed aliter habere? Utique Verbum magis fide dignum est, proindeque omnia quæ se a Patre accepisse testatur, ea semper habens, a Patre habet. Porro Pater illa a nemine habet, sed Filius habet a Patre. Nam, ut splendoris exemplo utar, si ipse splendor ita loqueretur: Omnem locum mihi lux ad illuminandum dedit, neque ex meipso illumino, sed ut luci placet: sane hisce Verbis non indicaret se aliquando non habuisse, sed potius ea esset sententia: Ego lucis sum proprius, ejusque omnia mea sunt. Idem similiter et multo magis de Filio intelligendum est. Omnia enim Pater Filio dedit, et rursus idem Pater omnia in Filio habet. Filio item habente, eadem quoque Pater habet. Siquidem Filii divinitas, Patris est divinitas, atque ita Pater in Filio res omnes providentia gerit et administrat.

XXXVII. Hæc igitur est illorum verborum sententia. Quæ pariter de Salvatore humano more dicuntur, eorum quoque pia est significatio. Idecirco enim illa prius examinare visum est, ut, si Dominum interrogantem audierimus, ubi Lazarus jaceat ¹: et cum ubi in partes Cæsareæ venit, percontatur, « Quem me homines esse dicunt²: » et, « Quot panes habetis³: » et, « Quid vultis ut faciam vobis: » ex his quæ explicavimus ista etiam recte, possimus intelligere, minimeque, ut Dei hostes Ariani, scandalum patiamur ⁴. » Itaque primum ab impie sentientibus requirendum est, undenam eum ignorare arbitrentur? Nec enim eum, qui interrogat, necesse est ignorare de quibus interrogat: verum licet etiam scientem de

¹ Joan. xi, 34. — ² Matth. xvi, 15. — ³ Marc. vi, 58. — ⁴ Matth. xx, 5a

his quæ cognoscit sciscitari. Certe ipse Joannes Christum interrogantem, Quot panes habetis, non ne scientem sed scientem agnoscit, hinc enim ait : « Hoc autem dicebat tentans Philippum; ipse enim sciebat quid esset facturus ¹. » Quod si noverat quid faceret, non igitur nesciens sed inscientem interrogabat. Hoc autem ex loco alia possumus intelligere Nec enim ignorans Dominus interrogabat, ubinam intelligere jaceret Lazarus, neque, quem ipsum homines dicerent, sed hoc quid ipsum quod interrogabat cognoscens, sciensque esset facturus: atque ita facillime acutum illorum sophisma diluitur. Quod si in eo, quod interrogare dicitur velint insistere, audiant nullam in divinitate ignorantiam esse, sed proprium esse carni signorare, uti dictum est. Quod quidem verum esse comperies, si observes quo pacto Dominus qui interrogavit ubi jaceret Lazarus, ipse non præsens sed procul absens dixerit Lazarum mortuum esse, quove in loco mortuus esset. Et vero ille ipse, quem ignarum esse existimant, is est qui cogitationes prænoscit Discipulorum, et quæ in singulorum corde geruntur quidque sit in homine accurate novit: et quod majus est, solus ipse Patrem cognoscit et dicit: « Ego in Patre et » Pater in me est. »

XXXVIII. Itaque in omnibus perspicuum est ignorantiam ad carnem pertinere, ipsum autem Verbum, quatenus Verbum est, omnia, prius etiam quam oriantur, cognoscere ². Nec enim eo quod homo factussit, Deus esse desiit: neque quia Deus est, id quod humanum est fugit: absit; sed potius Deus cum esset, carnem assumpsit, et cum esset in carne, carnem ipsam divinam reddidit. Nam quemadmodum in ipsa interrogabat, ita in eadem mortuum excitavit, omnibusque aperte indicavit eum qui mortuis vitam et animam restituit, multo magis

¹ Joan, vi, 6. — ² Joan, xiv, 11.

res omnes occultas optime nosse. Sciebat igitur ubi jaceret Lazarus, sed tamen sciscitatus est. Id autem fecit sanctissimum Dei Verbum, quod omnia nostri causa sustinuit, cum ut hoc modo nostram ignorantiam portans, nobis solius veri sui Patris cognitionem impertiret, tum ut nos doceret seipsum propter nos ad omnium salutem missum esse, qua gratia nulla certe major possit esse. Illa igitur Salvatoris verba quæ Ariani objiciunt, « Data est mihi potestas ¹, » et, « glorifica Filium tuum, » ut hunc Petri locum, « Data est illi potestas ², » eadem prorsus ratione explicamus. Dicimus nempe ista omnia propter corpus eum humano more loqui. Nam licet nulla re indigeret, accepisse tamen dicitur quæ ut homo accepit, ut nimirum tanquam Domino accipiente, et dono in ipso consistente, stabilis gratia permaneret. Purus enim homo his quæ accepit spoliari potest, ut ex Adamo clarum qui scilicet quæ acceperat perdidit. Quocirca ut gratia auferri non posset, eamque constanter homine conservarent, proprium ille sibi vult esse, collatum in nos beneficium; seque, ut hominem potestatem accepisse testatur, quam semper habet ut Deus, et ait, « Glorifica me, » qui alios glorificat, ut nimirum carnem his rebus egentem se habere significaret. Unde illa accipiente, quandoquidem ipsa accipiens in eo est, qua assumpta factus est homo, idcirco quasi ipse esset qui acciperet, dicitur accipere.

XXXIX. Si igitur, ut sæpius dictum est, Verbum homo non factum est : esto secundum vos proprium Verbi accipere, gloria egere, et ignorare. Sed si Verbum factum est homo, uti revera est, propriumque sit hominis accipere, egere, et ignorare, cur dantem quasi accipientem cogitamus? cur illum, qui aliis necessaria

¹ Matth. xxviii, 18. — Joan. xvii, 1.

suppeditat, indigere suspicamur? cur denique Verbum a Patre ut imperfectum et egens dividimus, humanumque genus gratia privare audemus? Enimvero si ipsum Verbum, quatenus Verbum est, per seipsum accepisset et glorificatum fuisset: si item secundum divinitatem, sanctitatem esset adeptum, ac revixisset; quæ spes, quæso, hominibus posset esse? Nudi enim timidi que et mortui, quales erant, remanerent, nullamque eorum quæ Filio data sunt haberent communionem. Quid porro Verbum advenit et caro factum est? Si ut hæc acciperet quæ accepisse dicit; vacuum igitur his antea erat, omninoque futurum est ut potius ipsi corpori maximas habeat gratias, quo videlicet assumpto, ista a Patre accepit, quæ, antequam in carnem advenisset, non habuit, ac proinde Verbum potius videbitur melius propter corpus effectum esse, quam corpus propter ipsum. Verum tota Judaica est ejusmodi sententia. At si Verbum venit ut hominum genus redimeret, atque ut sanctos illos et divinos redderet, caro factum est: (hujus enim gratia caro factum est) cui nondum exploratum est ea quæ, cum caro factum est, se accepisse testatur, non propter seipsum, sed propter carnem se accepisse significare? Siquidem per ipsum a Patre datæ, ad illam pertinebant carnem, in qua ille ipse erat qui ista loquebatur. Videamus autem quænam petebat, et quæ tandem illa sunt quæ se accepisse dixit, ut saltem ita illi erubescant. Gloriam igitur petebat, aiebatque, « Omnia mihi tradita sunt ¹: post suam item resurrectionem se omnem accepisse potestatem affirmat ². Atqui antequam dixit, « Omnia mihi » tradita sunt ³, » omnium erat dominus: quippe cum omnia per ipsum facta sunt, et unus esset dominus, per quem omnia. Similiter cum gloriam postularet, domi-

¹ Joan. xvii, 1. — ² Luc. x, 22. — ³ Matth xxviii, 18. — ⁴ Joan. 1, 3.

nus utique gloriæ et erat et est, uti Paulus testatur : « Si » enim cognovissent, nunquam dominum gloriæ crucifixissent ¹. » Habebat siquidem quam hujusmodi posebat verbis ² : « Gloria quam habui, priusquam mundus » esset, apud te ³.

XL. Potestatem pariter, quam post resurrectionem accepisse dicit, habuit etiam priusquam eam acciperet, suamque ante resurrectionem. Etenim ipse per seipsum Satanam sic increpabat, « Recede a me, Satana ⁴ : » suis item Discipulis potestatem adversus illum dedit, cum illis reversis ait : « Videbam Satanam sicut fulgur de cœlo » cadentem ⁵. » Verum iterum ostenditur illud quod accepisse dicit, etiam habuisse priusquam acciperet. Siquidem dæmones abigebat, et quæ ligaverat Satanus ⁶, ipse solvebat, ut patet in illa Abrahæ filia ⁷. Peccata item condonavit, cum Paralytico et mulieri quæ ipsius unxit pedes, dixit : « Remittuntur tibi peccata ⁸. » Mortuis præterea vitam reddidit, visumque cæco nato restituit : quæ quidem omnia efficit non præstolatus donec ea agendi acciperet potestatem, sed ut hujusmodi potestate jam præditus. Ex quibus dilucidum est quæ, ut Verbum habuit, eadem et factum hominem et postquam revixit se accepisse dicere : nempe ut homines in terris quidem, tanquam divinæ naturæ participes per ipsum effecti, potestatem adversus dæmones consequerentur, in cœlis vero, tanquam corruptione liberati, perpetuo regnare possint. Id enim generatim sciendum est nihil eorum quæ accepisse dicit, quasi ea non haberet accepisse : nam Verbum, ut pote Deus, illa semper habuit. Verum secundum humanam naturam accepisse nunc di-

¹ 1 Cor. viii, 6. — ² 1 Cor. ii, 5. — ³ Joan. xvii, 5. — ⁴ Matth. iv, 10. — ⁵ Luc. x, 19. — ⁶ Luc. x, 18. — ⁷ Luc. xiii, 16. — ⁸ Matth. ix, 6. — Luc. vii, 48.

citur, ut carne in ipso accipiente, inde in nobis quæ data sunt constanter permanerent. Nam et illud quod a Petro dictum est, « Qui accepit a Deo gloriam et honorem, sub- » jectis ipsi Angelis ¹, » eodem modo est interpretandum. Quemadmodum enim, ut homo, sciscitabatur, et Lazarum, ut Deus, a mortuis excitabat : ita hæc vox, » accepit²; » de humana natura dicta est : Angelorum autem subjectio, Verbi divinitatem demonstrat.

XLI. Tandem ergo quiescite, a Deo invisī, Verbumque deprimere desinite, neve ejus divinitatem, quæ eadem est Patris, adimere velitis, ut pote quem indigentem esse et ignorantem existimatis, ne vestra commenta, ut olim Judæi lapides, in Christum jaciatis. Nec enim ista ad Verbum quatenus Verbum est pertinent, sed hominum propria sunt. Enimvero quemadmodum illo conspuente, manum extendente, et Lazarum vocante, ipsa miracula, tametsi per corpus fierent, non hominis, sed Dei esse dicimus : ita cum humana in Evangelio de Salvatore narrantur, debemus ad naturam eorum quæ referuntur attendere, perspicereque hæc Dei aliena esse, nec proinde ejus divinitati sed humanitati esse attribuenda. Nam etsi Verbum caro factum est, propriæ nihilominus sunt carnis affectiones; et vicissim quamvis caro in Verbo divine gestatur, gratia tamen et virtus Verbi est. Itaque Patris opera per carnem efficiebat, sed nihilominus carnis affectiones in illo exhibebantur, ut cum sciscitatus est, et Lazarum ad vitam revocavit : cum item matrem his verbis increpavit, « Nondum venit hora ³, » et tamen continuo aquam in vinum convertit. Siquidem verus Deus in carne, et vera caro erat in Verbo. Idcirco ex operibus quidem se Filium Dei, suumque ostendebat

¹ 2 Petr. 1, 17. — ² 1 Petr. III, 22, — ³ Joan. II, 4,

Patrem : sed ex carnis affectionibus se verum corpus habere, illudque proprium sui esse probabat.,

XLII. Quæ cum ita sint, jam, si placet, hunc locum expendamus, « De die autem illo vel hora nemo scit » neque Angeli neque Filius¹. » Illi enim hisce in verbis, quanquam hic ignari admodum et cæci, certissimum suæ hæresis argumentum consistere arbitrantur. Ego vero cum hæreticos hæc obtendere, iisdemque sese instruere conspicio, Gigantes mihi videre videor qui rursus bellum Deo inferre audeant. Nempe cœli et terræ Dominus, per quem omnia facta sunt, ab illis de die et hora illa judicatur : et Verbum cui omnia nota sunt, ab illis accusatur tanquam qui diem illum ignoret : Filius denique qui Patrem ipsum cognoscit, diei horam nescire dicitur; quibus quid stultius dici, vel quæ par insania possit esse? Per Verbum omnia facta sunt, tempora, tempestates, nox, dies, res omnes creatæ : et tamen opifex, opus dicitur ignorare? Certe ipsa lectionis series horam et diem illam a Filio Dei cognosci docet, quantumvis Arianos præcipites agat sua inscitia. Siquidem ille qui dixit, « neque Filius, » idem ipse Discipulis quæ diem illum antecedere debeant enarravit hujusmodi verbis : Hæc et hæc futura sunt, deinde sequetur finis². Atqui ille qui ea quæ diei illi præcurrunt novit, diem quoque ipsum, qui prædicta est secuturus, sine dubio cognitum habet. Namque si horam illam non nosset, neque ea quæ ipsam antecedant posset significare, utpote ignarus quandonam futura illa hora esset. Enimvero quemadmodum si quis domum vel urbem aliquam ignorantibus indicare volens, ea quæ ante domum vel urbem occurrunt referret, omnibusque enarratis diceret, « Deinde statim urbs vel domus occur-

¹ Marc. xiii, 32. — ² Matth. xxiv, 3.

» ret; » haud dubie nosset ille ubinam domus vel urbs extaret. Nisi enim cognosceret, nec illa, quæ ante ipsas occurrunt, auderet indicare, ne videlicet locorum ignoratione audientibus procul divertendi causa foret, vel ipse in re significanda insciens erraret. Ita, quandoquidem Dominus ea, quæ diei illi et horæ præcurrent, edicit, fatendum sane est accurate illum nosse, nulloque modo ignorare quandonam illa hora diesve immineat.

XLIII. Cur autem quod probe sciebat, tunc non aperte dixerit Discipulis, curiosius inquirere nemo debet, cum ille tacuerit. « Quis enim cognovit sensum Domini, » aut quis consiliarius ejus fuit¹? Cur vero, cum sciret, dixerit nihilominus, « neque Filius novit, » neminem fidelium arbitror ignorare eum propter carnem ut hominem ita esse locutum. Nec enim hujusmodi defectus ad Verbum pertinet, sed ad humanam naturam, cujus ignorantia propria est. Quod quidem facile intelligi poterit, si quis sincero animo, quandonam quibusve hæc dixerit Salvator, velit perpendere. Non scilicet ista dixit, quando cœli per ipsum facti sunt², non quando Verbum apud ipsum Patrem omnia componebat, neque priusquam homo fieret, sed cum Verbum caro factum est. Quapropter omnia quæ ipse postquam factus est homo, humano more loquitur, ea humanæ naturæ æquum est ascribere. Nimirum Verbi proprium est res factas cognoscere, earumque tum principium tum finem non ignorare, quippe cum ejus sint opera. Novit proinde quot quamque diuturna cuncta effecerit, cumque singulorum principium et finem noscat, novit omnino generalem et communem omnium finem. Certe cum in Evangelio de se, ut homine, ita loquitur, « Pater venit hora, glorifica » Filium tuum³, » clare demonstrat se ipsam quoque

¹ Rom, xi, 54. — ² Prov. viii, 27. — ³ Joan, xvii, 1.

horam, qua omnium rerum, finis est futurus, ut Verbum, cognoscere, sed ut hominem ignorare (6). Homini enim proprium est ignorare, maximeque res hujusmodi. Verum hoc ipsum singularis Salvatoris benevolentiae et benignitatis est effectus. Quoniam enim homo factus est, ideo propter carnem ignorantem dicere non erubescit, « Nescio, ut scilicet ostendat se ut Deum scire, at secun- » dum carnem ignorare. » Itaque non dixit, « Neque » Filius Dei novit, ne divinitas ignorare videretur; » sed tantummodo, « neque Filius, » ut nimirum ignoratio, Filii ex hominibus nati esse intelligeretur.

XLIV. Hinc etiam cum idem de Angelis asseveraret, non ultra progressus dixit, neque Spiritus sanctus : sed id reticuit. Quo quidem facto duo significavit, primum, si Spiritus novit, multo magis Verbum, quatenus Verbum est, nosse, utpote a quo Spiritus ipse accipit : alterum, se, de Spiritu tacendo, aperte ostendisse de humana sua administratione se dixisse, « Neque Filius. » Cujus quidem rei argumentum est, quod, cum secundum humanam naturam dixisset, « neque Filius, » se tamen secundum divinam naturam omnia cognoscere ostenderit. Namque ab hoc ipso filio, cui diem illam ignotam esse ait, Patrem cognosci declarat. « Nemo enim, inquit, » Patrem cognoscit nisi Filius¹. » Atqui nemo est praeter Arianos, qui non fateatur, eum qui Patrem cognoscit, multo magis quidquid res creatas spectat, quod et earum finem comprehendit, compertum habere. Quod si dies illa et hora a Patre jam sit definita, perspicuum est eam per Filium fuisse definitam, eumque proinde quod ipse definierit cognoscere. Nihil enim est quod non per Filium factum sit et definitum. Ille igitur cum sit rerum omnium effector, novit profecto quales et quotas

¹ Matth. xi, 27.

quamque diuturnas esse voluerit Pater. Atqui illarum et numero et diuturnitate comprehenditur futura ipsarum mutatio¹. Præterea quæcumque Patris sunt, sunt etiam Filii, ut testatus ipse est, proindeque si Patris est diem illum cognitum habere, dubium non est quin Filio quoque perspectus sit, idque etiam ex Patre proprium ille habeat. Insuper, Filius est in Patre et Pater in Filio: unde si Pater diem et horam illam cognoscit, clarum est Filium, qui in Patre est et quæ Patris sunt novit, hanc item et diem et horam non ignorare. Rursus, si Filius vera est imago Patris, ipse autem Pater diem et horam illam novit: plane liquet Filium hac quoque in re Patris esse similem². Nec vero mirum est illum, per quem omnia facta sunt, et in quo omnia constant, res factas earumque cum proprium, tum communem finem cognoscere³: sed mirum potius est me hujusmodi illorum pro-cacitate, quæ quidem Arianorum insaniam admodum est consentanea, coactum, hanc veritatis defensionem suscepisse. Cum enim Dei Filium, æternum Verbum, inter res creatas numerant, parum certe abest quin ipsum etiam Patrem rebus creatis inferiorem dicere meditentur. Nam si is qui Patrem novit, diem et horam illam non novit, vereor ne, (quod insani illi dixerint,) rerum creatarum, immo minime rerum creatarum partis cognitio, major sit ipsa Patris cognitione.

XLV. Verum illi quidem, qui adeo impia in Spiritum proferunt, tantæ impietatis veniam expectent nullam, uti præmonuit Dominus⁴: nos autem qui Christum et amamus et in nobis gerimus, agnoscamus Verbum, non quasi ignorans, quatenus est Verbum, dixisse, « Nescio, no- » verat quippe; » sed id quod humanum est exhibens; quia scilicet et hominum proprium est ignorare, et ipse

¹ Joan. xvi, 15. — ² Joan. 1, 5. — ³ Coloss. 1, 17. — ⁴ Matth. xii, 32.

ignorantem induerat carnem, in qua cum esset, secundum eam dicebat : Nescio. Itaque postquam dixerat, « neque Filius novit, » adduxeratque in exemplum ignorantiam hominum, qui Noë ætate debebant, continuo addidit : « Vigilate itaque, quia vos nescitis qua die Dominus vester venturus sit¹. » et rursus : « Qua non » putatis hora, Filius hominis venturus est². » Ego enim similis vobis propter vos effectus, dixi : « neque Filius. » Atqui si secundum divinam naturam ignorasset, dicendum illi erat : Vigilate itaque quia nescio, et qua non puto hora : quod cum non dixerit, sed, « vos nescitis, » et, « qua non putatis, » profecto demonstravit hominum esse ignorare, propter quos, simili ipse carne assumpta, et factus homo, dicebat, « neque Filius novit. Nec enim carne noverat, licet, ut Verbum, cognosceret. Exemplum porro Noë Christi hostium impudentiam penitus confringit. Nec enim illic dixit, « Non cognovi, » sed, « Non cognoverunt donec venit diluvium³. » Enimvero homines quidem non cognoverunt : at ille qui diluvium induxit, qui et ipse Salvator erat, diem et horam noverat, qua cœli catarractas aperuit disruptisque abyssos, et Noë dixit : « Ingredere tu et Filii tui in arcam⁴. » Quod si ignorasset, non antea Noë his verbis denuntiasset : « Post septem dies ego adducam diluvium in terram⁵ » Quocirca si in die illo significando, Noë exemplo utitur, ipseque diluvii noverat diem; certe sui quoque adventus non ignorat diem.

XLVI. Quin etiam in fine parabolæ Virginum apertius declaravit, quinam sint qui diem et horam illam ignorent, cum dixit, « Vigilate itaque, quia nescitis diem » neque horam⁶. » Is nempe qui paulo ante dixerat,

¹ Matth. xxiv, 42. — ² Ibid. 44. — ³ Matth. xxiv, 59. — ⁴ Gen. vii, 1
— ⁵ Ibid. 4. — ⁶ Matth. xxv, 15.

« nemo novit neque Filius¹, » nunc non ait, « Ego nescio, sed, Vos nescitis. » Similiter igitur Discipulis de fine sciscitantibus, recte tunc secundum carnem propter corpus dixit, « neque Filius², » ut nempe doceret se, ut hominem, non nosse. Hominum quippe proprium est ignorare. Et verò si Verbum ille est, si idem ipse venturus est, si iudex et sponsus est, novit utique quando et qua hora venturus et dicturus est, « Surge qui dormis, et exurge a mortuis, et illucescet tibi Christus³. » Nam quemadmodum factus homo, cum hominibus esurit, sitit et patitur: ita pariter cum hominibus, ut homo, non novit; at cum sit in Patre Verbum et Sapientia, secundum divinitatem novit, nihilque prorsus est quod nesciat. Sic de Lazaro, ut homo interrogat, cum tamen ipse, ut eum a mortuis excitaret, progredieretur, sciretque undenam animam ejus revocaret: atqui majus aliquid est cognoscere ubinam sit anima quam ubi corpus jaceat. Verum, quatenus homo, percontabatur, ut vitam Lazaro, tanquam Deus, redderet. Sic item cum in partes Cæsareæ venisset interrogavit Discipulos, tametsi id de quo interrogabat, ante Petri responsum sciret. Etenim si Pater Petro ea quæ quærebatur Filius patefecit, non dubium est quin per Filium fuerint patefacta. « Nemo enim, » *inquit*, novit Filium nisi Pater, et Patrem nisi Filius, » et cui Filius voluerit revelare⁴. » Proinde, si Patris et Filii cognitio per Filium habetur, nullus dubitandi locus est, quin ipse Dominus qui interrogabat, id prius Petro ex Patre revelaverit, deindeque, ut homo, interrogaverit, quo demonstraret ea, de quibus secundum carnem sciscitabatur, et quæ Petrus erat dicturus, se secundum divinitatem cogita habere. Fatendum ergo est illa cognovisse Filium, qui nempe omnia et suum Patrem novit,

¹ Matth. xxiv, 56. — ² Marc. xiii, 55. — ³ Ephes. v, 14. — ⁴ Luc. x, 22.

qua Patris cognitione nihil sane majus aut perfectius esse potest.

XLVII. Et hæc quidem sufficiunt ad illos plene refellendos. Liberet tamen hæc ab illis requirere, quo evidentius sit eos et veritatis et Christi nefarios hostes esse: scilicet Apostolus secunda ad Corinthios Epistola ita scribit: « Scio hominem in Christo ante annos quatuordecim » sive in corpore, nescio, sive extra corpus, nescio, » Deus scit¹. » Quid ergo hic dicitis? Novit Apostolus quid sibi in visione contigerit, licet dicat, nescio, vel non novit? Si non novisse responderetis, videte ne erroribus assueti, in Phrygum quoque impietatem incidatis, quorum nempe sententia est Prophetas et alios Verbi administros ignorare tum ea quæ agunt, tum quæ annuntiant. Quod si nosset cum dixit, *nescio*, quippe qui Christum in seipso sibi omnia patefacientem haberet: an non revera perversus et damnatione per se dignissimus est Dei hostium animus, qui Apostolum dicentem, *nescio*, scire aiunt, et Dominum similiter dicentem, nescio, nescire contendunt? Nam si eo quod Christus in illo esset, scivit Paulus ea quæ se nescire ait: an non multo magis scit Christus, licet se nescire dicat? Itaque Christo patefaciente, noverat Apostolus quid sibi evenisset: siquidem idcirco ipse ait, « Scio hominem in Christo. » Nam qui hominem noverat, non sane ignorabat quonam modo raptus fuisset ille homo. Elizæus item qui Eliam in cœlum rapi vidit, noverat sane quomodo assumptus esset: attamen quamvis id non ignoraret, filiis Prophetarum arbitrantibus Eliam in aliquem montium a Spiritu projectum fuisse; ille, inquam, qui initio noverat quod viderat, eaque de re illos fecerat certiores, iisdem importune urgentibus et cogentibus, conticuit et abire sivit.

¹ 2 Cor. XII, 2.

Num ergo quia conticuit, nescivit? Certe scivit : sed eos, quasi rem ipse nesciret, dimisit, ut tandem persuasi, non amplius de Eliæ assumptione ambigerent. Multo igitur magis Paulus, ipse raptus, noverat etiam quonam modo raptus fuisset. Namque id ipsi Eliæ minime latuit, ita ut si quis eum hac de re interrogasset, potuisset utique narrare, quonam modo fuisset ipse assumptus. Sed tamen Paulus se nescire testatur, duas, ut ego quidem reor, ob causas. Primo, ut ipse dixit, ne quis visionum excellentia, majorem eum putaret esse quam quod videret. Deinde, quandoquidem Salvator se nescire dixerat, idem illum decebat dicere, ne servus supra Dominum et Discipulus supra magistrum esse existimaretur.

XLVIII. Qui igitur Paulo dederat ut sciret, ipse multo magis sciebat. Qui enim ea quæ illi diei præcurrunt enuntiat, novit certe, quemadmodum dixi, quandonam illa dies et hora ventura sit : et tamen, licet cognosceret, dicit, « neque Filius novit. » Cujus ergo gratia tunc dixit, nescio, quæ ipse, ut Dominus, noverat? Sane si conjectura uti licet, nostræ utilitatis causa, ut reor, id fecit. Faxit autem ipse ut hoc quod opinor verum sit. Utrobique Salvator ad nostrum attendit commodum. Nam quæ ante finem occurrent indicavit, ne, ut dixit ipse, stupore perculsi his accidentibus turbaremur, sed potius ex his secuturum finem præstolaremur. Noluit porro de illa die et hora secundum divinitatem dicere, novi : sed, ut jam exposui, secundum carnem, quæ nempe id ignorabat, ait, non novi; ne rursus eum Discipuli interrogarent, eosque ille, si reticeret, dolore afficeret, vel si diceret, præter illorum et nostrum commodum ageret. Quidquid enim facit, id totum nostri gratia est, quandoquidem et ipsum Verbum propter nos caro factum est. Propter nos igitur dixit : « neque Filius no-

» vit. » Nec vero hoc mendacium fuit : siquidem pro humana conditione, ut homo, dixit, nescio, nec permisit ut Discipuli se dicere cogerent, quippe cum hujusmodi verbo, nescio, illorum represserit percontationes. Præterea scriptum est in Actibus Apostolorum, cum Angelis inveheretur, ut homo ascendens, et carnem, quam gestabat, in cœlum efferens, idque videntes Discipuli hæc iterum ab eo quærent, quandonam finis futurus esset, et quando tu venturus es, ipsum apertius ita illis respondisse : « Non est vestrum nosse tempora et momenta » quæ Pater posuit in sua potestate¹. » Non tunc ut antea tanquam homo dixit, « neque Filius, *sed*, vestrum » non est scire. » Jam siquidem revixerat caro deposueratque mortalitatem, et divina effecta erat, ac proinde eum in cœlos ascendentem jam non decebat secundum carnem respondere, sed ut Deum docere et dicere : « Non » est vestrum nosse tempora vel momenta, quæ Pater » posuit in sua potestate : sed accipietis virtutem. » Quæ autem virtus Patris præter Filium? « Christus *enim* Dei » virtus et Dei Sapientia². »

XLIX. Noverat itaque Filius utpote qui Verbum erat, unde mihi videtur illorum verborum is esse sensus : Ego quidem novi, sed vestrum non est nosse. Idcirco enim cum in monte sederem, secundum carnem dixi, *neque Filius novit*, quia id vobis atque omnibus utile erat. Hæc siquidem et de Angelis et de Filio audire vobis conducit propter futuros impostores, ut, si ipsi dæmones, Angeli specie simulata, de fine mundi disseruerint, eis non credatis, quippe qui illum ignorent. Si item Antichristus, se ipse e mentitus, dicat, « Ego sum Christus, » atque de die illo et fine loqui aggrediatur, ut audientes decipiat, vos meæ hujusce vocis, *neque Filius*,

¹ Act. 1, 7. — ² 1 Cor. 1, 24.

memores, fidem illi denegetis. Præterea valde hominibus utile est finem et diem finis ignorare, ne, si cum cognoscerent, intermedium negligenter tempus, diesque fini proximos expectarent, ut tunc solum sibi vacarent et vigilarent. Quocirca tempus mortis singulorum reticuit, ne hujusmodi cognitione inflati homines, maximam temporis partem negligenter agerent. Utrumque ergo et omnium rerum et singulorum finem nos celavit Verbum : (nam singulorum finis, omnium quoque finis est, cum omnium finis in singulorum fine contineatur) ut, quandoquidem incertus ille est et semper a nobis expectatur, quotidie velut vocati proficiamus, ad ea quæ sunt priora nosmetipsos extendentes, et quæ retro sunt obliviscentes. Quis enim die extremi finis cognito non intermedium differret tempus¹? E contrario autem quis illo ignorato, non se quotidie debeat parare? Hinc subdidit Salvator : « Vigilate ergo quia neque vos nostis qua hora Dominus » vester venturus sit² : *et*, qua non putatis hora Filius » hominis veniet³. » Itaque ob utilitatem quæ ex hac oritur ignorantia, ita est locutus. His enim verbis nos hortatur ut semper parati simus. Vos enim, inquit, nescitis : ego vero Dominus novi quando venturus sum, quamvis Ariani me, qui Patris sum Verbum, non expectent.

L. Sic ergo Dominus, qui quid nobis expediret, melius quam nos noverat, suos Discipulos firmavit ac munivit, illique hujusmodi instructi admonitione, emendaverunt Thessalonicenses, ea in re alioquin erraturos⁴. Quando vero neque his cedunt Christi hostes, tametsi non me fugit durius illis cor esse quam Pharaoni, placet tamen illos iterum ea de re interrogare. Deus in Para-

¹ Philip. III, 13. — ² Matth. XXIV, 42. — ³ Luc. XII, 40. — ⁴ 2 Thess, II, 2.

diso percontatur, « Adam ubi est ¹ ? » Caïnum quoque ipse interrogat, « Ubi est Abel frater tuus ² ? » Quid hic itaque respondetis? Nam si eum nescire existimatis, et ideo sciscitari; cum Manichæis profecto consentitis, qui videlicet ista audent docere. Sin autem veriti ne Manichæi palam audiatis, vel inviti conceditis eum scientem interrogare; quid, quæso, absurdum aut quid mirum vobis videtur, si Filius, in quo tunc Deus interrogabat, idem, inquam, ipse Filius carne circumdatus Discipulos tanquam homo interroget? nisi forte Manichæi jam facti, illum Scripturæ locum, ubi Deus Adamum interrogat, velitis reprehendere, idque eo tantum animo, ut nova improbe excogitetis et audeatis ³. Hinc enim in omnibus convicti, Lucæ verba jam insusurratis, quæ quidem recte sunt dicta, sed a vobis perverse intelliguntur. Quænam autem illa sint afferre necesse est, ut hac etiam ratione pateat quam corruptam illi habeant mentem.

LI. Hæc igitur sunt Lucæ verba: « Et Jesus proficiebat sapientia, et ætate, et gratia apud Deum et homines ⁴. » Hic, inquam, ille locus est, ad quem quoniam offendunt, ab illis non secus ac a Sadducæis et Pharisæis sciscitandum est, quo de loquatur Lucas. Sic autem illos aggrediamur: Jesus Christus homine est ut alii omnes homines, an vero Deus est carnem gestans? Si purus homo est, ut cæteri homines; utique ut homo proficiat: quæ quidem est Samosatensis sententia, quam toto vos animo amplectimini, sed nomine tenus præ metu hominum negatis. Si vero Deus est carnem gestans, uti revera est, et Verbum caro factum est, isque, qui Deus erat, in terram descendit: quos progressus queat ille habere qui æqualis Deo existit, aut quo modo cres-

¹ Gen. III, 9. — ² Gen. IV, 9. — ³ Gen. III, 9. — ⁴ Luc. II, 52.

cere possit Filius qui semper est in Patre? Nam si is, qui est in Patre, proficere potest, quid, quæso, est ultra Patrem, ut inde possit proficere? Deinde, e re fuerit eadem hic dicere, quæ supra disseruimus cum explicarem quoniam sensu aliquid accepisse et gloriam adeptus esse diceretur. Nimirum, si homo factus profecit, ergo antequam fieret homo, perfectus non erat, ac proinde ejus perfectionis causa fuit potius caro, quam ipse, carnis. Insuper, si ille qui Verbum est proficit, quid majus potest fieri quam Verbum, Sapientia, Filius, et Dei virtus? hæc siquidem sunt ipsum Verbum, quorum si quis veluti radium posset accipere, is sane summe perfectus inter homines esset, Angelisque fieret æqualis. Etenim Angeli ipsi atque Archangeli, Dominationes Virtutesque omnes et Throni, Verbi participes effecti, faciem Patris ejus perpetuo vident. Qui ergo fieri potest ut ille qui aliis impertit perfectionem, ipse post illos proficiat? Angeli namque humanam ejus administraverunt nativitatem, et Lucæ verba post hujusmodi Angelorum administrationem prolata sunt. Qui igitur possit id vel in mentem hominis prorsus venire? Quomodo, inquam, Sapientia in sapientia profecit? Quomodo qui aliis dat gratiam, (uti Paulus suis in omnibus epistolis, hisce verbis agnoscit: « Gratia Domini nostri Jesu Christi sit cum omnibus » vobis ¹) » ipse in gratia profecit? Vel enim Apostolum mentiri contendant, vel Filium non esse sapientiam audeant affirmare. Vel si est sapientia, ut dixit Salomon, et Paulus scripsit, « Christus Dei virtus et Dei sapientia ²: » quem, quæso, progressum accepit Sapientia?

LII. Homines quidem, utpote creati, in virtute progredi et proficere possunt. Hinc Enoch translatus est,

¹ 2 Thess. II, 18 et alibi. — ² 1 Cor. I, 24.

Moyſesque crescendo perficiebatur, et Isaac proficiendo magnus eſt effectus: Apoſtolus item ad ea quæ priora ſunt ſe teſtatur extendere. Singuli ſcilicet ulteriorem ante ſe gradum quo progredierentur habuere ¹. At Dei Filius, qui quidem ſolus ipſe eſt, quoniam ſe poteſt extendere? Omnia ſiquidem, in eum contuendo, proficiunt: ipſe vero, cum ſolus ſit, in ſolo eſt Patre, a quo non ultra progreditur, ſed ſemper in eo manet. Itaque hominum eſt proficere: at Dei Filius, quia nihil quo progredieretur haberet, cum in Patre ſit perfectus, ſeipſum pro nobis humiliavit, ut nos in ejus humilitate magis creſcere poſſemus. Aliud autem nihil eſt incrementum noſtrum quam ut a rebus quæ ſenſus movent recedamus, et ad ipſum accedamus Verbum: quandoquidem et ejus humilitas nihil aliud eſt quam quod carnem noſtram accepit. Non ergo Verbum, ut Verbum, proficit, cum perfectum ſit ex perfecto Patre, nullaque omnino re egeat, ſed potius aliis proficiendi ſit cauſa. Verum hic etiam humano more dictus eſt proficere, quoniam hominum ſit proficere. Hinc caute admodum Evangeliſta ætatem cum progressionem conjunxit: ſiquidem nulla eſt Verbi et Dei ætas, ſed ætates ad corpora pertinent. Ad corpus igitur ſpectat hujusmodi progressus: eo enim proficiente, in ipſo pariter cernentium oculis proficiebat patefactio divinitatis. Quanto porro manifeſtius divinitas ſe explicabat, tanto magis apud omnes homines gratia ejus tanquam hominis creſcebat. Nam infans quidem geſtabatur, puer autem factus remansit in templo, ipſosque ſacerdotes de lege interrogavit. Senſim autem creſcente corpore, et Verbo ſeipſum in eo patefaciente, primo Petrus deinde alii eum vere Filium Dei eſſe conſitentur, quantumvis Judæi cum veteres tum novi

¹ Phillip. iii, 13.

isti ultro claudant oculos, ne videant quod hic, in sapientia proficere, non significet ipsam Sapientiam proficere, sed humanam tantum naturam in ea proficere. Siquidem « Jesus proficiebat sapientia et gratia ¹ : » vel potius, ut apposite simul et vere loquamur, ipse in seipso proficiebat. Nam « Sapientia ædificavit sibi domum ², » fecitque ut domus in seipsa proficeret.

LIII. Cæterum quænam illa est progressio, quam, uti supra dixi, gratia et divinitas hominibus a Sapientia impartita, destructo in illis peccato et corruptione, propter ipsorum cum carne Verbi similitudinem et cognitionem? Ita enim corpore ætate crescente, in illo quoque crescebat major divinitatis explicatio, omnibusque ostendebatur templum Dei ipsum esse, et Deum esse in corpore. Quod si rixari velint in eo quod « Verbum « caro factum » Jesus sit appellatus ad eumque illud dictum, « proficiebat, » referant ³ : audiant neque ea re imminui paternam lucem, quæ Filius ipse est. Verum id rursus ostendit Verbum hominem esse factum, veramque carnem habuisse. Unde, quemadmodum diximus eum carne passum esse, carne esuriisse, carne defatigatum esse : ita, et merito quidem, affirmare licet eum carne profecisse. Neque enim illa, qualemcumque diximus, progressio fiebat, quasi Verbum extrinsecus existeret : sed in illo erat et ejus dicitur caro proficiens, ut scilicet hominum progressus, propter ipsorum cum Verbo societatem, stabilis posset perseverare. Nec ergo Verbum proficiebat, nec caro erat Sapientia, sed caro facta est Sapientiæ corpus. Quocirca, uti docuimus, non Sapientia, quatenus est Sapientia, ipsa per seipsam proficiebat; sed sola humanitas in Sapientia proficiebat, humanam paulatim transcendens naturam, divina reddita,

¹ Luc. 11, 52. — ² Prov. 15, 1. — ³ Joan. 1, 14.

ipsiusque Sapientiæ facta et omnibus apparens instrumentum, quo ad agendum et elucendum ipsa uteretur divinitas. Hinc nequaquam dixit, Verbum proficiebat, sed, Jesus, quod quidem nomen Dominus factus homo accepit; ita ut ad humanam naturam progressus ille pertineat, eo quo supra explicavimus modo.

LIV. Itaque quemadmodum carne proficiente, ipse proficere dicitur ob suam cum corpore conjunctionem : ita quæ illi tempore mortis accidisse legimus, ut turbari, flere, eadem ratione interpretari oportet. Enimvero illi in omnes sese vertunt partes, suamque hæresim ex his veluti commendantes ac confirmantes, hisce nos verbis adoriuntur. Ecce, inquit, flevit et dixit, « Nunc » anima mea turbata est¹ : « rogavit item ut calix transiret² : qui ergo fieri potest ut is, qui hæc dixit, Deus sit et Verbum Patris? Ita sane, o Dei hostes : scriptum est eum flevisse, et dixisse, Turbatus sum, illa quoque verba in cruce pronunciasse, « Eloi, Eloi, lama sabac- » thani» id est, «Deus meus, Deus meus, quare dereliquisti » me³? » Rogavit etiam ut transiret calix : namque hæc fatemur scripta esse. Verum vos similiter velim vicissim respondere : necesse enim est idem ad singula quæ objicitis retorquere. Si purus homo est qui loquitur; lacrymetur utique et mortem reformidet, ut homo. Sed si Verbum est in carne : (nam eadem semper dicere, grave esse minime debet) quem ille qui Deus est timere potuit? Vel quare ille, qui vita est et alios ex morte eripit, mortem ipse pertimesceret? Vel qui fieri potuit ut is qui aiebat, Nolite timere eum qui occidit corpus, timore ipse corripere⁴? Quonam pacto ille qui Abrahæ dicebat, « Noli timere, quia ego tecum sum⁵ : »

¹ Joan. xii, 27. — ² Matth. xxvi, 39. — ³ Marc. xv, 34. — ⁴ Luc. xii, 4. —

⁵ Gen. xxvi, 24.

ille qui Moysem adversus Pharaonem corroborabat : qui filio Nave aiebat, « Fortiter et viriliter age ¹ : » quomodo, inquam, ipse Herodem et Pilatum potuit metuere? Præterea, illene qui alios ad non timendum adjuvat, (Nam, « Dominus, » inquit, « mihi adjutor, non » timebo quid faciat mihi homo²)» ipse præsides mortales homines metuebat? illene qui contra mortem venit, mortem timuit? An non absurdum et impium est contendere, eum mortem et inferos extimuisse, quo conspecto inferorum janitores tremuerunt? Enimvero si secundum vos Verbum timuit, cur cum longe ante Judæorum prædixisset insidias, non aufugit, sed quæsitus dixit : « Ego » sum ³ ? » Siquidem poterat non mori, uti his verbis docet, « Potestatem habeo ponendi animam meam, et » potestatem habeo iterum sumendi eam : » et, « nemo » tollit eam a me ⁴. »

LV. Verum hæc non naturæ Verbi, quatenus Verbum est, propria erant : sed Verbum, o Christi hostes et ingrati Judæi, in carne hæc patiente existebat. Hinc ista non ante carnem assumptam dicta sunt : sed postquam Verbum caro et homo est factum, hæc de humana natura dicta esse scriptum est. Certe ille, de quo ista scripta sunt, Lazarum a mortuis excitavit, aquam convertit in vinum, cæco nato visum restituit, et dixit, « Ego et Pater unum » sumus ⁵. » Quocirca si ex humanis ejus gestis occasionem captant humiliter et abjecte de Dei Filio sentiendi; immo vero hominem eum totum e terra non autem e cælo esse arbitrantur : cur non etiam ex divinis facti Verbum in Patre existens agnoscunt, propriamque deponunt impietatem? Illis enim licet perspicere eundem omnino esse qui illorum operum auctor est, et qui patibile

¹ Josue. 1, 6. — ² Psal. cxvii, 6. — ³ Joan. xviii, 5. — ⁴ Joan. x, 18. — ⁵ Joan. x, 50.

corpus se habere ostendit, cum illud flere, esurire, et quæ corporis propria sunt, in eo apparere permisit. Hujusmodi quippe corporis affectionibus demonstrabat se, cum Deus esset impassibilis, passibilem assumpsisse carnem : at ex operibus palam faciebat se, cum Dei Verbum esset, hominem postea factum esse, unde aiebat ¹ : Si mihi, utpote quem humano corpore amictum cernitis, credere non vultis, saltem operibus credite, ut cognoscatis me in Patre et Patrem in me esse. Plane impudentes et impii admodum esse mihi videntur Christi adversarii, qui nimirum ubi audierint, « Ego et Pater unum sumus, » sensum verborum adulterare, et Patris ac Filii unitatem dividere totis conantur viribus : cum autem flevisse, sudasse, passum esse audiunt, non corpus aspectant, sed ex his inter res creatas eum, per quem factæ illæ sunt, audent annumerare. Quid ergo adhuc illos inter et Judæos interest? Ut enim illi Dei opera impie Beelzebuli ascribebant; ita isti, quia Dominum operum illorum auctorem inter res creatas collocant, easdem ac illi pœnas pendunt inexpiabiles.

LVI. Atqui æquum fuisset illos ex his verbis, « Ego et » Pater unum sumus, » unam divinitatem et naturæ Patris proprietatem percipere; ex hac autem voce, « lacry- » matus est, » et similibus, ea corporis propria esse agnoscere, maxime cum utrobique consentaneæ rationes illis suppetant, quippe cum illa quidem de eo ut de Deo, hæc autem propter humanum ejusdem corpus scripta sint. Nec enim in eo, qui corporis expers esset, corporis proprietates fuissent, nisi corpus corruptioni obnoxium ac mortale assumpsisset. Mortalis siquidem fuit sancta Maria ex qua ejus productum corpus est; ac proinde, quoniam in corpore patiente, lacrymante, et laborante esset, ne-

¹ Joan. x, 38.

cesse fuit ut isthæc, quæ carnis propria sunt, de eo una cum corpore dicerentur. Sive igitur flevit et perturbatus est, non Verbum, ut Verbum, flebat et perturbabatur, sed id pertinebat ad carnem : sive oravit ut transiret calix, non ipsa divinitas reformidabat, sed illa affectio erat humanitatis propria, ut et voces istæ, « Ut quid dereliquisti me, » quæ ejus esse eodem, quo supra explicavimus, modo sunt intelligenda. Nam tametsi nihil patiebatur, cum Verbum patibilem non habeat naturam ; perinde tamen ac si vere pateretur, hæc ab Evangelistis scripta sunt, quia scilicet Dominus factus homo est, ac proinde ista tanquam ab homine et fiunt et dicuntur, ut videlicet ipse levatis hujusmodi carnis affectionibus, eam his redderet liberam. Quapropter nec a Patre derelinqui potuit Dominus, utpote qui in illo semper extiterit, tum antequam hæc diceret, tum cum has emitteret voces. Neque etiam fas est dicere Dominum timore perculsum fuisse, cujus metu perterriti inferorum janitores, captivos dimisere ; hincque monumenta aperta sunt, et multa Sanctorum corpora revixere, suisque apparuere¹. Taceant igitur omnes hæretici, nec affirmare audeant Dominum timuisse, quem mors ipsa, ut draco, fugit, quem dæmones metuunt, quem mare veretur, cujus causa scinduntur cœli, omnesque concutiuntur potestates. Ecce enim illo dicente, « Ut quid dereliquisti me, » demonstravit Pater se et semper, et tunc in eo fuisse. Terra enim Dominum loquentem agnoscens, statim tremuit, velum scissum est, sese sol abscondit, disruptæ petræ sunt, monumenta, ut jam dixi, sunt aperta, quique in illis jacebant mortui revixerunt : et quod imprimis mirum est, qui tum aderant eumque prius negaverant, postea his conspectis vere eum Filium Dei esse sunt confessi.

¹ Matth. xxvii, 55.

LVII. Quod autem ad id spectat quod dixit, « Si fieri » potest, transeat calix, » discite quomodo Petrum eadem dicentem his increpaverit verbis : « Non sapis quæ » Dei sunt, sed quæ hominum¹. » Siquidem hoc ipsum volebat ille quod deprecabatur et refugiebat, quippe cum eam ob rem venisset : verum ejus quidem erat id velle, ad quod scilicet ipse venerat, sed carnis erat pavere. Unde ut homo has voces protulit, ipseque utrumque dixit, ut se ostenderet et Deum esse qui vellet, et factum hominem carnem paventem habuisse, cujus gratia suam ipse voluntatem humanæ miscuit infirmitati, ut ea assumpta fidentem et audacem hominem adversus mortem redderet. En igitur rem plane admirabilem : ille nimirum quem Christi hostes præ timiditate loqui arbitrantur, hujusmodi ipse timiditate homines intrepidus et fortes reddidit. Hinc beati Apostoli hisce post eum animati vocibus, mortem contempserunt, ut etiam nihil de iudiciis curarent suis, sed audacter dicerent, « Obedire oportet » Deo magis quam hominibus². » Alii item sancti Martyres tanta fuere fidentia et fortitudine, ut se potius in vitam migrare quam mortem pati existimarent. Nonne igitur perquam absurdum est servorum Verbi constantiam admirari, ipsi autem Verbo ascribere timiditatem, per quod mortem illi despexerunt? Proinde ex invicta sanctorum Martyrum animi magnitudine clarum est non divinitatem ipsam timuisse, sed nostram timiditatem fuisse a Salvatore sublatam. Ut enim morte mortem, et humanis factis humana omnia delevit : ita illa sua timiditate nostram prostravit timiditatem, fecitque ut homines mortem non amplius reformidarent. Itaque omnia illa simul et aiebat et effliciebat. Humanæ enim naturæ erant hujusmodi voces : « Transeat calix, et, ut quid me dereli-

¹ Matth. xxvi, 39. — ² Act. v, 29.

» quisti? » Sed ipse divine efficiebat ut sol deficeret, et mortui reviviscerent. Si item ut homo aiebat, « Nunc » anima mea turbata est¹; » dixit, pariter, ut Deus, « Potestatem habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo iterum sumendi eam². » Perturbari enim carnis proprium est : sed potestatem habere animam suo arbitrio ponendi et sumendi, id utique non hominum sed potentiae Verbi proprium est. Nec enim homo sua potestate, sed naturae necessitate invitique moritur. At Dominus, qui ipse quidem immortalis est, sed mortalem assumpserat carnem, potestatem habuit, ut Deus, discedendi a corpore, illudque iterum assumendi, cum voluerit. Qua de re ita cecinit David : « Non derelinques animam » meam in inferno, neque dabis Sanctum tuum videre » corruptionem³. » Siquidem decebat carnem, quae corruptioni erat obnoxia, non amplius pro natura sua mortalem manere, sed propter Verbum, quod illam induerat, corruptionis expertem esse. Nam ut ipse, nostro accepto corpore, nostra est imitatus; ita nos, suscepto Verbo, immortalitatis ejusdem participes efficimur.

LVIII. Frustra ergo scandalum pati simulant, et vilia de Verbo sentiunt Ariani, quod ipsum perturbatum fuisse et flevisse scriptum sit. Hinc enim ne humanum quidem sensum habere videntur, quippe qui hominum ignorent naturam et proprietates, ob quas certe eo magis admirationi esse debuit, quod Verbum in hujusmodi carne fuerit, nec prohibuerit insidiatores, nec interfectores ultum sit, quamvis id facile ille potuisset, qui ab aliis mortem prohibet, et mortuos ad vitam revocat. Verum corpus suum pati permisit, quandoquidem, ut supra dixi, idcirco venerat ut carne pateretur, eoque pacto caro in posterum impassibilis redderetur et immortalis, atque, quemadmo-

¹ Joan. xii, 27. — ² Ibid. x, 18. — ³ Psal. xv, 10.

dum sæpe diximus, ut injurias cæteraque velut illo patiente, ea ad homines jam non amplius auderent accedere, sed ab ipso penitus delerentur, illique deinceps perpetuo incorrupti, tanquam templum Verbi, permanerent. Si hæc secum Christi hostes cogitassent, « Ecclesiasticum- » que scopum tanquam fidei anchoram agnovissent¹, » neutiquam circa fidem fecissent naufragium, neque adeo essent impudentes, ut his resisterent qui se lapsos conantur erigere; nec illos sibi infensos haberent, qui se ad veram pietatem amplectendam cohortantur. Sed enim, ut videtur, mala profecto res est hæreticus, penitusque corruptum et ad impietatem proclive cor habet. En namque tametsi illos quavis ex parte refellimus, ostendimusque omni prorsus intelligentia vacuos esse; tamen nullo modo erubescunt: sed quemadmodum hydra, Græcorum fabulis celebrata fera, novos dicitur serpentes, occisis prioribus, peperisse, aliisque semper producendis cum interfectore contendisse: ita illi Deo infensi et invisi, non secus ac hydræ, anima emorientes in his quæ prætendunt argumentis, Judaïcas alias stultasque sibi effingunt quæstiones, ac veluti inimicam ipsam habentes veritatem, nova semper excogitant, ut eo magis se Christi hostes esse nullis non declarent modis.

LIX. Post tot enim contra ipsos allata argumenta, quæ vel ipsum Diabolum eorum Patrem cogèrent erubescere et retro recedere, ecce nova iterum alia commenta tortuoso ex corde suo eructant, aliisque illi obstrepunt, aliis hujusmodi verba, instar culicum, insusurrant. Per nos licet, inquit, ita hæc se habeant, uti vos interpreta-
mini; rationibus et argumentis vincite: sed tamen fatendum est Filium a Patre, voluntate et arbitrio, factum esse. Sic illi, voluntatis et arbitrii nomine objecto, mul-

¹ 1 Tim. 1, 19.

tos seducunt : quæ quidem si quis e recte credentibus paulo simplicibus diceret , nullus esset suspicionis locus , sed recta mente corrigerentur verba simplicibus prolata. Quando vero hæc vox hæreticorum est , quorum verba merito suspecta sunt , et , ut scriptum est , « Impii vero » dolos administrant , » et , « Sermones eorum dolosi ¹ , » etiamsi aliquid tantum innuerint , quippe cum corruptum cor habeant : agè , istud quoque quod aiunt dispiciamus , ne forte omni ex parte convicti , vocabulum aliud recentius , velut hydræ , comminiscantur , ut subtili hujusmodi dicendi artificio et dolo suam alia iterum ratione disseminent impietatem. Siquidem ille idem omnino significat qui ait , « Voluntate factus est Filius , » ac qui dicit , « Fuit » aliquando cum non esset , et ex nihilo factus est Filius , » et res creata est. » Verum quia hæc dixisse illos jam pudet , aliis idem verbis significare subdole et versute conantur , nobisque voluntatis vocabulum , non secus ac sepiæ attramentum , objiciunt , ut et simplicium animis offundant tenebras , et ne ipsos suæ hæresis capiat oblivio. Nobis enim velim patefaciant , unde tandem illa voluntatis et arbitrii eruerint vocabula , vel quonam ex Scripturæ loco ea exprompserint impietatis inventores , quorum utique verba suspecta non absque causa habemus. Sane Pater nobis Verbum suum e cælo hujusmodi vocibus revelavit , « Illic est Filius meus dilectus ² . » Sic item per Davidem loquitur , « Eructavit cor meum Verbum bonum ³ . » Joanni quoque dicere præcepit , « In principio erat Verbum ⁴ . » Ita etiam psallit David , « Apud te est fons vitæ , et in lumine tuo videbimus lumen ⁵ . » Denique Apostolus scribit , « Qui cum sit splendor gloriæ ⁶ : » et rursus , « Qui

¹ Prov. xii, 5. — ² Matth. iii, 17. — ³ Psal. xlv. — ⁴ Joan. 1. — ⁵ Psal. xxiv, 10. — ⁶ Hebr. 1, 5.

» cum in forma Dei esset¹ : » et, « qui est imago Dei in-
» visibilis². »

LX. Ubique omnes quid sit Verbum docent, nemoque prorsus ipsum vel ex voluntate esse, vel omnino factum esse ait. Illi vero ubinam, quæso, repererunt voluntatem et arbitrium Verbo Dei antecedere; nisi forte missis Scripturis, Valentini impietatem amplexi, simulatione utantur? Nam Ptolemæus Valentini discipulus docuit Nonfacto duo esse paria, cogitationem scilicet et voluntatem, primumque cogitasse, deinde voluisse, nec quæ cogitaverit potuisse proferre, nisi cum voluntatis virtus accessisset. Hinc certe suam doctrinam mutuati Ariani, voluntatem et arbitrium Verbo volunt antecedere. Verum illi quidem Valentini propugnent errores: nos autem qui divina evolvimus oracula, dictionem, *erat*³, de Filio scriptam invenimus, audivimusque solum eum in Patre esse et Patris imaginem esse. Didicimus vero solis rebus factis voluntatem et arbitrium antecedere, quippe cum illæ natura aliquando non essent. Hæc nos docet David Psalmo centesimo decimo tertio, ubi ita canit: « Deus autem noster » in cœlo et in terra omnia quæcumque voluit fecit⁴: » et centesimo decimo Psalmo: « Magna opera Domini, » exquisita in omnes voluntates ejus⁵: » et Psalmo centesimo trigesimo quarto: « Omnia quæcumque voluit » Dominus fecit in cœlo et in terra, in mari et in omnibus abyssis⁶. » Itaque si opus ille est, et res facta atque unus ex omnibus, ipse quoque voluntate factus dicatur; ita enim opera fieri docet Scriptura. Ipse etiam Asterius, hæresis patronus, huic sententiæ assentitur sic scribens: « Nam si creatore indignum est eum volentem agere, » ejus ergo voluntas ab omnibus similiter amoveatur, ut

¹ Philip. II, 6. — ² Coloss. I, 15. — ³ Joan. I. — ⁴ Psal. cxxiii, 11. —

⁵ Psal. cx, 2. — ⁶ Psal. cxxxiv, 6

» integra illi servetur dignitas. Sin vero Deo velle conve-
 » nit, sit igitur etiam in primogenito id quod præstan-
 » tius est. Nec enim potest fieri ut uni eidemque Deo con-
 » veniat velle et nolle in rerum procreatione. » Quibus
 Sophista verbis summam complexus impietatem, cum
 nempe rem factam et genitam confundit, Filiumque
 unam esse ex omnibus rebus genitis asséverat, postea con-
 cludit congruenter dici opera voluntate et arbitrio facta
 esse.

LXI. Itaque si Filius alius est a rebus omnibus, uti
 antea probatum est, potiusque opera per eum facta
 sunt; absit ut voluntate dicatur extitisse, ne ipse eodem
 modo fiat, quo ea, quæ per ipsum facta sunt, prodie-
 runt¹. » Namque Paulus per voluntatem Dei Apostolus
 postea factus est, cum id antea non esset. Vocatio item
 nostra, cum aliquando non fuerit, nunc autem facta
 sit, antecedentem habet Dei voluntatem, et, ut idem
 Paulus loquitur, secundum propositum ejus voluntatis
 facta est². Præterea, quod per Moysen dicitur, « Fiat
 « lux, et, Producat terra, et, Faciamus hominem³, »
 signa reor esse, quemadmodum supra dictum est, vo-
 luntatis creatoris. Nam ea quidem, quæ aliquando non
 erant, sed extrinsecus postea fiunt, facere creator deli-
 berat: cum autem Verbum suum ex seipso natura gi-
 gnit, præviã nullam adhibet deliberationem. Siquidem
 in eo Pater alia, quæcumque producere statuit, facit et
 creat: uti nos etiam Jacobus Apostolus his verbis docet,
 « Volens genuit nos Verbo veritatis⁴. » Itaque Dei vo-
 luntas, quæ sive illos qui regenerantur, sive ea quæ semel
 fiunt spectat, in verbo est, quo res, prout sibi placuerit,
 facit et regenerat, ut Apostolus ad Thessalonicenses his
 verbis scribit, « Hæc est enim voluntas Dei in Christo

¹ 1 Cor. 1, 8. — ² Ephes. 1, 5. — ³ Gen. 1. — ⁴ Jacob. 1, 18.

« Jesu erga vos ¹. » Porro si his, in quo res Deus facit, idem est in quo ejus voluntas est; si item in Christo voluntas Patris est: qui fieri potest ut ipse voluntate et arbitrio factus sit? Nam si ipse secundum vos voluntate factus est, necesse est ut voluntas eum creandi in alio quodam verbo, per quod et ipse fiat, constituatur. Siquidem ostendimus Dei voluntatem non in rebus quæ fiunt, sed in illo esse per quem et in quo res fiunt. Præterea quandoquidem idem est dicere voluntate aliquem factum esse, et fuisse aliquando cum non esset; satis illis sit affirmare fuisse aliquando cum non esset, ut pudore suffusi, quod hujusmodi verbis tempora significantur, intelligant se, cum Filium voluntate factum esse dicunt, tempora similiter ante Filium extitisse significare. His enim, quæ aliquando non fuerunt, ut omnibus rebus creatis, omnino antecedit deliberatio. Si vero Verbum rerum creatarum est opifex, atque una cum Patre existit: qui illi, qui ab æternitate existit, quasi ipse antea non fuisset, queat deliberatio antecedere? Si enim antecedit deliberatio, quomodo per ipsum omnia facta sunt? Quin potius ipse quoque Filius inter res omnes numerandus erit, utpote voluntate procreatus, quemadmodum et nos Verbo veritatis facti sumus filii; ac proinde necesse est, uti dictum est, aliud quæramus verbum, per quod istud quoque sit factum, et cum omnibus, quæ Deus producere voluit, procreatum.

LXII. Si igitur est aliud Dei verbum; concedo Verbum verbo esse factum. At si aliud nullum est, uti se res habet, sed omnia per ipsum facta sunt, quæ Pater fieri voluit; an non inde liquet multiforem esse illorum versutiam? Namque veriti Verbum Dei factum et crea-

¹ 1 Thess. v, 17.

tum dicere, vel non fuisse priusquam genitum est, ipsum alia ratione creatum esse conantur ostendere, cum voluntatis nomen prætendunt, et hæc dictitant: Si voluntate non factum est, ergo necessitate et nolens Deus Filium habuit. Ecquis igitur necessitatem illi potest imponere, o sceleratissimi, qui omnia ad vestram hæresim attrahitis? Scilicet viderunt quidem quod voluntati opponitur: at quod majus et superius est, minime intellexerunt. Ut enim voluntati opponitur id quod est præter mentem: sic deliberationi antecellit et præit id quod ex natura est. Itaque domum quisque deliberans ædificat, sed filium ex natura gignit: unde id quidem quod voluntate ædificatur, fieri incipit, atque aliunde quam ab architecto est; at filius proprius est naturæ Patris foetus, neque aliunde quam ab ipso est: quapropter nec de illo deliberat, ne etiam de se ipse deliberare videatur. Quanto igitur filius re creata superior est, tanto etiam id, quod ex natura est, rei illi præstat quæ est ex voluntate. Certe æquum erat eos his auditis id quod ex natura est voluntati non adscribere. Illi vero oblitum sermonem hic esse de Filio Dei, humanas oppositiones, necessitatem scilicet et quod præter mentem est, in Deum inducunt, ut videlicet verum Dei Filium esse inficiantur. Cæteroquin nobis ipsi respondeant: Deum bonum et misericordem esse, num ipsi ex voluntate est vel non ex voluntate? Si ex voluntate; ergo cœpit bonus esse, fierique potest ut bonus non sit? Siquidem deliberandi et eligendi facultas utramque in partem propendendi vim habet, estque rationalis naturæ affectio. Quod si quia id absurdum sit, dici non potest Deus ex voluntate misericors et bonus esse, audiant quid ex ipsorum verbis sequatur: Ergo necessitate et nolens bonus est. Quis igitur necessitatem Deo imposuit? Quod si perabsurdum

est necessitatem Deo attribuere, proindeque dicendus est natura esse bonus: multo magis et verius fatendum est natura non voluntate Patrem Filii esse.

LXIII. Id præterea nobis velim edisserant: (nam ad illorum contundendam impudentiam, eos rursus placet interrogare, audacius quidem, sed tamen tuendæ piæ fidei gratia; tu autem, Domine, mihi sis, quæso, propitius.) Num Pater prius deliberavit, deinde postea quam voluit, ita existit, vel num antequam deliberaret? Par est enim eos qui talia de Filio non dubitant dicere, eadem de Patre audire, ut intelligant se sua hac temeritate ipsum quoque Patrem impetere. Quod si hanc suam de voluntate sententiam propugnare ipsi deliberantes et statuentes, Patrem ex voluntate exitisse responderint: quid igitur erat antequam deliberaret, vel quid amplius habuit, uti vos dicitis, postquam deliberavit? Quod si absurda et valde inutilis est hujusmodi quæstio, nec ista fas est omnino dicere, cum satis sit vel solum nomen Dei audire ut sciamus et intelligamus eum esse qui est: an non pariter absurdum est talia de Dei Verbo cogitare, voluntatemque et arbitrium nobis objectare? Siquidem satis est vel solum Verbi nomen audire, ad sciendum et percipiendum Deum, qui non ex voluntate existit, nec item voluntate sed natura proprium habere Verbum. An non porro omnem insaniam is superat qui vel cogitet Deum deliberare, consultare, eligere, seque ipsum ad volendum adhortari, ut non sine Verbo et Sapientia sit, sed ut Verbum et Sapientiam habeat; namque de seipso consultare videtur, qui de eo quod suæ naturæ proprium est deliberat. Cum igitur valde impia sit hujusmodi sententia, congruenter pietati dicendum est res quidem factas, Dei proposito et voluntate esse procreatas, Filium vero non voluntatis

opus esse ut res creatas, sed natura proprium esse substantiæ foetum. Cum enim sit proprium Patris Verbum, non sinit aliquam ante se cogitari voluntatem, utpote cum ipse sit vivens Patris consilium et virtus, eorumque effector quæ Patri placent, quemadmodum de se ipse in Proverbiis ait, « Meum est consilium et « securitas, mea est prudentia, mea est fortitudo¹. » Ut enim quatenus est prudentia in qua cœlos præparavit, et ut item quatenus est fortitudo et virtus, (nam « Christus Dei virtus¹ ») nunc paulum variato loquendi modo dixit, « Mea est prudentia, et mea est « fortitudo² : » ita cum dicit, « Meum est consilium³, » se Patris vivens esse consilium significat, quemadmodum etiam a Propheta didicimus; eum magni consilii Angelum fieri, et voluntatem Patris appellatum esse⁴. Scilicet ita eos æquum est refellere qui humana de Deo cogitant.

LXIV. Itaque si res factæ, voluntate ac proposito conditæ sunt : si universa creata natura voluntate facta est : si item Paulus per Dei voluntatem vocatus est Apostolus⁵ : si denique nostra vocatio proposito et voluntate est facta ; omnia autem per Verbum facta sunt⁶ : haud dubie ipsum Verbum extra eorum numerum est quæ voluntate facta sunt, vel potius vivens est Patris consilium, in quo omnia illa facta sunt ; in quo et sanctus David Psalmo septuagesimo secundo gratias his verbis agebat, « Tenuisti manum dexteram meam, et in consilio tuo » deduxisti me⁷ » Qui gigitur fieri potest ut Verbum, quod consilium et voluntas Patris est, ipsum quoque voluntate et arbitrio sit productum, uti res aliæ singulæ ? nisi forte, ut jam dixi, rursus insanientes contendant ip-

¹ Prov. viii, 14. — ² Prov. iii, 19. — ³ 1 Cor. i, 24. — ⁴ Isai. ix, 6. — ⁵ 1 Tim. i. — ⁶ Ephes. i, 5. — ⁷ Psal. lxxii, 24.

sum per seipsum vel per aliquid aliud esse factum. Quidnam ergo tandem illud est per quod factum est? Aliud illi confingant verbum, et Valentini commenta amplexati, Christum alium nominent. Nihil enim ejusmodi habent Scripturæ. Verum si alium ipsi excogitaverint, certe ille quoque per aliquem fieri dicendus erit: atque adeo nobis ita ratiocinantibus, quidque ex illorum sententia sequatur excutientibus, multiformis esse apprehenditur impiorum hæresis, quæ et deorum inducit multitudinem, et in summam incidit insaniam, qua Filium et creatum et ex nihilo esse pugnantes, hanc suam impietatem aliis verbis contegunt, cum voluntatis et arbitrii prætendunt nomina, quæ quidem, cum de factis et creatis rebus sermo est, recte adhibentur. An non ergo impium est ea, quæ rerum factarum propria sunt, ipsi adscribere creatori? An non nefas dictu est voluntatem ante Verbum in Patre esse? Si enim voluntas in Patre præcedit, non ergo verum dicit Filius cum ait, « Ego in Patre¹; » aut si ipse quoque in Patre est, certe secundus in illo esse existimabitur, nec cum convenit dicere, « Ego in Patre, » cum voluntas in qua omnia facta sunt, et in qua ipse secundum vos fuit productus, prior eo sit. Nam etiamsi gloria differat, nihilominus unus est ex his quæ voluntate efficiuntur. Porro, ut antea diximus, si ita se res habet, quare igitur ille dominus est, res autem aliæ in servorum numero habentur? Nimirum Dominus ille est, quia Patris dominationi est unitus: res autem creatæ in servorum sunt numero, quia extra Patris unitatem existunt, et factæ sunt cum aliquando non essent.

LXV. Certe cum Filium volunt voluntate factum esse, quidni etiam prudentia factum esse asseverent? Nam

¹ Joan. xiv, 10.

idem esse arbitror voluntatem et prudentiam. De quo enim quis consultat, hoc idem prudentia perpendit: vicissimque, quod quis prudentia perpendit, de hoc eodem consultat et deliberat. Hinc illa Salvator mutua inter se ratione veluti germana simul his verbis copulavit: « Meum est consilium et securitas, mea est prudentia, mea est fortitudo¹. » Nam ut fortitudo et securitas idem est, cum eadem sit virtus et potentia: ita idem est prudentia et consilium, quæ ipse Dominus est. At nolunt impii Filium Verbum et vivens consilium esse: sed prudentiam, consilium et sapientiam velut habitum quemdam Deo, humano more, modo adesse modo abesse fingunt, omnemque lapidem movent, ac Valentini prætendunt cogitationem et voluntatem, ea tantum mente ut Filium separent a Patre, nec proprium illum Patris Verbum sed rem creatam esse fateantur. Hæc itaque illos audire convenit similia his, quæ olim ad Simonem Magum dicta sunt: Impietas Valentini vobiscum sit in interitum². » Quisque autem Salomoni potius credat Verbum sapientiam et prudentiam esse dicenti, cujus hæc nimirum sunt verba: « Dominus sapientia fundavit » terram, et cælos in prudentia paravit³. » Ut vero hic cælos in prudentia, ita in Psalmis Verbo Domini firmatos esse dicitur⁴. Ut porro Verbo cæli firmati sunt⁵, sic quæcumque voluit fecit, et ut Apostolus ad Thessalonicenses scribit, « Voluntas Dei in Christo Jesu est⁶. » Igitur Dei Filius ipse est Verbum et sapientia, ipse prudentia et vivens est consilium, atque in eo voluntas Patris est. Ipse veritas, lux et virtus est Patris. Quod si voluntas Dei est sapientia et prudentia, si item Filius ipsa sit sapientia: igitur qui contendit Filium voluntate factum esse,

¹ Prov. viii, — ² Act. viii, 20. — ³ Prov. iii, 19. — ⁴ Psal. xxxii, 6. — ⁵ Psal. cxxxiv, 6. — ⁶ 1 Thess. v, 18.

idem omnino est ac si diceret Sapientiam et sapientia factam esse, et Filium in filio esse effectum, ac Verbum per verbum creatum esse; quæ utique Deo divinisque ejus Scripturis maxime repugnant. Enimvero Apostolus Filium non voluntatis, sed proprium paternæ naturæ splendorem et figuram esse his verbis prædicat: « Qui » cum sit splendor gloriæ et figura substantiæ ejus¹. » Si ergo, ut supra diximus, paterna natura et substantia ex voluntate non est, liquet neque id, quod paternæ substantiæ proprium est, ex voluntate esse posse. Siquidem qualis cujusve modi fuerit beata illa natura, talem et ejusmodi necesse est esse proprium ex ipsa ortum foetum. Hinc Pater non dixit: Illic est voluntate mea factus Filius, neque, quem meo arbitrio habui Filium, sed simpliciter, « Filius meus, » et potius, « in quo mihi » complacui²; quorum quidem verborum significatio ejusmodi est: Hic est natura Filius, in quo omnium quæ mihi placent voluntas reposita est.

LXVI. Num ergo, quia ex natura non autem ex voluntate sit Filius præter voluntatem vult Filium, Patris et nolente Patre est Filius? Minime vero. Sed potius Pater atque, ut ipse loquitur, « Pater diligit Filium et omnia » ostendit illi³. » Ut enim non ex voluntate bonus esse cœpit, nec tamen contra mentem et sententiam est bonus; namque hoc ipse vult quod est: ita licet Filius ex voluntate esse non incœperit, non tamen præter voluntatem et mentem Patris est. Nam quemadmodum suam vult ipse substantiam, sic cum Filius proprius sit ejus naturæ, non præter voluntatem ejus est. Filium ergo velit et diligat Pater, eaque ratione pie quis cogitet Deum non nolle, sed velle. Etenim Filius eadem voluntate, qua cum vult Pater, Patrem ipse amat, vult et

¹ Hebr. 1, 5. — ² Matth. 11, 17. — ³ Joan. 11, 55.

honorat, unaque est voluntas quæ ex Patre in Filio existit, ita ut inde Filius in Patre et Pater in Filio conspiciatur. Nemo igitur ex Valentini sententia antecedentem inducat voluntatem, nulliusque deliberationis obtentu seipsum medium inter solum Patrem solumque Filium audeat intrudere. Siquidem insanus ille fuerit qui voluntatem et deliberationem inter Patrem et Filium collocaverit. Enimvero aliud est si dicas, Voluntate factus est, et aliud si dixeris, « Eum Pater diligit et vult, utpote qui natura proprius sui sit Filius. » Nam qui dixit, « Ex voluntate factus est, » primo illum aliquando non fuisse significat. Deinde voluntas in utramque partem propendendi vim habet, uti supra dictum est, ac proinde cogitare liceret, Patrem potuisse nolle Filium. Atqui dicere, Filium potuisse non esse, summa certe impietas et audacia est, quæ ipsam Patris naturam lacescat, si nimirum id quod proprium ejus est, potuerit non esse. Idem enim est ac si diceretur Patrem potuisse non esse bonum. Verum quemadmodum et semper et natura bonus est Pater, ita semper natura est generans. Hic autem loquendi modus, Pater vult Filium, et, Verbum vult Patrem non antecedentem denotat voluntatem, sed naturæ germanitatem, essentiæque proprietatem ac similitudinem designat. Ut enim de splendore et luce dici potest : Splendor non habet voluntatem in luce antecedentem, sed est naturalis ejus foetus, quem vult lux a qua gignitur, non voluntatis deliberatione, sed natura et veritate; ita de Patre et Filio recte dici possit : Pater amat et vult Filium, et, Filius amat et vult Patrem.

LXVII. Ne igitur voluntatis opus appelletur Filius, nec Valentini error in Ecclesiam inducatur; sed ille vivens consilium verusque et naturalis Patris foetus esse dicatur, ut

lucis splendor. Sic enim Pater ipse est locutus, « Erue-
 » tavit cor meum Verbum bonum¹ : » cui Filius his
 verbis concinit, « Ego in Patre, et Pater in me est². »
 Itaque si Verbum est in corde, ubi est voluntas? Simi-
 liter si Filius est in Patre, ubi est arbitrium? Deinde, si
 ipse est voluntas, quomodo consilium sive voluntas
 in voluntate est? Valde enim hoc absurdum est : ne sci-
 licet Verbum in verbo, Filius in filio, et Sapientia in
 sapientia fieri existimetur, uti sæpius dictum est. Nam-
 que Filius omnia ipse est quæ Patris sunt, nihilque ante
 Verbum est in Patre : sed in Verbo etiam est voluntas,
 et per ipsum ea, quæ voluntatis sunt, opere perficiuntur,
 ut ex divina Scriptura didicimus. Vellem vero ut impii
 qui eo devenerunt amentia, et de voluntate disputant,
 vellem, inquam, ut non jam interrogarent mulieres,
 quasi ita prius percuntabantur, Habuistine filium prius-
 quam genuisses? Verum patres potius hoc modo interro-
 gent : An deliberando patres efficiimini, an vero secun-
 dum naturam vestræ etiam voluntatis? An liberi similes
 sunt vestræ naturæ et substantiæ? Hæc igitur inquirent
 a parentibus, ut ab his ipsis confutentur, a quibus quæ
 elicienda esset ex sua de nascendi modo quæstione con-
 clusio tam impense flagitarunt, speraruntque rem ex ipsis
 plane cognituros. Hæc scilicet illi sunt responsuri : Ea
 quæ gignimus, non voluntatis sunt, sed nostri sunt simi-
 lia : neque prius deliberando, patres efficiimur, sed gignere
 proprium est naturæ, quandoquidem nos quoque ipsis
 parentum sumus imagines. Vel ergo se ipsos con-
 demnent, et mulieres de Filio Dei desinant interrogare :
 vel certe ab ipsis discant non voluntate sed natura et
 revera filium gigni. Æquum enim est eos argumentis ex
 hominum natura petitis refelli, qui humana de divinitate

¹ Psal. XLIV. — ² Joan, XIV, 10.

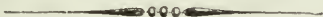
improbe cogitant. Quid igitur adhuc insaniunt Christi hostes? Nam hanc illorum rationem ut et alias omnes ostendimus ac convicimus nihil nisi fabulas et mera commenta esse. Sero igitur saltem animadvertant in quantam insipientiæ voraginem sese præcipitaverint, ac nostris monitionibus excitati, tandem inde festinent emergere, seque ex Diaboli laqueis expedire. Siquidem benigna est veritas quæ assidue clamat: Si mihi ob corporis amictum non creditis, operibus saltem credite, ut cognoscatis, quia ego in Patre, et Pater in me est¹, et, ego et Pater unum sumus², et, qui vidit me, vidit Patrem³. Verum Dominus quidem pro more suo clementer agit, et omnes elisos erigit, ut ait David⁴: at impii dominicam vocem nolentes audire, nec ferentes Dominum, Deum et Dei Filium palam ab omnibus agnosci, veluti scarabæi, cum suo patre Diabolo miseri circumeunt, ut nova impietatis confirmandæ reperiant argumenta. Quid igitur ultra vel unde invenire possint, nisi a Judæis et Caïpha impia mutuentur maledicta, et cum Gentilibus verum Deum negent? Siquidem clausæ illis sunt divinæ Scripturæ, ex quibus videlicet et stulti et Christi hostes esse omni ex parte sunt convicti.

¹ Joan. x, 38. — ² Ibid. x, 50. — ³ Ibid. xiv, 9. — ⁴ Psal. cxlv, 8.

ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRIÆ.

EJUSDEM ORATIO QUARTA.

I. Ex Deo Deus est Verbum¹ : namque « Deus erat » Verbum². » Et rursus : « Quorum patres, et ex » quibus Christus qui est super omnia Deus benedic- » tus in sæcula, amen³. » Quia porro ex Deo Deus est, et Dei Verbum, Sapientia, Filius et Virtus est Christus, idcirco unus Deus in divinis Scripturis annuntiat. Cum enim Verbum unius Dei sit Filius, ad illum cujus est refertur, ita ut duo quidem sint Pater et Filius, unitas vero divinitatis individua sit nulloque modo separabilis : ac proinde dicendum est unum esse divinitatis principium, non duo principia : unde proprie et monarchia est. Ex ipso autem principio Verbum Filius natura existit, non ut aliud principium per seipsum subsistens, neque aliunde quam ex ipso uno principio natus, ne dyarchiam et polyarchiam, id est, duo vel plura principia diversitas inducat, sed unius principii proprius est Filius, propria sapientia,

¹ Vid. D. Guillon, tom. v, pag. 250 et seqq.

² Joan. 1. — ³ Rom. 1x, 5.

propriumque Verbum ex eo existens. Nam, ut docet Joannes, in isto principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum ¹. Deus enim principium est. Unde quia ex hoc principio est, idcirco etiam « Deus erat » Verbum. » Porro quemadmodum unum est principium et proinde unus Deus : ita quæ verissime est essentia et substantia, una est quæ dicit, « Ego sum » qui sum ², » non autem duæ, ne scilicet duo sint principia. Ex una autem illa substantia existit natura et vere filius, Verbum, sapientia, propriaque ejus virtus, nec ab ea separabilis. Ut vero non alia est essentia seu substantia, ne duo sint principia : sic Verbum quod ex una existit, nihil fluxum, nec vox tantum significans est, sed essenziale Verbum et essentialis est sapientia, quæ vere Filius est. Nam nisi essenziale Verbum esset, sequeretur Deum verba sua per aërem effundere, corpusque, ut homines, habere. Quoniam vero homo non est, nec item ejus Verbum quidquam hominum infirmitati simile habet. Ut enim principium una est essentia, ita unum est essenziale et subsistens ejus Verbum et sapientia. Nam ut ex Deo Deus est, ex sapiente sapientia, ex rationali mente Ratio seu Verbum, et ex Patre Filius : ita ex substantia substantialis est, ex essentia essentialis, ac denique vere est ut qui sit ab eo qui est.

II. Alioquin nisi essentialis esset sapientia Verbumque essenziale, et Filius qui vere sit, sed simpliciter sapientia, Verbum, et Filius in Patre, sane ipse Pater ex sapientia et Verbo esset compositus. Quod quidem si verum est, supra allata absurda sequentur necessario : ipse autem suimet pater et filius futurus est, ipse seipsum est geniturus, et a seipso gignetur : vel certe

¹ Joan. 1. — ² Exod. 111, 14.

merum nomen erit Verbum, Sapientia et Filius; ille autem, de quo hæc dicuntur, vel potius qui hæc omnia est, nihil erit subsistens. Si itaque nihil est subsistens, vana igitur et inutilia sunt illa nomina, nisi forte quis dicat ipsum Deum sapientiam ipsam et Verbum ipsum esse. Quod si concedatur: vere ipse suimet pater et filius erit; pater videlicet cum sapiens dicitur: filius, cum sapientia. Atqui ea in Deo non sunt ut qualitas. Apage igitur, id indignum Deo. Ex his enim efficitur Deum ex essentia et qualitate compositum esse. Siquidem omnis qualitas in essentia est: ac proinde divina unitas, quæ individua est, composita videbitur, utpote in essentiam et accidens divisa. Sic itaque temerarios hosce homines interrogemus: Filius sapientia et Verbum Dei esse prædicatus est: quonam igitur modo id ipse est? Si ut qualitas; id absurdum esse jam ostendimus. Si vero ipse Deus sapientia ipsa est: certe quod inde absurdi sequitur, dictum a Sabellio est. Quamobrem fatendum est eum tanquam foetum proprie ex ipso Patre esse, juxta lucis exemplum. Ut enim ab igne lux oritur; ita Verbum ex Deo est, Sapientia ex Sapiente, et ex Patre Filius. Hæc enim ratione unitas individua et integra manet, ejusque filius Verbum non aliquid est essentia vacuum vel non subsistens, sed vere essentielle est. Alioquin nisi hæc ita esse concedatur, sane quidquid ipse dicitur, cogitatione et verbo tenus existet: quæ sententia si est repudianda, igitur verum Verbum essenziale est. Namque ut vere Pater est, ita vere est Sapientia. Unde efficitur ut duo sint Pater et Filius, non vero idem, ut contendit Sabellius: Sed Pater, pater est; et Filius, filius. Unum autem sunt, quia Filius essentiæ Patris natura filius est, propriumque ejus Verbum existit. Id Dominus

ipse aiebat, « Ego et Pater unum sumus ¹. » Nec enim Verbum separatum a Patre est, nec unquam Pater sine ratione sive Verbo fuit vel est. Verbum igitur Deus est, nec Pater sine Verbo est : unde dixit, « Ego in Patre, et » Pater in me est ². »

III. Præterea, Christus Verbum Dei est : num ergo ex se ipso extitit, deindeque existens cum Patre est copulatus? An vero Deus ipsum fecit, et sui ipsius Verbum appellavit? Si primum concedatur, id est, si seipso extitit et est Deus, duo igitur erunt principia, nec ille Patris proprius erit, et merito quidem, utpote qui non ipsius Patris sed sui ipsius sit. Quod si extrinsecus factus est, res creata certe erit. Restat itaque ut eum ex ipso Deo esse dicamus : quod si verum est, aliud sane fuerit id quod est ex aliquo, et aliud id ex quo est : ac proinde fatendum est duo esse. Nam si duo non fuerint, sed hæc de eodem dicantur : idem igitur sui causa et effectus erit, idem quod gignitur et gignit ; quod quidem absurdum ex Sabellii errore manare ostensum est. Quod si ex ipso quidem est, nec tamen aliud ab eo : sequitur ut idem sit et gignens et non gignens ; gignens, quia ex se illud profert ; non gignens, quia aliud ab eo non est. Quod postremum si admittatur, colligitur eundem cogitatione tantum, Patrem et Filium dici. Sed si id absurdum est : igitur duo erunt Pater et Filius. Unum item iidem erunt, quia Filius non extrinsecus sed ex Deo genitus est. Si quis autem Verbum, foetum sive genitum dicere reformidat, ipsumque cum Deo existere putat tantummodo dicendum ; caveat ille ne nomine Scripturæ usitato uti refugiens, in absurdam incidat opinionem, qua Deum duplicis naturæ inducat. Si enim non concedit Verbum ex unitate esse, sed tantum cum Patre fuisse copulatum,

¹ Joan. x, 50. — ² Ibid. xiv, 10.

duas certe admittit essentias, quarum neutra alterius parens est. Idem etiam de virtute sive potentia dicendum est. Id autem facilius poterit intelligi, si in Patre spectetur. Unus enim est Pater, non duo, sed ex uno est Filius. Ut ergo non sunt duo patres, sed unus: ita non duo principia sunt, sed unum, et ex uno essentialis existit Filius. Rursus vero Arianos interrogemus. Nam quod ad Sabellii sectatores attinet, illi ex Filii notitia refellendi sunt: Ariani vero, ex Patris notione.

IV. Sic igitur disserendum est: Vel Deus est sapiens, nec sine Verbo sive Ratione; vel contra, sine sapientia est et Verbo seu Ratione? Si secundum admittitur, id per se absurdum esse liquet: si primum conceditur, rursus sciscitandum est, quonam modo sit sapiens, nec sive Verbo seu Ratione: extrinsecus ne sapientiam et Verbum, an vero ex seipso habeat? Si extrinsecus habet: aliquis igitur prius illi dedit, ipseque, antequam acciperet, sine sapientia et Verbo sive Ratione erat. Quod si ex seipso habet Verbum, palam igitur est ipsum ex nihilo non esse, neque fuisse aliquando cum non esset. Siquidem semper fuit, quippe cum ille, cujus imago est, semper existat. At si responderint Deum sapientem quidem esse nec sine Verbo sive Ratione, sed propriam in seipso habere sapientiam, propriumque Verbum, non autem Christum, sed in quo ipsum etiam Christum fecerit: dicendum quod, si Christus in illo Verbo factus sit, sine dubio omnia quoque in eodem facta sunt, ipsumque illud est Verbum de quo Joannes dicit: « Omnia » per ipsum facta sunt¹: » et Psalmista, « Omnia in » sapientia fecisti². » Quin et ipse Christus mentitus esse reperietur cum ait, « Ego in Patre, » quandoquidem alius est in Patre³. Falsum item ex illorum sententia

¹ Joan. 1, 5. — ² Psal. ciii, 24. — ³ Joan. xiv, 10.

erit quod dicitur, « Verbum caro factum est. » Namque si illud Verbum caro factum est in quo omnia facta sunt, nec Christus est in Patre Verbum per quod omnia facta sunt : igitur Christus non factus est caro, sed forte Christus Verbum appellatus est. Quod quidem si verum est, primo, alius erit quam qui nomine significatur : deinde, non per eum omnia facta erunt, sed in illo, in quo Christus quoque ipse factus est. Sin autem dixerint sapientiam in Patre instar qualitatis esse, vel eum sapientiam ipsam esse; quæ supra recensuimus absurda, necessario consequentur, videlicet eum compositum esse, sui que ipsius esse patrem et filium. Verum coarguendi illi sunt et confutandi. Siquidem Verbum, quod in Deo est, nec creatum, nec ex nihilo potest esse. Si item Verbum in Deo est; ipse certe Christus fuerit, qui ait, « Ego in Patre, et » Pater in me est¹; » qui idem idcirco unigenitus est, quia nullus alius ex eo sit genitus. Unus hic est Filius, qui et Verbum, sapientia et virtus sive potentia est. Nec enim ex his est compositus Deus, sed horum est genitor. Namque quemadmodum res creatas Verbo producit, ita secundum propriæ essentiæ naturam Verbum gignit, per quod omnia efficit, creat et administrat. Siquidem omnia Verbo et sapientia facta sunt; ejusque imperio universa perseverant. Idem autem de Filio descendum² : nimirum si nihil gignit Deus, nihil item agit sive efficit : nam ejus fœtus est Filius per quem agit. Sin minus : ad easdem interrogationes eademque absurda impudentes hi homines revolventur.

V. Ex Deuteronomio : « Vos autem, qui adhæretis Domino Deo vestro, vivitis universi hodierna die³. » Ex his verbis discrimen Filii et rerum creatarum licet perspicere, intelligereque Filium Dei creatum minime esse,

¹ Joan. xiv, 10. — ² Psal. cxviii, 91. — ³ Deut. iv, 4.

Enimvero Filius dicit, « Ego et Pater unum sumus : » *et*, » Ego in Patre, et Pater in me est ¹ : « res autem factæ cum proficiunt, Domino adhærent. Nempe Verbum tanquam proprium, est in Patre : at res factæ utpote quæ extrinsecus existunt, adhærent : nimirum natura alienæ sunt, voluntate autem adhærent. Etenim Filius qui natura est, unum est cum genitore : qui vero extrinsecus adoptatur, generi adjungitur sive adhæret. Hinc statim subdit : « Quæ natio magna, cui Deus appropinquat ? » Et alibi : « Deus appropinquans ego ². « Nam rebus factis appropinquat, quippe cum illæ sint ipsi externæ : at Filio, utpote proprio, non appropinquat, sed in eo est : nec adhæret Filius, sed una cum Patre est. Unde rursus Moyses in eodem Deuteronomio sic loquitur : « Vocem ejus audietis, et ipsi vos adjungemini ³. « Quod autem adjungitur, extrinsecus adjungitur.

VI. Jam quod pertinet ad levem et humanam Ariarum opinionem, qua nempe Dominum egenum fuisse ex his ipsius verbis suspicantur, « Data est mihi, accepi ⁴, » ut ex his Pauli locis, « Idcirco exaltavit illum ⁵, » *et*, « Sedit a dextris ⁶, » aliisque similibus; respondendum est Dominum nostrum, qui idem Verbum et Filius Dei est, corpus gestasse, et Filium quoque hominis factum fuisse, ut medius Deum inter et homines effectus, quæ Dei sunt, nobis subministraret : quæ nostri, Deo offerret. Quocirca cum esurire, flere, defatigari et clamare Eloï, Eloï, dicitur, quæ quidem humanæ nostræ sunt affectiones et miseriæ, eas a nobis accipit ac Patri offert et pro nobis intercedit, ut in ipso penitus deleantur. His autem Verbis, « Data est mihi potestas, » *et*, » Accepi, idcirco exaltavit eum Deus, » munera in nos

¹ Joan. x, 50. — ² Deut. iv, 7. — ³ Jer. xxiii, 25. — ⁴ Deut. xiii, 4. —

⁵ Matth. xxviii, 18. — ⁶ Philip. ii, 9. — ⁷ Coloss. iii, 1.

a Deo per illum collata significantur. Nec enim indigens erat Verbum vel unquam factum est : nec rursus homines idonei erant qui ista sibi compararent : sed per Verbum nobis donata sunt; unde illa tanquam ipsi donata, nobis impertiuntur. Siquidem eam ob rem homo factus est, ut illa velut sibi data, in nos transferrentur. Nec enim purus homo dignus unquam fuisset qui hæc acciperet; nec item purum Verbum his posset indigere : conjunctum igitur nobis est Verbum, tuncque nos potestatis participes reddidit et exaltavit. Verbum siquidem in homine existens, hominem exaltavit : et Verbo item in homine existente, accepit homo. Quia ergo Verbo in carne existente, exaltatus homo est, potestatemque accepit, idcirco ista ad Verbum referuntur, quandoquidem propter ipsum data sunt. Hæc enim dona propter Verbum in homine existens concessa sunt. Unde quemadmodum Verbum caro factum est : ita et homo quæ accepit, per Verbum accepit. Omnia enim quæ homo accepit, Verbum accepisse dicitur : videlicet ostenderetur, quoniam homo pro suæ naturæ conditione dignus non esset, qui illa acciperet, per Verbum carnem factum, ea illum accepisse. Quocirca si quid Domino datum esse, vel aliquid hujuscemodi dicitur, intelligendum est non ei tanquam indigenti fuisse datum, sed homini per ipsum Verbum. Etenim quisquis pro alio intercedit, gratiam ipse accipit non qua indigeat, sed propter illum cujus causa intercedit.

VII. Nimirum quemadmodum nostras infirmitates ipse non infirmus suscepit, et esurivit quamvis non esuriens, ut nostra Patri offerens deleret : ita pro infirmitatibus, dona a Deo ipse accipit, ut homo ipsi conjunctus horum particeps esse queat. Hinc ipse ait : « Omnia quæcumque

dedisti mihi, dedi eis ¹ : » et iterum, « pro eis rogo ². » Pro nobis nempe rogabat, his quæ nostra sunt susceptis, et dabat quæ ipse accipiebat. Quoniam igitur Verbo conjuncto cum homine, Pater propter ipsum Verbum homini dabat ut exaltaretur, omnemque potestatem haberet, et alia hujusmodi : idcirco omnia adscribuntur ipsi Verbo, cui et veluti dantur, quæcumque nos per ipsum accipimus. Ut enim propter nos homo factus est ; ita nos propter eum exaltamur. Nihil igitur absurdi est si, quemadmodum seipsum propter nos humiliavit, ita et propter nos exaltari dicatur. Itaque « donavit illi, » id est, nobis propter ipsum, et « exaltavit, » id est, nos in ipso. Verbum porro, cum nos exaltamur, accipimus et adjuvamus, quasi ipsum exaltaretur, acciperet et adjuvaretur, gratias agit Patri, nostraque in se ipsum transferet, et ait : « Omnia quæcumque dedisti mihi, dedi eis ³. »

VIII. Ariani, Eusebii gregales, cum Filio principium existendi tribuunt, simulant se nolle eum regni principium habere. Atqui istud ridiculum fuerit : siquidem qui Filio dat existendi principium, manifeste principium quoque regnandi illi dat ; ac proinde fatendo quod negant, se cæcos ipsi produnt. Qui item aiunt merum nomen Filii esse, Filium autem Dei, id est, Verbum Patris, essentia et substantia vacuum esse, fingunt se adversus illos indignari qui dicunt, Fuit aliquando cum non esset. Atqui id etiam ridiculum est. Nam qui illum ne esse quidem volunt, illis succensent, qui eum saltem tempore esse concedunt. Itaque hi etiam confitentur quod negant, cum alios reprehendunt. Præterea, Eusebani qui Filium confitentur, eum natura Verbum esse negant, solaque cogitatione Verbi nomen Filio volunt concedi : alii vero qui

¹ Joan, xvii, 7 ; Ibid. 9. — ² Ibid. xvii, 7.

Verbum confitentur, negant ipsum esse Filium, solaque cogitatione nomen Filii Verbo tribui volunt: vano utriusque conatu.

IX. « Ego et Pater unum sumus¹. » Vel duo, vos, unum esse dicitis, vel unum duplici nomine ornatum esse, vel unum in duo esse divisum. Si unum in duo divisum est, necesse est corpus esse id quod divisum est, neutrumque esse perfectum, quippe cum utrumque pars sit, non vero totum. Sed si unum est duplici ornatum nomine, hæc Sabellii sententia est, qui Patrem et Filium eundem esse docet, et utrumque tollit Patrem quidem, cum Filius est; Filium vero, cum est Pater. Quod si duo unum sint, necesse est illos duos quidem esse, unum vero secundum divinitatem, et quatenus Filius Patri est consubstantialis, et ex ipso Patre Verbum est: ita ut duo quidem sint, quia Pater est, et Filius quod est Verbum; unum autem, quia Deus est. Nam nisi ita sit, dicendum certe illi erat: Ego sum Pater, vel, Ego et Pater sum. Nunc vero ista voce, *Ego*, Filium significat; genitorem autem, cum subdit, » et Pater: denique dictione, *unum*, unam divinitatem suamque consubstantialitatem. Nec enim, ut Gentiles putant, idem est sapiens et sapientia, vel idem Pater et Verbum; absurdum enim est eundem sui ipsius patrem esse: verum divina doctrina Patrem et Filium novit, sapientem et sapientiam, Deum et Verbum: maxime autem cavet ne quid dividuum, dissolubile vel separabile omnino in Deo admittat.

X. Cæterum si quis duos esse Patrem et Filium audiens, nos calumniatur quasi qui duos Deos inducamus: (nonnulli enim id sibi fingunt, statimque nos his verbis irri-

¹ Joan. x, 30.

dent. Vos duos deos asseritis) hujusmodi hominibus sic respondendum est: Si is, qui Patrem et Filium agnoscit, duos deos dicit: necesse est igitur ut Filio repudiato, a Sabellio stet qui unum esse credit. Namque si is, qui duos dicit, Gentilis est: igitur ille, qui unum dicit, Sabellianus est. Vero non ita se res habet; absit: sed quemadmodum is, qui Patrem et Filium duos esse agnoscit, unum Deum esse confitetur: ita ille qui Deum unum credit, Patrem et Filium duos credat esse, sed unum divinitate, et quatenus Verbum ex Patre natum, ab ipso Patre nec separari nec dividi nec sejungi potest. Humano, si placet, utamur exemplo. Ignis et splendor ex eo ortus, duo quidem sunt quatenus existunt et cernuntur: unum vero sunt, quatenus splendor ab igne est, nec et ab eo dividi potest.

XI. Sane illi in eandem dementiam incidunt ac Ariani. Nam et ipsum Verbum aiunt propter nos creatum esse, ut nos videlicet crearet, quasi Deus nostram expectasset creationem, ut vel secundum illos ipsum emitteret, vel secundum istos crearet. Plus igitur nobis tribuunt Ariani quam Filio. Nec enim nos propter illum, inquit, sed ille propter nos factus est: si nempe idcirco creatus est et extitit, ut nos Deus per eum crearet. Hi autem pari vel etiam majori impietate minus Deo quam nobis concedunt. Nos enim sæpe vel silentes, et solum cogitantes agimus, ita ut ea quæ cogitamus, etiam imaginibus et simulacris exprimantur: hi vero Deum silentem nihil agere, sed tantum loquentem vim habere volunt, si utique silens nihil potuerit efficere, sed loquens creare incœperit. Enimvero æquum est nos ab illis quærere, num Verbum, cum esset in Deo, perfectum fuerit, ita ut posset agere? Si imperfectum erat, cum in Deo esset, tuncque perfectum est, cum est genitum;

nos ergo ejus perfectionis causa sumus, si nempe propter nos genitum fuerit. Ita enim propter nos agendi potestatem acceperit. Si vero perfectum erat, cum in Patre esset, ita ut etiam potuerit agere, frustra genitum est, siquidem creare poterat, cum adhuc in Patre esset : ac proinde, vel non genitum est; vel non propter nos genitum est, sed quia semper est ex Patre. Ejus enim ortus non nostri creationem sed ipsum ex Deo esse significat : erat siquidem etiam antequam crearemur.

XII. Quin etiam idem profecto audebunt de Patre ipso dicere. Namque si silens agere non potuit, necesse est ut gignendo, id est, loquendo virtutem acceperit. At unde et per quid accepit? Quod si Verbum in se habens, potuit agere, inutiliter ergo gignit, cum silens possit agere. Deinde, si Verbum priusquam genitum est, in Deo erat; igitur genitum foris et extra Deum est. Quod si verum est, quare ergo nunc dicit : « Ego in Patre, et Pater in me » est¹? » Si porro nunc est in Patre, ergo semper fuit in Patre, uti nunc quoque est, futile quæ dictu est ipsum propter nos genitum fuisse, ac post nos recurrere, ut sit quemadmodum erat. Nec enim erat quod nunc non est; nec nunc est quod non erat : sed est quemadmodum erat semper, idemque ac eodem modo semper est. Alioquin imperfectum et mutabile esse videretur. Si enim quod erat, id postea erit, quasi nunc non id ipsum esset; igitur nunc non est quod erat et erit. Rem clarius expono. Si in Deo antea erat, et postea rursus erit : perspicuum est Verbum nunc in Deo non esse. Verum revincuntur hac Domini voce : « Ego in Patre, et Pater in me est². » Sic enim nunc est, uti fuit semper. Si porro nunc est uti fuit semper : non igitur, aliquando gignebatur, et aliquando

¹ Joan. XIV, 10. — ² Ibid.

non gignebatur; nec item aliquando in Deo silentium et quies fuit, aliquando autem idem locutus est: sed semper est Pater, et Filius ejus Verbum, qui Filius non solo nomine Verbum est, nec Verbum cogitatione est Filius, sed Patri consubstantialis existit: nec ille propter nos est genitus, sed nos propter illum facti sumus. Cæteroqui si propter nos genitus est, et nos tunc, cum est genitus, creati sumus, ejusque ortu constitutæ sunt res creatæ, ac deinde recurrit ipse ut sit quod prius erat: primum inde efficitur ut genitus, rursus non generetur. Nam si eum procedere, ipsum est gigni: igitur cum revertitur, gigni desinit. Postquam enim ad Deum reverterit, Deus rursus silebit. Atqui si silebit, erit quod eo silente erat, nempe quies, non autem rerum creatio, quæ proinde finem habebit. Nam ut producente Verbo, factæ sunt et extiterunt res creatæ: ita recurrente Verbo, jam non amplius existent res creatæ. Quid igitur eas fieri opus fuit, si esse desinent? Vel, quare locutus est Deus, ut post hæc sileret? Cur vero protulit quem deinde revocat? Cur eum gignit, cujus generationem finem voluit habere? Incertum autem est quid iterum erit. Vel enim semper taciturus est, vel rursus est geniturus, aliasque res creandas cogitaturus; nec enim easdem est effecturus, quippe quas factas permansisse satius fuisset: sed alias producturus est, quas delebit similiter, aliasque iterum cogitabit, idque infinite.

XIII. Forte autem hujusmodi opinio ex Stoïcorum schola emanavit, qui nempe Deum putant contrahi rursusque cum rebus creatis dilatari, infiniteque quiescere. Quod enim dilatatur, contractum dilatatur; et quod extenditur, contractum extenditur: atque idem quidem est, nihil autem aliud præter affectionem quandam patitur. Itaque si Unitas dilatata, facta est Trinitas; si item

Unitas est Pater, Trinitas vero est Pater, Filius, et Spiritus sanctus : primo sequitur ut dilatata Unitas aliquam passa sit affectionem, factaque sit quod non erat : siquidem dilatata est quæ lata non erat. Deinde, si ipsa Unitas in Trinitatem dilatata est, Trinitasque Pater est et Filius et Spiritus sanctus : ipse ergo Pater factus est et Filius et Spiritus, ut sentit Sabellius, nisi forte Unitas quam ille propugnat, aliquid sit aliud præter Patrem. Igitur non jam Unitas dilatari dicenda erat, sed trium potius esse effectrix, ita ut primo sit Unitas, deinde et Pater, et Filius et Spiritus. Nam si ipsa dilatata est, seque ipsam extendit, ipsa sane fuerit id quod extensum est. Dilatata proinde Trinitas, non amplius est Unitas, quæ cum esset Unitas, nondum Trinitas erat : igitur cum item Pater esset, nondum erat Filius et Spiritus, qui Pater postquam ista factus est, non jam tantum Pater est. Verum nemo hæc dixerit, nisi qui corpus Deo false affingat, eum que patibilem naturam habere arbitretur. Quid enim est dilatari quam passio seu affectio rei dilatatae? Vel quid est res dilatata, quam quæ antea non hujusmodi, sed contracta erat? Eadem quippe est, soloque temporis spatio a seipsa differt.

XIV. Id non ignorabat divinus Apostolus qui ita ad Corinthios scribit : « Non coangustiamini in nobis : dilatamini vero et vos Corinthii ¹. » Illos scilicet hortabatur ut ab angustia in latitudinem se transferrent. Ut autem si coangustati Corinthii, dilatati postea essent, non alii sed Corinthii semper fuissent : ita si Pater in Trinitatem dilatatus est, certe Trinitas solus rursus es Pater. Idem iterum ait, « Cor nostrum dilatatum est ². » Noë item dicit, « Dilatet Deus Japhet ³. » Siquidem idem cor, idemque est Japhet in dilatatione. Si ergo Unitas dilata-

¹ 2 Cor. vi, 12. — ² 2 Cor. vi, 11. — ³ Gen. ix, 27.

vit, res alias dilatavit : vel si ipsa se dilatavit, ea sane fuerit idipsum quod dilatatum est. Quid vero illud est præter Filium et Spiritum sanctum? Non ab re autem erit eum qui ita sentit interrogare, quinam sit hujusmodi dilatationis effectus, vel potius, (ipsa veluti coram veritate) cur omnino dilatata Unitas sit? Quod enim non idem manet, sed postea dilatatur, causam habeat necesse est per quam dilatetur. Si ut Verbum et Spiritus cum illo esset : præposterum est dicere Unitatem; deinde, dilatam esse. Nec enim posterius est Verbum et Spiritus, sed semper, ne videlicet Deus sine Verbo seu Ratione esse putetur, uti sentiunt Ariani. Quocirca, si semper fuit Verbum et Spiritus, semper quoque dilatata fuit, non autem primum fuit Unitas. Quod si posterius dilatata est, posterius igitur est Verbum. Si vero propter humanæ naturæ assumptionem dilatata est, tuncque facta est Trinitas : igitur ante naturam humanam assumptam nondum erat Trinitas. Inde item sequetur ut Pater caro factus sit, si nempe ipse, qui Unitas erat, hominem assumendo dilatatus est : qui et idem fortassis Unitas postea erit, et caro, et, quod tertium est, Spiritus ; si nempe ipse est qui dilatatus est : ac proinde solo nomine Trinitas futura est. Quod si ad creandum dilatata dicatur, id quoque absurdum est. Fieri enim poterat ut ipsa manens Unitas, omnia efficeret. Nec enim dilatatione indigebat Unitas, nec infirma erat priusquam dilataretur. Nam absurdum et impium est id de Deo sentire et dicere. Aliud insuper absurdum inde consequetur. Si enim rerum creatarum gratia dilatata est ; si quamdiu erat Unitas, nullæ erant res creatæ : cum post absolutam creationem, rursus e dilatata fieri debeat Unitas ; utique delebuntur quoque res creatæ. Ut enim creandi causa dilatata est : ita cum dilatata esse desinet, existere similiter desiuent res creatæ.

XV. Hæc itaque absurda ex illa orientur opinione, qua Unitas in Trinitatem dilatari dicitur. Quando vero qui ita sentiunt, Verbum et Filium dividere audent, contenduntque aliud esse Verbum, et alium Filium: prius Verbum esse, deinde Filium: age, ista quoque, si placet, perpendamus. Varia autem illorum est temeritas. Alii enim hominem, quem Salvator assumpsit, Filium esse volunt: alii utrumque, nempe hominem et Verbum, tunc Filium factum fuisse putant, cum inter se copulati sunt. Alii autem arbitrantur ipsum Verbum tunc Filium factum esse, cum homo factus est: siquidem ex Verbo, inquit, factus est Filius, qui antea non Filius, sed duntaxat Verbum erat. Porro uterque error Stoïcorum est, quo et Deus dilatari dicitur, et Filius negatur. Valde autem illud ineptum est quod, cum Verbum agnoscant et nominent, ipsum Filium esse inficiantur. Enimvero si Verbum ex Deo non esset, haud immerito ipsum Filium esse negarent. At si ex Deo est, cur non perspiciunt id, quod ex aliquo existit, Filium ejus esse ex quo est? Deinde, si Verbi Deus Pater est; quidni Verbum, sui patris filius fuerit? siquidem Pater ille est et dicitur ejus, qui suus est filius: et similiter filius ille est et dicitur ejus, qui suus est pater. Quapropter si Deus non est Christi pater, nec Verbum filius esse potest. Sed si pater est Deus: vere et Verbum, filius est. Quod si postea pater esse dicatur, cum primum Deus esset: hæc ipsa est Arianorum doctrina. Sed præterea absurdum est Deum mutari: nam id corporeum est. Si vero respondeant patrem Filii factum esse, uti postea rerum creatarum factus est opifex, scire operæ pretium est mutationem non ad Deum, sed ad ea, quæ postea fiunt, pertinere.

XVI. Quapropter si Filius esset opus; recte quoque Pater ejus postea efficeretur. Sed si Filius non est opus

semper ergo Pater, semper et Filius est. Si porro semper est Filius, ipsum sane fuerit Verbum. Nisi enim Verbum, Filius fuerit : qui id audebit negare, fateri eum necesse est vel Verbum, Patrem esse ; vel Filium Verbo esse præstantiorem¹. Nam cum Filius sit in sinu Patris, necesse est vel Verbum ante Filium non esse ; nihil enim est ante eum qui in Patre est : vel si Verbum aliud est præter Filium, sequitur ut Verbum sit ipse Pater in quo est Filius. Quod si Verbum non est Pater, sed Verbum : igitur Verbum est extra Patrem, quippe cum Filius in sinu Patris sit. Nec enim ambo, nempe Verbum et Filius, in sinu Patris sunt, sed unum esse oportet, eumque Filium, qui est unigenitus. Rursus, si aliud est Verbum et alius Filius, Filius Verbo præstantior erit². Nemo enim Patrem cognoscit nisi Filius, non autem Verbum. Vel igitur Patrem non novit Verbum ; vel si novit, false dicitur, « nemo » novit. » Quod idem urgendum est de hisce verbis, « Qui » vidit me, vidit Patrem, » et, « Ego et Pater unum sumus³. » Namque hæ voces Filii sunt, non Verbi, ut putant illi, idque ex Evangeliiis dilucidum est. Nam Domino, ut narrat Joannes, dicente⁴, « Ego et Pater unum » sumus, sustulerunt lapides Judæi, ut lapidarent eum. » Respondit eis Jesus, Multa opera bona ostendi vobis ex » Patre, propter quod eorum opus me lapidatis? Responderunt ei Judæi : De bono opere non lapidamus te, sed » de blasphemia, et quia tu homo cum sis, facis teipsum » Deum. Respondit eis Jesus : Nonne scriptum est in lege » vestra, quia ego dixi, Dii estis? Si illos dixit Deos ad » quos Verbum Dei factum est, et non potest solvi Scriptura : quem Pater sanctificavit et misit in mundum, » vos dicitis quia blasphemas, quia dixi, Filius Dei sum? » Si non facio opera Patris, nolite credere mihi. Sin au-

¹ Joan. 1, 18. — ² Matth. xi, 27. — ³ Joan. xiv, 9. — ⁴ Ibid. x, 30.

» tem facio, et si mihi non vultis credere, operibus cre-
 » dite, ut sciatis et cognoscatis, quia Pater in me est, et
 » ego in Patre. » Atqui, prout sonant ipsa verba, non
 dixit, Deus sum, vel, Filius Dei sum, sed, « Ego et Pater
 » unum sumus¹. »

XVII. Judæi quidem hac dictione, « unum, » eum se
 esse Patrem dixisse arbitrabantur, quemadmodum sentit
 Sabellius : at Salvator noster peccatum illorum coar-
 guit hujusmodi ratiocinio : Etiam si me Deum dixissem,
 vos tamen scriptum meminisse oportebat, « Ego dixi,
 » Dii estis. » Deinde hæc verba, « Ego et Pater unum
 » sumus, » explanans, mutuam Filii et Patris unitatem
 eisdem indicari docet, cum ait, « Quia dixi, Filius Dei
 » sum. » Nam tametsi verbis id non expressit, tamen
 quod his vocibus, « unum sumus, » significatur, ad
 ipsum retulit Filium, Nihil enim unum est cum Patre, nisi
 quod ex ipso Patre est. Quid porro ex ipso fuerit præter
 Filium? Itaque concludit, « Ut cognoscatis quia ego in
 » Patre et Pater in me est. Nec enim quid « unum » istud esset
 explicans, dixit in eo esse quod idem illud sit quocum
 unum est : sed in eo quod ipse sit in Patre, et Pater in
 Filio, quia videlicet ratione inter se sunt conjunc-
 ti, nec a se separari queunt. Namque ipsum quoque Sa-
 bellii hoc in loco evertit errorem, quippe qui non dixerit,
 « Ego sum Pater, » sed, « Filius Dei sum. » Arium pariter
 profligat cum ait, « Unum sumus. » Quocirca si aliud est
 Filius, et aliud est Verbum : non Verbum unum est cum
 Patre, sed Filius : neque qui Verbum vidit, vidit Patrem,
 sed qui Filium vidit. Præterea, vel Filius major est
 Verbo, vel Verbum nihil amplius habet quam Filius.
 Ecquid enim majus vel perfectius esse possit, quam quod
 significatur hisce dictionibus, « Unum, Ego in Patre, et

¹ Joan. x, 30.

» Pater in me est ¹ : Qui vidit me, vidit Patrem ² ? » Hæ enim voces Filii sunt. Ait ergo idem Joannes : « Qui vidit me, vidit eum qui misit me ³. » Et, « Qui me recipit » recipit eum qui misit me ⁴. » Et, « Ego lux in mundum » veni, ut omnis qui credit in me, in tenebris non maneat ⁵. Et si quis audierit verba mea, et non custodierit, ego non judico eum. Non enim veni ut judicem mundum, sed ut salvum faciam mundum : sed sermo quem audit, ille judicabit eum in novissimo die : quia ego ad Patrem vado ⁶. » Eum, qui mandatum non servaverit, prædicatione judicandum esse declarat ⁷. Nisi enim, inquit, venissem et locutus fuisssem eis, peccatum non haberent. Nunc autem excusationem nullam habebunt, cum verba mea audierint, quibus salutem percipiunt qui ea custodiunt.

XVIII. Verum fortassis eo impudentiæ devenient, ut contendant has voces non Filii sed Verbi esse. At ex supradictis perspicuum est ea Filii esse verba. Qui enim hic dicit, « Non veni ut judicem sed ut salvum faciam » mundum ⁸, » alius certe non est quam unigenitus Dei Filius. Sic enim antea loquitur idem Joannes : « Sic enim » Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum dederit, ut omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat » vitam æternam. Non enim misit Deus Filium in mundum, ut judicet mundum sed ut salvetur mundus per ipsum. Qui credit in eum, non judicatur : qui autem non » eredit, jam judicatus est, quia non credidit in nomen » unigeniti Filii Dei. Hoc est autem iudicium, quia lux » venit in mundum, et dilexerunt homines magis tenebras » quam lucem : erant enim eorum mala opera ⁹. » Itaque si ille qui dicit, « Non enim veni ut judicem

¹ Joan. x, 30. — ² Ibid. xiv, 10; 9. — ³ Ibid. xii, 45. — ⁴ Matth. x, 40. — ⁵ Joan. xii, 46. — ⁶ Ibid. 48. — ⁷ Ib. xv, 22. — ⁸ Ib. xii, 47. — ⁹ Ib. iii, 16.

» mundum, sed ut salvum faciam¹ » eum, ipse est qui etiam dicit, « Qui videt me, videt eum qui misit me² : » si item ille, qui venit ut mundum salvum faciat, non judicet, unigenitus est Dei Filius; utique manifestum est ipsum esse Filium qui dicit, « Qui videt me, videt eum » qui misit me. » Etenim is qui dicit, « Qui credit in » me, » et, « si quis audierit verba mea, ego non judico » eum³, » ipse est Filius de quo hæc dicit, « Qui credit » in eum, non judicatur⁴ : qui autem non credit, jam » judicatus est, quia non credidit in nomen unigeniti » Filii Dei⁵. » Et rursus, hoc est iudicium ejus qui non credit in Filium quia lux venit in mundum, nec crediderunt ei, nempe Filio. Lux enim certe ipse est, quæ illuminat omnem hominem venientem in mundum⁶; qui quidem quamdiu secundum humanam naturam in terris mansit, lux erat in mundo, ut ipse ait : « Dum lucem habetis, credite in lucem, » ut filii lucis sitis. Ego enim, lux⁷, » inquit, « in mundum veni⁸. »

XIX. Quibus ita probatis perspicuum sane est Filium esse ipsum Verbum. Porro si Filius lux est, quæ venit in mundum; sine ulla controversia sequitur ut per Filium factus fuerit mundus. Sic enim Evangelista initio Evangelii ita de Joanne Baptista loquitur : « Non erat » ille lux, sed ut testimonium perhiberet de lumine⁹. » Nempe, ut antea diximus, ipse Christus lux vera est, quæ illuminat omnem hominem venientem in mundum. Namque si in mundo ipse erat, et mundus per eum factus est : necesse igitur est ipsum Dei Verbum esse, per quod omnia facta fuisse idem testatur. Vel enim duos mundos

¹ Joan. xii, 47. — ² Ibid. 45. — ³ Ibid. xii, 44 et 47. — ⁴ Ibid. iii, 18. — ⁵ Ibid. 19. — ⁶ Ibid. i, 9. — ⁷ Joan. xii, 36. — ⁸ Ibid. 46. — ⁹ Ibid. i, 8.

admittere cogentur, ut unus per Filium, et alius per Verbum factus sit : vel si unus est mundus, et una creata natura, sequitur et unum et eundem Filium ac Verbum ante omnem creatam naturam extitisse, quippe quæ per ipsum facta fuerit. Quocirca si quemadmodum per Verbum, ita et per Filium omnia facta sunt : nihil contrarium esse apparebit, sed potius idem omnino erit dicere, « In principio erat Verbum, et, In principio erat » Filius. » Sed si, eo quod non dixerit Joannes, « In » principio erat Filius, negant Filio convenire quæ » Verbi propria sunt : similiter igitur Verbo non conveniunt quæ propria sunt Filii. » Atqui demonstratum est ad Filium hæc pertinere verba, « Ego et Pater unum » sumus, » ipsumque esse, « qui est in sinu Patris¹; » has similiter voces ejus esse, « Qui videt me, videt eum » qui misit me² : » Verbo item et Filio commune esse quod dicitur, mundum nempe per ipsum factum esse : ex quibus evidens sit Filium ante mundum extitisse³ : siquidem necesse est opificem ante opera esse. Deinde ex illorum sententia sequitur id quod ad Philippum dictum est, non ad Verbum sed ad Filium pertinere. Nam ut narrat Evangelista, dixit Jesus : « Tanto tempore vobis- » cum sum, nec cognovisti me, Philippe? Qui vidit me, » vidit Patrem. Et quomodo tu dicis, ostende nobis » Patrem? Non credis, quia ego in Patre et Pater in me » est? Verba, quæ ego loquor vobis, a me ipso non » loquor : Pater autem qui enim manet, ipse facit opera. » Credite mihi quod ego in Patre sum, et Pater in me. » Alioquin propter opera ipsa credite mihi. Amen, » amen dico vobis, qui credit in me, opera quæ ego facio » et ipse faciet, et majora his faciet, quia ego ad

¹ Joan. x, 30. — ² Ibid. i, 18. — ³ Ibid. xii, 45.

» Patrem vado. Et quodcumque petieritis in nomine
 » meo, hoc faciam, ut glorificetur Pater in Filio¹. »
 Itaque si Pater in Filio glorificatur, Filius sine dubio
 fuerit qui ait : « Ego in Patre, et Pater in me est, » et,
 « Qui me vidit, vidit Patrem. » Qui enim hæc loqui-
 tur, seipsum Filium esse probat, cum addit, ut glorifi-
 « cetur Pater in Filio². »

XX. Si igitur contendunt hominem, quem gestavit
 Verbum, Filium Dei unigenitum esse, non autem Ver-
 bum : sequitur ut homo sit ille qui in Patre est, et in
 quo Pater est : homo item ille fuerit qui unum ipse et
 Pater est, quique in sinu est Patris, et lux vera est.
 Hinc fateri cogentur mundum per hominem factum esse,
 et hominem eum esse qui venit non ut iudicaret, sed ut
 mundum salvum faceret : ipsum denique esse priusquam
 Abraham fieret. « Jesus » enim, inquit, « dixit illis :
 » Amen, amen dico vobis, antequam Abraham fieret,
 » ego sum³. » An non vero perabsurdum dictum est eum
 existere, antequam fieret Abraham, quem ex semine
 Abrahæ post quadraginta duas ætates natum esse volunt?
 Si item caro, quam Verbum gestavit, Filius est : an non
 vehementer repugnat contendere hanc ipsam carnem,
 quam ex Maria accepit, esse per quam mundus factus
 est. Quid vero de his verbis dicturi sunt, « In mundo
 » erat? » Namque Evangelista ut significaret extitisse
 Filium, priusquam secundum carnem nasceretur, hæc
 subiecit verba, « In mundo erat. » Porro si non Verbum
 est Filius, sed homo est Filius, quomodo mundum possit
 servare, cum ipse quoque sit ex mundo? Quod si nec
 his rationibus eorum comprimetur impudentia, respon-
 deant ubinam futurum sit Verbum, si homo est in Patre?
 Quotum autem Verbum erit cum Patre, cum homo

¹ Joan. xiv, 9. — ² Ibid. viii, 58. — ³ Joan. i, 10.

et Pater unum sint? Quod si homo, unigenitus est; quantum, quaeso, erit Verbum? Vel enim secundum esse respondebit aliquis: vel si supra unigenitum est; ipse certe Pater fuerit. Quemadmodum enim unus est Pater; ita unigenitus ex eo natus, unus est. Quid præterea Verbum homine amplius habet, si Verbum Filius non sit? Mundum quidem per Filium et Verbum factum esse scriptum est, communeque est Verbo et Filio mundum creare: at Patrem non a Verbo sed a Filio videri declarat Scriptura; nec item mundus per Verbum, sed per unigenitum Filium salvus fieri dicitur. Namque, inquit, dixit Jesus: « Tanto tempore vobiscum sum, et non » cognovisti me, Philippe? Qui vidit me, vidit Patrem¹. » Nec etiam a Verbo, sed a Filio Patrem cognosci legimus: uti nec Verbum videre Patrem dicitur sed unigenitus Filius qui est in sinu Patris.

XXI. Ecquid porro Verbum ad nostram salutem amplius possit conferre quam Filius, si nempe, ut arbitrantur, alius est Filius, et aliud Verbum? Nos enim non in Verbum, sed in Filium credere jubemur, ut Joannes his verbis declarat: « Qui credit in Filium, habet vitam æternam: qui autem Filio non credit, non videbit vitam². » Insuper sanctum baptisma, in quo totius nostræ fidei posita est constitutio, non in Verbum, sed in Patrem et Filium et Sanctum Spiritum datur. Quapropter si secundum illos aliud est Verbum, et alius Filius, nec Verbum est Filius: nihil sane ad Verbum baptisma pertinet. Quomodo igitur Verbum secundum illos una est cum Patre, cum in baptismi donatione una cum eo non sit? At forte responsuri sunt Verbum in Patris nomine contineri. Quidni ergo et Spiritus? An vero extra Patrem existit Spiritus? Deinde, si Verbum non est Filius, homo

¹ Joan. XIV, 9. — ² Ibid. III, 36.

igitur post Patrem nominandus erit, et Spiritus post hominem : nec jam Unitas ex illorum sententia in Trinitatem dilatabitur, sed in quaternitatem, nempe in Patrem, Verbum, Filium, et Spiritum Sanctum. Verum hic eos pudor in aliud cogit confugere diverticulum. Aiunt igitur non hominem seorsum, quem gestavit Dominus, sed utrumque, Verbum scilicet et hominem, esse Filium : ambo enim simul conjuncti, ut inquit, Filius appellatur. Quis igitur amborum, causa alterius est ? Uter utrum effecit Filium ? Vel, ut planius loquar ; num Verbum Filius est propter carnem, an vero caro propter Verbum Filius dicitur ? Anne potius neutrum alteri causa est cur Filius appelletur, sed solus amborum congressus ? Quod si Verbum propter carnem, Filium esse responderint ; certe carnem Filium esse necesse est : quo ex responso omnia illa absurda consequentur, quæ ex illorum superius dictum est oriri sententia, qui hominem Filium esse affirmant. Si vero propter Verbum, caro Filius dicitur ; igitur Verbum etiam ante carnem, Filius erat. Nam qui fieri potest ut alios ille filios reddat, qui ipse filius non est, præsertim Patre existente ? Profecto, si sibi ipse filios efficit, Pater dicendus est : si Patri, ipse sit quoque filius, vel potius ipse verus sit Filius necesse omnino est, propter quem scilicet alii filii efficiuntur.

XXII. Cæteroquin, si ille non sit filius, et nos filii sumus, utique non illius sed nostri pater erit Deus. Cur ergo id sibi tanquam proprium his verbis vindicat, « Pater meus¹, et, Ego ex Patre². » Si enim communis omnium pater est, non ejus solius est pater, neque solus ille ex Patre exivit. Interdum autem nostrum etiam patrem dici docet, ob suam scilicet cum nostra carne communionem. Ideo enim Verbum caro factum est, ut quo-

¹ Joan. v, 17. — ² Ibid, xvi, 28.

niam Verbum est Filius, propter Filium in nobis habitantem noster quoque pater appellaretur. Nam, inquit, « misit Spiritum Filii sui in corda nostra clamantem, » Abba, Pater¹. » Itaque Filius, qui in nobis est, proprium suum Patrem invocans, nostrum etiam patrem a nobis appellari concedit. Verumtamen in quorum cordibus Filius non est, nec etiam Deus, eorum pater dici potest. Igitur si homo propter Verbum Filius dicitur, cum veteres, antequam Verbum humanam assumpsisset naturam, filii sint appellati, omnino necesse est Verbum etiam ante suum adventum Filium fuisse. Hinc illa Scripturæ verba, « Filios genui² : » et in historia Noë : « Videntes Filii Dei³ : » et in Cantico : « Numquid non ipse est Pater tuus⁴? » Erat ergo et verus Filius, propter quem illi filii dicuntur. Quod si secundum illos neutrum horum est Filius, sed amborum congressu constituitur, necesse omnino est neutrum esse Filium; id est, nec Verbum nec hominem Filium esse, sed quamdam causam propter quam copulati sunt : ac proinde causa illa quæ Filium efficit, copulatione prior erit. Ergo ex hoc item responso sequitur Filium ante carnem extitisse. Verum his ita demonstratis, aliud quæerunt effugium : nempe aiunt non hominem Filium esse, neque utrumque simul, sed Verbum, quod quidem in principio fuit duntaxat Verbum; cum autem homo factus est, tunc Filius est nominatus. Nam antequam advenisset, inquirunt, non erat Filius, sed tantummodo Verbum : ac proinde ut Verbum caro factum est, cum antea caro non esset; ita Verbum Filius factus est, cum prius Filius non esset. Hæ illorum sunt ineptiæ, quas refutare haud est difficile.

XXIII. Nam si Verbum, humana accepta natura, Filius est factus : igitur naturæ humanæ assumptio causa

¹ Galat. iv, 6. — ² Isai. 1, 2. — ³ Gen. — vi, 2. — ⁴ Deut. xxxii, 6.

ejus rei est. Quapropter si homo causa est cur Verbum sit Filius, vel utrumque : eadem certe absurda occurrent. Deinde, si prius Verbum est, et posterius Filius, sequitur ut Patrem posterius, non prius cognoverit. Nec enim eum novit quatenus Verbum est, sed quatenus Filius. « Nemo » enim novit Patrem nisi Filius¹. » Sequetur item non-nisi posterius contigisse ut in sinu Patris fuerit, ipseque et Pater unum facti sint, eveneritque id quod dixit, « Qui vidit me, vidit Patrem². » Nam hæc omnia de Filio dicta sunt. Insuper ex his cogentur fateri Verbum nihil fuisse præter merum nomen. Neque enim in nobis cum Patre erat, nec qui Verbum videbat, Patrem videbat, nec cuiquam omnino notus erat Pater, quippe qui per Filium cognoscatur : sic enim scriptum est, « Et cui » Filius revelaverit³. » Unde cum Verbum nondum esset Filius, nondum quoque Pater cognoscebatur. Quomodo igitur Mcysi et Patribus apparuit? Ipse enim in libris Regnorum ita loquitur : « Revelatus sum omnibus patri- » bus vestris⁴. » Proinde si revelatus est Deus, certe Filius revelavit, ut ipse testatur, « et cui Filius revelave- » rit. » Itaque impium et stultum dictu est aliud esse Verbum, et alium esse Filium. Nec vero ab re erit inquirere undenam hujusmodi hauserint opinionem. Aiunt igitur, cum in veteri Testamento nulla Filii sed solius Verbi fiat mentio, idcirco se opinari Filium Verbo juniorem esse, quippe cum nihil de ipso dictum sit in veteri Testamento, sed tantum in novo. Hæc sunt quæ illi proferunt, sed impie. Nam primo Testamenta dividere, ita ut unum cum alio non cohæreat, Manichæorum atque Judæorum est, quorum nimirum alii veteri, alii novo Testamento adversantur. Deinde si, ut putant, ea quæ in veteri extant Testamento, tempore antecedunt, ea

¹ Matth. xi, 27. — ² Joan. xiv, 9. — ³ Matth. xi, 27. — ⁴ 1 Reg. ii, 27.

autem, quæ in novo Testamento continentur, recentiora sunt, velintque ex divinis litteris tempora æstimari, necesse sane est ista esse recentiora, nempe, « Ego et Pa- » ter unum sumus¹, Unigenitus, Qui vidit me, vidit » Patrem. » Non enim ex vetere Testamento sed ex novo hæc testimonia proferuntur.

XXIV. Atqui non ita est, sed etiam revera in vetere Testamento multa de Filio occurrunt, ut in Psalmo secundo : « Filius meus es tu, ego hodie genui te²; » et in nono inscriptio, « In finem pro occultis Filii, Psalmus » David : » et in quadragesimo quarto, « In finem pro » iis qui commutabuntur, filiis Core, ad intellectum, » Canticum pro dilecto³ : » et apud Isaïam, « Cantabo » dilecto canticum dilecti vineæ meæ. Vineam factam est » dilecto⁴. » Quis autem dilectus est præter Filium unigenitum, et in Psalmo centesimo nono habetur, « Ex » utero ante Luciferum genui te⁵, » de quo postea dicendi locus erit : et in Proverbiis, « Ante omnes colles » gignit me⁶ : et apud Danielelem, « Et species quarti, si- » milis Filio Dei⁷, » pluraque alia. Si ergo ex veteri Testamento petitur antiquitas, fatendum utique est antiquum Filium esse, cum multis in locis veteris Testamenti commemoretur. Ita est, inquiunt, sed ista propheticæ dicta sunt : ergo et illa pariter de Verbo propheticæ memorata sunt. Nec enim unum propheticæ est dictum, aliud vero non propheticæ. Nam si hæc verba, « Filius meus es tu, » futurum aliquid significant; idem etiam de illis verbis dicendum est, « Verbo Domini cæli » firmati sunt⁸. » Nec enim dixit, facti sunt, vel fecit. Quod autem vocabulum, *firmit*, de futuro intelligen-

¹ Joan. x, 30; Ibid. i, 18; Ibid. xiv, 9. — ² Psal. ii, 7. — ³ Psal. cxiv, 1. — ⁴ Isai. v, 1. — ⁵ Psal. cix, 3. — ⁶ Prov. viii, 25. — ⁷ Dan. iii, 25. vel juxta vulgatam, 92. — ⁸ Psal. xxxiii, 6.

dum sit, conjicere licet ex his verbis : « Dominus regnavit : *deinde*, Etenim firmavit orbem terræ, qui non commovebitur¹. » Si item ea, quæ in Psalmo quadragésimo quarto pro dilecto narrantur, ad futurum tempus pertinent; idem quoque erit dicendum de his quæ sequuntur, « Eructavit cor meum Verbum bonum². » Similiter si hæc verba, *Ex utero*³, hominem denotant; ergo et quod ex corde eructari dicitur. Namque si uterus humanum quid est, cor etiam corporea res est. Sed si quod ex corde profunditur, æternum est; illud etiam quod ex utero nascitur, æternum esse intelligendum est. Similiter si Unigenitus est in sinu, Dilectus quoque in sinu est. Idem enim est Unigenitus et Dilectus, ut ex his liquet verbis, « Hic est Filius meus Dilectus⁴. » Nec enim ut suam in eum caritatem significaret, Dilectum ipsum appellavit, ne alios odio habere videatur : sed Unigenitum indicabat esse, ut solum eum ex seipso esse doceret. Hinc Verbum ipsum, cum unigenitum Abrahæ filium vellet designare, ait : « Offer filium tuum dilectum⁵. » Nemini autem dubium est solum Isaac ex Sara genitum hic intelligi. Itaque Verbum est Filius, non recens factus vel nominatus Filius, sed semper Filius. Nam si Filius non est; nec Verbum esse potest. Et vicissim, si Verbum non est, nec Filius potest esse. Siquidem quod ex Patre est, Filius utique est. Quid porro est ex Patre, nisi Verbum quod ex corde progressum est, et ex utero genitum. Nec enim Pater Verbum est, aut Verbum Pater est : sed ille, Pater ; hic, Filius est : ille gignit; hic gignitur.

XXV. Quocirca insanit profecto Arius, cum ait Verbum ex nihilo esse, fuisseque aliquando cum non esset.

¹ Psal. xcii. — ² Ibid. xlii. — ³ Ibid. cix, 3. — ⁴ Matth. iii, 17. —

⁵ Gen. xxii, 2.

Insanit pariter Sabellius, cum Patrem Filium esse, et Filium Patrem esse docet, unum quidem hypostasi, sed nomine duos : quem ut suum confirmet errorem, dementer et perperam exemplo gratiæ Spiritus utitur. Ait enim : « Quomodo divisiones sunt gratiarum, idem » autem Spiritus¹ : ita et Pater idem quidem est, sed in » Filium et Spiritum dilatatur. » Sane id perabsurdum est. Si enim eadem est ratio Dei et Spiritus : sequitur ut Pater, Verbum sit et Spiritus Sanctus; ita ut sese ad cujusque necessitatem accommodans, modo sit Pater, modo Verbum, modo Spiritus : atque adeo nomine tenus Filius erit et Spiritus, re autem vera tantummodo Pater, qui, quatenus est Filius, principium habeat, ac Pater appellari desinat; qui solo nomine homo factus sit, vere autem ne advenerit quidem : qui denique false dixerit, « Ego et Pater², cum revera ipse sit Pater; cæteraque absurda quæ Sabellii errorem subsequuntur. Necessario item evanesceat Filii et Spiritus nomen, ejus expleto usu : ac proinde nihil nisi ludus erit quæ acta sunt, cum non vere sed nomine tenus extiterint. Deleto autem, ex illorum sententia, Filii nomine, evanesceat quoque Baptismi gratia, quippe qui in Filium datus sit. Quid vero inde sequetur, nisi rerum creatarum interitus? Nam si ut nos crearemur, Verbum prodiit, eo que prodeunte, existimus : certe ipso in Patrem, uti aiunt, redeunte, existere desinemus. Sic enim ille erit, ut antea erat : sic item nos nihil jam erimus, quemadmodum nihil prius eramus. Eo quippe non amplius prodeunte, nulla futura est res creata.

XXVI. Verum hæc quidem absurdissima sunt. Quod autem Filius principium existendi nullum habuerit, sed semper et ante humanam naturam assumptam apud Pa-

¹ 1 Cor. xii, 4. — ² Joan. x, 30.

trem extiterit, patet ex his verbis primæ Joannis Epistolæ : « Quod fuit ab initio, quod audivimus, quod vidimus oculis nostris, quod perspeximus, et manus nostræ contrectaverunt de Verbo vitæ : et vita manifestata est, et vidimus, et testamur, et annuntiamus vobis vitam æternam, quæ erat apud Patrem, et apparuit nobis¹. » Hic cum dicat Joannes vitam non factam esse sed fuisse apud Patrem, idem in fine ejus Epistolæ Filium vitam ipsam esse his declarat Verbis : « Et sumus in vero, in Filio ejus Jesu Christo. Hic est verus Deus et vita æterna². » Itaque si Filius est vita quæ sit apud Patrem, cum idem Joannes dicat, « Et Verbum erat apud Deum³; » sequitur ut Filius revera sit Verbum quod semper apud Patrem est. Ut autem Filius, Verbum est, ita Deus, ipse est Pater. Cæterum Filius secundum Joannem non solum Deus, sed Deus verus est. Nam ut idem Joannes ait, « Et Deus erat Verbum⁴ : » Filius item dicit, « Ego sum vita. » Itaque Filius, Verbum et vita est apud Patrem existens. Præterea quod apud eundem Joannem legitur, « Unigenitus Filius qui est in sinu Patris⁵, » argumentó est Filium semper fuisse. Quem enim Joannes Filium appellat, eundem David manum vocat his Psalmi verbis : « Ut quid avertis manum tuam et dexteram tuam de medio sinu tuo⁶? » Quamobrem, si manus sit in sinu, et Filius similiter sit in sinu; ipse igitur Filius est manus, et manus vicissim est Filius, per quem Pater omnia fecit. Nam « Manus tua⁷, » inquit, « fecit hæc omnia, et, » manu eduxit populum⁸, » nempe per Filium. Rursus si « hæc mutatio dexteræ excelsi⁹, et, in finem pro iis

¹ 1 Joan. 1. — ² 1 Joan. v, 20. — ³ Ibid. 1. — ⁴ Ibid. xiv, 6. — ⁵ Joan. 1, 18. — ⁶ Psal. lxxiii, 11. — ⁷ Isai. lxxvi, 2. — ⁸ Deut. vii, 8. — ⁹ Psal. lxxvi, 11.

» qui commutabuntur, canticum pro Dilecto ¹ : » vere ergo ipse Dilectus, manus est quæ mutata est, de quo divina quoque vox ait : « Hic est Filius meus dilectus. » Idem igitur est, « manus mea, *et*, hic est Filius » meus ². »

XXVII. Porro quia nonnulli imperiti Filium esse negantes, parvipendunt ista verba, « Ex utero ante Luciferum genui te ³, » quæ nimirum de Maria volunt intelligi, aiuntque eum ex Maria ante matutinum sidus esse genitum, nec Deo attribui posse uterum; pauca de his dicere visum est necessarium. Itaque si, eo quod uterus humanum quiddam est, Dei alienum esse volunt: haud dubie cor item, aliquid humanum significat. Qui enim cor habet, uterum quoque sive ventrem habeat necesse est, quæ duo utique hominum membra sunt: ac proinde vel utrumque est tollendum, vel quinam sit utriusque sensus, investigandum est. Ut enim ex corde prodit Verbum, ita ex utero foetus oritur. Quapropter quemadmodum cum cor Deo attribuitur, nihil humanum cogitamus; ita si Scriptura hac dictione, « ex utero, » utitur, nihil hic corporeum intelligendum est. Nempe mos est divinæ Scripturæ ea, quæ supra hominem sunt, humano more efferre et significare. Hinc de creatione sic loquitur: « Manus tuæ fecerunt me et formaverunt » me ⁴: *et*, Manus mea fecit hæc omnia ⁵: *et*, Ipse mandavit et creata sunt ⁶. » Scilicet aptissime singula denotat, cum et id quod Filii proprium et germanum est exprimit, et res creatas indicat esse incœpisse. Nam has quidem facit et creat; Filium autem ex seipso Verbum et sapientiam gignit. Uterus enim et cor proprium

¹ Psal. XLIV, 1. — ² Matth. III, 17. — ³ Psal. CIX, 3. — ⁴ Psal. CXVIII, 75. — ⁵ Isai. LXVI, 2. — ⁶ Psal. CXLVIII, 5.

et verum fœtum significant. Siquidem nos verum fœtum producimus ex utero : opera autem manu efficimus.

XXVIII. Quid velint igitur, inquit, hujusmodi verba « ante luciferum ? » Quibus ego quidem responderim, si hisce verbis, « ante luciferum, « ejus mirabilem ex Maria ortum significari putent, complures alios ante sideris ortum fuisse genitos. Quid igitur hic admiratione dignum occurrit, ubi tamen veluti singularis et insignis alicujus rei sit mentio, cum id plurimis sit commune. Deinde, aliud est gignere; aliud, educere. Nam gignere incipere est aliquid procreare : educere autem nihil aliud est quam quod jam existit producere. Quocirca si hæc dictio ad corpus refertur, sciendum est eum non tunc gigni incoepisse, cum nocte pastoribus annuntiatus est, sed cum Angelus ad Virginem est locutus. Tunc autem temporis nox non erat, cum id non dictum sit : at nox erat cum ex utero prodiit. Id discriminis ipsa observat Scriptura, quæ primum quidem significat, cum eum ante Luciferum genitum dicit; alterum vero indicat, cum exitum ex utero nominat, uti Psalmo vigesimo primo habetur : « Tu es qui extraxisti » me ex utero¹. » Præterea observandum est dictum non esse, ante ortum Luciferi, sed tantum, « ante Luciferum. » Unde si de corpore locus hic intelligendus est, necesse est corpus ante Adamum fuisse, cum ante Adamum sidera extiterint. Vel certe quidnam hæc significet dictio indagandum nobis est. Id sane possumus a Joanne discere, ita in Apocalypsi loquente : « Ego » sum Alpha et Omega, et primus ac novissimus, et » principium ac finis. Beati qui dilatant vestes suas, » ut sit potestas eorum in ligno vitæ, et per portas » intrent in civitatem. Foris canes, et venefici, scorta-

¹ Psal. xxi, 10.

» tores et homicidæ, et idololatræ, et omnis qui facit et
 » amat mendacium. Ego Jesus misi Angelum meum, ut
 » hæc vobis in Ecclesiis testificaretur. Ego sum radix
 » et genus David, stella splendida et matutina. Et
 » spiritus et sponsa dicunt, Veni. Et qui audit, di-
 » cat, Veni; et qui sitit, veniat: qui vult, accipiat
 » aquam vitæ gratis¹. » Itaque si genus David est stella
 illa splendida et matutina; liquet profecto Salvatorem
 ipsum, quatenus caro est, Luciferum appellari, ante
 quem scilicet extiterit, quatenus ex Deo est genitus; ut
 is Psalmi sit sensus: Ex meipso et genui antequam in
 carne appareres. Siquidem hæc verba, « ante Lucife-
 » rum » idem valent ac ista, ante Verbi incarna-
 tionem.

XXIX. Aperte igitur vetus quoque Testamentum Filii
 meminit. Verum de his contendere supervacaneum
 omnino est. Namque si ea, quæ in veteri Testamento
 non habentur, recentiora velint esse, respondeant illi
 adeo pertinaces homines, quoniam in loco veteris Testa-
 menti facta fuerit mentio de Paraclito Spiritu? Meminit
 quidem Spiritus sancti: at nusquam Paracliti. Num
 ergo alius est Spiritus sanctus, et alius Paraclitus, isque
 junior, quandoquidem nihil de illo extet in veteri Tes-
 tamento? Verum absit ut vel Spiritus junior dicatur, vel
 dividatur, ita ut alius sit Spiritus sanctus, et alius Pa-
 raclitus. Unus enim idemque est Spiritus, qui ut tunc
 sic et nunc eos, qui ipsum recipiunt, sanctificat et con-
 solatur; quemadmodum unus et idem Verbum-Filius
 etiam tunc eos qui digni erant, ad filiorum prove-
 hebat conditionem. Nam erant quoque Filii in veteri
 Testamento, qui quidem non per alium quam per Fi-
 lium dignitatem hujusmodi consequerentur. Si enim

¹ Apoc. xii, 13.

Dei Filius ante Mariam non extitit, quomodo, quæso, ante omnes est, cum ante eum sint Filii? Quomodo item primogenitus est, cum multis posterior reperiat? Verum neque Paraclitus posterior est, quippe qui ante omnes sit: neque junior est Filius; nam « In principio » erat Verbum¹: atque ut Spiritus et Paraclitus idem est, ita idem est Filius et Verbum. Præterea ut Salvator de Spiritu hæc ait, « Paraclitus Spiritus Sanctus, » quem mittet Pater in nomine meo², » quibus quidem verbis eundem illum esse declarat, nec ipsum dividit: sic Joannes pariter dicit, « Et Verbum caro factum » est, et habitavit in nobis, et vidimus gloriam ejus, » gloriam quasi Unigeniti a Patre³. » Nec enim Joannes hic ipsum divisit, sed eundem esse est testatus. Atque ut non alius est Paraclitus, et alius Spiritus sanctus, sed unus idemque: sic nec aliud est Verbum et alius Filius, sed Verbum est unigenitus. Nec enim carnis sed Verbi *gloriam* dixit. Quapropter qui Verbum et Filium audet separare, Spiritum quoque et Paraclitum separet. Sin autem individuus est Spiritus, individuum pariter Verbum esse fatendum est, qui idem Filius est et sapientia et virtus. Cæterum norunt ipsi Gentiles litterarum periti dilectum idem esse ac unigenitum. Nam Homerus de Telemacho Ulyssis filio unigenito secunda Odyssea loquitur:

Quid tu care tuo volvis sub pectore fili?
 Quid multas terræ partes peragrarè peroptas,
 Qui solus dilectus es? at divinus Ulysses
 Ignotas inter gentes, patriisque remotus
 Sedibus interiit.

Igitur qui solus est Patri, is dilectus appellatur.

¹ Joan. 1, 1. — ² Joan. XIV, 26. — Joan. 1, 14.

XXX. Quidam ex Samosatensis sectatoribus Verbum a Filio separant, aiuntque Filium esse Christum, aliud autem esse Verbum. His autem errandi occasio fuere illa Actuum verba; quæ quidem recte protulit Petrus, sed perverse ipsi interpretantur; sunt autem hujusmodi: « Verbum misit Deus filiis Israël, annuntians pacem per » Jesum Christum. Hic est omnium Dominus¹. » Nempe aiunt Verbum ita per Christum locutum esse, ac per Prophetas aientes, « Hæc dicit Dominus: » alium enim fuisse Prophetam, et alium Dominum. Verum ad id possumus reponere hæc verba primæ Epistolæ ad Corinthios: « Expectantes revelationem Domini nostri » Jesu Christi, qui et confirmabit vos usque in finem » sine crimine, in Die Domini nostri Jesu Christi². » Ut enim non alius Christus alterius Christi diem confirmat, sed ipse in sui ipsius die expectantes confirmat; ita Pater misit Verbum carnem factum, ut homo factus per seipsum prædicaret. Hinc subdit, « hic est omnium Do- » minus: » atqui omnium Dominus Verbum est.

XXXI. « Et dixit Moyses ad Aaron: Accede ad altare, » et fac sacrificium pro peccato tuo, et offer holocaustum tuum, et deprecare pro te et pro domo tua, et fac » dona populi, et deprecare pro illis, sicut præcepit Do- » minus Moysi³. » Ecce hic quamvis unus sit Moyses, tamen ipse Moyses velut de alio Moyse dicit, « sicut præ- » cepit Dominus Moysi. » Sic ergo etiamsi beatus Petrus divinum Verbum filiis Israël per Jesum Christum missum esse dicat, non ideo existimandum est aliud esse Verbum et alium esse Christum, sed unum eundemque esse, propter suam nempe cum humana natura, quam divina plane benignitate et clementia assumpsit, conjunctionem: qui si etiam dupliciter intelligatur, non ita tamen ut Ver-

¹ Act. x, 36. — ² 1 Cor. 1, 7. — ³ Levit. ix, 7.

bum separatam concipiatur, sicuti docet divinus Joannes cum ait, « Et Verbum caro factum est, et habitavit » in nobis¹. » Itaque quandoquidem id, quod præclare ac recte a beato Petro dictum est, male ac perverse intelligunt Samosatensis discipuli, patet illos in veritate non stare². Namque Christus in Scriptura sacra utrumque esse significatur, ut cum dicitur, « Christus Dei virtus et Dei sapientia³. » Quocirca cum Petrus ait Verbum per Jesum Christum missum esse ad filios Israël, hoc indicare intelligatur, nempe Verbum carnem factum filiis Israël apparuisse, ut Joanni consonet dicenti, « Et « Verbum caro factum est. » Si vero dictum illud aliter exponant, Verbumque divinum esse, uti revera est, confitentes, assumptum ab ipso hominem, cui conjunctum esse creditur, ab eo velint separare, ipsum aientes per Jesum Christum missum esse, sane se pugnantia loqui non attendunt. Qui enim hoc in loco divinum Verbum a divina incarnatione sejungunt, idem ipsum imminutum putant cum audiunt carnem factum esse; proindeque idem omnino sentiunt ac Gentiles, uti sane sentiunt, cum divinam incarnationem mutationem Verbi esse suspicantur.

XXXII. Verum non ita est : absit. Quemadmodum enim inexplicabilem unionem hic prædicat Joannes, absorpto videlicet mortali a vita et ab eo qui ipsa per se est vita⁴, ut ipse ad Martham ait, « Ego sum vita⁵ : » ita cum beatus Petrus Verbum per Jesum Christum missum esse dixit, divinam ejus significavit unionem. Nam ut is qui audit, « Verbum caro factum est, » non idcirco arbitratur Verbum amplius non esse, quod certe perabsurdum est, uti diximus; ita qui Verbum cum carne con-

¹ Joan. 1, 14. — ² Joan. viii, 44. — ³ 1 Cor. i, 24. — ⁴ Joan. 1, 14.
— ⁵ Ibid. xi, 25.

junctum esse audit, divinum unum simplexque intelligat mysterium. Verum luculentius certiusque quovis ratiocinio ea, quæ ab Archangelo ad ipsam Dei-param dicta sunt, divini Verbi et hominis unitatem demonstraverint: ejus hæc sunt verba: « Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi, ideoque et quod nascetur sanctum, vocabitur Filius Dei¹. » Stulte igitur Samosatenses Verbum dividunt, cum his ex verbis clarum sit ipsum unitum fuisse homini ex Maria assumpto. Non ergo Verbum per Christum est missum, sed potius in Christo misit, cum ait, « Ite, docete omnes gentes². »

XXXIII. Scilicet is est mos Scripturæ simpliciter et sine exornatione verba efferre. Sic exempli gratia in libro Numerorum hæc legimus: « Dixit Moyses Ragueli Madianitæ genero Moysis³. » Nec enim alius erat Moyses qui loquebatur, et alius, cujus gener erat Raguel: sed unus erat Moyses. Quapropter si pariter Verbum Dei, sapientia, virtus, dextera, brachium similiaque appellatur; si item sese nobis clementer conjunxit, nostrasque induit primitias, quibuscum sese commiscuit; ergo etiam idem Verbum cætera nomina jure merito sortitum est⁴. Hæc enim Joannis verba quibus Verbum in principio fuisse, et apud Deum ac Deum fuisse, omniaque per ipsum facta esse, nihilque sine ipso esse factum dicitur, aperte profecto ostendunt ipsum quoque hominem Dei Verbi opus esse. Itaque si eum, postquam corruptus est, in se suscepit, ut ipsum stabili et firma sui renovatione perpetuo permansurum reficeret, quam quidem ob causam eidem se conjunxit, ut illum in sortem conditionemve diviniorem proveheret; qui fieri potest ut Verbum per hominem qui ex Maria assumptus sit, missum esse dicatur,

¹ Luc. 1, 25. — ² Matth. xxviii, 19. — ³ Num. x, 29. — ⁴ Joan. 1.

ipseque Apostolorum Dominus inter cæteros Apostolos, nempe Prophetas, ab eodem missos numeretur? An vero purus homo possit vocari Christus? Minime certe: at Verbo conjunctus, jure merito Christus et Filius Dei potest appellari, teste Propheta qui jam olim paternam substantiam manifeste illi attribuit, cum ait, « Et mittam Filium » meum Christum. » Apud Jordanem audita item hæc vox est, « Hic est Filius meus dilectus¹. » Siquidem impletis promissis, recte his verbis indicavit illum esse quem se misisse dixerat.

XXXIV. Utrumque ergo Christum esse intelligamus, Verbum scilicet divinum, homini ex Maria assumpto in Maria conjunctum. Verbum enim sibi ipsi domum in ejus utero fabricavit, quemadmodum olim Adamum ex terra formaverat, immo diviniore certe modo, quo de Salomon, qui Verbum optime noverat sapientiam appellari, sic loquitur, « Sapientia ædificavit sibi domum²: » quam interpretans Apostolus ait, « cujus nos Domus sumus³, » alibique templum appellat: quatenus nempe Deo decet in templo habitare⁴; cujus figuram antiquis Patribus per Salomonem jusserat ex lapidibus ædificandam: unde exorta veritate, figura evanuit. Namque cum perfidi Judæi figuram vellent veritatem ipsam esse, verumque evertere ædificium, quod nos Verbi cum natura humana conjunctionem esse fidenter credimus, nihil illis minatus est Dominus: sed cum probe sciret illorum temeritatem in ipsos recidere, hæc ad eos dixit: « Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud⁵. » Quibus verbis clare ostendit Salvator sponte et ex se dissolvi hominum opera. Nisi enim Dominus ædificaverit domum,

¹ Matth. III, 17. — ² Prov. IX, 1. — ³ Hebr. III, 6. — ⁴ 1 Cor. III, 16, ⁵ Joan. II, 19.

et custodierit civitatem, frustra laborant ædificantes, et vigilant custodientes¹. Itaque quæ quidem Judæorum erant, penitus sunt dissoluta, quippe cum nonnisi umbra essent: firmata autem est Ecclesia, utpote quæ in petra fundata est; neque portæ inferi adversus eam prævalebunt². Illorum erat dicere, « Quare homo tu cum sis, » facis teipsum Deum³? » horum discipulus est Samosatenensis, unde non immerito sua suos docet: nos autem non ista de Christo didicimus, si tamen eum audivimus et ab ipso edocti sumus⁴, ut vetere homine, qui corrumpitur secundum desideria erroris, deposito, induamus novum hominem, qui secundum Deum creatus est in justitia et sanctitate veritatis. Christus igitur utrumque esse pie intelligatur.

XXXV. Cæterum si sæpe Scriptura Christum appellet ipsius corpus, ut cum beatus Petrus ad Cornelium ait, « Jesum a Nazareth quem unxit Deus Spiritu sancto⁵: » et ad Judæos, « Jesum Nazarenum, virum approbatum » a Deo in vobis⁶: » beatus item Paulus hæc ad Athenienses loquitur, « In viro, quem destinarat, fide omnibus impertita, eo a mortuis excitato⁷: » ita sæpe quoque ostensionem et missionem idem esse ac unctionem reperimus. Ex quibus cuivis licet discere nihil in verbis Sanctorum esse dissonum: sed variis tantum nominibus conjunctionem Dei Verbi cum homine ex Maria assumpto illos designare, cum eam modo unctionem appellant, modo missionem, modo ostensionem. Rectum est igitur quod ait beatus Petrus, qui veram Unigeniti prædicat divinitatem, nec Dei Verbi hypostasim disjungit ab homine ex Maria assumpto: quod omnino absit. Qui

¹ Psal. cxxvi, 1. — ² Matth. xvi, 18. — ³ Joan. x, 55. — ⁴ Ephes. iv, 20. — ⁵ Act. x, 58. — ⁶ Act. ii, 22. — ⁷ Act. xvii, 51.

enim id ille auderet, qui frequenter audiit, « Ego et Pater » unum sumus¹, » et, « Qui vidit me, vidit Patrem²? » Hinc etiam post resurrectionem idem corpus januis clausis ad universum Apostolorum cœtum ingressum est; quod ne cui incredibile videretur, ipse difficultatem removit, cum ait, « Contrectate me et videte, quia spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere³. Ubi advertendum est eum non dixisse: Hunc, vel, hominem meum, quem assumpsi, contrectate, sed, « contrectate me. » Nulla proinde venia Samosatensi speranda est, quippe qui tot convictus argumentis negare non possit Verbi Dei conjunctionem: quam nimirum ipsum Dei Verbum asseruit, cum, ut modo vidimus, omnes est allocutum, quibus et se surrexisset confirmavit, tum comedendo, tum se ipsum contrectandum permitiendo, uti factum est. Nam sive cum ipse illis cibum impertiret, sive cum illi, ipsi; omnino manus ejus contrectaverunt. Siquidem « Illi, » inquit, « obtulerunt partem » piscis assi et favum mellis: et cum manducasset coram » eis, acceptas reliquias dedit eis⁴. » En igitur, si non ut se erga Thomam gessit, certe alia ratione fecit eos de sui resurrectione certiores, cum se illis contrectandum præbuit. Quod si ipsas etiam cicatrices cupis cernere, discite a Thoma, cui videlicet ait Dominus, « Infer manum tuam, et mitte in latus meum, et infer digitum » tuum, et vide manus meas⁵. » Suum latus suasque manus Deus Verbum appellat, seque totum hominem simul et Deum esse ostendit: quod quidem ipso etiam sensu, ut intelligere est, voluit Verbum sanctos experiri⁶, cum suum corpus januis clausis ingressum est in cubiculum,

¹ Joan. x, 30. — ² Ibid. xiv, 9. — ³ Luc. xxiv, 39. — ⁴ Ibid. 42. — ⁵ Joan. xx, 27. — ⁶ Ibid. 19.

ac repente adstans cum corpore, eos de rei veritate persuasos reddidit. Hæc autem fidelibus quidem ad confirmationem, infidelibus vero ad emendationem satis dicta sint.

XXXVI. Suum itaque errorem etiam corrigat Paulus Samosatensis, divina Salvatoris voce audita dicentis, « Corpus meum, » non autem, Christum qui alius est a me qui sum Verbum, sed qui idem mecum est, et ego cum eo¹. Ego enim Verbum, sum unguentum : quod autem a me unctum est, homo est; quapropter Unctus sive Christus sine me minime dicatur, sed qui mecum est, et in quo ego sum. Itaque missio illa Verbi significata, ejus indicat conjunctionem cum Jesu ex Maria assumpto, qui Salvator dicitur, non aliam sane obrationem quam quod cum Deo Verbo sit conjunctus. Idem proinde locus ille significat atque hæc verba, « Qui misit me Pater² » et, « A me ipso non veni, sed Pater me misit³. » Scilicet suam cum homine conjunctionem, quocum invisibilis natura per visibilem nota hominibus esse poterat, missionem appellavit. Nec enim loca mutavit Deus (uti nos qui locis abscondimur) cum nostræ parvitatæ accepta figura in carne extitit et apparuit. Quomodo enim id illi posset accidere qui cælum et terram implet? Verum justipropter ejus in carne præsentiam, missionis vocem usurpavere. Ipse igitur est Deus Verbum : igitur Christus est Deus homo ex Maria natus. Non alius, inquam, aliquis est Christus, sed unus et idem est, qui ante sæcula ex Patre, et in ultimis diebus ex Virgine exortus est : qui idem antea ipsis etiam sanctis virtutibus in cælis erat invisibilis, nunc autem ob suam cum visibili homine conjunctionem visibilis est effectus; visibilis, inquam, non

¹ Matth. xxvi, 26. — ² Joan. viii, 10. — ³ Ibid. 42.

invisibili divinitate, sed ipsa divinitate per humanum corpus totumque hominem agente, quem totum hominem ejusdem secum conjunctione renovavit. Ipsi honor et adoratio qui antea, et nunc et semper est in sæcula. Amen.

FINIS TOMI TRIGESIMI PRIMI.

ANNOTATIONES.

ANNOTATIO (1) pag. 1.

Hæc verba quæ ab Ursacio et Valente scripto tradita referuntur, non habentur in eorum litteris quas pœnitentia ducti Julio Romano, et Athanasio misere : videtur autem hæc ipsa verba ex eorum libello in Concilio Mediolanensi anni 549 tradito, desumpta : qui libellus nusquam extat. Vide in Apol. contra Arianos, N° LVIII.

ANNOTATIO (2) pag. 25.

Hæc Constantii epistola habetur quoque in Epist. ad Solitarios, sed non iisdem verbis. A Constantio enim latine scripta, bis Græcè versa est ab Athanasio : cujus prima hæc est versio : secunda vero in Epistola ad Solit. legitur.

ANNOTATIO (5) pag. 75.

Extant adhuc libri Eusebii Cæsariensis adversus Marcellum Ancyranum, ubi confutatur ejus Hæresis de Verbo a Maria originem ducente. Sed in Synodis Romana anni 542 et Sardicensi anni 347 examinatis ejus scriptis, illum recte sentire declaratum est : Athanasius autem honorifice semper Marcellum memorat in iis quæ supersunt ejus operibus. At secus reliqui Patres, qui Marcellum ut Hæreticum vehementer exagitant, illumque Photinianæ Hæreseos auctorem agnoscunt : erat quippe Photinus patria Ancyranus, Marcellique discipulus. Ait autem Epiphanius Hæresi LXXII fuisse suo tempore qui Marcellum pro hæretico haberent, alios qui eidem patrocinentur, ut probo et Orthodoxo viro. Libet tamen hic apponere quæ se ipse ab Athanasio audiisse testatur, memoratu sane digna : « Sciscitatus ego » aliquando beatæ memoriæ Papam Athanasium, quid

» de hoc ipso Marcello sentiret : ille neque purgavit homi-
 » nem, neque aspere insectatus est; sed subridens non
 » procul ab impietate fuisse significavit; agnoscere tamen
 » sese purgasse virum.» Vide quid de illo sentiamus, ubi
 de illo et ejus scriptis agimus.

ANNOTATIO (4) pag. 75.

In hoc loco explanando desudarunt viri doctrina celeberrimi, quorum nonnulli vitium in contextu suspicati sunt, sed immerito : nam locus bene habet, dum recte explanetur. Ecce, nostro quidem iudicio, veram Athanasii sententiam. Ait, a Macedonio delatum fuisse Paulum, se præsentem, id est anno 538 cum ab exilio revertens Athanasius Constantinopoli pertransiret : sed nihilominus postea ipsum Macedonium cum Paulo communicasse, ac sub ipso presbyterum fuisse. Verum cum Constantinopolitanæ sedis invadendæ cupido Eusebium incessisset, redintegratam fuisse criminationem. Quod autem subsequitur : *ἔτι τὸ πρῶτον*, etc., illud, inquam, non innuit, primum exilium ob supra memoratam Macedonii accusationem irrogatum fuisse : accusatio quippe illa post mortem Constantini facta fuit; cum tamen, ut hic enarratur, primo exularit Paulus tempore Constantini magni. Sed occasione secundi exilii quod illam Macedonii accusationem subsequutum est, primum ibi memorat Athanasius. Et sane non insolens illud est apud Athanasium, sic paulo infra : « Olympium vero Ænorum, Theodulumque Trajanopolitanum..... cum hæresi infensos cernerent, calumniati » sunt, primo quidem Eusebius cum suis, litterasque dedit » Imperator Constantius : secundo autem, etc. » Ibi patet priorem calumniam non ad seriem historiæ pertinere; sed occasione secundæ memorari : quod item de superiore loco dicendum.

ANNOTATIO (5) pag. 480.

Admodum difficilis ille textus. Alii, ut P. P. Benedictini, censent Arianorum baptismum ab Athanasio damnari propter periculum recipientis, et participationem saltem

passivam erroribus ministrantis. Alii non dubitant asserere in hoc loco Athanasium baptismi hæreticorum nullitatem profiteri. Ambæ sententiæ momenta plus minusve gravia proferunt. Primi, verba in sensu benigno et benignissimo usurpari tentant, et Augustinum similis juxta illos sententiæ assertorem adducentes, Athanasii erga redeuntes ad fidem Arianos agendi modum invocant. Secundi vero, verbis ipsis innitentes, fortiores apparent. Quid ad hæc? dicam et ego quæ mihi videntur. Christus baptismi formam instituens, sub una Trinitatis invocatione trium personarum consubstantialitatem a baptismum suscipientibus sicut et ministrantibus testificari voluit, ita ut hæc verba : « Baptizo te in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti » vacua quodam modo forent et a mente Salvatoris avulsa, quando proferuntur ab hæreticis qui in Filio, et sancto Spiritu nihil aliud nisi creaturas agnoscunt. Forte Athanasius inde credidit verba sacramentalia, non in ore sed in sensu ministrantis falsa, jam non esse formam baptismi legitimam. Hic error multum foret excusabilis, etiam post damnationem rebaptizantium. Aliunde nullibi in operibus Athanasii legitur illum sacramentorum efficaciam fidei ministrantis tribuisse.

ANNOTATIO (6) pag. 597.

Non hostili sensu hæc habenda sunt. Attendenti forsân patebit S. Doctorem nihil aliud hic proferre nisi humanæ naturæ conditionem. Quatenus homo ignorabat Christus, id est, thesauri sapientiæ et scientiæ in eo abscondebantur et manebant, sed tantum propter hypostaticam unionem cum Verbo Domino; non autem ex natura hominis assumpta. Remota Divinitate, Christus homo remansisset homo imperfectione plenus.

INDEX

TOMI TRIGESIMI PRIMI.

	Pag.
SANCTI PATRIS NOSTRI ATHANASII ARCHIEPISCOPI ALEXANDRIÆ, ad Constantium Imperatorem. Apologia.	3
Constantius Victor Augustus, Athanasio.	23
Victor Constantius Maximus Augustinus, Alexandrinis.	30
Victor Constantius Maximus Augustinus Æternæ et Sazana.	32
Apologia de fuga sua, cum a Syriano Duce persecutionem pateretur.	39
Epistola ad Serapionem fratrem. Athanasius Serapioni fratri et comministro, in Domino salutem.	65
Epistola ad Monachos. Omnibus ubique monasticam vitam agentibus, et in fide Dei firmatis, sanctificatisque in Christo, ac dicentibus: <i>Ecce nos reliquimus omnia, et secuti sumus te</i> , dilectis ac desideratissimis fratribus, in Domino salutem plurimam.	69
Historia Arianorum usque ad annum 357 initio mutila.	72
Exemplar Epistolæ Constantini Cæsaris populo Catholicæ Ecclesiæ urbis Alexandrinæ.	78
Victor Constantius Maximus, Augustus, Episcopis et Clericis Catholicæ Ecclesiæ.	89
Alia Epistola Constantii ad Populum Alexandrinum.	Ibid.
Alia Epistola. Victor Constantius Augustus, Nestorio Ægypti Præfecto.	Ibid.
Victor Constantius Augustus, Athanasio.	90
Interpretatio ex Latino. Domino meo beatissimo Papæ Julio Ursacius et Valens.	92
Interpretatio ex Latino. Domino meo fratri Athanasio Episcopo, Ursacius et Valens Episcopi.	Ibid.

	pag.
Hosius, Constantio Imperatori in Domino salutem.	107
Contestatio secunda. Hæc palam contestantur, per eos qui postea subscribent, Populus Alexandrinus Catholicæ Ecclesiæ, quæ est sub Athanasio reverendissimo Episcopo.	141
Adversus Arianos. Oratio prima.	145
— Oratio secunda.	231
— Oratio tertia.	277
— Oratio quarta.	277

FINIS INDICIS.

11on ed)
2 # 9822

PONTIFICAL INSTITUTE OF MEDIAEVAL STUDIES
59 QUEEN'S PARK CRESCENT
TORONTO—5, CANADA

9822 .

